

T.C.

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA İSLAM
DIŞINDAKİ DİNLERİN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

BETÜL YÜKSEL

İZMİR – 2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA İSLAM
DIŞINDAKİ DİNLERİN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

BETÜL YÜKSEL

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİL İBRAHİM ŞENAVCU

İZMİR – 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yezidiliğın Oluşumunda İslam Dışındaki Dinlerin Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Betül YÜKSEL

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans öğrencisi **Betül YÜKSEL** ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: 24.07.2019

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkan V.
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KARASAHİN

Sayı :

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “**Yezidiliğin Oluşumunda İslam Dışındaki Dinlerin Etkisi**” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 24.07.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi tez sınavına tabi tutmuştur.

Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

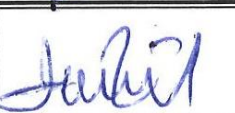
KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞENAVCU	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Maksut ÇETİN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi İsmet EŞMELİ	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA İSLAM DIŞINDAKİ DİNLERİN ETKİSİ

Betül YÜKSEL

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yezidilik, Ortadoğu'da yaşayan birçok din ve dinsel geleneğin sentezine dayalı senkretik yapıya sahip bir dindir. Tarihsel süreç olarak bakıldığında diğerlerine nazaran daha sonra ortaya çıkmış olan Yezidiliğin, çevresinde var olan inançlardan oldukça etkilendiği göze çarpar. İlk başlarda İslam içerisinde ortaya çıkan bir tarikat/mezhep/hareket olarak doğmuş olmakla birlikte zamanla bölgede bulunan diğer bazı inançların da etkisiyle başlı başına bir din haline gelmiştir.

Yezidiler, kendilerini kutsal bir soyun devamı olarak nitelendirdiklerinden ve Yezidiliğin etnik kökenli dinsel bir gelenek sayılmasından dolayı, inançlarının kapılarını kendilerinden olmayanlara kapatmış olmaları, onlar hakkında bilgi edinmeyi güçleştirmektedir.

Yezidilik çoğu zaman, İslam içinden çıkan bir mezhep olarak görüldüğü için, Mezhepler Tarihi verileriyle araştırılmış ve bu çerçevede yazılan kitapların içinde kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada ise farklı bir bakış açısıyla Dinler Tarihi metotları ile değerlendirilmiştir. Çalışmamızda öncelikle Yezidiliğin ne olduğu ve tarihi hakkında bilgi verilmiş, ardından Yezidilikte inanç, ibadet ve bayramlar anlatılmış, daha sonra bu dinin oluşumunda İslam dışındaki dinlerin etkisi incelenmiştir. Ortadoğu inançları arasında küçük de olsa dikkat çeken bir konuma sahip olan Yezidiliği kendi yazılı ve sözlü kaynaklarından hareketle araştırmak Yezidiliğin tanınması ve doğru anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yezidilik, Yezidiler, Ezidilik, Melek Tavus, Şeyh Adî

ABSTRACT

Master Thesis

THE EFFECT OF NON-ISLAMIC RELIGIONS ON THE FORMATION OF YESIDISM

Betül YÜKSEL

Izmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

Yezidism is a syncretic religion based on the synthesis of many religions and religious traditions living in the Middle East. When viewed as a historical process, Yezidism, which emerged later than others, is quite influenced by the beliefs that exist around it. Although it was born as a sect / movement that emerged in Islam at first, it became a religion in itself by the influence of some other beliefs in the region.

The Yezidis call themselves a continuation of a holy lineage. And they believe Yezidism considered a religious tradition of ethnic origin. Because of that they have closed the doors of their faith to those who are not like them. All those reasons make it difficult to learn about them.

Since Yazidism is often seen as a sect coming out of Islam, it has been researched with the History of Sects and found itself in the books written within this framework. In this study, the history of religions was evaluated from a different perspective. In our study, firstly information about the history of Yezidism was given, then the beliefs, worship and feasts in Yezidism were explained and then the effect of non-Islam religions in the formation of this religion was examined. It is very important to researching from its own written and verbal sources to be recognized and understood the Yezidism.

Keywords: Yezidism, Yezidis, Ezidism, Peacock Angel, Sheikh Adi

**YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA İSLAM DIŞINDAKİ
DİNLERİN ETKİSİ**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YEZİDİLİK VE YEZİDİLİK TARİHİ

1.1. YEZİDİLİK NEDİR?.....	5
1.2. YEZİDİLİK TARİHİ	11
1.2.1. YEZİDİLİĞİN KÖKENİ.....	11
1.2.2. ŞEYH ADÎ B. MÜSAFİR (M. 1072-1162 – H. 465-557)	15
1.2.3. ADEVİYYE TARİKATI.....	25

1.2.3.1. Adeviyye Tarikatı Hakkında Genel Bilgiler	25
1.2.3.2. Şeyh Adî Sonrası Adevilik.....	25
1.2.3.3. Şeyh Hasan b. Adî Dönemi.....	27
1.2.3.4. Adevilikten Yezidiliğe Dönüşüm.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

YEZİDİLİKTE İNANÇ, İBADET VE BAYRAMLAR

2.1. İNANÇ ESASLARI.....	34
2.1.1. TANRI İNANCI.....	37
2.1.2. MELEK İNANCI	40
2.1.3. PEYGAMBER İNANCI.....	44
2.1.4. KUTSAL KİTAP İNANCI.....	45
2.1.5. AHİRET İNANCI.....	47
2.2. İBADET	53
2.2.1. NAMAZ / DUA.....	53
2.2.2. ORUÇ.....	55
2.2.4. ZEKÂT	57
2.2.3. HAC.....	58
2.3. YEZİDİ BAYRAMLARI.....	60
2.3.1. SABİT BAYRAMLAR.....	61
2.3.1.1. İda Sersalê (Yılbaşı Bayramı)	61
2.3.1.2. İda Çileye Zivistanê (Kış Bayramı)	62

2.3.1.3. İda Êzi (Sultan Yezid Bayramı)	62
2.3.1.4. İda Xıdır Elyas (Hızır İlyas Bayramı)	63
2.3.1.5. Çileyê Havînan (Yaz Bayramı)	63
2.3.1.6. İda Cemaatê (Cemaat Bayramı)	63
2.3.2. DEĞİŞKEN BAYRAMLAR	64
2.3.2.1. İda Remezan (Ramazan Bayramı)	64
2.3.2.2. İda Heciya-İda Kurbanê (Kurban Bayramı)	64
2.3.2.3. İda Dâhiye (Ölüler Bayramı)	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA İSLAM DIŞINDAKİ DİNLERİN ETKİSİ

3.1. MECUSİLİK (ZERDÜŞTLÜK)	67
3.1.1. MECUSİLİK (ZERDÜŞTLÜK) HAKKINDA GENEL BİLGİLER	67
3.1.2. YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA MECUSİLİĞİN ETKİSİ	71
3.2. SABİİLİK	78
3.2.1. SABİİLİK HAKKINDA GENEL BİLGİLER	78
3.2.2. YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA SABİİLİĞİN ETKİSİ	83
3.3. YAHUDİLİK	87
3.3.1. YAHUDİLİK HAKKINDA GENEL BİLGİLER	87
3.3.2. YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA YAHUDİLİĞİN ETKİSİ	93
3.4. HİRİSTİYANLIK	96

3.4.1. HİRİSTİYANLIK HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	96
3.4.2. YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA HİRİSTİYANLIĞIN ETKİSİ.....	102
3.5. HİNDUİZM	106
3.5.1. HİNDUİZM İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	106
3.5.2. YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA HİNDUİZM’İN ETKİSİ.....	110
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA	115
EKLER.....	129
EK 1: KUTSAL KİTAPLAR.....	130
1.1. KİTAB-I CİLVE.....	13030
1.2. MUSHAF-I REŞ	132
EK 2: YEZİDİ DİNİ METİNLERİNDEN SEÇMELER	136
2.1. İMAN KAVLI	136
2.2. TAVUS MELEK DUASI	138
2.3. ŞEYH ADÎ İLAHİSİ.....	140
2.4. SABAH DUASI.....	143
2.5. AKŞAM DUASI.....	144
2.6. TELKİN DUASI.....	148
EK 3: OSMANLI ARŞİVİNDE YEZİDİLER.....	157
EK 4: YEZİDİLER İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER	183
4.1. ŞEYH OSMAN AKCURA İLE YAPILAN GÖRÜŞME.....	183
4.2. PİR ÖMER İLE YAPILAN GÖRÜŞME:	189
4.3. PİR MİZGİN VAKKUR İLE YAPILAN GÖRÜŞME:.....	193

4.4. PİR FERYAL DEĞİL VE PİR NADIYA DEĞİL İLE YAPILAN GÖRÜŞME:	195
4.5. BİR GRUP YEZİDİ KADIN İLE YAPILAN GÖRÜŞME.....	196
4.6. ALİ ATALAN İLE YAPILAN GÖRÜŞME:	201

KISALTMALAR

A.MKT.MHM	: Bab-1 Ali Sadaret Mektubi Kademi Mühimme Evrakı
bkz.	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayun Evrakı
Hız.	: Hazreti
m.	: Miladi
MÖ	: Milâttan önce
MS	: Milâttan sonra
OMÜİFD.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: ve diğerleri
Y.A.HUS.	: Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Evrakı
Y.EE.	: Yıldız Tasnifi Esas Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.BŞK.	: Yıldız Tasnifi Perakende Başkitabet Dairesi
Yay.	: Yayınları

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: “Melek Tavus”	s. 42
Şekil 2: “Cenaze Merasimi”	s. 49
Şekil 3: “Yezidilikte Defin İşlemi”	s. 51
Şekil 4: “Pir Ömer ve Bir Grup Yezidi”	s. 62
Şekil 5: “Pir Osman” Kutsal Kuşak	s. 75
Şekil 6: Yezidi Paskalya Yumurtaları	s. 103
Şekil 7: Şeyh Osman AKCURA	s. 183
Şekil 8: Pir Ömer	s. 190
Şekil 9: Ali ATALAN	s. 201

ÖNSÖZ

Yezidilik, Ortadoğu'nun mevcut dinsel gelenekleri arasında inanç esasları ve dini pratikleri göz önüne alındığında dikkat çekici bir yere sahiptir. Bu çalışma, etnik kökenleri ve inançlarından dolayı uzun yıllar İslam'ın Ehl-i Batıl fırkaları arasında sayılmış olan Yezidiliğin, inanışlarına ilişkin bilgileri derli toplu vermeyi ve inançlarının oluşumunda çevresinde bulunan dinlerden nasıl etkilendiğini araştırmayı gaye edinmektedir.

Araştırma esnasında Yezidilerin kutsal kitapları olan Mushaf-ı Reş ve Kitab-ı Cilve ile Yezidiler için kutsal sayılan Kaviller de göz önünde bulundurularak, Türkiye, Irak ve Avrupa'da yaşayan Yezidiler ile mülakata dayalı saha araştırması yapılmıştır. Farklı dinlerin mozaiği olarak görünen Yezidiliğin, yazılı ve sözlü kültürlerinden hareketle ayrıntılı şekilde ortaya konması Yezidilerin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

Kendilerini "Melek Tavus'un Halkı" olarak tanımlayan Yezidiler, daha çok Irak, İran, Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Suriye ve Avrupa'da yaşamaktadır. Günümüzde Türkiye'de yaşayan Yezidi nüfusunun gün geçtikçe azaldığı görülmektedir. Yezidiler, kendi dinlerinin Hz. Âdem'den gelip bütün dinlerden eski olduğunu ve zaman içerisinde kendileri ile ilgili kutsal kitaplarının kaybolduğunu savunsalar da, Yezidiliğin kökeni ve tarihsel gelişimi ile ilgili yeterli somut bilgi ve belgelerin olmayışı, Yezidi halkının çoğunun okuryazar olmaması ve uzun bir süre takiyye yapmak zorunda kalmaları Yezidiliğin doğuşundan günümüze kadar gelişini detaylı bir şekilde ortaya koymayı zorlaştırmaktadır.

Ortadoğu'nun kadim dinlerinin ihtiva ettiği inanç esasları ile benzerliklerinin olması ve birçok dinsel gelenekleri içerisinde barındırması Yezidiler hakkında farklı görüşlerin oluşmasına neden olmuştur.

Yezidilik ile ilgili bilgilerin daha çok yabancılar tarafından kaleme alınması ve okuryazarlığın oldukça az olması zengin bir sözlü kültürün oluşmasına sebep olmuş ve böylece dertlerini, sevinçlerini, heyecan ve arzularını, destanlarını, tarihlerini, törelerini ve dualarını nesilden nesile şifahâ olarak aktarmışlardır.

Yezidiliğin oluşumunda İslam dışındaki dinlerin etkisini tespit maksadıyla kaleme alınan bu çalışma, Yezidiliğin esaslarını kendi yazılı ve sözlü kaynaklarına dayalı olarak ve genel anlamda tanımlayıcı bir yaklaşım esas alınarak yapılmıştır. “*Yezidilik ve Yezidilik Tarihi*” başlıklı birinci bölümde, Yezidiliğin kökenine dair bilgiler, Şeyh Adî'nin hayatı ve Yezidiler için önemi, Adeviyye tarikatı ve Adeviyye tarikatından Yezidiliğe dönüşüm ele alınmıştır. İkinci bölümde, “*Yezidilikte İnanç, İbadet ve Bayramlar*” ana başlığı adı altında “*İnanç Esasları*”, “*İbadet*” ve “*Yezidi Bayramları*” alt başlıklarına yer verilmiştir. Üçüncü bölüm ise, “*Yezidiliğin Oluşumunda İslam Dışındaki Dinlerin Etkisi*” ana başlığı altında *Mecusilik (Zerdüştlük), Sabiilik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Hinduizm* dinlerinin inanç esasları ve ibadetleri hakkında genel bilgiler verilerek bu dinlerin, Yezidiliğin oluşumundaki etkileri incelenip değerlendirilmiştir. Tezin “*Ekler*” bölümüne, çalışmamızda önemli yer tutan Yezidi kutsal kitapları ile bazı kavillere, Osmanlı arşivlerinden Yezidiler ile ilgili elde etmiş olduğumuz evraklara ve saha araştırmasına temel olan Yezidi temsilcileri ve müridleri ile yapılan görüşmelerde aldığımız notlara yer verilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok sayıda kişinin yardım ve desteği olmuştur. Öncelikle, tez danışmanlığımı üstlenen ve araştırma süresince ilgi ve desteğini esirgemeyen ve rehberliği ile çok önemli katkıları olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞENAVCU'ya çok teşekkür ederim. Yezidiler ile iletişime geçmemi sağlayan, saha araştırmasında yardımlarını esirgemeyen ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Batman Merkez Aydınlikevler Mahalle Muhtarı Mehmet Emin BADUR Beyefendi'ye şükranlarımı sunarım. Avrupa, Irak ve Türkiye'de yaşayan Yezidilere ve özellikle Şeyh Osman AKCURA ve Pir Ömer'e vermiş oldukları bilgiler için ve göstermiş oldukları misafirperverlik, hoşgörü ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Tüm hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan aileme, manevi olarak her an yanımda olan Kızım Zehra AYDIN ve oğlum Ahmet Yusuf AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

.../.../2019

Betül YÜKSEL

GİRİŞ

a. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi

Yezidiler, günümüzde dağınık bir şekilde ve esas olarak Suriye'nin kuzeybatı ve kuzeydoğusunda, Irak'ın Musul şehrinin kuzeyinde, Irak ve Suriye sınırında bulunan Cebel-Sincar dağlarında, Kafkaslar'da, Türkiye'nin Mardin, Diyarbakır, Batman ve Şanlıurfa gibi şehirlerin ilçe ve köylerinde, Avrupa ülkelerinde ve özellikle de Almanya'da yaşayan etnik kökenli dinsel bir topluluktur. "Tanrıya Tapanlar" anlamına gelen Yezidi, İzadi, Yezidan, Yazata gibi isimlerle tanınırlar. Genellikle Yezid bin Muaviye ile bağlantılı oldukları ile ilgili görüşlerden¹ ve bunun sebep olduğu olumsuz algılardan dolayı² Ezidi ya da Ezdai isimlerini kullanmayı tercih ederler.

Bu çalışmanın konusu, Yezidiliğin oluşumunda İslam dışındaki dinlerin etkisini araştırmaktır. Bu çalışmanın temel amacı ise, ilk elden kaynaklar göz önünde bulundurularak Yezidi dininin kökenine dair bilgilere ulaşmak, inanç sistemlerinin; Tanrı inancını, Melek Tavus inancını, bir peygamber kadar önemli gördükleri Şeyh Adî inancını, ölüm ve ötesi ile ilgili inançlarını, ibadetlerini araştırmak ve elde edilen bilgiler ışığında, oluşum sürecinde İslam dışındaki dinlerden hangi öğeleri, ne ölçüde aldıklarını incelemektir.

Yezidiler ile ilgili ilk çalışma 1681 yılında Fransız Katolik misyoner *Michele Febvre* tarafından "*Teatro della Turchia*" dergisinde Halep'te kaleme alınmıştır.³ Batıda ise Yezidiler ile ilgili ilk çalışmanın, 1850 yılında Berlin Üniversitesi'nde din profesörü *Dr. August Neander*'in "*Prusya Bilim Akademisi*"nde yapmış olduğu bir tebliğ⁴ ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'de Yezidiler ile ilgili çalışmaların yeterli

¹ Ahmed Teymur Paşa, *Arap Kaynaklarına Göre Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*, (çev. Eyüp Tanrıverdi), İstanbul: Ataç Yayınları, 2008, s. 9.

² Amed Gökçen, *Osmanlı ve İngiliz Arşiv Belgelerinde Yezidiler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 7; Mehرداد İzady, *Kürtler, Bir El Kitabı*, (çev. Cemal Atila), İstanbul: Doz Yayınları, 2004, s. 277; Ceyhan Süvari, Ayşe Yıldırım, *Artakalanlar Anadolu'dan Etnik Manzaralar*, İstanbul: E Yayınları, 2006, s. 60.

³ Zehra Işık, *Yezidilik Teolojisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 1.

⁴ August Neander, *Ueber die Elemente, aus denen die Lehren der Yeziden hervorgegangen zu sein scheinen* (Berlin, 1851). Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, *Yezidilik Teolojisi*, s.1.

düzyeyde olmadığını söylemek mümkündür. Ancak sayıları az da olsa akademik çalışmalar yapılmaktadır. Bu alışmalar, Sosyoloji, Tarih, Antropoloji, Mezhepler Tarihi ve Dinler Tarihi alanlarında yapılmıştır.⁵

Yezidilik üzerine yapılmış olan araştırmaların, saha araştırmaları yapılmadan, Yezidi dinine mensup kişiler ile görüşülmeden belirli kalıplar çerçevesinde sunulması, aktarılmış olan bilgilerin bilimsel geçerlilik ve güvenirliliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Müslümanlarla aynı coğrafyada içiçe yaşamaları, Yezidilik ve Yezidiler üzerine yapılmış olan çalışmaların yeterli düzeyde olmaması, bu dini ve bu dine mensup kişileri tanımanın bir ihtiyaç olduğu düşüncesi, bu konuyu seçmemizdeki en temel etken olmuştur.

Yezidilerin İslamiyetten ayrılmış sapkın bir fırka olduğuna dair inancın ve bu inanç esas alınarak yazılmış olan eserlerin Yezidiliği anlama hususunda yeterli ve tarafsız bir gözle bakılmasına engel teşkil ettiği aşıkârdır. Yezidilerin uzun yıllar “*şeytana Tapanlar*” olarak isimlendirildikleri ve Yezidilik ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda da bu isimle anıldıkları görülmektedir.⁶ Bu anlamda yapılmış olan çalışmaların tatmin edici kaynaklar olduğunu söylemek oldukça güçtür. Yezidiler hakkında yapılmış olan bu araştırmaların yanlı ve eksik olması, saha araştırması sonucunda ve kendi kaynaklarından hareketle Yezidiliğin kökeninin nereye dayandığını, inanç yapılarını, oluşumunda hangi dinlerin etkisinin olduğunu ortaya koymak, Yezidiliği anlamak ve tanımak açısından oldukça önemlidir. Çok bilinmeyen ve karmaşık bir yapı arz eden Yezidi dinini anlama ihtiyacı, bu tür araştırmaların önemini artırmaktadır.

İnançların, kültürlerin veya farklı grupların oluşumunda, aynı coğrafyada yaşayan farklı geleneklerin birbirinden etkilenmelerinin önemi büyüktür. Bu oluşumda, aynı coğrafyada yaşamanın yanında siyasi, sosyal ve ekonomik etkinliklerin de etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu etkilenmeler sonucunda farklı mezhepler, ekoller ve dini akımlar ortaya çıkmaktadır. Yeni bir inanç sistemini kabul eden insanlar arasında önceki inançları ile yeni inançları arasında sentezlenmiş, bilerek ya da farkında olmadan farklı dini yapılanmalar oluşabilmektedir. Bu konuda en güzel örneği de

⁵ Türkiye’de 2005 yılına kadar Yezidiler ve Yezidilik üzerine yapılan makale, tez, kitap ve eviri kaynak listelerinin yer aldığı Türkiye Yezidiler bibliyografyası için bkz. Ahmet Tařđın, *Yezidiler*, Ankara: Aziz. Andaç Yay. , 2005, s. 63-214.

⁶ Teymur Paşa, *Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*, s.1.

Yezidilikte görmekteyiz. Bu çalışmamızda öncelikle Yezidi inanç sistemi ile ilgili araştırma ve saha çalışmaları yapılmış, Yezidi dininin inanç esasları ile diğer dinler arasında bağlantılı olabilecek unsurlar, karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınmıştır.

b. Tezin Kapsam ve Sınırları

Yezidi dini metinleri Kitab-ı Cilve ve Mushaf-Reş dışında yazılı kaynakları olmadığı için genellikle dini öğretiler şifahi olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Yezidi toplumunun okuma yazma oranının düşük olması, Yezidi dininin gizliliği ve dinsel geleneklerinin sözlü olarak aktarılması Yezidiliğin oluşumu ve gelişimi ile ilgili farklı birçok görüşün ortaya atılmasına neden olmuştur.

Çalışmamızda Yezidiliğin inanç esasları, tanımlayıcı bir yöntemle ele alınmıştır. Ayrıca diğer dinler ile arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları gösterebilmek için karşılaştırmalar yapılmış, ancak bu karşılaştırmalar yapılırken eleştirel ve yargılayıcı bir üslup kullanılmaktan kaçınılmıştır.

Yezidi kutsal kitapları olan Kitab-ı Cilve ve Mushaf-ı Reş, ilk defa on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Cambridge Üniversitesi'nden Profesör Edward Granville Browne tarafından İngilizceye çevrilmiştir.⁷ Çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturan kutsal kitapların çevirilerinin de ana metne en yakın ve en doğru çeviri olmasına önem verilmiştir.

Çalışmamızda kullandığımız ikincil kaynaklar ise, Yezidiler ve Yezidilik üzerine yazılmış eserlerdir. Bu bağlamda, Ahmet Teymur Paşa, Amed Gökçen, Erol Sever, Davut Okçu, Şinasi Gündüz, Ahmet Turan, Mehmet Sait Çakar'ın eserlerinden ve klasik dinler tarihi ve mezhepler tarihi kitaplarından faydalanılmıştır. Ayrıca Batı'da ön plana çıkan John S. Guest, Austen Henry Layard, Christine Allison, Andrew Collins, Philip G. Kreyenbroek, Xelîl Cındî Reşow, Roger Lescot gibi birçok araştırmacının eserleri de çalışmamıza ışık tutmuştur.

Çalışmamızda yazılı kaynak araştırması yanında saha araştırması da yapılmış, hatta saha araştırmamız esnasında Almanya'da vefat eden Yezidi bir müridin cenazesi Batman ilinin Beşiri ilçesine bağlı Oğuz Köyüne getirilmiştir. Bizzat cenaze merasimine katılarak Avrupa, Irak, Suriye ve çeşitli bölgelerden gelen üst düzey

⁷ John S. Guest, *Yezidilerin Tarihi, Melekê Tavus ve Mishefa Reş'in İzinde*, (çev. İbrahim Bingöl), İstanbul: Avesta Yayınları, 2012, s. 347.

Yezidi şeyhleri, pirleri, peşimamları ile tanışıp görüşme fırsatı elde edilmiş, kendilerinden inançları hakkında bilgiler alınmıştır. Bu saha araştırmamız sonucunda elde edilen bilgiler ile literatür araştırmasına dayanan bilgiler karşılaştırılarak tahlillerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

YEZİDİLİK VE YEZİDİLİK TARİHİ

1.1. YEZİDİLİK NEDİR?

Yezidiliğin kökeni, ortaya çıkışı, kelime anlamı, tarihte geçirdiği süreç ile ilgili yeterli somut belgelerin olmaması, bu inancın günümüze kadar gelişimini detaylı bir şekilde incelemeyi zorlaştırmaktadır.

Yezidilerin kökeni ve inançları hakkında Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Mezhepler Tarihi, Dinler Tarihi gibi farklı bilim dalları araştırmalar yapmış, fakat yapılan bütün araştırmalarda, Yezidilik ile ilgili farklı teoriler ortaya atılmıştır. Yezidilerin Yezidi olmayanlara kendileri hakkında bilgi vermektan kaçınmaları,⁸ bizzat kendilerinin inançlarını anlatan çalışmalar yapmamaları,⁹ Yezidi toplumunda okur-yazarlığın düşük seviyede olması,¹⁰ haklarında farklı bilgilerin oluşmasına neden olmuştur.

Yezidiliğin ve Yezidilerin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle “*Yezidi*” isminin kökenine bakmak gerekir. Yezidilik isminin kaynağının nereden geldiği ile ilgili farklı görüşler bulunur. Bu görüşlerin ortaya konulması Yezidiliğe dair unsurların daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır. Bu görüşleri özetlemek gerekirse;

1- Yezidilerin, Hâriciliğin İbâdiyye kolundan ayrılan Yezid b. Ebî Uneyse’ye bağlı olduklarını ve bundan dolayı bu isimle anıldıklarını ileri sürenlerin görüşleri genellikle ilk dönem Mezhepler Tarihi kitaplarında yer almaktadır.¹¹ Basralı olan Yezid

⁸ Teymur Paşa, *Yezidiliğin Doğuşu*, s. 1; Davut Okçu, “Şırnak İlinin Kaybolan Dini Zenginliklerinden Yezidilik”, *Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (2010), s. 889

⁹ Son zamanlarda Avrupa ülkelerine göç eden Yezidiler, gittikleri ülkelerde kendilerini ifade etmeye başlamış, kendi derneklerini kurmuş, kendi dergilerini çıkarmışlardır. İlk defa kendi içlerinde inançlarıyla ilgili kitap yazan İsmail Beg Çöl’dür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Beg Çöl, *Yezidiyyetü Kadimen ve Hadisen*, Beyrut: el-Matbaatü’l-Emerikaniyye, 1934; Taşğın, *Yezidiler*, s. 13.

¹⁰ Austen Henry Layard, *Ninova Kalıntıları*, (çev. Zafer Avşar), İstanbul: Avesta Yayınları, 2000, s. 305-306.

¹¹ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Abdulkadir Şener), İstanbul: Hisar Yayınları, 1983, s. 94; Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 473; Şehristani, *el-Milel ve’n-Nihal*, (çev. Mustafa Öz), İstanbul:

b. Ebî Üneyse, İnan'ın Cur şehrine gider ve orada Allah'ın, acemden bir peygamber gönderip, ona kitap vereceğini ve bu kişinin orada Hz. Muhammed'in dinini ortadan kaldıracığını iddia eder. İddiasına göre bu beklenen peygamberin ümmeti Kur'an'da adı geçen Sabiîlerdir¹² ve kitap verilecek olan peygamberin de, Şeyh Adî b. Müsâfir olduğunu söyler.¹³ Tarihe bakıldığında Yezidilik inancının kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Adî b. Müsâfir ile Yezid b. Üneyse'nin farklı dönemlerde yaşamış olmaları bu iddiaları ortadan kaldırmaktadır. Şeyh Adî, Yezid b. Üneyse'den yaklaşık dört asır sonra dünyaya gelmiştir. Fakat ilk dönem kaynaklarda adı geçen Yezid b. Ebî Üneyse ile Yezidilik inançları arasında hiçbir ilişkinin olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁴

2- Yezidi ismine kaynak olması açısından ileri sürülen görüşlerden bir tanesi de Yezidilerin, köken olarak İnan'ın "Yezd" şehrinden çıkmış olmalarıdır. Bundan dolayı başlangıçta kendilerine Yezd şehrinden gelenler manasında "Yezdi" dendiği, fakat bu kelimenin zamanla "Yezidi" halini aldığı görüşüdür.¹⁵

3- Yezidi isminin nereden geldiğine ait başka bir görüşe göre, Yezidiler, kendilerinin Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası olarak gördükleri, "Ezda" olarak bilinen Şâhid b. Car'ın neslinden geldiklerine inanır. Bu inanışlarından dolayı, (Ezda'ya mensup olanlar) anlamındaki Ezdâi-Ezîdi olarak isimlendirilmişlerdir.¹⁶ Onlara göre, kendi soylarından gelmeyen birisinin Yezidiliğe girebilmesi mümkün değildir. Çünkü Yezidiler, sadece Âdem peygamberin saf ve temiz kanından yaratılmıştır, diğer insanların kanına ise Havva'nın da kanı karışmıştır.¹⁷ Kendilerini "seçilmiş halk" olarak gören Yezidiler sonradan Yezidi olunamayacağına, Yezidi

Litera Yayınları, 2011, s. 125; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, s. 216.

¹² Sabiîlik ismi Kur'an'da üç yerde (Bakara 62, Maide 69, Hac 17) geçmektedir. Günümüzde küçük bir topluluk olarak varlıklarını sürdüren Sabiîler, Güney Irak'taki Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgelerde yaşar. Sabiîlerin Tanrı tasavvurlarının temelinde, bir tarafta nur ve ışık âlemi, diğer tarafta ise karanlık âlem bulunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, 1998, s. 326.

¹³ Ahmed Turan, *Yezidiler Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları İnançları Örf ve Adetleri*, Ankara: Hitabevi Yayınları, 2015, s. 2; Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 216.

¹⁴ Davut Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, Konya: Tablet Kitabevi, 2007, s. 11; Turan, *Yezidilik*, s. 3.

¹⁵ Turan, *Yezidiler*, s. 1; B. Murat Öztemiz, *Yezidiler ve Süryaniler*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1988, s. 4; Yaşar Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2013, s. 28.

¹⁶ Amed Gökçen, *Ezidiler Kara Kitap Kara Talih*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 18-19; Ferzende İdiz, "Adî b. Müsâfir, Adeviyye Tarikatı ve Yezidilik", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 55, (Bahar 2013), s. 195.

¹⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, İstanbul: Şa-to İlahiyat, 2001, s. 257- 258; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 475.

olmanın ancak Yezidi bir anne babaya sahip olmaktan geçtiğine inanır. Dolayısıyla Yezidilik yalnızca bir inanç değil, bir nesepdir.¹⁸

4- Diğer bir görüşe göre, Yezidi ismi, eski İran dini olan Zerdüştlükteki “iyilik-güzellik” tanrısı olan “*Yezdan*” veya “*Îzed*” kelimesinden geldiğidir.¹⁹ Bu görüşü savunanlara göre, Yezidilik, İranî ve Asurî unsurların karışımından ortaya çıkarak bir nevi Mecusiliği temsil eder. Bu görüşe göre, kötülük iyiliğin zıddı olarak var olduğu müddetçe “şeytan” yüceltmeye layık bir varlık olarak kalmaya devam edecektir. Bu sebeple bu inanca mensup olanlara “şeytana tapanlar da” denilir.²⁰

Eski İran dinlerinden biri olan Zerdüştlük ile Yezidilik arasında birçok benzer unsurların olduğu görülmektedir. Örneğin Zerdüştlükte kutsal bir varlık kabul edilen “horoz”,²¹ Yezidilikte de her şeyin yaratıcısı olan “Melek Tavus”a benzetilir ve Melek Tavus kimi zaman tavus kuşu kimi zaman da horoz figürüyle tasvir edilir.²²

Yezidilik isminin Zerdüştlükle ilgisinin olduğunu savunan bir başka görüşe göre ise, 637-639 yılları arasında Araplar İslâmiyeti yaymak için Kürtlerin yaşadıkları bölgelere seferler düzenler. Bu seferler sırasında Ahura Mazda’yı kutsayan Kürtlerle karşılaşılır ve onlara “*Yezdâni*” ismini verirler. Çünkü Yezdan Arapların dilinde Tanrı demektir. Zamanla bu isim “*Yezidi*” halini almıştır. Tüm bu benzerliklerden dolayı Yezidiliğin kökenini Zerdüştlüğe dayandıranlar ve Yezidilik isminin *Îzed* veya *Yezdan* kelimelerinden geldiğini savunanlar olmuştur.²³

5- Yezidi isminin yeni Farsça’daki *Îzed* (melek, tanrı), modern Farsça’da *Yazdan* (Tanrı),²⁴ Avesta’da *Yazata*²⁵ (saygıya, tapılmaya layık olan), Pehlevî dilinde *Yazdan* kelimelerinden türediğini ileri sürenler de bulunur.²⁶

¹⁸ Gökçen, *Ezidiler*, s. 19.

¹⁹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 474.

²⁰ Metin Bozan, *Yezidilik, İslam Mezhepleri Tarihi el-Kitabı*, (ed. Hasan Onat vd.), Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 455; Xanna Omerxali, *Ezdiyatî*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007, s. 14-15; Cevat Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, (çev. Mahmut Mahfuz Söylemez vd.), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011, s. 565.

²¹ Cahit Can, “Zerdüştlük, Zerdüş ve Hukuk (Avesta)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, (1968), s. 273-288; Tori, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler*, s. 30.

²² Tori, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2000, s. 30.

²³ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 49.

²⁴ Layard, *Ninova Kalıntıları*, s. 300.

²⁵ Zerdüş öncesi İranlılarda çok tanrılı bir inanç sistemi vardır. Bu inanç sistemi Mazdeizm olarak bilinir ve Ahura Mazda başkanlığında “*Mithra*” ve “*Anahita*” adlı tanrılardan oluşmaktadır. Başkanlığını Ahura Mazda’nın yaptığı üç tanrıya, “*Yazata*” denilen 6 alt tanrı bağlıdır. “*Ulu*” anlamına gelen

6- Diğer bir görüşe göre, Yezidi inancına mensup olanların, Yezid b. Muâviye'yi (64/683), insanüstü bir varlık olarak görmelerinden dolayı "Yezidi" ismiyle isimlendirilmeleridir.²⁷

Doğulu ve Batılı birçok araştırmacının rağbet ettiği görüşte Yezidilik isminin Yezid b. Muâviye'den geldiğidir.²⁸ Bu görüşe göre, Şeyh Adî bin Müsâfir'in vasıtasıyla İslamiyeti kabul eden Yezidiler, daha sonraki yıllarda tekrar eski dinlerine dönmüş ve atalarından sözlü olarak aldıkları kültürlerini devam ettirmişlerdir.²⁹

Şeyh Adî b. Müsâfir'in soyunun Ümeyyeoğullarına dayanması³⁰ ve Yezidi kabilelerin Emevî soylarından gelmeleri bu tezi savunanların sayılarını oldukça artırmaktadır.³¹

7- Yezidilik ismine dair bir başka görüş ise, Mısır Tanrıçası İzis veya Bâbil'deki Nabu (yazı ve bilgelik tanrısı)'ya ait İzida Tapınağı ile bir bağlantısı olabileceği görüşüdür.³²

8- Yezidilik ismiyle ilgili diğer bir görüş ise, bu isimden kastın Tanrı değil, ona tapan Azday halkıdır. İkinci ataları olarak kabul ettikleri Ezda (Tanrıverdi)'ya nispetle Ezdaî ya da Yezidi ismiyle anılmışlardır.³³

9- Yezidi din adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği görüş ise, milattan binlerce yıl önce Yezidi isminin kullanıldığıdır.³⁴ Bir Sümer Yazıtında E-zı-di ismi, "dosdoğru

Yazatalar dünyevi işlerden sorumludur. Yazatalar abid (ibadet eden) ile ibadet edilen arasında bir vasıtaadır. Mehmet Sait Çakar, *Yezidilik, Tarih ve Metinler, Kürtçe ve Arapça Nüshalar*, Ankara: Vadi Yay. , 2007, s. 27.

²⁶ Ahmet Taşgın, "Yezidiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, Cilt 43, (2013), s. 525-527.

²⁷ Yezidi inancına mensup olanlar "Sultan Yezid" olarak adlandırdıkları Yezid b. Muâviye'nin nur olduğuna ve diğer insanlar gibi dünyaya gelmediğine inanırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 475; Hayati Ülkü, *Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2015, s. 164; İbrahim Ağâh Çubukçu ve Neşet Çağatay, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 219.

²⁸ Turan, *Yezidiler*, s. 3.

²⁹ Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 258-259; Roger Lescot, *Din Tarih ve Toplumsal Hayat, Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, (çev. Ayşe Meral), İstanbul: Avesta Yayınları, 2001, s. 19-35; Teymur Paşa, *Yezidiliğin Doğuşu*, s. 61-62; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2012, s. 735-736; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 475.

³⁰ Metin Bozan, *Şeyh Adî bin Müsâfir Hayatı, Menkıbevi kişiliği ve Yezidi İnancındaki Yeri*, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2012, s. 37.

³¹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 475; Lescot, *Yezidiler*, s. 20.

³² Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 29.

³³ Maksut Çetin, *Siyasi ve İtikadi Mezhepler*, İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016, s. 169-173; Bozan, *Yezidilik*, s. 455.

yolda yürüyenler”, “temiz ruhlar” anlamında kullanılmıştır.³⁵ Yezidi literatüründe Huda (Hüda) İlâh, Allah, Râb gibi isimlerin yanında Tanrı için Êzi, Êzid isimleri de kullanılırdı. Ancak bu isim sadece Tanrı değil melek, evliya, ilahi mesaj, padişah, sultan manalarına da gelmektedir.³⁶

10- Yezidiler ile Şah Keyhüsrev’in kasaları ve “inananların prensi” olarak tanınan Nastûrî Yazdin arasındaki bağlantı da isimlendirme teorilerinden bir tanesidir. Buna gerekçe olarak da Heraklius’un,³⁷ Yazdin’in Kerkük dışındaki evinde 672 yılının Noel’ini kutlamış ve bu yer 16-17. yüzyıllarda Yezidilerin yaşadığı yere oldukça yakın olması gösterilir.³⁸

Yezidiler genellikle kendi kökenlerini Hz. Âdem’e dayandırır.³⁹ Yezidiliğin kökeni Mushaf -ı Reş’te şöyle zikredilir:

“Rabbil-Azim meleklerine dedi ki; “Ben Âdem ve Havva’yı yaratacağım ve onları insan yapacağım ve onun vücudundan Şehr bin Sefer’i yaratacağım ki bundan dünyada onun cemaati zuhur edecektir. Bu sonra Azrail’in yani Melek Tavus’un milleti olacaktır ki bundan da Yezidiler çoğalacaktırlar.”⁴⁰

Mushaf-ı Reş’te Melek Tavus’un toplumunun, Yezidi halkı olduğu açıkça geçmektedir. Yezidiler kendi tarihlerini Hz. Âdem’e kadar götürmelerine rağmen tarihsel kaynaklarda Şeyh Adî bin Müsâfir dönemine kadar Yezidilik ile ilgili kanıtlanabilir bilgi bulunmamaktadır.⁴¹

Yezidi ismini kökeninin nereye dayandığını bulmak için yapılması gereken ilk ve en önemli araştırma, Yezidi dinî metinlerini incelemektir. Yezidi kavil⁴² ve dualarında

³⁴ Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

³⁵ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 29.

³⁶ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 29-30.

³⁷ Heraclius (h. 575-641), 610-611 yıllarından sonra Bizans İmparatorluğu yapmış ve 638 yılında Hristiyanların birliğini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca İslami kaynaklarda Hz. Muhammed’in Heraclius’a İslam’a davet mektubu gönderdiği belirtilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 166.

³⁸ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 68.

³⁹ Iraklı Papaz İshok, *Yezidilerin Dini*, (çev. Gabriel Akyüz), Mardin: Resim Matbaacılık, 2001, s. 68.

⁴⁰ Mushaf-ı Reş: 14.

⁴¹ John S. Guest, *Yezidilerin Tarihi, Melekê Tavus ve Mishefa Reş’in İzinde*, (çev. İbrahim Bingöl), İstanbul: Avesta Yayınları, 2012, s. 367-376.

⁴² Kavil: Yezidi dini metinlerindedir. Semâvi bir kökeni olduğuna inanılır. “Dini ilim” denilen manzum anlatıların kutsal kökenine işaret eder. Geniş bilgi için bkz. Xanna Omerxali, Kovan Xanki, *Analiza Qewlên Êzdiyan*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s. 96.

Êzi, Yezid, Êzid isimleri birçok yerde geçmektedir. Özellikle dokuz uzun kavil vardır ki bunlarda, Sultan Yezid'in ismini görmek mümkündür. Örneğin;

*“Me êk divêt biket hikyatê
Şêro xudanê itqatê
Ka çawa Siltanî Êzî dahir bû rûwê kinyatê?
(Hikâyeyi anlatacak birine ihtiyacımız var
İmanı olan aslan yürekli birine
Hele Sultan Ezi mâhluklara nasıl göründü)”⁴³*

*“Ev bedilê mera bivine şike
Herça qesta mala Adîya damina xerqa bike
Sultan Êzdîd mirazê wî cem xwe hasil bike”
(Ne zaman ki kutsal insanlar şüpheye düşer,
Her kim ki Adî ailesinin evini arar, hırkasına dokunmak isterse,
Sultan Ezdid onun dileklerini yerine getirecektir.)”⁴⁴*

117 kavilden oluşan Büyük Kavil'de de Sultan Yezid ismini sıkça görmek mümkündür.

*“Sultan Ezi dostlarını alıp götürdü
Onları okyanusun ortasındaki Dıngız Kalesine koydu
Bir çadır kurdu, on iple gerdi
İçine şarkıları ve sazları yerleştirdi.”⁴⁵*

*“Sultan Ezi annesine sordu:
Allah aşkına söyle bana
Babamın adı nedir?
Ah oğul baban padişahdır.
Tahtında hükümdarlığını sürdürüyor,
Şam onun adıyla inşa edildi.”⁴⁶*

⁴³Philip G. Kreyenbroek, Xelil Cındî Reşow, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur, Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011, s. 283

⁴⁴ Philip G. Kreyenbroek, *Ezidilik Arka Planı, Dini Adetleri ve Metinsel Geleneği*, (çev. Amed Gökçen-Damla Tanla), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 195.

⁴⁵ Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 296.

Ancak her ne kadar kendi yazılı metinlerinde Sultan Ezid'den sıkça bahsedilse de buradaki Sultan Ezid'in Yezid b. Muaviye olduğu kanıtlanabilir nitelikte değildir. Zira Yezidi toplumunun konuşma dilinde dahi bu isim “*Sultan Yezid*” olarak değil, “*Sultan Ezî*” yahut da “*Sultan İzi*” olarak kullanılır. Yezidiler kendileri için de “*Yezidi*” ismini değil “*Ezîdi, İzidi*” ismini kullanır ve kendilerine de öyle hitap edilmesini isterler.⁴⁷

1.2. YEZİDİLİK TARİHİ

1.2.1. Yezidiliğin Kökeni

Yezidilerin yazılı kaynaklarının olmaması, okur-yazarlık oranının düşük olması ve kendileri dışındaki insanlara bilgi vermelerinin dinen yasak olması,⁴⁸ hem kendileri hakkındaki bilgilerin sağlıklı olmasını engellemiş hem de tarihsel gelişimi ve kökenleri ile ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴⁹ Emevi soyundan gelen Şeyh Adî b. Müsafir'e dayandırılan⁵⁰ Yezidilik üzerine Doğulu ve Batılı birçok araştırmacı çok sayıda araştırma yapmış, ancak yapılan araştırmalarda Yezidilik ismindeki farklı görüşler gibi kökeni üzerine de çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.⁵¹

Ortaya atılan görüşlerden bir tanesi, Yezidilik ve doğunun daha ileri bölgelerinde yaşayan “*Yaresanlar*”⁵² arasındaki ilgi çekici benzerlikler ve bunların eski İranî dinlerle olan bağlantıları, Yezidiliğin milattan önce 2000 yılına kadar giden eski İranî bir temele dayandığı fikridir.⁵³

⁴⁶ Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 285.

⁴⁷ Ek 4: Ali ATALAN ile yapılan görüşme.

⁴⁸ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 25.

⁴⁹ Metin Bozan, “Yezidiler’de Şeyh Adî b. Müsafir Algısı”, *Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (2010), s. 877-888; Teymur Paşa, *Yezidiliğin Doğuşu*, s. 1.

⁵⁰ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 15- 16; Lescot, *Yezidiler*, s. 19- 29.

⁵¹ Philip G Kreyenbroek, *Avrupa’da Yezidilik*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011, s. 14; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 25.

⁵² Ehl-i Hak: Özellikle Batı İran ve Irak’ın belirli bölgelerinde görülen, eski dinlerden ve Şiilikten etkilenen fırkadır. Hamid Algar, “Ehl-i Hak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, (1994), s. 512-515; Ehl-i Hak, Irak ve İran’da günümüzde de mensupları bulunan bir tarikattır ve Yezidilerin kast sistemine benzeyen din adamları kast sistemini bu tarikatta da görmek mümkündür. Tarikat üyeleri kendilerini “*Yaresanlar*” olarak adlandırır. Kreyenbroek, *Ezîdilik*, s. 56.

⁵³ Kreyenbroek, *Avrupa’da Yezidilik*, s. 14.

Yezidiliğin kökeninin nereye dayandığı sorunu, araştırmacıların akıllarındaki en önemli sorulardan biridir. Layard, Hıristiyan, İslâm ve bir miktar da Gnostisizm⁵⁴ ile Maniheizm etkisini kabul ederek, Yezidilerin Güney Irak'tan geldiği fikrine önem verir. İnancın kökeni hakkında bu durum kendisini Sabiî veya Keldânî⁵⁵ oldukları varsayımına götürmüştür.⁵⁶

Farklı görüşlerden bir diğeri ise, Yezidilerin Kuzey Mezopotamya bölgesinde yaşayan bir halk olmalarından dolayı kökenlerinin eski Mezopotamya halkları olan Asurlulara, Bâbillilere, Sümerlere, Akadlara ve Sabiîlere dayandırmanın görüşleridir.⁵⁷ Bu ilişki sadece aralarındaki isim ve bazı inanç benzerliklerine dayandırılır. Sabiîler ile Yezidiler arasında, Sabiîlerin Güneş Tanrısı Şamaş, Yezidilerin güneş ile sembolize ettikleri Şeyh-Şems arasında benzerlik kurulmaktadır. İki dinde de Güneş Kültü'nün olması,⁵⁸ günde üç defa güneşe dönülerek dua edilmesi, ruh göçüne inanılması, sırdini olmaları, iki dinde de vaftiz olayının olması, yenmesi yasak olan hayvanların aynı olması, Sabiîlik'te Baş Tanrı Şamaş'ın emrinde altı yıldızın olması ile Yezidilik'teki Melek Tavus'un emrinde yıldızlarla sembolize edilen altı meleğin olması üzerinden ilişki kurulur.⁵⁹

Bâbillilerin yılbaşı tarihleri ve Sümerlerin Nisan ayının birinde kutladıkları ve adına da “*Ekito*” dedikleri bayram tarihleri ile Yezidilerin yılbaşı olarak Nisanın ilk Çarşambası kutladıkları “*Sare Sâle*”⁶⁰ bayramları aynı tarihlere denk gelir. Ayrıca Bâbil ve Sümerlilerin Şehir Tanrıçaları için düzenledikleri bahar şenlikleri ile Yezidilerin yılbaşından sonra Yezidi evliyalarının mezarları etrafında yapılan ve adına “*tavaf*”

⁵⁴ Gnostisizm: Tanrı, âlem, insan ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini kendisine has kutsal, gizli bilgi temeline dayalı olarak açıklamayı ilke edinen dini felsefi bir gelenektir. Temel inanç esasları ve ibadet şekillerine baktığımızda Maniheizm, Sabiîlik gibi gelenekler gnostik dinler olarak isimlendirilir. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 143.

⁵⁵ Keldânî, 16. yüzyılda Yuhanna'nın Papalıkla ilişki içerisinde olmasından sonra bir takım Nasturi, Vatikan'a bağlanmış oldu. Yuhanna Papa tarafından “*Doğu Patriği*” ilan edildi. Böylelikle Katolikleşen Nasturilere Kaldeliler anlamına gelen “*Keldâniler*” adı verildi. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 217.

⁵⁶ Layard, *Ninova Kalıntıları*, s. 89.

⁵⁷ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 35.

⁵⁸ Okçu'ya göre, Yezidiliğin inanç esaslarına bakıldığında, güneşe tanrılık veya yaratıcılık sıfatları verilmemiştir. Sabiîlerde kutsallık yüklenen ateşin Yezidilerde herhangi bir kutsallığı yine görülmemektedir. Bu yüzden Okçu Yezidiliğin kökeni olarak Sabiîlere dayandırmanın çok da uygun olmadığını belirtmektedir. Okçu, “Şırnak İlinin Kaybolan Dini Zenginliklerinden Yezidilik”, *Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (2010), s. 892.

⁵⁹ Erol Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1993, s. 92-93; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 35-36.

⁶⁰ Sare Sâle: Yezidilerin yeni yıl olarak kutladıkları bu bayram, onlar için en büyük ve en önemli bayramdır. Turan, *Yezidiler*, s. 85.

dedikleri şenlikleri arasında da benzerlikler bulunur. Bâbillilerde Çarşamba gününün kutsiyeti olduğu gibi Yezidilerde de Çarşamba gününün özel bir yeri vardır. Sümerlilerin Tanrısı “Ato” ve Bâbillilerin Tanrısı “Nabu” ile Yezidilerin Melek Tavus’u arasında, “Utarid Yıldızı” ile sembolize edilmeleri, Utarid Yıldızı’nın günü olarak Çarşamba’nın olması ve Utarid Yıldızı’nın tavus kuşunun üstünde, sağ elinde yılan, sol elinde kitap bulunan bir genç ile sembolize edilmesi gibi ortak özelliklerden yola çıkılarak benzerlikler kurulur. Bâbillilerde olduğu gibi Yezidilerde de kast sistemi bulunur. Bâbillilerin Sin Tanrısı ile Yezidilerin ayın sahibi olduğuna inandıkları Şeyh-Sın (Şexsin) arasındaki isim benzerliği de bu görüşü destekleyenler için birer delildir.⁶¹

Yezidi inancının kökenini Maniheizm⁶² ya da Zerdüştlük dinine dayandıranlar da vardır.⁶³ Maniheizm dininde de Yezidilerde olduğu gibi iki üstün gücün varlığından söz edilir ki, bunlardan biri şeytan diğeri de aydınlığı, iyiliği doğuran güneştir. Şeytanın kötülükleri doğurduğuna ve onun kötülüklerinden korunmak için de ona tapınmak gerektiğine inanılır. Yezidilerde de, tanrının iyilik ve kötülük olarak ayrıldığı iki boyutu vardır. Tanrı’nın iyiliği, şeytanın da kötülüğü temsil ettiğine inanılır.⁶⁴ Yine bu görüşe yakın bir başka görüşte, Zerdüş, kendi öğretilerini verdikten sonra şeytana yani *Ehrimen*’e tapanları tek tanrı inancı olan hak yoluna davet etmiş ancak bunlar bildiklerinden vazgeçmeyip Zerdüş’ten kaçıp Anadolu’ya yerleşmişlerdir ve bu topluluğun şimdiki Yezidi topluluğu olduğuna inanılan görüştür.⁶⁵

Mehmet Özcan’a göre, Yezidilik, çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçiş dönemi mezopotamya’daki Kürtlerin dinidir. Yezidiliğin Hz. İbrahim’in dininden de önce var olduğunu, Mezopotamya’daki ilk tek tanrılı din olduğu görüşünü savunur. Ona

⁶¹ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 35-36.

⁶² Maniheizm: M.S. III. yüzyılda Mani tarafından eski İran’da kurulan ve günümüzde müntesibi bulunmayan gnostik bir dini gelenektir. Işıkla karanlık arasındaki mutlak dualizme dayalıdır. Dinin öncelikli hedefi ışıkla karanlık arasındaki savaşta karanlığın elinde tutsak olan ışık ruhlarını kurtarıp onları olmaları gereken ışık âlemine götürmektir. Maniheizm’de ışık ve karanlık âlem olmak üzere iki âlem vardır ve her iki âlemin de başında Tanrı vardır. Maniheizm dininde, ruh göçüne inanılır ve insanların tamamen temizleninceye kadar beden değiştireceği fikri kabul edilir. Mani son kurtarıcıdır ve öldükten sonra ışık âlemine gitmemiş, aya yerleşerek yeryüzündeki son ışık ruhunun kurtulacağı güne kadar buradaki görevine devam edecektir. Maniheizm, M.S. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın en büyük rakibi haline gelir. 8. yüzyılda Uygurların resmi dini olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 245-246; Şinasi Gündüz, “Maniheizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, (2010), s. 493-505.

⁶³ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 36-41; Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, s. 87-91.

⁶⁴ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 53.

⁶⁵ Murat Şahin, *Anadolu’nun Yitik Halkı Yezidiler*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015, s. 17.

göre, Yezidilik de tıpkı Yahudilik gibi milli bir dindir ve Kürt toplumunun en eski dinidir. Milli bir din olmasından dolayı Kürtlerden başkasının dini olamaz.⁶⁶

İslam literatüründe ise, Yezidilik ile ilgili yapılan ilk araştırmalarda, Yezidilik, Mazdaizm ve Maniheizm gibi Doğu'nun eski kültürlerinin bir devamı gibi görülür ve inandıkları melekler pagan kültürünün tanrıları olarak kabul edilir.⁶⁷ Daha sonra yapılan çalışmalarda ise Yezidilik, İslam'dan sapan bir hareket olarak kabul edilir ve bu hareketin temelinde ise, Abbasilerin ilk dönemlerindeki aşırı Emevi taraftarlığını yapan bir grup yer alır.⁶⁸ Bu aşırılık, XI-XII. yüzyıllarda birçok taraftar toplar. Emevilerin son halifesi II. Mervan'ın Kürt asıllı bir cariye'den doğmasının da⁶⁹ bu taraftarların sayısının artmasında önemli ölçüde katkısı olmuştur. 750 yılında Emevilerin yıkılması üzerine Hakkari dağlarına çekilen bu grup, Abbasi iktidarının ilk dönemlerinde birkaç kez ayaklanır, fakat başarısız olur ve bu başarısızlığın ardından topluluğun bir kısmı tasavvufa yönelir. Bu gruba mensup olan ve Adî b. Müsâfir'in müjdecisi olarak kabul edilen Hakkarili Ebu'l-Hasan Ali (ö. 484/1091) Sincar'da çok sayıda taraftar toplar.⁷⁰ XII. yüzyılda bu topluluk, Adî b. Müsâfir (ö. 1162)'i kutsal bir şahsiyet olarak kabul edip inançlarının merkezine yerleştirir. Böylece İslamiyet'ten yavaş yavaş uzaklaşılır ve "Yezidilik" adı verilen yeni bir inanç sistemi oluşur.⁷¹

Yezidiler arasında da Yezidiliğin Yezid b. Muaviye'den geldiğini söyleyen bir grup vardır ve bu grup görüşlerini Muaviye ile Hz. Muhammed arasında geçen bir olaya dayandırır. Rivayete göre, Allah Hz. Muhammed'e baş ağrısı verir ve Hz. Muhammed berberi Muaviye'den saçlarını kesmesini ister. Tıraş sırasında Muaviye, Hz. Muhammed'in başını kanatır ve kanın yere düşmesini engellemek için de kanı yalar. Hz. Muhammed, Muaviye'ye yaptığı için yanlış olduğunu ve bu hareketinden dolayı soyundan birinin ümmetiyle savaşaacağı bir toplumu meydana getireceğini dile getirir. Muaviye, "eğer böyle bir şeye sebep olacaksam hiç evlenmem" der. Uzun süre

⁶⁶ Mehmet Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler*, Diyarbakır: Aram Yayıncılık, 2015, s. 26-28; Rohat Cebe, Ersoy Soydan, "Batman Yezidileri ve Yezidi Sözlü Kültürü", *Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (2012), s. 1146.

⁶⁷ Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2001, s. 234; Lescot, *Yezidiler*, s. 17.

⁶⁸ Lescot, *Yezidiler*, s. 17-18.

⁶⁹ Turan, *Yezidiler*, s. 5.

⁷⁰ Lescot, *Yezidiler*, s. 19.

⁷¹ Hasan Gümüšoğlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi* İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013, s. 263; Taşğın, *Yezidiyye*, s. 525.

evlenmez ancak Muaviye'yi bir akrep sokar ve iyileşmesi için muhakkak evlenmesi gerektiği söylenir. Hz. Ömer'in seksen yaşındaki kız kardeşi Mahura ile evlenir. Evlendiği sabah gelin 25 yaşında bir genç kıza dönüşür ve bir süre sonra hamile kalarak Allah'ın nuru Yezid'i doğurur. Bu olay Yezidiler arasında anlatılan bir efsanedir. Tarihe bakıldığında bunun mümkün olmadığı görülür.⁷²

Yezidi inancı, Melek Tavus ile başlar. Altı meleğin lideri, Tanrı'nın dünyayla ilgili tasavvurlarının tamamına harfiyen uyan Melek Tavus, bu inancın temelinde yer alır. Ancak bu bilgi günümüzdeki Yezidileri anlamak için yeterli değildir. Bundan dolayı Yezidilerin günümüzdeki varoluşlarını anlamak için tarihsel şahsiyetlere ve bu şahsiyetlerin nasıl birer mitolojik şahsiyetlere dönüştüğüne de bakmak gerekir. Melek Tavus'un yeryüzündeki vekili olarak Şeyh Adî b. Müsafir görülür.⁷³ İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, dinin kurucusu Şeyh Adî b. Müsafir'dir.⁷⁴

1.2.2. Şeyh Adî b. Müsafir (m. 1072-1162 – h. 465-557)

Yezidiler tarafından kutsal kabul edilen Şeyh Adî b. Müsafir⁷⁵ hakkında kaynaklarda fazla bilgi olmadığı belirtilse de⁷⁶ yaptığımız araştırmalar neticesinde birçok bilgiye ulaşılmıştır.

Tam ismi, Şeyh Adî b. Müsafir b. İsmail b. Musa b. Mervan b. el-Hasan b. Mervan eş-Şami el Hakkâri'dir.⁷⁷ Şeyh Adî, Lübnân'da Ba'lebek şehrine bağlı Beytifâr

⁷² Bazı kaynaklarda bu isim Maver olarak geçer. İslam ve Batı kaynakları bu bilgilerin doğruluğunu kabul etmemektedir. Çünkü Muaviye 73 yaşında ölmüştür ve hanımları arasında Hz. Ömer'in kız kardeşi Mahura (Maver) yoktur. Muaviye dört defa evlenir. Birinci eşi, Bahdel b. Uneyf'in kızı Meysune'dir ki, Meysune Yezid'in annesidir. İkinci hanımı, Karaza b. Abd b. Nevfel b. Abdimenaf'ın kızı Fahite'dir. Üçüncü eşi, Kilab oğullarından Umare kızı Naile'dir. Diğer eşi ise, Fahite'nin kız kardeşi Karaza kızı Ketve'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 24-26; A. A. Semenow, "Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları", (çev. Abdülkadir İnan), *Alıntı Dergisi*, Sayı 2, (Kış 1997-1998), s. 52; Turan, *Yezidiler*, s. 3.

⁷³ Gökçen, *Ezidiler*, s. 48.

⁷⁴ Ahmet Taşgım, "Geri Dönüş: Yezidilerde Ölüm", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 154, (Ocak-Şubat 2005), s. 201; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 87; Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, s. 9.

⁷⁵ Çakar, *Yezidilik*, s. 33.

⁷⁶ Turan, *Yezidiler*, s.5.

⁷⁷ Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 258.

(şimdiki adı Kirbet Kanafar) köyünde dünyaya gelir.⁷⁸ Kesin olmamakla birlikte doğum tarihi Hicri 465/470 ile Miladî 1072/1077 yılları arasına denk gelir.⁷⁹

Şeyh Adî'nin doğumuyla ilgili kaynaklarda ilginç hikâyeler anlatılır. Bir hikâyeye göre Adî'nin tasavvuf ehli babası Müsafır, Ba'lebek şehrinin Beytifâr köyünde yaşarken bir gün eşine bile haber vermeden kendi nefsiyle baş başa kalmak için ormana gider ve otuz yıl orada yaşar. Otuz yılın sonunda bir gece rüyasında ona şöyle seslenilir: “*Ey Müsafır, artık ormandan çık ve eşine dön, eşinle ilişkide bulun. Allah sana faziletiyle ve şöhretiyle Batıda ve Doğuda ün kazanmış olan bir veli çocuk verecektir.*” Müsafır bunun üzerine derhal evine döner. Ancak 30 yıldır haber bile vermeden evi terk eden Müsafır'ı eşi kabul etmez. Kabul etmesi için tek bir şartı vardır, o da minareye çıkarak evine ve eşine geri döndüğünü herkese haber vermesidir. Müsafır çaresiz kalır ve minareye çıkarak: “Ben evime döndüm ve eşimle münasebette bulunmakla emrolundum. Bu kutlu gecede kim eşiyile münasebette bulunursa veli bir çocuğu olacaktır.” der. Bu gecede olan ve sonra da velilik mertebesine eriştiği söylenen 313 çocuk doğar ve Şeyh Adî de bunlardan bir tanesidir.⁸⁰

Şeyh Adî, anne karnındayken annesi hayvanları sulamak için çeşme başındadır. Oradan geçen Şeyh Mesleme, Şeyh Ukeyl'e kadının karnından çıkıp göğe yükselen nuru görüp görmediğini sorar ve Ukeyl de nuru görür ve nura iki kere selam verirler. Yedi yıl sonra Şeyh Mesleme ve Şeyh Ukeyl Adî'yi sokakta oynarken görürler ve yine selam verirler. Ancak Adî selamı 3 kere alır. Bunun sebebini sorduklarında ise Adî, onlara, “*Annemin karnındayken iki kere bana selam vermişsiniz birde şimdi verdiniz üç oldu. Eğer Hz. İsa'dan utanmasam annemin karnındayken selamınızı alırdım.*” demiştir.⁸¹

Şeyh Adî'nin nesebinin menşei ile ilgili farklı iki görüş bulunur. Görüşlerden bir tanesi, Emevi kökenli Arap olduğunu ileri sürerken, diğer görüş ise, onun Kürt asıllı olduğudur. Kürt kökenli olduğunu savunanların gerekçesi, Şeyh Adî'nin Kürtçe

⁷⁸ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 41- 42; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 51.

⁷⁹ Lescot, *Yezidiler*, s. 19-20; Turan, *Yezidiler*, s. 5; Davut Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 16; Hilmi Türkoğlu, *Dünya Dinlerinden Yezidilik*, İstanbul: Festival Yayıncılık, 2016, s. 25; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 476; Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 24; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 87.

⁸⁰ Turan, *Yezidiler*, s. 6; Şahin, *Yezidiler*, s. 21; Bir başka görüşe göre o gece dünyaya gelenlerin sayısı 313 değil 13 tür. Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, s. 27.

⁸¹ Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, s. 27-29.

konuşması, “Kürtlerin Şeyhi” olarak isimlendirilmesi ve bir şiirinde annesinin isminin Kürtçe ve Farsça olan “*Yezda*” olduğunu belirtmesi, bir de yeğeni Adî b. Sahr b. Sahr el- Hakkârî'nin “*Kürt Adî*” olarak nitelendirilmesidir. Kaplan, bu farklı iki görüş hakkında kesin hüküm verilemeyeceğini söylese de⁸² çoğunluğun görüşüne göre, Şeyh Adî'nin soyağacı Emevi Halifesi Mervan b. Hakem (I. Mervan)'e dayanmaktadır.⁸³

Yezidi mürid Ali Atalan ise Şeyh Adî'nin kimliği hakkında sorduğumuz soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Şeyh Adî hakkında değişik tezler, rivayetler vardır. Şeyh Adî'nin büyük bir âlim olduğu, aslen Ezidi olduğu ama daha sonra dedesinin zorla Müslümanlaştırıldığını biliyoruz. Şeyh Adî âlim olduktan sonra kendi dinine, orijinal dinine dönüş yapmıştır. Aslen Şeyh Adî Hakkârilidir. Müslümanlaştırıldıktan sonra dedesi Lübnan'a göç etmiş, orada evlenmiş, ilim almış, okumuştur. İslamiyet'in büyük âlimlerinden olmuştur. Şeyh Adî belirli bir yaşa kadar Lübnan'da yaşadıkdan sonra Lübnan'dan Şam'a gitmiş oradan Bağdat'a geçmiş oradan da Laleş'e gelmiştir ve Laleş'te eski inancını, eski dinini keşfetmiş ve bu Ezidilik dininin başına geçmiştir. Dinimize yeni bir yorum getirmiş, reform gerçekleştirmiştir. Şeyh Adî'nin iyi niyetli birisi olduğunu ve olaylara iyi niyetle yaklaştığını biliyoruz. Büyük bir âlimdir ve Ezidiliği yaşatmak istemiştir.”⁸⁴

Şeyh Adî'nin çocukluğu bu köyde ve sonrasında da Şam civarlarında geçer. İlk dini eğitimini köyünde alır.⁸⁵ 30 yaşlarında Adî, kendi çevresinde hiçbir veliye kıymet verilmediğini, kendisine de gösterilen ilgisizlikten anlayarak, o dönemlerde faziletli ve âlim kişilerin yaşadığı ve onlara gösterilen saygının tam olduğu, zamanın ilim yeri olan Bağdat'a yerleşir.⁸⁶ Hayatının önemli bölümünü, dönemin ünlü mutasavvıflarıyla Bağdat'ta geçirir. Burada Ebu Necib Abdülkadir es Sühreverdî,⁸⁷ Ukayl el- Menbici,⁸⁸ Ebu'l Vefa Hulvani⁸⁹ ile tanışıp onların ders halkalarına katılır.⁹⁰ Ayrıca daha sonraları

⁸² Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 51-53.

⁸³ Lescot, *Yezidiler*, s. 20; Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 24; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 87; Mehmet Sait Çakar, *Yezidilik*, s. 33; Teymur Paşa, *Yezidiliğin Doğuşu*, s. 13; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 477.

⁸⁴ Ek 4: Ali ATALAN ile yapılan görüşme.

⁸⁵ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 55; Çakar, *Yezidilik*, s. 33.

⁸⁶ Turan, *Yezidiler*, s. 6; Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 24.

⁸⁷ Ebu Necib Abdülkâdir es Sühreverdî: 490/ 1097 ile 563/ 1168 yılları arasında Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu Bağdat'ta yaşamış önemli bir mutasavvıftır. Sühreverdîyye Tarikatının kurucusudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Gökbulut, “Ebu'n Necib Ziyâüddin es-Sühreverdî ve Âdâbü'l- Mürîdin Adlı Eseri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, (2008), s. 135-152.

⁸⁸ Ukayl el-Menbici, Şeyh Adî b. Müsâfir'e ilk sufilik cübbesini giydiren kişidir. Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 88; Mehmet Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 57.

⁸⁹ Ebu'l Vefa Hulvani, öldükten sonra bedenini Adî b. Müsâfir'in yıkadığı Laleş'teki sülâhlerden biridir. Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 88.

Kâdiri Tarikatı'nın kendisine dayandırıldığı Abdülkadir Geylânî⁹¹ (562/1166) de medrese arkadaşlarından biridir.⁹²

Şeyh Adî, tasavvufun tarikatlar döneminde⁹³ ve büyük tarikatların kurulduğu dönemde yaşamış olan bir kişidir. Büyük tarikatların kurucularından olan Abdülkadir Geylânî, Ahmet Rifâî, Ahmet Yesevi ve Sühreverdî ile aynı dönemde yaşayan Şeyh Adî, kendileriyle sohbetlerde bulunmuştur. Şeyh Adî b. Müsâfir, Hakkâri bölgesinde Adeviyye Tarikatının, Abdülkadir Geylânî, Bağdat'ta Kâdiriyye Tarikatının, Ahmet Yesevi, Yeseviyye Tarikatının, Ahmed Rifâî⁹⁴ Rifâiyye Tarikatının, Necib Sühreverdî de Sühreverdîyye Tarikatının kurucularıdır.⁹⁵

Abdülkadir Geylânî, Sünnî çizgide büyük bir mutasavvıf olan Şeyh Adî'yi "Sultânu'l-Evliya" olarak vasıflandırmış ve O'nun hakkında, "Bir kimse çalışarak peygamber olabilseydi, Şeyh Adî muhakkak peygamber olurdu" demiştir.⁹⁶

Şeyh Adî, hac için gittiği Medine'de dört yıl kaldıktan sonra Bağdat'a gelerek dönemin meşhur âlimlerinden olan İmam-ı Gazzâlî'den⁹⁷ (505/1111) dersler alır ve o

⁹⁰ Başbuğ, *Yezidilik İnanıcı*, s. 31-32; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 476; Lescot, *Yezidiler*, s. 21; Şahin, *Yezidiler*, s. 22; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 17.

⁹¹ Abdülkadir Geylânî, Kâdiri tarikatına adını veren ve 470/1077'de dünyaya gelen Abdülkadir Geylani, 91 yıl hayat sürdükten sonra 562/1166 yılında vefat eder. Neseb olarak hem seyyid hem de şerif olduğu kabul edilir. Yani baba tarafından Hz. Hüseyin'in, anne tarafından da Hz. Hasan'ın torunlarından. 18 yaşında Bağdat'a gelir ve tahsil hayatına burada devam eder. Fıkıh, Edebiyat, Hadis okur ve din ilimlerinden en ileri olduğu alan Hanbeli fikhidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an Verileri Işığında Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2014, s. 259-261; Mehmet Necmettin Bardakçı, *Sosyo- Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2000, s. 190.

⁹² Ahmet Taşgın, "Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler", *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 23-28 Ekim Ürgüp/Neveşehir-2000*, (2001), s.742; Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, s. 9.

⁹³ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986, s. 1-12.

⁹⁴ Ahmed er-Rifâî, Irak'ın Vâsit şehrinde 512/1118 tarihinde doğar. Aynı şehrin Bataaih köyünde 578/1182 tarihinde vefat eder. Ahmed Rifâî'nin nesebi baba tarafından Hz. Hüseyin'e dayanır. Kur'an öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra döneminin büyük âlimlerinden İslâmi ilimleri öğrenir. Tahsilini daha çok Şâfiî bilginlerinden almıştır. Yirmiyeye yakın eseri bulunur. Bunlardan en ünlüleri; "*el-Burhânu'l-Müeyyed*" ve "*el-Hikem*"dir. Rifâiyye tarikatının kurucusudur. Bugün Rifâilik denilince akla bazı garip gösteriler gelir; ateşle oynama, vücuda şiş sokma, yılanlarla sarmaş dolaş olma gibi. Ancak bunlar tarikata sonradan sokulan batıl inançlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, (1998), 127-130; Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 273-274.

⁹⁵ Ferzende İdiz, "Adî b. Müsâfir, Adeviyye Tarikatı ve Yezidilik" , *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 55, (Bahar 2013), s. 181-200.

⁹⁶ Başbuğ, *Yezidilik İnanıcı*, s. 32; Turan, *Yezidiler*, s. 7; Bozan, *Yezidilik*, s. 457- 458.

⁹⁷ Gazzâlî, 1058'de Tus'ta doğar ve 1091'de Bağdat'ta hoca olarak tanınır. Farabi ve İbn-i Sina'nın görüşlerini tenkit ederek, eserlerinde Ehl-i Sünnet çizgisinden gider. Zaman zaman Yunan filozoflarının metodlarını da kullanan Gazzali, fıkıh, felsefe, tasavvuf, kelam gibi düşünce alanlarında yazmış olduğu birçok eserle ve fikirleriyle tanınmış bir bilgidir. Sadece İslam dünyasında değil Batı dünyasında da

dönemin mutasavvıfları arasında önemli bir konuma yükselir.⁹⁸ Bağdat'ta iken İmam-ı Gazzâli ile mektuplaşmaları da bulunmaktadır.⁹⁹

Mehmet Şerafettin, bu konu hakkında şunları söylemektedir: “*İstanbul Beyâzîd Halk Kütüphanesi'nde 3750 nolu kitapta İmam-ı Gazzâli tarafından yazılmış ve Şeyh Adî b. Müsafir'e hitab edilmiş bir mektup mevcuttur. Bu mektup Şeyh Adî'nin isteği üzerine yazılmıştır ve muhtevası da nasihatler ve vaaz ile birlikte itikadî konuları da içermektedir.*”¹⁰⁰

Bu mektupta Gazzâli, Şeyh Adî b. Müsafir'i “*güzel siret sahibi imam-ı zahit*” olarak tanımlamış ve dualarında kendisini de unutmamasını istemiştir.¹⁰¹

Bağdat'taki yoğun eğitim hayatının da kendisini tatmin etmediğini anlayan Şeyh Adî, daha sakin, münzevi bir hayat sürmeye karar vererek Hakkârî dağlarına çekilir.¹⁰²

Şeyh Adî'nin Laleş'e yerleşmesini, Yezidilerin kutsal kabul ettikleri Mushaf-ı Reş'in 15. maddesinde geçen “*Bundan sonra Şeyh Adî'yi Şam diyarından Laleş'e gönderdi.*” ifadelerinde de görmekteyiz.¹⁰³ Şeyh Adî, Hakkârî dağlarında, tek başına mağaralarda, sessiz, sakin, ıssız yerlerde uzun bir süre nefsinin terbiye etmek için çileli bir hayat sürer.¹⁰⁴ Sessiz sakin bir hayat süren Şeyh Adî, zamanla Laleş'te bir zaviye inşa eder ve zamanının büyük bir bölümünü ilim ve irşat ile meşgul olarak geçirir.¹⁰⁵ Laleş'te yaşamına devam eden Adî, arada ovaya inerek oradaki halka sohbetler ederek onların güvenini kazanır. Çoğunlukla Hakkârîli Kürtlerin yaşadığı bu bölgede dinî bir cemaatin başkanı olur ve artık Şeyh Adî olarak ün kazanmaya başlar. Kerametleriyle

kendisinden çokça söz ettirmiştir. “*Hüccetü'l-İslam*”, “*İmam*”, “*Müceddid*” gibi lakabları vardır. En önemli eseri *İhyâu Ulumi'd-Din*'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Bayraktar, *Gazzâli: Kimdir ve Nedir? Vefatının 900. Yılı Anısına Büyük Mütefekkir Gazzâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 7-15; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012, s. 257-260; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 139.

⁹⁸ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 476- 477; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 17; Sever, *Yezidilik*, s. 9; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 87.

⁹⁹ Turan, *Yezidiler*, s. 6; Sever, *Yezidilik*, s. 51.

¹⁰⁰ Halil İbrahim Bulut, “Mehmet Şerafeddin Yaltkaya ve ‘Yezidiler’ Başlıklı Makalesi (Tahlil, Değerlendirme ve Sadeleştirme)”, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 10, (2017), s. 44.

¹⁰¹ Mehmet Şerafettin Yaltkaya, “Yezidiler”, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 4, (1926), s. 273-275.

¹⁰² Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 24; Şahin, *Anadolu'nun Yitik Halkı Yezidiler*, s. 24.

¹⁰³ Mushaf-ı Reş: 15

¹⁰⁴ Turan, *Yezidiler Tarihcileri Coğrafi Dağılımları İnançları Örf ve Adetleri*, s. 7.

¹⁰⁵ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 43- 44.

daha fazla tanınmaya başlayan Şeyh Adî, halkın gözünde farklı bir konuma gelir.¹⁰⁶ Gösterilen aşırı bağlılık ve hürmet gün geçtikçe tehlikeli bir hal alır ve artık bazı Kürtler Şeyh Adî'yi kutsal kabul edip ilahlık mertebesine kadar çıkarır.¹⁰⁷

Yezidi sözlü kültüründe, Şeyh Adî ile ilgili daha çok mitolojik anlatılar ön plandadır. Yezidi inanışında, Yezid ve Hızır İlyas ile özdeşleştirilen Adî b. Müsafır, Yezidi metinlerinde “*son peygamber*”, “*seyyid*” ve “*sultan*” gibi isimlerle adlandırılrsa da tanrısal ve yarı tanrısal bir varlık olarak görülmektedir.¹⁰⁸

Yezidi mitolojisinde Şeyh Adî'nin mucizevi bir şekilde doğduğu ve 15 yaşlarındayken kaderini aramak için evden ayrıldığı anlatılır.¹⁰⁹ Ayrıca yirmili yaşlarında ay ışığı altında bir ovada dolaştığı esnada sesler duyar ve eski bir mezarın önünden geçerken karşısına bir hayalet çıkar. Bu sırada mezar da bir minare şekline dönüşür ve göğe kadar yükselir. Şeyh Adî, paniğe kapılarak yanındaki su testisini devirir. Hayalet bu kez yakışıklı bir delikanlıya döner ve Adî'ye şöyle der: “*Korkma; evet minare düşebilir ve yeryüzünü yerle bir edebilir, ancak sen ve senin yolundan gidenler zarar görmeyecek ve geride kalarak saltanat süreceksiniz. Ben Melek Tavus'un hakiki dinini dünyaya yayma görevini sana veriyorum.*” Daha sonra Melek Tavus, Şeyh Adî'nin ruhunu alır ve yedi yıl süreyle gökyüzüne (cennete) götürür. Burada Adî'ye her şeyin hakikatini açıklar. Yedi yılın sonunda ruhu tekrar bedenleştiğinde, devrilmiş olan testiden akan su henüz tükenmemiştir.¹¹⁰

Yezidi dinî metinlerinde Şeyh Adî'nin isminin yaratıcılığı ve ezeliyeti İman Kavli'nde şöyle geçmektedir.

“Nasıl bir işarettir, iman

Ne yer ne de gök

Ne dünya, ne şehir ne de var olan şeyler

Ne Âdemoğlu Prens İbrahim ne de Horasan vardı

¹⁰⁶ Turan, *Yezidiler*, s. 7; Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 24.

¹⁰⁷ Sever, *Yezidilik*, s. 10; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 477; Lescot, *Yezidiler*, s. 34- 39; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 18.

¹⁰⁸ Şinasi Gündüz, “Şeyh Adî ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, (23-28 Ekim 2001), Ankara: Türksev Yayınları, 2002, s. 377-393. Şinasi Gündüz her ne kadar Ezidilerin Şeyh Adî'yi tanrısal ya da yarı tanrısal olarak gördüklerini ifade etse de bizim yaptığımız alan çalışmalarında hiçbir Yezidinin Şeyh Adî'yi tanrısal bir varlık olarak algıladıklarına dair bir ifade duymadık. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

¹⁰⁹ Turan, *Yezidiler*, s. 6.

¹¹⁰ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 69.

*İmanın rengi nedir?
O, ezeli bir kelamdır
Şeyh Adî ismidir
Şeyh Adî'dir gerçek sultan*''¹¹¹

Kavilden anlaşıldığı üzere, Şeyh Adî'nin ismi ezeli bir varlık olarak görülür ve Tanrı'dan ilk sudur eden varlık olarak inanılan Melek Tavus ile özdeşleştirilir. Ezeli olan Şeyh Adî, Beyti Far'da doğan ve Laleş'te yaşayan Şeyh Adî b. Müsafir'in şahsında bedenleşir.¹¹²

Şeyh Adî İlahisi'nde onun özellikleri şöyle anlatılır:

*“Benim bilgim, tüm varlıkları kuşatır.
Benim varlığım, benden gelir.
Benim gelişimin nedeni, yine benim;
Zamanını da bilen benim.
Evrende var olan her şey, benim buyruğumdadır
Her yer, insanlar otursun oturmasın
Ve tüm yaratılmışlar, benim buyruğumdadır
Benim egemenliğim, başka egemenliklerden üstündür.
Sözlerim her zaman doğrudur
Yeryüzünün yargıcı ve yöneteniyim.
Benim yüceliğime tapınır insanlar
Bana gelirler, öperler ayaklarımı
Benim gökleri kat kat yayan.
Başlangıçta haykıran, benim.
Şeyh'im ben benden başka yoktur tapacak.”*¹¹³

Şeyh Adî İlahisi'nde anlatılan özellikler Yezidi inancındaki, Melek Tavus'un özellikleridir ve bütün bu özellikler Şeyh Adî'ye atfedilmiştir. Yeryüzündeki her şeyin korkularından dolayı Şeyh Adî'ye tapması gibi Tanrı'ya has özelliklerin Şeyh Adî'ye atfedildiği görülür.¹¹⁴

¹¹¹ İman Kavli'nin tam metni için bkz. Ek 2: İman Kavli.

¹¹² Gündüz, *Şeyh Adî ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar*, s. 379-380.

¹¹³ Şeyh Adî İlahisi'nin tam metni için bkz. Ek- 2: Şeyh Adî İlahisi.

¹¹⁴ Şeyh Adî'nin sıradan insan olmadığı ile ilgili birçok farklı kavi, ilahi ve rivayet vardır. Ancak bazı rivayetler de vardır ki, Şeyh Adî'nin bir peygamber değil, sadece yol gösterici olduğu fikridir. Lescot, *Yezidiler*, s. 34-35.

Şeyh Adî farklı isimlerle anılır. Bunlardan “Eş-Şami” ve “Baalbekî”, doğduğu yerden dolayı, “Kureyşî” ve “Emevî”, soyundan dolayı, kurmuş olduğu tarikatına nispetle “Adevî”, Hakkâri’de ün kazanmasından dolayı da “el-Hakkâri” isimleriyle anılır. Ayrıca Kürtlerin içinde yaşamasından ve tarikatının da Kürtler içerisinde yaygınlaşmasından dolayı “Şeyhü’l-Ekrad” (Kürtlerin Şeyhi) ismi de verilmiştir.¹¹⁵

Şeyh Adî’nin günümüze kadar gelen ve Berlin Kütüphanesi’nde bulunan dört eseri vardır.¹¹⁶

1. İ’tikâdu Ehl- i Sünnet ve’l Cemaat (Ehli Sünnet İnancı)
2. Kitâbu Fîhi Zikri Âdâbu’n- Nefs (Nefsi Terbiye Kitabı)
3. Vesâya eş- Şeyh Adî b. Müsâfir ile’l Halife (Halifeye Nasihatları)
4. Vesâyali Mürîdihî Kâ’dî ve Sâ’ir el- Mür’id’in (Mürîdi Kâ’id ve diğer Mürîdlere Vasiyeti).

İ’tikâdu Ehl- i Sünnet ve’l Cemaat (Ehli Sünnet İnancı)’inde Şeyh Adî’nin Sünni geleneğe tamamen uygun tebliğlerde bulunduğu, yeni hiçbir şey getirmediği ve kendinden önce gelenlerin düşüncelerini beyan ettiği görülür. Eserde, Allah’ın bir olduğu ve bu hakikate nasıl ulaşılabileceği bilgisi verilir.¹¹⁷

Ayrıca Şeyh Adî’ye Kitabu’l-Cilve/Celve (Tecelli Kitabı) ile ölümünden iki yüz yıl sonrasında yazıldığı rivayet edilen Mushaf-ı Reş (Kara Kitap) adlı iki kitap daha isnad edilmektedir. Fığlalı eserinde, Yezidilere göre kutsal kitap kabul edilen bu risalelerin özellikle de kendi eseridir denilen “*Kitabu’l Cilve*”nin gerek dil yapısındaki bozukluktan ve gerekse muhtevassından dolayı bu durumun imkânsız olduğu tezini savunur.¹¹⁸

¹¹⁵ Metin Bozan, *Şeyh Adî b. Müsâfir Hayatı, Menkıbevi Kişiliği ve Yezidi İnancındaki Yeri*, s. 39-40; Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, s. 26.

¹¹⁶ Lescot, *Yezidiler*, s. 22; Turan, *Yezidiler*, s. 8; Şahin, *Anadolu’nun Yitik Halkı Yezidiler*, s. 26.

¹¹⁷ Turan, *Yezidiler*, s. 9; Lescot, *Yezidiler*, s. 22; Eyüpoğlu’na göre, Şeyh Adî, bu eserlerinde Mutezile ve Şiilik gibi mezheplere karşı çıkmış, Muaviye taraftarı olduğunu göstermiştir. Ayrıca külli irade anlayışını benimsemiştir. Bundan dolayı Eyüpoğlu, Yezidiliğin İslâmiyetle bir bağının olduğunu, Kur’an ve hadislerden esinlendiğini, fakat onlara farklı yorum getirdiği kanısındadır. İsmet Zeki Eyüpoğlu, *Bütün Yönleriyle Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2012, s. 376.

¹¹⁸ Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 259.

555/1160 veya 557/1162 yılında doksan yaşında Laleş'te vefat eden¹¹⁹ Şeyh Adî, Musul'dan 65 kilometre kuzeyde bulunan Laleş'te defnedilir. Ölümünden sonra kutsal bir belde haline dönen Laleş'teki tekke, türbe ve diğer kutsal sayılan mekânlar, Yezidilerin kutsal kabul ettikleri ziyaret mekânları haline gelir.¹²⁰

Şeyh Adî'nin Hakkâri dağlarına yerleşmesinden sonra, kimsenin yaşayamadığı, geçmekten bile korktukları, yollarının kesilerek mallarının gasp edildiği bu dağlar, şeyhin gelişiyle bereketlenir ve insanlar için güvenli bir bölge haline gelir. Bölgede ilmi bir canlanma meydana gelip huzur ve sükûnet sağlanmış olur.¹²¹ Bölgedeki emirlerden bazıları da Şeyh Adî'ye mürîd olur. Vefatından bir süre sonra Haçlılara ve Fatımilere karşı mücadele eden Selahaddin-i Eyyûbi'nin askerlerinin çoğu bu bölge halkındandır.¹²²

Halkın güvenini kazanan Şeyh Adî'ye bağlananların oluşturduğu geleneğe “Adeviyye” ya da “Sohbetiyye” adı verilir.¹²³

Hakkında birçok keramet anlatılan Şeyh Adî'nin birkaç kerameti şunlardır:

Şeyh Adî, Trablus'taki Haçlı kalesinde esir kalan kırk Müslümanı, bir gecede Nusaybin'e getirir.¹²⁴

Ömer b. Muhammed, Şeyh Adî'nin yanında yedi yıl kalarak onun hizmetinde bulunan ve Şeyh Adî'nin birçok kerametine şahit olan bir kişidir. Bir gün şeyhin eline su dökerken Şeyh Adî, kendisinden ne istediğini sorar. Kur'an okumak istediğini ve

¹¹⁹ Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 258; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 476; Lescot, *Yezidiler*, s.24; Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler*, s. 42.

¹²⁰ Şeyh Adî'nin türbesi, dar bir vadinin içinde bulunur. Her iki tarafında yüksek kayalıkların bulunduğu türbenin tek bir girişi vardır ve türbe geniş bir bahçenin içine inşa edilmiştir. Ayrıca bahçede, suyu dağlardan gelen bir havuz bulunmakta, havuzdaki suyun Zemmeh suyu olduğuna inanılarak büyük bir hürmet gösterilmektedir. Çocuklar bu havuzda vaftiz edilir. Türbe, işlemeli bir örtüyle örtülmüş ve iç duvarda kandillerin aydınlattığı Ayet-el Kürsi'nin işlendiği levha asılıdır. Türbe kapısının iki tarafına aslan, insan, balta, güneş, tarak motifleri, kapının yan duvarına ise, siyah renkli yılan motifi işlenmiştir. Avlunun dış duvarına hacıların alışveriş yapmaları için açılmış bitişik küçük dükkânlar vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sever, *Yezidilik*, 69-75. Aynı zaviye içinde Şeyh Adî'nin yeğeni Ebu'l Berakat Sahr b. Sahr b. Müsâfir de bulunur. Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 60-61; Şeyh Adî'nin türbesi zamanla Yezidilerin hac için geldikleri mekâna dönüştürülmüştür. Ali Rıza Özdemir, *101 Soruda Kürtler*, Ankara: Kripto Kitaplar, 2009, s. 165.

¹²¹ İdiz, *Adî b. Müsâfir*, s. 186.

¹²² Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 60.

¹²³ Metin Bozan, “Şeyh Adî'siz Yezidilik: Yezidilerin Adî b. Müsâfir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 2, (2012), s. 29; Turan, *Yezidiler*, s. 10; Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, s. 50-51.

¹²⁴ Sever, *Yezidilik*, s. 10.

ezberinde sadece Fatıha ve İhlâs surelerinin olduğunu söyleyen Ömer b. Muhammed, Şeyh Adî'nin kendisinin göğsüne hafifçe vurduğunu ve o ondan itibaren Kur'an'ın tamamının ezberinde olduğunu söyler.¹²⁵

Şeyh Adî'nin vahşi hayvanlara emrettiği, kurak toprakları yeşerttiği, kendisiyle konuşan kişinin zihninden geçenleri okuyabildiği, kaybolmuş kişileri aynada gösterebildiği, körlerin gözlerini açtığı, tek bir kelimesiyle dağları yerinden oynattığı, istediği zaman kaybolabildiği, kaybolan kişilerden haberdar olduğu, bir ışığın onu göğe yükselttiği, nehir yataklarını değiştirdiği, bütün kapıları açabildiği gibi kerametleri sayılır.¹²⁶

Ebu Yâkub İsrail, bir gün Abadan'a gitmek için şeyhten izin aldığını ve Şeyh Adî'nin kendisine: “Eğer yolda vahşi hayvanlar görüp korkarsan ona: “*Şeyh Adî benden uzaklaşmanı söylüyor.*” de, hemen senden uzaklaşır, eğer denizden geçerken dalgaya tutulursan dalgaya: “*Şeyh Adî sakin olmanı istiyor.*” de, deniz hemen sakinleşir,” dediğini ifade eder. Ebu Yâkub İsrail ayrıca, yolda giderken aslana rastladığını ve korkup hemen şeyhinin sözlerini söyleyince aslanın uzaklaştığını, Basra denizinden kayıkla geçerken şiddetli bir dalgaya yakalandığını ve yine şeyhinin sözlerini söyleyince dalğanın sakinleştiğini anlatır.¹²⁷

Şeyh Adî hakkında anlatılan başka bir keramet ise şudur: Şeyh Adî, bir gün camide müridleriyle oturup ilahiler söylerken aniden kalkar ve tekkesine girer ve bir süre sonra elinde baston ve kemerini de daha sıkılmış bir vaziyette dışarı çıkar. “*Zuk-u Benî Fadl*” diye bilinen mezarlığa doğru yürümeye başlar, cemaati de peşinden gelir. Orada bir kabrin başında durup ellerini açarak yüksek sesle dua eder ve cemaat de âmin der. Sonrasında kalkıp evine döner, cemaatten biri merak edip bunu nedenini sorduğunda Şeyh Adî, “*İlahileri dinleyip neşelenirken elinde silahla daha önceden öldüğünü bildiğim bir adam içeri girdi ve mezarının yanına Davut adında bir günahkârın gömüldüğünü ve onun azabından herkesin rahatsız olduğunu söyledi. Benden de ya o kabri oradan kaldırmamı ya da mezarlığa gelerek onun azabının*

¹²⁵ İdiz, *Adî b. Müsafir*, s. 191.

¹²⁶ Turan, *Yezidiler*, s. 9; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 88.

¹²⁷ Başbuğ, *Yezidilik İnanç*, s. 34; Şahin, *Yezidiler*, s. 61; Ayrıntılı bilgi için bkz. Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 113-137.

dindirilmesi için dua etmemi istedi. Ben de dua ettim ve cemaat de âmin dedikten sonra adamın azabı kaldırıldı ve kabristandakiler de rahat etti.” der.¹²⁸

1.2.3. Adeviyye Tarikatı

1.2.3.1. Adeviyye Tarikatı Hakkında Genel Bilgiler

Adeviyye Tarikatı, Şeyh Adî b. Müsafir tarafından kurulmuş olup Şeyh Adî'nin ismine nispetle bu isim verilir. Tarikat, Şeyh Adî b. Müsafir'in vefatından (1162) itibaren Musul ve civarında ancak birkaç yüzyıl varlığını devam ettirebilir. Daha sonra şeyhlerine hürmette aşırılığa kaçarak onu ilahlaştırma noktasına kadar götüren bazı müridler tarafından tarikat, orijinalliğini kaybederek zaman içerisinde adı “*Yezidilik*” olan bir inanç sistemine dönüşür.¹²⁹

Adeviyye tarikatı, ilk büyük tarikatlar (Kâdiriyye, Rifâiyye, Sühreverdiyye vb.) ile aynı dönemde kurulmuş olup kuruluşundan itibaren tamamen Ehl-i Sünnet çizgisinde ve selefî¹³⁰ izinde bir tarikat olmuş ve İslam'ın ilkelerinden hiçbir şekilde uzaklaşmamıştır.¹³¹

Şeyh Adî'ye müridleri ve taraftarları son derece bağlıydı. Şeyh Adî'nin amacı, İslam ahlakını yaşamak ve yaşatmaktır. Bir taraftan vaaz ve irşadlar yapıyor, diğer taraftan Şia tehlikesine karşı Emevilerin özellikle de Muaviye'nin suçlu olmadığını anlatmaya çalışıyordu.¹³²

Adeviyye tarikatının sahip olduğu inanç sistemi, Şeyh Adî'nin vefatından kısa bir süre sonra değişim göstermeye ve zaman geçtikçe aslıyla hiç alakası olmayan inanışların Şeyh Adî'ye ve Adeviyye tarikatına atfedilmeye başlandığı görülür.

1.2.3.2. Şeyh Adî Sonrası Adevilik

Şeyh Adî b. Müsafir'in vefatından sonra yerine Şeyh Adî'nin de vasiyeti olan ilmi, nezaketi, takvasıyla hürmet gösterilen yeğeni Ebu'l Berekat Sahr b. Sahr b.

¹²⁸ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 111-112.

¹²⁹ Süleyman Uludağ, “Adeviyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, (1988), s. 374.

¹³⁰ Selefîyye: İtikadi konularda Kur'an ve sünnetin lafzına bağlı olan ve tevili kabul etmeyen ekoldür. Selefîyye; soy, fazilet, geçmiş insanlar, ilimde öne gelip geçenler demektir. Selef; ilim fazilet yönünden müslümanların önderleri olarak kabul edilen ashab ve tabiin için kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Sait Özervarlı, “Selefîyye”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, (2009), s. 399-402.

¹³¹ Turan, *Yezidiler*, s. 10.

¹³² Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 13-14.

Müsaafir geçer.¹³³ Ebu'l Berekat, Şeyh Adî b. Müsaafir'in erkek kardeşi Sahr'ın¹³⁴ oğludur. Beytifâr'da dünyaya gelir ve babasının gözetiminde zühd ve takva üzerine bir eğitim alarak en iyi şekilde yetişir. Babasının Beytifâr'da verdiği vaazlarına her zaman katılır. Genç yaşından itibaren dönemin ileri gelen âlimlerinden dersler almak için seyahatlarda bulunur. Babasının vefatı üzerine Laleş'te bulunan ve ünü her yere yayılmaya başlayan amcası Şeyh Adî b. Müsaafir'in yanına gider. Şeyh Adî yeğenini büyük bir sevinçle karşılar ve yeğenin eğitimine büyük bir özen göstererek onun en iyi şekilde yetişmesi için elinden geleni yapar. Yeğenini bir Kürt kıızıyla evlendirir. Ebu'l Berekât'ın bu evlilikten Adî ve Ahmed adlarında iki oğlu olur. Şeyh Adî kendisi hiç evlenmediği için soyu Adî ve Ahmed'den devam eder.¹³⁵

Ebu'l Berekât, takvası, zühd hayatıyla ve ilmiyle saygınlık gösterilen bir kişiliğe sahiptir. Her zaman amcasının yolundan gider ve Ehl-i Sünnet çizgisinden sapmayıp yeni müridlerin katılımıyla da büyük bir mesafe alır. Ancak genç yaşta vefat eder ve amcasının yanına defnedilir.¹³⁶

Ebu'l Berekât, anlatılanlara göre güzel ahlaklı, edepli, kendine has tarzı olan, sessiz ve hayâ sahibi bir kişiliğe sahiptir. Din ehlini sever, ilim yolunda olanlara ikramda bulunur, cömert, çok zeki ve tevazu sahibidir. Bu güzel meziyetlerinden dolayı insanlar onun yanına akın eder ve onun eğitiminde salih kimseler yetişir; heva ehlini sevmez.¹³⁷

Ebu'l Berekât'ın vefatından sonra yerine halifesi olan oğlu Ebu Mefâhir Adî b. Sahr geçer. Adî b. Ebu'l Berekât Hakkâri dağlık bölgesinde doğan ilk şeyh olduğu için

¹³³ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 479; Lescot, *Yezidiler*, s. 29.

¹³⁴ Lescot Şeyh Adî b. Müsâfir'in kardeşinin ismini “Şakir” olarak aktarıyor. Lescot, *Yezidiler*, s. 29.

¹³⁵ Lescot, *Yezidiler*, s. 29-30; İdiz, *Adî b. Müsaafir*, s. 191-192; Ebu'l Berekât'ın oğulları olarak Adî ve Musa olarak geçen kaynaklar da vardır. Musa'nın soyu Mısır'da Sünni olarak devam etmektedir. Adî b. el-Berekât'ın da Hasan b. Adî ve Şerafeddin adında iki oğlu olmuştur. Bugünkü Yezidiliğin soyu Hasan b. Adî'den gelir. Hasan b. Adî'nin oğlu Ebûbekir'in soyundan gelenlere “*Katani*” denilir ve bu sülaleden din adamlarının en yüksek rütbesi olan “*Emirler- Mirler*” yetişir, diğer oğlu Şemseddin soyundan gelenlere “*Şemsaniler*” denir ve bunlardan da din adamlarından “*Şeyhler*” gelmektedir. Hasan b. Adî'nin diğer oğlu Şerafeddin'in torunu Alaaddin'den gelenlere “*Adani*” denir ve bunlarda din adamlarından “*Fakirler ve Peşimanlar*” gelmekte, yine Alaaddin'in torunlarından Pir Hasin Maman soyundan gelenlere de “*Pirler*” denilir. Günümüzde Yezidiliği yöneten bu dört sülaleden gelenlerdir. Bunların üstünlük dereceleri, Emirler- Şeyhler- Pirler- Fakirler ve Peşimanlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, *Yezidiler*, s. 17.

¹³⁶ Amed Gökçen, *Abede-i İblis Yezidi Taifesinin İtikadâtı, A'datı, Evsafı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 58; Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, s. 12; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 479.

¹³⁷ İdiz, *Adî b. Müsaafir*, s. 192.

“*Kürt Adî*” olarak tanınır.¹³⁸ İlk eğitimini babasından alır ve birçok şeyhle görüşme fırsatları yakalar. Hayâlî, sessiz sakin, ilim ehline saygılı, akıllı, alçak gönüllü, âlimlerin de kendisine saygı duyduğu bir kişidir. Babası Ebu’l Berekât’ın vefatından sonra şeyhlik makamına geçerek birçok insanın ilim ehli olmasına ve şeyhlik makamına yükselmesine vesile olur. Adî b. Ebu’l Berekât’ın döneminde de tarikat, Ehl-i Sünnet çizgisinden sapmamıştır. Şeyh, Mekke yolunda ihramlı bir şekilde vefat eder.¹³⁹

Şeyh Adî b. Ebu’l Berekât’ın vefatından sonra yerine Adeviyye Tarikatına yön verecek olan oğlu Şeyh Hasan b. Adî geçer.¹⁴⁰

1.2.3.3. Şeyh Hasan b. Adî Dönemi

Şeyh Hasan b. Adî, 1195 yılında Laleş’te dünyaya gelir. Şeyh Hasan, döneminin, dâhi, nadir bir zekâyâ sahip, delil getirmede kuvvetli, dili akıcı, olağanüstü özelliklerle donatılmış kişilerinden biridir.¹⁴¹ İbnü’l-Arabî¹⁴² Musul’a geldiğinde, Şeyh Hasan onunla görüşür ve ondan manevi anlamda etkilenip yerine kardeşi Şeyh Fahreddin’i bırakarak altı yıllık bir inziva hayatına çekilir. İnziva hayatındayken müridleriyle irtibatını da kesmeyip kardeşi vasıtasıyla olanlardan haberdar olur. Altı yılın sonunda inzivadan çıktıktan sonra “*Kitâbü’l-Cilve li Erbâbi’l-Halve*” isminde bir eser yazar.¹⁴³

Eserden bir beyit:

*“Ve sırtu ferden bilâ-sânin ekûmu bihi
Ve asbaha’l-kullu ve’l-ekvânu tefharu bi
Ve kullu ma’nâye ma’nâhâ ve sûretuhâ
Ke-sûretî ve hiye tud’a’bnetî ve ebî”*

¹³⁸ Sever, *Yezidilik*, s. 12; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 61.

¹³⁹ Turan, *Yezidiler*, s. 61.

¹⁴⁰ Çakar, *Yezidilik*, s. 40.

¹⁴¹ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 62.

¹⁴² Muhyiddin b. Arabî: H. 560 (m. 1164) yılında Ramazanın onyedisi pazartesi günü Endülüs’ün Mursiya şehrinde dünyaya gelir. Abdullah Muhyiddin el-Arabî, “*Şeyhu’l Ekber*” ismiyle ve tasavvufta da Hz. Muhammed’in velayet mührü anlamına gelen “*Hatmu’l-Vilâyet el-Muhammediyye*” ismiyle tanınır. Yaşadığı dönemin ünlü âlimlerinden dersler alır. İbni Arabî birçok yere ilmi seferler yapan tasavvufun önemli isimlerindedir. Yapmış olduğu seferler arasında Mekke, Musul, Halep ve Konya vardır. H. 638 yılında 78 yaşında vefat eder. Beşyüzden fazla eser kaleme alır. Eserlerinden bazıları; *Fusûsu’l-Hikem*, *el-Futûhât ul-Mekkiyye*, *Risâletu’l-Kuds İcâzetu ibni Arabî li’l-Meliki’l-Muzaffer*. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu’l Hasen ‘Ali b. İbrahim el- Kârî’el- Bağdâdî, *Muhyiddin İbn ul- ‘Arabî’ nin Menkabeleri*, (çev. Abdulkadir Şener, Rami Ayas), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1972. s. 20-74.

¹⁴³ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 62; Teymûr Paşa, *Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*, s. 24. Lescot, bu kitabın Şeyh Hasan tarafından yazılmadığını iddia eder. Ayrıca Şeyh Adî’ye nispet edilen ‘*Kitab el-Cilve li-erbab el-Halve*’ nin Yezidiliğin kutsal metinlerinden olan ‘*Kitab-ı Cilve*’ olmadığını aktarır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lescot, *Yezidiler*, s. 30.

“(Ben tek oldum, yanı başımda ikinci bir kimse yok
Herkes, bütün kâinat benimle iftihar ediyor
Benim anlamım onların anlamıdır, onların şekli
Benimki gibidir, onlar kızımdır, benim babamdır)”¹⁴⁴

Şeyh Hasan ile beraber Şeyh Adî'nin İslam çizgisi üzerine kurduğu Adeviyye Tarikatı, önüne geçilemeyecek değişime uğrar.¹⁴⁵ Şeyh Hasan zamanında Şiilerin Yezid b. Muâviye'yi lanetlemeleri ve hücumları üzerine Şeyh Adî b. Müsâfir'e bağlı olan grup Sünni anlayışı kötüye kullanır ve Yezid b. Muâviye'yi savunmaya başlar; hatta daha da ileri giderek, Şeyh Adî ve Yezid hakkında aşırıya kaçarak, onları insanüstü varlıklar olarak görmeye başlar. Tamamen Sünnî çizgide ilerleyen hareket, bilgisizliğin, cahilliğin, yerli ve İslam öncesi inançlarının etkisiyle, ortaya çıktığı ilk dönemden çok farklı bir hüviyete bürünür.¹⁴⁶

Bu dönemde, ilk şeyhlerin olağanüstü hallerinin, menkıbelerin etkisiyle Adevi şeyhlerine körü körüne bağlılık o kadar artmıştır ki, en basit olaylarda bile adam öldürebilir duruma gelirler. Bu durum Şeyh Hasan'da en üst düzeye çıkar.¹⁴⁷ Kaynaklarda anlatıldığına göre, Şeyh Hasan'ın huzuruna bir vaiz gelir ve Şeyh Hasan ile sohbet eder. Vaizin anlattıkları Şeyh Hasan'ı o kadar etkiler ki, Şeyh Hasan ağlamaya başlar ve sonra kendinden geçerek bayılır. Şeyh Hasan'ın müridleri bundan rahatsız olup vaizin boynunu keserek orada öldürür. Şeyh Hasan kendine gelip vaizi kanlar içinde görünce: “Bu ne haldir”? diye sorduğunda müridlerinden: “Bu köpek kendini ne sanıyor ki şeyhimizi üzüp bayıltacak kadar konuşuyor” derler. Şeyh Hasan onlar üzerindeki etkisini kaybetmemek için olsa gerek, hiç sesini çıkarmaz.¹⁴⁸

Ayrıca bu dönemde, Allah'ın veliler tarafından görülebileceği, vahdet-i vücud,¹⁴⁹ hulûl¹⁵⁰ ve ittihat¹⁵¹ gibi düşünceleri savunmaya ve müridlerine anlatmaya başlayan Şeyh Hasan ile birlikte sapmalar daha da üst düzeye çıkar.¹⁵²

¹⁴⁴ Teymur Paşa, *Yezidiliğin Doğuşu*, s. 24

¹⁴⁵ Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Isparta: Tuğra Matbaası, 2001, s. 228; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 63; Şahin, *Anadolu'nun Yitik Halkı Yezidiler*, s. 61.

¹⁴⁶ Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 259.

¹⁴⁷ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 478.

¹⁴⁸ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 55; Çakar, *Yezidilik*, s. 40.

¹⁴⁹ Vahdet-i vücud: Varlıkta birliği, âlemde var olan her şeyin Allah'ın bir yansımasından ibaret olduğunu iddia eden ve yaratan ile yaratılanın birliği üzerinde duran doktrin. Cüneydi Bağdadi, Hallacı Mansur, Beyazıd-ı Bestami geliştirip, İbnü'l-Arâbi de sistemleştirmiştir. Sadreddin Konevî, Mevlana gibi sufilerin de yaygınlaşmasında etkileri olur. Panteizmdeki “Her şey Tanrı'dır” fikrine karşı “Tanrı'dan başka hiçbir şey yoktur” fikri işlenir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 380.

¹⁵⁰ Hulûl (inkarnasyon): İlahi bir varlığın insan veya doğal başka bir şeye tezahür etmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 193.

Şeyh Hasan döneminde, Şeyh Adî hakkında çeşitli inanışlar ortaya çıkar. Bunlardan bir tanesine göre, Şeyh Adî, bir gün Kâbe'yi hacetmek üzere Mekke'ye doğru yola çıkar ve bir süre sonra zaviyesine geri döner. Müridlerine bu yolculuğu sırasında Melek Tavus'a ulaştığını kendisinden de, cemaatinden de namaz, oruç, zekât, hac ve diğer dini emirlerin kaldırıldığını, yalnız Melek Tavus'a inanmanın ve itaat etmenin cennete girmek için yeterli olacağını söyler.¹⁵³

Şeyh Hasan dönemindeki tarikat üyeleri, sadece birer tarikat üyesi olarak kalmayıp siyasi alanda da rol almaya başlar. Ayrıca tasavvuf anlayışları da değişime uğrar. Bu durum, onları hem iktidarla hem de diğer dinî gruplarla karşı karşıya getirir. Bu dönemde Adevi mensuplarının sayısının hızla artması iktidarın dikkatini çeker ve iktidar bu tarikat mensuplarına karşı önlem almak zorunda kalır.¹⁵⁴

1211 yılından itibaren bir Ermeni köle olan Bedrettin Lulu, Musul'un yönetimini eline alır ve Abbasi halifesinden de "Atabeg"¹⁵⁵ unvanını da alarak yerini sağlamlaştırmış olur. Önceki atabegin oğulları da genç yaşta öldükleri için Musul'un tek hâkimi Bedreddin Lulu olur.¹⁵⁶ Bedrettin Lulu'nun yönetimi sırasında Şeyh Hasan b. Adî, Adeviyye tarikatında değişiklikler yapar ve tarikat daha da büyür. Lulu, İslam dışı inanışların yavaş yavaş tarikata girmeye başladığını fark eder ve zamanla bunun önünün alınamayacağından endişe ederek bu topluluğu sindirmek için buldukları bölgelere birçok kez baskın yapar. 1246 yılında Şeyh Adî'nin kardeşi Ebu'l Berekât'ın torunu Şeyh Ebu Muhammed Şemseddin'e karşı da bir baskın yapılır. Şeyh Ebu Muhammed Şemseddin yakalattırılıp Musul'da boğularak öldürülür.¹⁵⁷ Bu olayı sindiremeyen Şeyh Hasan taraftarları günden güne yönetime karşı teşkilatlanır. Bedrettin Lulu, Adeviyye

¹⁵¹ İttihâd'ın kelime manası birliktir. Vahdet-i vücud, kendi kendine var olan, her şey, bir ve gerçek olan şeylerin idrak edilmesi. Sadece başkası sayesinde var olabilen şeyler bu idrakla birleşip tek olarak görülür. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991, s. 265.

¹⁵² İdiz, *Adî b. Müsâfir*, s. 194.

¹⁵³ Ahmet Turan, "Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, (1989), s. 53.

¹⁵⁴ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 62.

¹⁵⁵ Atabeg: Selçuklular'da ve daha sonraki Türk devletlerinde kullanılan unvandır. Ata ve beg (bey) kelimelerinden oluşur. Selçuklular'da ilk Atabeg unvanını Nizâmülmülk almıştır. Sultan Alpaslan oğlu Melikşah'ın devlet işlerinde tecrübe kazanması için Nizâmülmülk'ü görevlendirmiş ve ona "Ata Hoca" ya da "Atabeg" unvanını vermiştir. Nizâmülmülk'ten sonra bu vazife önemli bir devlet memurluğuna dönüşür. Atabeg yanındaki melikin eğitimiyle ilgilenir ve onun adına bulunduğu bölgeyi yönetirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Coşkun Alptekin, "Atabeg", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 38-40.

¹⁵⁶ Çakar, *Yezidilik*, s. 41.

¹⁵⁷ Turan, *Yezidiler*, s. 19.

tarikatinin daha da büyümemesi, kendisinin de Şii olması¹⁵⁸ ve Adevilerin Yezid ve Emevi sevgisinden dolayı, 1254 yılında daha da büyük bir baskın yaparak Şeyh Hasan b. Adî ve birçok mensubunu yakalattırıp esir alır. İçlerinde Şeyh Adî b. Hasan'ın da bulunduğu 200 kadar kişiyi parçalara ayırttırıp öldürür, parçalarını da ibret için Musul kapılarına astırır. Bununla da kalmayıp Şeyh Adî'nin mezarını açtırıp kemiklerini yaktırır.¹⁵⁹ Bedreddin Lulu, bu baskınlarla Adevilerin kontrol altına alabileceğini düşünürken, Adevilerin inançlarına daha sıkı bir şekilde bağlanmalarına sebep olur. Bundan sonra Yezidilerle Müslümanlar arasında başlayan ihtilaflar ve düşmanlıklar artar ve ortaya İslamiyet ile bağdaştırılması mümkün olmayan yeni bir din ortaya çıkar.¹⁶⁰ Fakat bu tarikatın yeni bir din olarak şekil alması Şeyh Hasan b. Adî'nin ölümünden bir buçuk ya da iki asır (15. yy.) sonrasına dayanır. Tamamiyle müstakil bir din halini alması ise 16. ve 17. yüzyıllara dayanır.¹⁶¹

1.2.3.4. Adevilikten Yezidiliğe Dönüşüm

Şeyh Hasan b. Adî ile birlikte Şeyh Adî'nin Ehl-i Sünnet çizgisinde kurmuş olduğu Adeviyye tarikatı kurulduğu dönemden sonra zamanla büyük bir değişime uğramıştır.¹⁶²

Şeyh Hasan'ın ölümünden sonra tarikat mensupları İslam dininden daha da uzaklaşır. Taraftarları Şeyh Hasan'ın ölmediğine, tekrar dünyaya gelerek nizamını kuracağına inanmaya başlar. Günümüzde de hâlâ bu inanışta olan Yezidiler bulunmaktadır. Şeyh Hasan, Yezidilik tarihinde önemli bir kırılma noktasını oluşturur. Şeyh Hasan'la birlikte Adeviyye tarikatı İslamî çizgilerini yavaş yavaş siler ve Adevi öncesi inançlarına geri döner.¹⁶³

Yezidilik, uzun bir zaman diliminde ve aşamalı olarak İslamiyet'ten uzaklaşarak yeni bir din halini alır. Bu yeni dinin oluşmasında farklı nedenler vardır. 13. yüzyılın sonlarına doğru liderlerinin iradesizliğinden dolayı halk arasında fikir ayrılıkları baş göstermeye başlar. Ayrıca eski inançlarının terk edilmeyip devam ettirilmesi de bu

¹⁵⁸ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 66.

¹⁵⁹ Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 25; Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 35; Çakar, *Yezidilik*, s. 41; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 66-67.

¹⁶⁰ Lescot, *Yezidiler*, s. 32; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 23.

¹⁶¹ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 69.

¹⁶² Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 63.

¹⁶³ Esat Korkmaz, *Ezidiler Melek Tavus'un Talihsiz Halkı/Kırmızı Ezid'in Kuzuları*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2015, 137.

tarikatin Yezidiliğe dönüşmesinde etkili olmuştur.¹⁶⁴ Adeviler, aşırıya kaçan fikirlerinden ve şeyhlerinin siyasi çabalarından dolayı ağır baskı altında kalarak dağlara çekilir. Özellikle de Yezid b. Muaviye ve şeytan hakkındaki görüşlerinden dolayı Müslümanlarla bir arada yaşamaları mümkün olamamıştır. Bu da onların kapalı olan toplum yapılarını daha da kapalı bir hale getirmiştir. Dış dünyaya karşı birbirlerine daha sıkı kenetlenmiş ve liderlerine de körü körüne bağlanarak imanlarını tamamen liderlerinin ellerine bırakmışlardır. Bu gibi nedenler yeni dinin oluşum sürecini hızlandırmıştır.¹⁶⁵

Yezidilerin aykırı inanç sistemleri özellikle İslam ulemasını rahatsız eder. Yezidiler aleyhine fetvalar verip kanlarını ve mallarını helal sayan âlimler olmuştur. Abdullah Efendi er-Rubtakî'nin 1724 yılında;

“Yezidilerin küfür ve sapıklık içinde oldukları bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'i inkâr ederler. İslam âlimlerine düşmanlık beslemektedirler. Müslüman âlimleri ellerine geçirdikleri anda öldürürler ve İslâm dini kitaplarını yakıp parçalarlar, üzerlerine pislerler. Şeyh Adî'yi Hz. Muhammed'den üstün görürler. Allah'a yeme, içme, yürüme, oturma sıfatları yüklerler. Zinayı iki taraf da istedikten sonra helal sayarlar. Faydası olmadıklarına inandıkları namaz, orucu farz olmaktan çıkarıp, önemli olanın kalp temizliği olduğuna inanırlar. Laleş'i Kâbe'den üstün görürler. Gücü yetenin Kâbe'ye değil de Laleş'teki Şeyh Adî türbesine doğru secde etmeleri gerektiğini söylerler. Buraya secde etmeyenin kâfir olacağına inanırlar. Şeyh Adî'nin kıyamet günü Allah'a rağmen kendisine inanları bir tabağa koyup cennete götüreceğini söylerler. Bu inançlarının hepsi birer küfürdür ve hepsi kâfirdir. Oturdıkları yerler de Dârü'l Harb'tir.” Bundan öncesinde de Şeyhü'l-İslâm Ebu's-Suûd'un verdiği fetva da “Yezîdilerin yol kesenden, isyankârdan, savaşta yakalanan kâfirden daha da kötü oldukları, dört mezhebe göre de öldürülmelerinin helal olduğu, bunları öldürenlerin Allah'a ve peygambere yardım ettikleri” ni söylediği fetvası bulunmaktadır.¹⁶⁶

Müslüman yöneticilerin Yezidiler üzerine yaptıkları baskı ve zulüm onları İslam'dan daha da uzaklaştırır ve bu baskılar, onların inançlarına daha sıkı bağlanmalarına sebep olur.¹⁶⁷ Örneğin Sultan Abdulhamit döneminde Musul valisi olan Ömer Vehbi Paşa'nın, Yezidileri Müslümanlaştırmak için yaptığı zulümler karşısında

¹⁶⁴ Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, s. 58.

¹⁶⁵ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 69. Yezid'e aşırılıkların yüklendiği bu bölgede Sünnî inançlı topluluklar bulunuyordu. Yezidi toplumunun sürekli Yezid'in kahramanlıklarını ve onun mucizelerini anlatmaları, Yezid'in bedeninde kutsal bir ruh taşıdığına inanıp ona hürmet etmeleri, Yezid'in doğum gününü en önemli bayramlarından biri olarak kutlamaları gibi nedenlerden dolayı Müslümanlarla bir arada yaşayamayıp dağlara çekilmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Esat Korkmaz, *Ezidiler*, s. 137.

¹⁶⁶ Turan, *Yezidiler*, s. 24-26.

¹⁶⁷ Lescot, *Yezidiler*, s. 39.

Yezidiler, Hıristiyanlara başvurur ve Müslüman olmaksızın Hıristiyan olmayı tercih edeceklerini söylerler.¹⁶⁸

Yezidilere yapılan zulümlerden bazılarını Tori eserinde tek tek kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şöyledir;

“13. yüzyılda Adevi şeyhi Musul’da kaçırıldı ve idam edildi. Cesedine dahi ulaşılamadı. Bunun üzerine yıllarca devam edecek olan savaş başladı. Bunun sonucu olarak Yezidiler dağlık alanlara çekilmek zorunda kaldı ve kutsal kabul ettikleri şehirler yakılıp yağmalandı.

1414 yılında çevredeki Müslümanlar ile Yezidiler arasında bir savaş oldu ve Yezidiler katledildi.

1640/41 yılında Sincar Bölgesi’nde yaşayan Yezidilerin Musul civarındaki birkaç köyü yağmalamaları üzerine Diyarbakır Valisi Ahmet Paşa 70.000 askeriyle Yezidilerin üzerine yürümüş ve Yezidileri katletmiştir, geri kalan Yezidiler de dağlık alanlara çekilmiştir.

1715 yılında, Bağdat Valisi Hasan Paşa, Sincar bölgesindeki Yezidileri cezalandırmak için onların üzerine yürüdü ve buradaki dengesiz savaştan sonra Yezidiler Xatuniye’ye çekilmek zorunda kalmışlardır.

1733/34 yıllarında Ahmet Paşa, Zap bölgesi civarındaki Yezidi köylerini harabeye çevirip Yezidi halkına katliamlar uyguladı.

1752/53 yıllarında Osmanlı Paşası Süleyman Paşa, Sincar Yezidileri üzerinde iki yıl boyunca katliamlar yapmıştır.

1767/68 yılında Musul Valisi Amin Paşa, Yezidilerden istenen 1.000 baş koyun yerine 800 tane veren Yezidilere zulüm etmiştir.”¹⁶⁹

Adeviliğin olduğu bölgede Hıristiyan, Yahudi ve diğer dinlerden farklı topluluklar bulunur. Şeyh Adî hayattayken öğrencileriyle birlikte Alkoş Manastır’ını ziyaret eder ve bu ziyaretten rahipler çok memnun kalır. Gerek Şeyh Adî hayattayken gerekse daha sonraki şeyhlerle rahipler, birbirlerine karşı saygı çerçevesinde yaşamışlardır. Adevilerin dağlara yerleşmesi ve daha da önemlisi kapalı bir toplum olmaları ile beraber İslam öncesi inançları ve kültürleri tekrar ortaya çıkmaya başlar. Bu değişimde, dağlarda yaşayan Mazdekiler’in de etkisi vardır. Özellikle Yahudilik ve

¹⁶⁸ Çakır, *Yezidilik*, s. 85.

¹⁶⁹ Tori, bu tarihleri 1918 Şubat’ında Osmanlı ordusunun Yezidiler üzerine saldırmalarına ve Yezidilerin tekrar dağlık alanlara çekilmesine kadar yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 155-162. Özcan eserinde bu tarihleri hemen hemen günümüze kadar taşımıştır. 2007 yılının Ağustos ayında Şengal’deki Siba Şex Xıdır ve Tilezer katliamlarından bahseder. Özcan’a göre bu katliamda resmi rakamlara göre 500 Yezidi öldürülmüş ve bir o kadarı da yaralanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan, *Ezidiler*, s. 219. 1715 yılında anlatılan zulme sebep olarak Turan ise eserinde, “1715 yılında Yezidilerin, Müslümanların hepsini düşman olarak gördüklerini, fırsat buldukları anlarda Müslümanların ikamet ettikleri yerleri yağmalayıp onları öldürdüklerini ve bundan dolayı da bunlar üzerine kuvvetler gönderildiğini” belirtir. Ayrıca yine aynı eserinde ne olursa olsun çeşitli aralıklarla sürekli Yezidilerin üzerine kuvvetler gönderilip zulümler edildiğinden de bahseder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, *Yezidiler*, s. 26-27.

Hıristiyanlığın etkisi yeni dinin oluşumunda ve bu oluşumun hızlanmasında büyük rol oynamıştır.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 70-71; Bazil Nikitin, *Kürtler*, (çev. Hüseyin Demirtaş, Cemal Süreya), Diyarbakır: Deng Yayınları, 2013, s.387.

İKİNCİ BÖLÜM

YEZİDİLİKTE İNANÇ, İBADET ve BAYRAMLAR

Tarihe baktığımızda genellikle, tarikat ya da mezheplerin çoğunun kurucularının vefatından sonra değişime ve başkalaşmaya başladıkları görülür. Zaman içinde mevcut olan kaideler değiştirilmiş, yeni kaideler ortaya atılmış veya kişisel görüşlere ya da isteklere göre yeniden yorumlanmıştır. Bu tarz değişimlerde, tarikattaki ya da mezhepteki söz sahibi kişinin amaç ve eğilimleri doğrultusunda ve ona mensup kişilerin hazır olup olmamasına bağlı olarak farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Yezidiliğin inanç ve ibadet esaslarındaki değişimler de bu şekilde olmuştur. Yezidilik ilk başlarda tıpkı diğer tarikatlarda olduğu gibi kendine has usulleri olan bir oluşum iken, zamanla mensupları, Şeyh Adî'ye olan sevgilerinde aşırıya gitmiş ve şeyhleri hakkında İslamiyetle bağdaştırılamayacak görüşler ortaya atmışlardır. Ayrıca liderleri cemaatini kendi arzu ve istekleri doğrultusunda yönlendirmiş ve başa geçen şeyhler ve müridlerinin tutumları sebebiyle İslamiyetten tamamen uzaklaşıp bambaşka inanç esasları oluşmuştur.¹⁷¹

2.1. İNANÇ ESASLARI

Yezidi inanç esasları hakkında ilk derli toplu bilgiye Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz döneminde, 1872 tarihinde rastlanır. Osmanlı ordusuna asker toplandığı bu dönemde, Musul'un Seyhan bölgesinde yaşayan Yezidilerin Müslüman gruplar içeräsinde askere alınacakları kararı çıktıktan sonra, bu çağrıya uymayan Yezidilerin duyulması üzerine Sultan Abdülaziz, Yezidilerin Musul ve civarında askerlik yapmalarını sağlamak amacıyla İstanbul'dan Albay Tahir Bey'i bu bölgeye görevlendirir. Bunun üzerine Yezidiler Müslümanlarla birlikte askere alınmamak için, Bağdat Valisi Vezir Rauf Paşa'nın aracılığıyla devlet makamlarına liderlerini gönderir. Osmanlı Devleti ile yapılan uzun pazarlıklardan sonra Yezidiler, askere alınmadıkları

¹⁷¹ Teymur Paşa, *Yezidiliğin Doğuşu*, s. 57.

takdirde gerekli olan ücretlerini ödeyeceklerine dair belge imzalar. Bu belge Arapça, Fransızca ve Türkçe dillerinde düzenlenir. Yezidi liderler, Osmanlı ordusunda niçin asker olmak istemediklerini on dört maddede yazılı olarak bildirir. Bu maddeler bize Yezidilerin inanç esasları hakkında bilgi verir.¹⁷² “1872 Dilekçesi” olarak bilinen bu dilekçedeki maddeler;

“1.Madde.

Biz Yezidiler inancımız gereği topluluğumuzdaki büyük küçük, kadın erkek bütün fertler her yıl üç kez olmak üzere, yani ilkin Nisan, sonra Eylül ve son olarak da Kasım aylarının başından sonuna kadarki sürede Melek Tavus heykeli ziyaret etmek zorundadır. Buna uymayan kâfir sayılır.

2.Madde

Topluluğumuzun büyük küçük her ferdi yılda bir kez olmak üzere Eylül ayının 15-20 arasında Şeyh Adî bin Müsafir’in türbesini ziyaret etmek zorundadır. Bu görevi yerine getirmeyen kâfir sayılır.

3.Madde

Topluluğumuzun büyük küçük her ferdi her gün güneş doğarken bir Müslümanın, Hıristiyanın, Musevinin veya bir diğerinin bulunmadığı bir anda doğuya yönelerek ibadet etmelidir. Bu ibadeti ifa etmediği takdirde kâfir sayılır.

4. Madde

Topluluğumuzun her ferdi her gün kardeşinin, ahiret kardeşinin yani mehdinin hizmetkârı ile şeyhinin veya pirinin elini öpmeli. Bunu yapmadığı takdirde kâfir sayılır.

5. Madde

Dinimize göre tahammülü imkânsız olan şey bir Müslümanın sabahleyin namazında haşa Euzu Besmele getirmesidir ve eğer bizden biri bunu duyarsa söyleyeni öldürmesi ve ardından intihar etmesi gerekir. Bunu yapmadığı takdirde kâfir sayılır.

6. Madde

Topluluğumuzdan biri ölmek üzere iken yanında ahiret kardeşi ve şeyhi ya da piri olmalı ki ona ölmeden önce üç kez şu telkinde bulunabilsin. “Ey Melek Tavus’un kulu, dinimiz üzerine öl ve başka din üzerine ölme. Ve eğer Müslümanlık, Hıristiyanlık, Musevilik veya diğer bir başka dinden biri gelip sana kendi dinleri üzerine öl derse ne tasdik et ne de onlara inan. Eğer Melek Tavus Celle Şanuhu dışında bir ilahı tasdik edecek veya inanacak olursan kâfir ölürsün.”

7. Madde

Biz Yezidilerde Şeyh Adî’nin bereketi diye adlandırdığımız Şeyh Adî Hazretlerinin toprağı vardır. Topluluğumuzun bütün fertleri bu topraktan bir miktarı ceplerinde bulundurmaları ve bundan her sabah yemeleri gerekir ve kasten yemezlerse kâfir olurlar. Aynı şekilde ölürlen yakınında bu mübarek toprak kasten bulundurmuyorsa kâfir olur.

¹⁷² Çakar, Yezidilik, s. 79- 81.

8. Madde

Orucumuzun özellikleri gereği; topluluğumuzdan bir fert oruç tutmak isterse kendi mahalli dışında bir yerde tutamaz. Çünkü orucu her günün sabahında şeyhinin ve pirinin evine gidip tutması gerekir. Ve iftarda aynı şekilde şeyhinin ve pirinin evine gidip şeyhin veya pirin sunduğu kutsal şarapla iftarını açmalı ve bu şaraptan iki, üç bardak kadar içmedikçe orucu makbul değildir ve kâfir sayılır.

9. Madde

Topluluğumuzdan biri başka bir yere gidecek olur ve orada en az bir yıl kalır ve ardından memleketine dönerse karısı ona haramdır ve bizden biri ona bir kadın verecek olursa kâfir olur

10. Madde

Giyimimizin özellikleri gereği topluluğumuzda her ferdin ahiret kardeşi ve aynı şekilde ahiret bacısı da vardır. Ve buna binaen biri birine bir gömlek dikerse bu yeni gömleğin yakasını ilk kez ahiret bacısının açması gerekir, yok eğer açtırmadan giyerse kâfir sayılır.

11. Madde

Topluluğumuzdan biri kendine yaptırdığı yeni gömleği veya elbiseyi Şeyh Adî Hazretleri'nin yanında bulunan kutsal suya¹⁷³ batırmalı, yoksa giyemez. Yok eğer giyerse kâfir olur.

12. Madde

Mavi renkli elbise giymemiz, Müslüman, Hıristiyan, Musevi veya bir başka dinden olanın tarağı ile saçlarımızı taramamız kesinlikle yasaktır. Bir başkasının kullandığı ustura ile başımızı tıraş ettiremeyiz. Ancak Şeyh Adî Hazretleri'nin mübarek suyuyla yıkandıktan sonra onunla saçlarımızı kestirebiliriz. Usturayı yikatmadan saçlarımızı kestirecek olursak kâfir oluruz.

13. Madde

Topluluğumuzun hiçbir ferdi bir Müslümanın veya bir başka dinden olanın tuvaletini kullanamaz, hamamına gidemez, onun kaşığı ile yiyemez ve onun kabıyla içemez. Eğer bir Müslümanın veya diğer bir dinden olanın tuvaletini kullanacak olursa, hamamına girecek olursa ve onların kaşıkları ile yerse, kâfir olur.

14. Madde

Yiyeceğimize gelince; bizim diğer milletler ile aramızda birçok fark vardır. Örneğin balık eti, kabak, bamya, fasulye, lahana ve marul yemeyiz. Hatta marulun yetiştirildiği yerde bulunmamız bile imkânsızdır.”¹⁷⁴

Her Yezidinin sabah ve akşam yatarken okuması gereken esaslar Yezidiliğin temel esaslarından. Bir bakıma Kelime-i Şehâdet denilebilecek “La ilahe illallah Emin Cebrâil Habîbullah” (Allah’tan başka ilah yoktur. Melek Tavus, Allah’ın sevgili

¹⁷³ Yezidilere göre bu su zezem suyu kadar kutsaldır. Kürtçe “ava zemzeme” veya “ava sipi” adı verilir. Bkz. Çakar, *Yezidilik*, s. 79- 81.

¹⁷⁴ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 10-11; Korkmaz, *Ezidiler*, s. 164-165; Hayati Ülkü, *Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Çelik Yayınları, 2015, s. 167-169; Çakar, *Yezidilik*, s. 79-81.

meleğidir.) sözü Yezidiler için her zaman söylenmesi gereken bir sözdür.¹⁷⁵

Yezidiliğin iman esasları üç tanedir. Bunlar;

- “1- Şeyh Adî'nin Huda'nın meleği, Yezidilerin mürşîdi olduğuna inanmak.
- 2- Sultan Yezid'in Huda'nın meleği, yeryüzünün nuru ve insanların sevinç kaynağı olduğuna inanmak.
- 3- Melek Tavus'un Huda'nın meleği ve elçisi olduğuna inanmak.”¹⁷⁶

Şeyh Adî, Sultan Yezid ve Melek Tavus, Huda'nın birinci derecedeki yardımcılarıdır ve Huda'nın bir basamak altında otururlar. Birbirlerine karşı herhangi bir üstünlükleri yoktur. Üçü de aynı makamda ve aynı yaratılıştadır. Huda'nın bir olduğunu ve bu üç şahsiyetin yüce olduğunu birlikte söylemek Yezidiliğin Kelime-i Şehadetini oluşturur. Kelime-i Şehadetin sabah akşam tekrar edilmesi gerektiğine, daha sık tekrar etmenin de kişinin imanını daha da kuvvetlendireceğine inanılır.¹⁷⁷

Yezidilerin kutsal kitapları olan Mushaf-ı Reş ve Kitab-ı Cilve'de verilen bilgiler ışığında Yezidiliğin temel inanç esasları ise şöyledir:

2.1.1. Tanrı İnancı

Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak ve bunu her fırsatta söylemek Yezidi inancının en önemli şartlarından biridir. Allah'ın varlığına inanmayanlar dinden çıkar ve toplumdan tecrit edilir. İnkâr edenlerle konuşulmaz ve onlarla hiçbir şekilde iletişime geçilmez. Hatta inkâr edenlerin cenazeleri bile ortada kalır ve dinî bir törenle defnedilmez.¹⁷⁸ Bu ağır kurallar neticesinde Yezidilik tarihi boyunca Allah'a inkâr olayları çok sık rastlanmamıştır. Yezidilikte, İslamiyette, olduğu gibi zamanla ve mekânla sınırlı olmayan, tüm âlemi yaratan tek tanrı inancı mevcuttur. Bu tek olan Tanrı, âlemdeki her şeyi kontrolünde tutar ve yönetir.¹⁷⁹

Yezidilere göre, tek olduğuna inandıkları tanrının bin bir ismi vardır. Ancak bu isimlerin en güzeli, en önemlisi ve en çok kullanılanı Huda'dır. Ayrıca Allah, Yezid, Ezda, Şeyh Şems, Şeyh Adî gibi isimler de Tanrı için kullanılır. Tanrının sıfatları için de, Rahman, Rahim, Samed, Sabur, Emin, Cabbar, Settâr, Kadim, Alîm gibi isimler

¹⁷⁵ Turan, *Yezidiler*, s. 87. Ek 4: Pir Mizgin VAKKUR ile yapılan görüşme.

¹⁷⁶ Şahin, *Yezidiler*, s. 85; Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, s. 99.

¹⁷⁷ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 29.

¹⁷⁸ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 31.

¹⁷⁹ Rohat Cebe, Ersoy Soydan, “Batman Yezidileri ve Yezidi Sözlü Kültürü”, s. 1146; Taşgın, *Yezidiler*, s. 20.

kullanılır.¹⁸⁰ Huda'nın varlığına, birliğine, yedi kat yeri ve göğü yarattığına ve mutlak güç sahibi olduğuna inanılır.¹⁸¹ Günümüz Yezidileri, Allah'ın bir olduğuna, kudret sahibi olduğuna inanmakla birlikte, Melek Tavus, Şeyh Adî ve Sultan Yezid'in Allah'ın en büyük üç meleği ve yardımcıları olduğuna inanır. Yezidilere göre, Allah, bütün varlıkların yaratılma görevini aralarında herhangi bir ayırım olmayan bu meleklerle bırakmıştır. Bu büyük üç melek, yeryüzündeki insanlar hatalar yaptıkça yeryüzüne inerek onlara doğru yolu gösterir.¹⁸²

Yezidiler, Allah'ın, ihtiyar bir insan suretinde Şeyh Adî, genç bir delikanlı suretinde Sultan Yezid ve bir kuş suretinde de Melek Tavus olmak üzere üç farklı şekilde tecelli ettiğine inanır.¹⁸³

Bazı araştırmacılara göre, Yezidi inancında Allah'ın yardımcılarının sayısı yedidir. Bunlar, Şeyh Adî, Şeyh Hasan, Şeyh Şems, Şerafeddin, Nusreddin, Sıcaddin ve Fahreddin'dir. Bu isimler Yezidilikte önemli şahsiyetlerdir.¹⁸⁴ Allah, kâinatı yarattıktan sonra yeryüzündeki bütün sorumluluğu yardımcıları olan yedi meleğe bırakır ve dünyayı, kudretini vermiş olduğu bu melekler ile birlikte yönetir.¹⁸⁵

Yezidi tanrı inancını anlayabilmek için ilk insan olan Hz. Âdem'in yaratılışına da bakmak gerekir. Yezidi inancında insanın yaratılışı şöyle anlatılır; Hz. Âdem, Allah'ın yaratmış olduğu ilk insandır. Allah, melekleri bir araya getirir ve onlara Âdem'i yaratacağını, Âdem'den de yeryüzünde bir millet çıkaracağını ve bu milletin de Melek Tavus'a hürmet edeceğini söyler. Sonra Allah otuz bin melek yaratır ve bu melekler Allah'a kırk bin sene ibadet eder. Daha sonra bütün yarattıklarını Melek Tavus'a teslim eder ve kendisi de yeryüzüne Kudüs civarına iner. Cebrail Allah'ın peşinden yeryüzüne iner ve Allah Cebrail'den kendisine dört şey getirmesini söyler. Bunlar; su, ateş, toprak ve havadır.¹⁸⁶ Cebrail bu dört maddeyi hemen getirir. Bu malzemelerin karışımıyla Allah Âdem'i yaratır ve ona ruh verir. Sonra Melek Tavus'a Âdem'i cennete koymasını

¹⁸⁰ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 76; Türkoğlu, *Dünya Dinlerinden Yezidilik*, s. 42.

¹⁸¹ Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

¹⁸² Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 484; Lescot, *Yezidiler*, s. 41.

¹⁸³ Şahin, *Yezidiler*, s. 86; Ülkü'ye göre, Yezidilerde altı tane Allah vardır. Şeyh Adî'nin oğulları da birer mabuddur. Şeyh Adî ise, tenasüh yoluyla Allah'ın en büyük tecellisidir. Şeyh Adî'ye her daim secde edilmesi gerekir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ülkü, *Mezhepler Tarihi*, s. 169.

¹⁸⁴ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 57,

¹⁸⁵ Mehmet Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2014, s. 370- 371.

¹⁸⁶ Semenow, "Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları", s. 60.

ve dilediği her şeyden yiyebileceğini yalnız buğday yememesi gerektiğini söyler.¹⁸⁷ Yüz sene sonunda Melek Tavus Allah'a Âdem'in buğday yemeden nasıl çoğalacağını sorduğunda Allah, Melek Tavus'a emir ve komutayı kendisine verdiğini söyler.¹⁸⁸ Bütün yetkiyi alan Melek Tavus Âdem'in yanına giderek buğdayı yemesi için telkinlerde bulunur. Âdem bunun yasak olduğunu söylese de Melek Tavus onu bir şekilde ikna eder ve Âdem'in buğdaydan yemesini sağlar. Bunun üzerine Âdem'in tuvalet ihtiyacı ortaya çıkar. Cenneti batırmamak bahanesiyle Melek Tavus Âdem'i alıp yeryüzüne indirir ve kendisi tekrar göğe yükselir. Âdem yüzyıl yeryüzünde tek başına yaşar ve yapmış olduğu hatadan dolayı sürekli gözyaşı döker. Gözyaşları göllenmeye başlayınca Allah onu affeder ve Melek Tavus'a ona bir eş yaratması için emreder. Melek Tavus da Âdem'in sol kolunun altından Havva'yı yaratır. Daha sonra Melek Tavus kendisine hürmet edecek millet beklediğini Âdem ile Havva'ya söyleyince onlar da bunun nasıl olacağını anlamaya çalışırlar. Hayvanlara bakarak bunu anlasalar da bu sefer de çocuğun kimden olacağını tartışmaya başlarlar. Nihayet ikisi de tohumlarını bir testiye koyar ve testinin ağzını kapatıp beklerler. Havva sabredemeyip testisini dokuz ay beklemeden açar, içinden haşerat ve pis kokular çıkar. Âdem'in testisini açar ve içinden çok güzel bir erkek çocuk çıkar. Havva bu olaya çok sinirlenir ve testiye eline alıp sallamaya başlar. Âdem hemen müdahale etse de bu sallama sırasında çocuğun dizleri parçalanır. Bu sebeple bu çocuğa Şehid b. Cerra adı verilir. Şehid b. Cerra daha sonra Cebrail'in getirdiği bir huri ile evlenir ve bu huri ile Şehid b. Cerra'dan olan çocuklar Yezidilerin atalarıdır.¹⁸⁹

Sonraki zamanlarda Âdem ile Havva'nın yüz kırk dört çocukları olur ve bunlar ikizdir. Bu ikizlerin birbirleriyle evlenmeleriyle Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve diğer milletler oluşur.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Turan eserinde, burada Melek Tavus'un şeytanlaşmaya başladığını ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, *Yezidiler*, s. 78.

¹⁸⁸ Mushaf-ı Reş: 11-18.

¹⁸⁹ Turan, *Yezidiler*, s. 80. Bir başka anlatımda ise, dokuz ay sonunda Âdem'in tepsisinden bir erkek bir kız çıkar. Erkek çocuk "*Şehid b. Cerra*", kız çocuk ise "*Mercem-i Nisan*" dır. Bunlar birbirleriyle evlenir ve ilk çocukları Yezdan (Ezda) olur. Onun oğlu Merc-i Miran, onun oğlu Sabur, onun oğlu da Nuh ve Nuh'un oğulları olan Sis, Anuş ve Marmış dünyaya gelir ve bunlardan da günümüzdeki Yezidiler meydana gelir. Şahin, *Anadolu'nun Yitik Halkı*, s. 195-198.

¹⁹⁰ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 81-82; Turan, *Yezidiler*, s. 78-81; Bütün varlıkların ve insanın yaratılışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçen, *Ezidiler*, s. 38-46.

2.1.2. Melek İnanıcı

Melekler Yezidi inancında merkezi bir konuma sahiptir. Yezidi inanışına göre; Allah ilk önce kendi nurundan bir inci yaratır. Bu inciyi yaratmasından doksan bin yıl geçtikten sonra, inciden her biri farklı günlerde olmak üzere yedi melek ortaya çıkar.¹⁹¹

Yezidi inancında varlıkların ve insanın yaratılışına dair hikâyeler anlatılır. Yezidiliğin kutsal kitabı Mushaf-ı Reş'te yazılanlara göre yaratma, Tanrı'nın, her şeyin özü kabul ettikleri İnci'yi yaratmasıyla başlar. Tanrı inciyi yarattıktan sonra “Anfar”¹⁹² adında bir kuş yaratır. Anfar Kuşu inciyi kırk yıl sırtında taşır.¹⁹³ Bundan sonra haftanın yedi günü ve bu yedi günde de her güne özel yedi melek yaratır. Allah önce pazar gününü yaratır ve bu pazar günü, en büyük melek olan “Azrail”i yaratır. Bu melek Yezidi inancına göre Melek Tavus'tur ve Melek Tavus meleklerin başkanıdır.¹⁹⁴ Pazartesi de “Derdail”i yaratır ve Derdail'de Şeyh Hasan yani Şeyh Sin'dir. Salı günü, “İsrafil”i yaratır. İsrail'de güneş meleği olan ve Şeyh Şems de denilen Şeyh Şemseddin'dir. Çarşamba günü, “Mikail”i yaratır ve Mikail'de Yezidilere göre fakirlerin ruhlarını alan ve İkinci Azrail olarak da bilinen melektir. Perşembe günü, “Cebrail”i yaratır ve Cebrail de Melek Şeyh Seccâdin olarak bilinir. Cuma günü, “Şennail”i yaratır ve Şennail de Nasuriddin'dir. Son olarak Cumartesi günü, “Nevrâil Nurâil”i yaratır ve bu melek de Melek Fahreddin'dir.¹⁹⁵

Her bir meleğe kâinattaki yaratma işleminin tamamlanması için görev dağılımı yapılır. İnsanları, hayvanları, kuşları ve diğer bütün hayvanları yaratma görevi, Şeyh Fahreddin'e verilir. Bütün melekler görevlerini eksiksiz bir şekilde tamamlar.¹⁹⁶ Bütün bunlar olurken Allah incinin içinde oturmaktadır. Sonra inciden çıkar ve bütün melekleri etrafına toplayarak Âdem'e secde etmelerini ister. Bütün melekler Âdem'e secde ederken meleklerin başkanı olan Şeytan (adı sonradan Melek Tavus olur), büyüklüklenerek Âdem'e secde etmez ve Allah onu cezalandırıp cehenneme atar.

¹⁹¹ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 76-77. Yaratılış ve yedi büyük meleğin yaratılışı ile ilgili bilgiler, Irak'ta Sincar Dağındaki merkezlerinde bulunan Laleş'te tek nüsha halinde sakladıkları ve otuz üç ayet olan Mushaf-ı Reş'te ayrıntılı olarak geçmektedir. Bkz. Ek 1: Mushaf-ı Reş, s. 130-133.

¹⁹² Okçu, *Günümüz Yezidiliği*, s. 33; Turan, *Yezidiler*, s. 76; Başbuğ, *Yezidilik İnanıcı*, s. 62; Şahin, *Yezidiler*, s. 194.

¹⁹³ Okçu, *Günümüz Yezidiliği*, s. 33; Turan'a göre, Anfar kuşu, inciyi kırk bin yıl sırtında taşımıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, *Yezidiler*, s. 76.

¹⁹⁴ Turan, *Yezidiler*, s. 76; Şahin, *Yezidiler*, s. 194.

¹⁹⁵ Turan, *Yezidiler*, s. 77.

¹⁹⁶ Semenow, “Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları”, s. 60.

Cehennemde yedi bin sene kalan şeytan pişman olup o kadar ağlar ki gözyaşlarından yedi büyük küp dolar. Sonunda şeytanın ağlamasına dayanamayan Allah onu affederek cennete geri alır¹⁹⁷ ve eski itibarını da iade eder, adını da Melek Tavus olarak değiştirir. Şeytanın gözyaşlarıyla doldurduğu yedi küp Şeyh Adî'nin yeryüzünden dönüşüne kadar cehennemde saklanır ve inanışa göre, bu gözyaşları cehennem ateşini sadece Yezidiler için söndüreceklerdir.¹⁹⁸

Yezidi inancına göre Melek Tavus'un amacı, Allah'a isyan etmek değildir. O, kendisinin yaratmış olduğu insana secde etmek yerine, sadece kendisinin ve herşeyin yaratıcısı olan Huda'ya secde edeceğini söyleyerek Tanrı'ya olan bağlılığını ve sadakatini göstermiştir. Bu hareketinden dolayı da Tanrı onu affederek en yüce makama getirmiştir.

Yezidilikte yedi büyük melek olduğu görüşü ortaktır. Ancak bu meleklerin isimleri konusunda fikir birliği bulunmamaktadır.¹⁹⁹ Genel kabul edilen görüşe göre bu yedi büyük melek; Melek Tavus (Azazil), Azrail, Mikail, Cebrail, Deraail, Azrafil (İsrafil) ve Şemnil (Şemkil)'dir.²⁰⁰

Tanrı, yedi büyük meleği kendi nurundan yaratır²⁰¹ ve bütün kâinatı yarattıktan sonra yedi büyük meleği yeryüzünde görevlendirir.²⁰² Yezidiler, meleklerin bin yılda bir yeryüzüne, insanlara yasaları, kuralları bildirmek, özellikle de Yezidi halkına kutsal metinleri vahyetmek üzere indiğine inanır. Yeryüzüne inen melek görevini tamamladıktan sonra tekrar cennete döner. Bu şekilde yeryüzünde yaşayan melekler yaşadığı sürede evlenir ve çocukları olur. Şeyh ailelerinin soyları yeryüzüne gönderilen bu meleklerden gelir.²⁰³

¹⁹⁷ Andrew Collins, *Meleklerin Küllerinden: Günahkâr Bir Irkın Yasaklanmış Mirası*, (çev. Zafer Avşar), İstanbul: Avesta Yayınları, 2001, s. 212.

¹⁹⁸ Turan, *Yezidiler*, s. 77-78.

¹⁹⁹ Lescot, *Yezidiler*, s. 42; Yedi büyük meleğin isimleri hakkında net bilgi verilmeyip bu konuda ihtilaf vardır. Bazı kaynaklarda bu isimler; İzrayil, Mikayil, Ezazil, Cibrayil, Şemqayil, Samuel, olarak geçer. Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s.370; Bu isimler konusunda Allison, Yezidilerin kendi içlerinde de ihtilaflar olduğundan bahseder. Christine Allison, *Yezidi Sözlü Kültürü*, (çev. Fahriye Adsoy), İstanbul: Avesta Yayınları, 2007, s. 72.

²⁰⁰ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 78.

²⁰¹ Pir Xıdır Silêman, "Milyaket Di Baweriya Êzidiyan De- Liber Ronahiya Tekitsên Êzidiyan", *Dengê Êzidiyan*, Oldenburg: (Aralık 2001), Hejmar 8/9, s. 116.

²⁰² Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 56.

²⁰³ Lescot, *Yezidiler*, s. 43.

Yezidilikte, yaratılan her şeyin özünde farklı derecelerde de olsa tanrısal öz bulunur. Yezidi inancında önemli bir konuma sahip olan şeyhlerin, melekleri simgeledikleri, meleklerin yeryüzündeki temsilcileri oldukları ve dolayısıyla da tanrısal varlığın soyundan geldikleri inancı vardır.²⁰⁴

Yezidilerce büyük önem arz eden yedi büyük şeyhin her biri, bir meleği temsil eder.²⁰⁵ *Şeyh Adî*, Ezazil'i (Melek Tavus), *Şeyh Şemseddin*, Şemkail'i, *Şeyh Hasan*, İsrafil'i, *Sicaeddin*, Cebraîlî, *Fahredden*, Mikail'i, *Şeyh Ebu Bekir*, Deraldail'i ve *Nasuriddin* de Azrail'i temsil eder. Bu yedili sistemde Yezidiler arasında farklılıklar bulunsa da genel itibariyle kabul edilen görüş budur.²⁰⁶

Bu meleklerin en önemlisi, Melek Tavus'tur. Tavus kuşu şeklinde tasavvur edilen ve iyilik meleği olan Melek Tavus, Müslümanlar ve Hıristiyanların inandıkları Şeytan ile aynıdır.²⁰⁷ Ancak Yezidi inancına göre Melek Tavus, bütün meleklerin en yücesi, en iyisi ve en güçlüsü olduğu için ibadetler ve dualar Allah'a yapıldığı kadar ona da yapılır.²⁰⁸

Şekil 1: Melek Tavus

Kaynak: Ciran Derya, *Ezidiler; Melek Tavus'un Halkı*,

²⁰⁴ Sabiha Banu Yalkut, *Melek Tavus'un Halkı: Ezidiler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s. 49.

²⁰⁵ Turgut Akpınar, "Ölmekte Olan Bir Din: Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları, Adetleri", *Tarih ve Toplum*, Sayı 13, (1995), s. 47.

²⁰⁶ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 78.

²⁰⁷ Salih Aydemir, "Küresel Dünyada Küçük dini Grupların Varoluşsal Sorunları ve Entegrasyonel Asimilasyonu: Yezidiler Örneği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, (Temmuz-Aralık 2010), s. 27.

²⁰⁸ Bozan, *Yezidilik*, s. 456; Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 371.

<https://dunyalilar.org/ezidiler-melek-tavusun-halki.html/>

(Erişim Tarihi: 06.03.2019).

Görevli melek kendi görevinden başka diğer görevli meleklerin işlerine karışmaz. Her melek kendi göreviyle ilgilenir ve baş melek olan Melek Tavus'a karşı sorumludur. Yedi büyük meleğin dışında başka görevli meleklerde vardır. Örneğin sorgu melekleri, koruyucu melekler gibi.²⁰⁹

Yezidi yaratılış inancına göre Melek Tavus günahsızdır, İslamiyet'in Şeytan ile ilgili görüşünden farklıdır.²¹⁰ Allah hiçbir şeyi yaratmadan önce Melek Tavus vardı ve Allah'a ilk inanan ve dolayısıyla da ilk Yezidi olan odur. Yezidileri sıkıntılarından kurtarmak ve onlara yol göstermek için zaman zaman yeryüzüne kendi suretinde veya insan suretinde iner.²¹¹

Yezidi inancında Melek Tavus'un hangi melek olduğu konusunda ihtilaflar vardır. Cebrail olduğunu söyleyenler²¹² olduğu gibi, Azazil olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.²¹³ Mushaf-ı Reş'te onun ilk isminin Azazil olduğu geçer.²¹⁴

Melek Tavus'un heykeline “*Sancak*” veya “*Sencak*” denir ve bu sancak bir metre boyunda bronzdan veya demirden yapılmış bir heykeldir. Bu, Tanrı olarak değil de tanrının bir timsali olarak görülür. Melek Tavus'un heykeli ve altı büyük meleğin sancakları Sincar'da Şeyh Adî türbesinde Hazine er-Rahman'da korunmaktadır. Dini günlerde ve bayramlarda *Kavallar*²¹⁵ tarafından bu heykel ve sancaklar ortaya çıkarılır.²¹⁶

²⁰⁹ Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

²¹⁰ Aydın, *Yezidiler*, s. 55.

²¹¹ Ahmet Taşğın, *Yezidiler*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005, s. 20.

²¹² Ek 4: Pir Ömer ile Yapılan Görüşme.

²¹³ Kemal Tolun, *Nasandina Kevneşopan Êzdiyatîyê*, (ed. Ahmet Önal), İstanbul: Weşanen Pêrî, 2006, s. 48-50.

²¹⁴ Mushaf-ı Reş'in ikinci ayetinde “İlk yarattığı günün pazar günü olduğu ve o günde Azazil adında bir melek yarattığı geçer. Ayrıca bu meleğin de meleklerin en büyüğü olan Melek Tavus olduğu anlatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 1: Mushaf-ı Reş; Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 98-100.

²¹⁵ Kavallar: Irak Sincar'da ikamet eden şarkıcılardır. Şeyh ve Emirlere hizmet etmek amacıyla müridler arasından seçilen Melek Tavus heykeli olan sancakların bekçileridir. Bkz. Turan, *Yezidiler*, s. 197.

²¹⁶ Turan, *Yezidiler*, s. 85.

2.1.3. Peygamber İnancı

Yezidi inanç esasları arasında peygamber inancına da yer verilmektedir.²¹⁷ Özellikle Hz. İbrahim, Hz. İsa, Hz Musa'ya değer verilir ve bu kişiler, Yezidiliğin temel öğreticileri olarak kabul edilir.²¹⁸ Hz. İbrahim'i, peygamberlerin atası olarak kabul ederler. Bunlardan başka Hinduların ilahı Vişnu'nun²¹⁹ ve Zerdüş'tün de peygamber olarak yeryüzüne gönderildiklerine inanırlar.²²⁰ Günümüz Yezidileri, Hz. Muhammed'e saygı duyar, O'nun zeki, ilim sahibi bir insan olduğunu kabul eder. Bununla birlikte peygamber olduğunu kabul etmezler.

Yezidilere göre Allah, belirli dönemlerde sapkınlığa ve delaletle düşen insanlara hidayet vermek ve onları uyarmak için peygamberler görevlendirmiştir. Ancak inanca göre bu peygamberler, yaratılış itibariyle melek olmasına rağmen insanlarla muhatap olacağı için insan suretinde yeryüzüne gönderilir. Görevlerini eksiksiz yerine getiren bu peygamberler tekrar melek olarak semaya yükselir.²²¹ Hz. Muhammed ve Hz Musa da bu şekilde insanlara hidayet vermek üzere yeryüzüne gönderilmiş melekler arasındadır.²²² Ayrıca Yezidiler arasında Şeyh Adî bin Müsafir'i de peygamber, dolayısıyla da melek olarak kabul edenler de bulunur. Hatta Şeyh Adî'nin diğer bütün nebilerden daha üstün bir makamda olduğu görüşünü savunanlar da vardır.²²³ Yezidi inancına göre, Şeyh Adî Laleş'te dalaletle ve sapkınlığa düşen insanları uyarmak için Allah tarafından gönderilen üstün bir melektir ve vazifesini tamamladıktan sonra, diğer peygamberler gibi Şeyh Adî de göğe yükseltilmiştir. Yezidi inancına göre, yeryüzünde insanların hidayeti için gönderilmiş son peygamber Şeyh Adî b. Müsafir'dir.

²¹⁷ Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 425. Kaynaklarda Yezidilerin peygamberlere inandıkları geçse de Yezidilerle yapmış olduğumuz görüşmelerde görüşülen kişilerin peygamber inancının olmadığı ve peygamber olarak nitelendirilen kişilerin ise kendi dönemlerinde yaşamış büyük ilim adamı olduğuna inandıkları görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

²¹⁸ Bozan, *Şeyh Adî bin Müsafir*, s. 29.

²¹⁹ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 1997, s. 100.

²²⁰ Bozan, *Şeyh Adî bin Müsafir*, s. 30. Bozan, eserinde her ne kadar Zerdüş'tü Yezidilerin peygamber olarak gördüklerini söylese de Mürid Emin Berşe'ye Zerdüşlük sizce nedir? diye sordüğümüzde: "Zerdüşlük bir din değildir. Sadece bir oluşumdur. Zerdüş bir peygamber değildir ve kendisi de hiçbir yerde peygamber olduğunu söylediğini biz görmüyoruz. Zerdüş bir araştırmacıdır, yazardır, filozoftur. Ama bir peygamber değildir. Zerdüş bizden yani Ezidi olan biridir çünkü ilmi bizden almıştır" cevabını aldık.

²²¹ Davut Okçu, *İslam'dan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler*, Van: Birleşik Yayınları, 1993, s. 32.

²²² Şahin, *Anadolu'nu Yitik Halkı Yezidiler*, s. 100.

²²³ Metin Bozan, "Yezidiler'de Şeyh Adî b. Müsafir Algısı", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (2010), s. 881.

Kendisinden önce görevli olarak gelen peygamberlere inanır ve onlara saygıda kusur etmez. Ancak Şeyh Adî geldikten sonra onların hükümleri ortadan kalkmıştır.²²⁴

2.1.4. Kutsal Kitap İnancı

Yezidiler, Şeyh Adî bin Müsafır' e isnat edilen “*Kitabu'l Cilve*” (Vahiy Kitabı) ile şeyhin vefatından iki yüzyıl sonra yazıldığına dair rivayetlerin olduğu “*Mushaf-ı Reş*” (Kara Kitap) adlı iki kutsal kitaba inanır.²²⁵ “*Cilve*” tecelli etme, ortaya çıkma, “*Mushaf-ı Reş*”, kitap anlamına gelen “*Mushaf*” ile siyah anlamına gelen “*Reş*” kelimelerinden oluşarak “*Kara Kitap*” anlamına gelir.²²⁶

Yezidiler üzerine detaylı çalışmalar yapan Hıristiyan misyonerler, XIX. yüzyılın son dönemlerinde, Yezidi kutsal kitapları olan *Kitab-ı Cilve* ve *Mushaf-ı Reş*'in basılmasını sağlamışlardır. Osmanlı Devleti tarafından Ehl-i Kitap sayılmadıkları ve her türlü haklardan mahrum bırakıldıkları için Yezidiler, inançlarına göre yasak olmasına rağmen kitaplarının basımına ses çıkarmamışlardır. Böylelikle kendileri de Ehl-i Hak sayılabilecek ve mahrum bırakıldıkları haklarını geri alabileceklerdi.²²⁷

Kutsal kitaplar Yezidilerin kullandığı Kürtçe'nin Kurmanci Lehçesi ile değil Sorani Lehçesi ile yazılmış olup, alfabe olarak da Arap alfabesi esas alınmıştır. Ancak Kürtçe'ye mahsus bazı seslerin de bu kutsal kitaba eklendiği görülmektedir.²²⁸

Davut Okçu, Yezidiler'in, kutsal kabul ettikleri *Mushaf-ı Reş*'in 1940 yılına kadar sadece tek bir nüshasının olduğunu ve bu nüshanın da hem siyasi hem de dinî liderleri olan Mir İsmail'in babasına ait olan kütüphanesinde sakladığını, çözümüne ulaşamadıkları herhangi bir problemle karşılaştığında ise bu kitaba başvurularak problemin çözüldüğünü ifade etmektedir.²²⁹ Yezidi inancına göre bu kutsal kitap, 1940'lı yıllarda bir misyoner tarafından çalınıp yerine de okullarda ders olarak okutulan coğrafya kitabı bırakılmıştır. Yezidiler, altın suyuyla yazılmış olan bu orjinal kitabın, çok zengin bir içeriğe sahip olduğuna, bütün ilimlerin bu kitapta toplandığına, gelmiş geçmiş bütün bilgilerin ve gelecekte olacak olan bilgilerin de bu kutsal kitapta tek tek

²²⁴ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 50.

²²⁵ *Mushaf-ı Reş* ve *Kitab-ı Cilve*'nin tam metni için bkz. Ek 1. Ayrıca Kürtçe orijinal metinleri ve Arapça metinleri için bkz. Çakar, *Yezidilik*, s. 251- 327.

²²⁶ Kadri Yıldırım, *Kürt Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul: Weşanên Şemal, 2015, s. 410.

²²⁷ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 90.

²²⁸ Çakar, *Yezidilik*, s. 233.

²²⁹ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 41-42.

yazılmış olduğu inancına sahiplerdir. Fakat uzun yıllar bu kitabın akibetinden haber alınmadığı için Yezidi âlimler bir araya gelip akıllarında kalan bölümleri istişare ederek yazar ve böylece ikinci bir nüsha oluşmuş olur.²³⁰

Birbirleriyle hiçbir benzerlikleri bulunmayan bu iki kitaptan Kitab-ı Cilve'nin yazarı olarak Şeyh Adî b. Müsafir, Mushaf-ı Reş'in yazarı olarak ise Şeyh Adî'nin akrabası olan Şeyh Hasan b. Adî kabul edilir.²³¹

Başka bir iddiaya göre, Kitab-ı Cilve'nin yazarı Şeyh Fahreddin, Mushaf-ı Reş'in yazarı ise, Hasan el-Basri'dir.²³² Aslında her iki kitabın da kim veya kimler tarafından yazıldığına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır.

Günümüz Yezidi âlimlerinin çoğunluğuna göre, Yezidi dinî metinleri yazıya geçirilmemiş, Kavallar vasıtasıyla nesilden nesile sözlü olarak aktarılmıştır.²³³

Kitab-ı Cilve, Melek Tavus'un yaratılmış olan bütün varlıklardan önce yaratıldığı cümlesiyle başlar. Ayrıca, Melek Tavus'un seçilmiş olan Yezidi halkını uyarmak ve onları yanlışlardan uzak tutmak için yardımcılarını bu dünyaya gönderdiğinden bahseder. Melek Tavus, halkına önce sözlü olarak bilgiler aktarır, daha sonra da yabancıların okumasının hatta bakmasının bile yasak olduğu bu kitapla bilgi aktarmalarında bulunur.²³⁴ Ayrıca, Kitab-ı Cilve'de, Melek Tavus'un kâinatı kendisinin idare ettiğinden, kimsenin anlayamayacağı emirlerinden, bunlardan dolayı her dönemde yeryüzüne büyük bir insan gönderdiğinden, ceza ve mükâfatlandırmayı kendisinin yapabileceğinden, yalnız kendisinin dünyadaki melekler ve bütün yaratılmışlardan tasarruf hakkının olduğundan, sadece kendisine bağlı kalanları himaye edeceğinden bahsedilir.²³⁵

Mushaf-ı Reş, Kitab-ı Cilveye göre daha kapsamlıdır. Genel olarak bu kitapta Yezidi mitolojisine yer verilir ve cemaat üyelerinin uyması gereken kurallar hatırlatılır.²³⁶ Allah'ın yedi büyük meleği, kâinatı, yer ve gökleri, güneşi, ayı

²³⁰ Yezidilerce kabul edilen bu iki kutsal kitabın kimin tarafından yazıldığına bilinmediğini söyleyen kaynaklar da vardır. Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, s. 54. Pir Mizgin VAKKUR ile yapmış olduğumuz görüşme de kutsal kitaplarının içinde geçmişten geleceğe herşey yazıldığını ancak çalındığını ve bir daha da orijinaline ulaşamadıklarını ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 4: Pir Mizgin VAKKUR ile yapılan görüşme.

²³¹ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 347.

²³² Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 742.

²³³ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 91.

²³⁴ Sever, *Yezidilik*, s. 54, Türkoğlu, *Dünya Dinlerinden Yezidilik*, s. 53; Kitab-ı Cilve tam metni için bakınız. Ek 1: Kitab-ı Cilve.

²³⁵ Şahin, *Yezidiler*, s. 112.

²³⁶ Sever, *Yezidilik*, s. 56.

yaratmasından, melek olan Fahreddin'in insanları ve hayvanları yaratmasından, Şeyh Adî'nin Laleş'e gönderilmesinden, Yezidilerin tarihçelerinden, Melek Tavus'un yeryüzüne gelerek Yezidi inancına sahip olanlara hükümdarlar tayin etmesinden, ayrıca yenmesi yasak olan hayvan ve sebzelerden ve söylenmesi yasak olan söz ve davranışlardan da bahsedilir.²³⁷

Günümüzde, Yezidilerin dinî merkezleri olan Irak'taki Laleş'te tek nüshası bulunan Mushaf-ı Reş otuz üç ayettir ve kitapta Yezidilik inanç esasları anlatılır. Türkiye'de yaşayan Yezidilerin hiçbirinin elinde bu kitabın nüshası bulunmamaktadır. Sadece kavallar vasıtasıyla bu kitabın içeriği hakkında bilgi sahibidirler.²³⁸ Kürtçe aslı 152 satır, 33 ayet olup şifreli bir yazı ile yazılmış ve bir tomar halinde saklanmıştır.²³⁹ Kitapta Tanrı'nın Kara Dağ'a inmesi olayı ayrıntılı bir şekilde anlatılması nedeniyle, bu kitaba Kara Kitap anlamına gelen "Mushaf-ı Reş" adı verilmiştir.²⁴⁰

2.1.5. Ahiret İnancı

Yezidi kutsal metinleri olan Mushaf-ı Reş ve Kitab-ı Cilve'de kıyamete dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kitab-ı Cilve'nin ikinci bölümünde Melek Tavus: "Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi, ruhların tenasühü²⁴¹ yoluyla bu dünyaya bir, iki veya üç defa tekrar gönderirim." demektedir.²⁴² Yezidi inancına göre, insan öldükten sonra dünyada yapmış olduğu iyilik ve kötülüğüne göre değerlendirilir.²⁴³ Kişi hayatı boyunca iyilikler yapmış ise, o kişinin ruhu başka insanda beden bulur, kötü biri ise kişinin ruhu hayvanlara geçer.²⁴⁴ Kötü insanların ruhları yapmış oldukları kötülüklerinin derecesine göre domuz, köpek, eşek gibi hayvanların bedenlerine girer ve cezalarını o

²³⁷ Şahin, *Yezidiler*, s. 113, Mushaf-ı Reş'in tam metni için bakınız. Ek 1: Mushaf-ı Reş.

²³⁸ Turan, s. 76. Pir Mizgin VAKKUR ile yapmış olduğumuz röportajda kendisine kutsal kitapları görüp görmediği sorumuza karşılık olarak görmediği yanıtını aldık. Ek 4: Pir Mizgin VAKKUR ile yapılan görüşme.

²³⁹ Turan, *Yezidiler*, s. 76.

²⁴⁰ A. A. Semenow, "Küçük Asya Yezidilerin Şeytana Tapmaları", (çev. Abdülkadir İnan), *Alıntı Dergisi*, Sayı 2, (Kış 1997-1998), s. 61.

²⁴¹ Tenasüh: Ruh göçü, ruhların bir bedenden başka bir bedene ya da insandan başka bir bedene göç etmesi; reenkarnasyon. Tenasüh inancı Hindistan'da doğmuş bir inanç sistemidir. Tibet, Çin, Kore, Japonya'da tenasüh inancı görülür. Ayrıca, İsmailiye, Bahailik, Durzilik, Nusayrilik ve Yezidilikte de tenasüh, inanç esaslarındandır. Ahmet Nedim Serinsu vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009, s. 360.

²⁴² Bkz. Ek 1: Kitab-ı Cilve.

²⁴³ Ahmet Turan, "Yezidilerin Toplumsal Yaşayışları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, (1991), s. 79.

²⁴⁴ Turan, *Yezidiler*, s. 110.

şekilde çeker. Cezaları bittikten sonra artık iyi bir insana dönüşür ve insan olarak bedenleşmeye devam eder.²⁴⁵ Bununla ilgili bir anlatımda şöyle geçmektedir:

“Bir insanın yeniden doğmasından daha iyi ne olabilir ki? Dünyada ne yaptığımıza bağlı bu. Zaten bizde hayvan olarak doğanın yeri insan olarak doğandan düşük değildir. Ama asıl fark, nasıl bir hayvan ya da nasıl bir insan olarak yeryüzüne geldiğinde. Çünkü insanın iyisi de var kötüsü de; hayvanın da öyle. Demek ki aynı dünya senin için cennet de olabilir, cehennem de. Ama fevkalade iyi bir ruh (tabi bilemeyiz kim olduğunu, çiftçi mi, şeyh mi, yoksa ne), belki de bir yıldız olarak doğar yeniden. Semavi yaratıklardan olur, Bir daha geri gelmez dünyaya”²⁴⁶

İyi insanların ruhları ise, tamamen kurtuluşa erdikten sonra gökyüzünde yerlerini alır ve devamlı olarak orada kalır. Bu insanlara yani cennet ehline “*Ahyar*”, cehennem ehline ise, “*Eşrar*” denir. Yezidiler cehennemi bu dünyada kötü insanlar için farklı hayvanların bedenlerinde çekilen bir ızdırab mekânı olarak görür.²⁴⁷

Kişi öldükten sonra bu dünyada yapmış olduğu iyiliklere ve kötülöklere göre ikinci hayatını yaşar. İkinci bir hayatın var olduğuna ve bu dünyada yapılmış olan iyi ve kötü amellerin bir karşılığının olacağına iman, Yezidi inancının temel esaslarındandır.²⁴⁸ Bütün insanlar bu dünyada yaptıklarının karşılığını ve hesabını herkesin huzurunda verecektir.²⁴⁹

Erol Sever, kitabında Yezidi lideri Emiri Muaviye'nin mahşer günü ve ahiret ile ilgili şu sözlerine yer vermiştir:

“Biz öte dünyaya ve mahşer gününe inanmıyoruz. Bu nokta, bizimle aynı bölgede yaşayan farklı inançlılar tarafından sık sık bize karşı kullanılmıştır. Biz iyilik ve kötülük duygularının eksikliği ile cezalandırma ve ödüllendirme kavramlarının eksikliği ile suçlandık. Eğer son hesaplaşma günü olmazsa, insanın Son Yargı Günü'nde eylemlerinin sorumluluğundan sıyrılacakları iddia ediliyor. Biz ruhların göçüne inanıyoruz. Çünkü Melek Tavus'un aracılığı ile Yüce Varlık'ın yarattığı cevher sonsuzluktan başka bir şey olamaz. Cehennem ve cennet bu tek dünyada birleşmişlerdir.”²⁵⁰

²⁴⁵ Lescot, *Yezidiler*, s. 62.

²⁴⁶ Yalkut, *Yezidiler*, s.46.

²⁴⁷ Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 372; Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, s. 233.

²⁴⁸ Çakar, *Yezidilik*, s. 147.

²⁴⁹ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 53.

²⁵⁰ Sever, *Yezidilik*, s. 119-120.

Şekil 2: Cenaze Merasimi

Yezidiler arasında dünyanın sonu ya da kıyamet hakkında farklı efsaneler vardır. Bir efsaneye göre, Şeyh Adî'nin hizmetkârı olan ve Şeyh Adî'inde izniyle İstanbul'u işgal edip tahta çıkan Osman'ın idaresinden sonra artık idare İsa'ya geçecektir. Mehdi olarak gelecek olan Şerafeddin'in gelmesiyle, İstanbul'da bulunan taht Mısır'a taşınacak ve Osman Mısır'da kırk yıl hüküm sürecektir. Kırk yılın sonunda idareyi bırakan Osman ve Şerafeddin birlikte Kaf Dağı'na giderek orada vefat edeceklerdir. Allah Yecüc'ün ortaya çıkması için Cebrail'e Kaf Dağı'nın kapılarını açmasını emredecek, kapılar açılacak ve Yecüc'ün yedi yıllık hüküm sürme dönemi başlayacaktır. Yedi yılın sonunda Yecüc, Mecüc tarafından öldürülecek ve kırk yıl sürecek olan Mecüc hükümrancılığı başlayacaktır. Kırk yılın sonunda Mansur el-Hallac gelip dünyayı kötülüklerden arındırıp temizleyecek ve Suriye topraklarından kuvvetli bir rüzgar eserek yeryüzünü dümdüz edecektir.²⁵¹

²⁵¹ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s.143; Lescot, *Yezidiler*, s. 60. Dünyanın sonunun geleceğine inananların aksine dünyanın sonsuz olduğuna inanan Yezidilerde bulunmaktadır. Onlara göre dünyayı yaratan Azda'dır ve Azda'nın bu dünyayı yıkması için bir sebep yoktur. Azda dünyayı sırf kendi keyfi için yaratmamıştır. Melek Tavus'un aracılığı ile yarattığı cevher sonsuzluktan başka bir şey olamaz. Cennet ve cehennem bu dünyada vardır. İnsan yaptıklarının karşılığını bu dünyada alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçen, *Ezidiler*, s. 56; Sever, *Yezidilik*, s. 119.

Yezidi inancı, ölümü “*kiras guhastın*” yani “*beden değişimi*” olarak adlandırır. Onlara göre ruh, kişi hangi dinden olursa olsun kesinlikle ölmez. Ölümlü olan bedendir. Ruh, kendisini yenileyerek yeni bir bedende hayat bulur.²⁵²

Yezidilere göre canlıya ruhu veren de alan da Melek Ezrail (Melek Tavus)’dir. Ölü gömme törenlerinde okunan Telkin Duasında Azrail’den şöyle bahsedilir.

*“Benim korkum Azrail’den dir,
Ey Azrail! Mir Melek sensin.
Suçsuz ve günahsızlar,
Güzel elbiselerle süslensin.
Ey Azrail! Ben nesh’e hazırım.
Ölüm meleği(Azrail) acıdan bağırtır herkesi
Her yerde her zaman o’dur kesen nefesin herkesin.
Azrail diyor ki,
“Yeşil kanatlı Azrail benim.
Dört bir yanda gezerim,
Kimseye fiyat biçmeye gelmedim.
Kısa kanatlı Azrail’im,
Her türlü havada gezerim,
Kimseye nöbetçi olmaya gelmedim.
Ana oğul ve amcazadeleri
Birbirinden ayırmaya geldim.”
O gün meşguliyet bu idi
Ve ruh kalıptan ayrıldı.
Ruh ve sır birbirlerini çağırdılar
Ruh kandile girip
Orada aslına kavuştu.
Nihayet ilahına kavuşmuş oldu.
Ruh gittikten sonra
Kuru kalıp kaldım.”²⁵³*

Yezidi olan biri ölüm döşegindeyken şeyhinin, pirinin ve ahiret kardeşinin yanında olması gerekir. Cenaze şeyh tarafından yönetilip idare edilir. Laleş’ten getirilen ve her Yezidi’nin evinde bulunması gereken tozlar, ölünün gözlerine, ağızına ve kulaklarına serpilir ve beyaz kefene sarılan ölü mezara indirilir.

Reankarnasyon süreçlerinin nihayete ermesinden sonra kişinin ahiretiyle ilgili bütün olaylar ruhun Laleş’e götürülmesiyle başlar. Bedenin kabre girmesinden sonra sorgu melekleri olan Münker ve Nekir gelir ve iyi olanlara güzel muamelelerde bulunur, kötü olanlara ise, kabir azabı yaşatırlar.²⁵⁴

²⁵²Turan, *Yezidiler*, s. 109; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 89.

²⁵³Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 50-59. “*Telkin Duası*”nın tamamı için bkz. Ek 2.

²⁵⁴ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s.89.

Şekil 3: Yezidilikte Defin İşlemi

Yezidiler, kabirlerinden on dört yaşlarındaki suretleriyle tekrar dirileceklerine ve Laleş yakınlarında bulunan Arafat Dağı'nda toplanacaklarına inanır. İyilik sahipleri için haşr günü ve mahşer alanı bir bayram yeri gibi olacaktır. Kişi, bir tarafı cennet diğer tarafı cehennem olan sırat köprüsünden zebaniler tarafından geçirilir.²⁵⁵

Yezidilikte şefaate de inanılır ve şefaatte bulunacak kişiler, Şeyh, Pir, ahiret kardeşidir. Şeyh Adî Yezidi milletine şefaate etmek için mizanın yanında bekleyecektir. Yezidiler bu yüzden kendilerinin diğer insanlardan daha avantajlı olduklarını düşünür. İnanışa göre, Şeyh Adî ve Sultan Yezid'in sırat köprüsünü geçmekte olan Yezidilere şefaati muhakkak gerçekleşecektir.²⁵⁶ Ameller, şefaatte bulunacak kişiler bu işlemi gerçekleştirdikten sonra tartılır. İyilikleri fazla olanlar cennete, kötülükleri fazla olanlar cehenneme, iyilik ve kötülükleri eşit olanlar ise karanlıklarda kalır.²⁵⁷

Sırat köprüsü Telkin Duası'nda şöyle anlatılmaktadır:

*“Sırat köprüsünün bir yanı toz,
Bir yanı duman doluydu.
Ahiret kardeşini çağır,
Ki kardeşin kardeşe
Şefaati kabul olunur.
Sırat köprüsü bellidir.*

²⁵⁵ Okçu, *Yezidiler*, s. 36; Tolan, *Nasandina Kevneşopan Êzdîyatîyê*, s. 212; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s.89.

²⁵⁶ Okçu, *Yezidiler*, s. 36; Tolan, *Nasandina Kevneşopan Êzdîyatîyê*, s. 212.

²⁵⁷ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s.89.

*Bir tarafı uçurumlarla
Bir tarafı da duman doludur.
Ahiret kardeşini çağır ki
Günahsızın günahkâra yardımı
Makbul olur...’’²⁵⁸*

Yaratılış mitosu ile cehennemi bağlantılı olarak izah eden ve cehennemin artık olmadığını söyleyen Yezidiler de vardır. Bu mitoslardan biri şu şekilde anlatılmaktadır:

“Tanrı ruhu bedensiz olarak yarattı. Günün birinde Melek Tavus’a bir avuç toprak verip ruhlar için bedenler yaratmasını buyurdu. Melek Tavus bu tozdan iki beden meydana getirdi: Âdem ve Havva cennette yaşıyorlardı. Tanrı Âdem’i görüp çok beğendi ve Melek Tavus’a onun önünde eğilip tapınmasını emretti. Melek Tavus yanaşmadı buna, Tanrı’ya ded ki: ‘Nasıl olurda tapınırım Âdem’e? Onu Senin bana verdiğin tozdan kendim yarattım ve Sen de beni kendi ışığından yaratmıştın. Gerçi Âdem’in tozunu bizim ışığımızla yoğurdum, ama bu, onun önünde eğilmem için neden olamaz. Tanrım, benim Yaraticım, benim önümde Senin eğildiğini tasavvur bile edemem.’ Ama Tanrı buyruğunda diretti, Melek Tavus’u cennetten kovdu, cehenneme gönderdi cezasını çeksin diye. Tanrı daha sonra tekrar düşündüğünde, Melek Tavus Âdem’e secde etseydi, bunun haksızlık olacağına karar verdi. Onu geri çağırıp itibarını iade etti. Yeniden meleklerin en büyüğü ve dünyanın koruyucusu oldu Melek Tavus. Tanrı aslında onun dünyayı yönetecek yetenek ve kararlılığa sahip olmadığını sinamak istemiş, kendisine karşı çıkabilmesinden gurur duymuştu. Melek Tavus da yedi bin yıl süren cezasını çekerken, üzüntü içinde döktüğü gözyaşlarıyla cehennem ateşini söndürmüştü zaten.’’²⁵⁹

Bu inanca sahip olan Yezidilere göre, artık cehennem yoktur. Cehennem ateşi, Tanrı’nın Melek Tavus’u cezalandırması ve onun da pişmanlıkla döktüğü gözyaşları sonucunda sönmüş ve yok olmuştur. Allah’ın imtihanını Melek Tavus, başarıyla geçmiş ve cehennem ateşinin sönmeye sebep olmuştur.

Yezidi inanç sisteminde, Şeyh Adî, tüm Yezidilerin namaz ve oruç gibi ibadetlerini kendi üzerine alarak onların üzerinden bu yükümlülüğü kaldırmıştır. Dolayısıyla Yezidiler namaz kılmadıklarında ya da oruç tutmadıklarında herhangi bir günaha girmeyip bunların da hesabını vermeden ve ceza görmeden cennete gireceklerine inanır.²⁶⁰

²⁵⁸ Bkz. Ek 2: Telkin Duası.

²⁵⁹Yalkut, *Yezidiler*, s.61.

²⁶⁰ Şeref Han, *Şerefname*, (çev. M. Emin Bozarlan), İstanbul: Denge Yayınları, 2006, s. 20-21.

2.2. İBADET

Yezidiler nüfusları az olmasına rağmen geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu dağınık olarak yaşamalarından kaynaklı çevrelerindeki diğer dinlerin ve özellikle de Müslümanların ibadetlerinden ve ibadet şekillerinden etkilenmişlerdir. Yaşadıkları coğrafyada bulunan din ve kültürlerin etkisi ibadetlerine de yansımıştır. Bunun neticesi olarak ibadetlerindeki kavramlar da Müslümanlardaki ibadet kavramlarıyla benzerlik göstermektedir.²⁶¹

Yezidi inancına göre yabancı olan kişilerin yanında ibadet etmek, dinleri hakkında bilgi vermek kutsal kitapları Kitab-ı Cilve'de kesin bir dil ile yasaklanmıştır.

Kitab-ı Cilve'de şöyle geçmektedir:

*“Ey doğruyu benden kulaklarınızla duyan sizler, günâhkar olmamak için benden olmayanlarla tartışmayın, adımı ve vasıflarımı dile getirmeyin ki, günahkâr olmayasınız. Siz bu yoldan çıkanların neler yapacaklarını bilemezsiniz.”*²⁶²

Bundan dolayı dinî ayinleri ya da söyledikleri ile inançlarını veya örf adetlerini tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bütün bunlara rağmen tespit edilebilen ibadetleri şunlardır:

2.2.1. Namaz / Dua

Yezidiler, namazın nasıl kılınması gerektiğine ya da kalp ile nasıl ifa edileceğine dair yazılı kesin bir dille belirlenen bir şartın bulunmadığına inanır. Namaz bir duadan ibarettir, gizli ve ferdi olarak yapılır. Belirli bir mekân şartı yoktur. Cemaat olarak kılınan bir namazları olmadığı için yaşadıkları bölgelerde ibadethaneleri de bulunmamaktadır.²⁶³

Yezidi inancında sabah ve akşam olmak üzere iki vakit namaz/dua vardır.²⁶⁴ Yezidilerin yerine getirmeleri gereken “*Dua*” veya “*Nımej*” dedikleri dört vakit namazlarının olduğunu söyleyenler olduğu gibi,²⁶⁵ sabah güneşe karşı, öğlen güneş tam

²⁶¹ Çakar, *Yezidilik*, s. 141.

²⁶² Ek 1: Kitab-ı Cilve.

²⁶³ Turan, *Yezidiler*, s. 103.

²⁶⁴ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 61; Bozan, *Yezidilik İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, s.469.

²⁶⁵ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 93.

tepede iken ve güneş batarken olmak üzere üç vakit namazın olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.²⁶⁶ Kible olarak, sabah namazı için doğuya, akşam namazı içinde batıya yönelinir. Güneşe yönelmelerinin sebebi, Melek Tavus'un ayın ve karanlığın efendisi olmasının yanı sıra güneş ve aydınlığın da efendisi olmasıdır.²⁶⁷

Yezidi inancına göre başkalarının yanında namaz kılınmaz, eğer başkasının yanında ibadet etmek zorunda kalırlarsa, ellerini güneşe karşı çevirip yüzlerine sürmek suretiyle namazlarını eda etmiş sayılırlar.²⁶⁸

Yezidi inancında boy abdesti alma mecburiyeti yoktur.²⁶⁹ Yezidi için abdest, ellerin ve yüzün yıkanması ve abdest duasının okunmasından ibarettir.

Namaza başlamadan önce eller ve yüz yıkanarak abdest alınır. Sonrasında bellerine “Pıştgırêdan”²⁷⁰ dedikleri kuşağı bağlamaları gerekir. Kuşağı bağladıktan sonra yalınayak ve sağ elin sol elin üzerine gelecek şekilde namaza başlanılır. Kible olarak güneşi gördükleri için yüzlerini güneşe çevirirler. Öğle vakti için kılınacak olan namazda ise, kible Laleş'tir. Kıyamda eller bağlandıktan sonra vaktin duası okunur. Sonra giyilen gömleğin yakası dudaklar arasına alınarak secdeye gidilir ve güneşin değdiği yer öpülür. Dua ederek ellerini yüzüne sürüp namaz tamamlanmış olur.²⁷¹

Abdest Duası:

*“Şeyhim Şeyh Hasan, Pirim Şeyh Meman
Ey dostlarım, yakınları, akrabalarım ve baba ocağım!
Dinim, Şeyh Şerafeddin ve mezhebim, Şeyh Şems'dir,
Derecem, Melek Şemseddin ve feryadım Şeyh Şems'edir.
Nesebim Yezid, Şeyhim, Mevlam, derdim ve dermanım
Yol göstericim, ustam, tek Huda'dır taptığım; Melek Tavus'tur imanım
Sabah biter ve akşam gelir, sorgu melekleri iki cellat suretinde bana gözükür
Cellatlar, ben miskin ve fakirden dinimin şهادetini sorarlar.
Dinimin şهادeti: Allah birdir ve Şeyh Hasan onun sevgilisidir*

²⁶⁶ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 60; Sever, *Yezidilik*, s. 67.

²⁶⁷ Bozan, *Yezidilik İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, s. 469.

²⁶⁸ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 493.

²⁶⁹ Turan, *Yezidiler*, s. 103.

²⁷⁰ Pıştgırêdan, daha çok din adamları tarafından sabah uykudan uyanıldığında yerine getirilir. Bu işlemden sonra namaza başlanır, ancak halk tarafından bu işlem fazla yapılmaz. Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 94.

²⁷¹ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 94. Sabah ve akşam duasının tam metni için bkz. Ek 2.

*Selam ve salat olsun mergedeki ululara
Selam olsun Kafe'ye, Mağaraya, Cirim'e, Birim'e²⁷², ve kubbelerin ilahına
O Yezidhane ki, başlar o yere secdeye gider, kible telakki edilir
Şeyh Hadi'nin türbesi imanımızın evidir
Şeyh Nasreddin başımızın celladıdır
Şeyh Hadi gerçek padişahımız ve Şeyh Hasan evimizin aydınlığı, çırasıdır
Melek Tavus adına ve Şeyh Hadi'nin hırkasına şahadetimiz vardır
Şeyh Hadi nur, Şeyh Hasan yol göstericidir
Melek Tvus ve Şeyh Hadi'nin hırkasına şahitliği kabul ederiz
Yezidi olduğum için aileme minnettaram
O gafıl kimseler kördürler ki
Bu ulu isimleri her daim hürmetle anmayı ihmal ederler
Rahman kürsüsü tan yerindedir
Haccımız kaf ve mağaralı olup pencereselidir
İşte orasıdır Şeyh Hadi ve muhterem zevatın yeri
Rahman kürsüsünün yönü göğe doğrudur
Ve beyaz çeşmelerle çevrilidir
Orası kızıl renkli Sultan Yezid'in mekânıdır
Ve sünnetleri tasdik mercidir ve ön cephesi siyah renklidir
Haccımız kafe, mağara ve beyaz çeşmelidir
Orası Sultan Yezid'in mekânıdır, sünnet gereği hürmetle tavaf olunur
Sünniyim, sünniyim ve kutsal bir incinin eseriyim
Beyaz çeşmenin bekçisiyim, büyük şeyhin müridiyim
Sulatn Yezid için kurbanlık koyunum
Elhamdülillah dinimden ve dinimin erkândan razıyım
Nurlu Laleş'e gittim ve çifte kubbe mevkiinde secde ettim
Melek Tavus'un ismine iman ettim
Ey Şeyh Hadi! Bizler bilmeyiz, her şeyi bilen sensin.²⁷³*

2.2.2. Oruç

Yezidi inancında genel ve özel tutulan oruç olmak üzere iki türlü oruç vardır.

²⁷² Cirim ve Birim Laleş'te sık sık ziyaret edilen kutsal iki mekândır.

²⁷³ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 59-60; Kürtçe metni için bkz. Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 58-59.

Genel oruç, sorumluluk sahibi olan bütün Yezidilerin tutmak zorunda olduğu üç günlük bir oruçtur. Özel oruç ise, sadece Babuşeyh, Fakirler ve Kavallar gibi din adamlarının belirli zamanlarda tuttuğu oruçtur ve bu oruca “*Yezidi Orucu*” da denilmektedir.²⁷⁴

Genel oruç, Aralık ayının ilk Salı, Çarşamba ve Perşembe günlerinde tutulması gereken üç günlük bir oruçtur. Yezidi inancında oruç yalnız üç günden ibarettir. İnanişâ göre, Allah tutulması gereken oruç sayısına dair Kürtçe ‘üç’ anlamına gelen ‘se’ ibaresini kullanmıştır. Kürtçe bilmeyen Araplar ‘se’ yi 30 anlamına gelen ‘si’ olarak okumuşlar ve orucun otuz gün tutulması gerektiği fikrine kapılarak yılda otuz gün orucun farz olduğuna inanmışlardır. Bazılarına göre de, her iyiliğin mükâfatını Allah on kat değerlendireceği için, üçün on katı otuz olarak karşılığını görür.²⁷⁵ Genel orucun Eylül ayının 3, 4 ve 5. günlerinde tutulması gerektiğini söyleyenler de bulunur.²⁷⁶

Yezidi inancına göre, Melek Tavus, kendilerine orucun dışında herhangi bir ibadeti farz kılmamıştır.²⁷⁷

Yezidilerdeki oruç, Müslümanların orucuyla hemen hemen aynıdır. Oruç için gece yarısı sahura kalkılır ve güneşin doğmasıyla birlikte oruç başlamış olur. Güneşin batmasına kadar hiçbir şey yemeden, içmeden, cinsi münasebetten ve orucun maneviyatını bozabilecek her türlü davranıştan uzak durulmasıyla oruç tutulmuş olur. Güneşin batmasıyla birlikte akşam namazı duası okunur ve iftar yapılır.²⁷⁸

İslam dininde orucu bozan davranışların aynısı Yezidi inancında da geçerlidir. Ancak, Yezidi inancına göre, misafirlikte veya herhangi bir törende ikram edilen yiyeceği oruçtan dolayı geri çevirmek uygun karşılanmaz ve ikram edilen şeyi yemekle oruç bozulmuş sayılmaz, ikram edilen yiyecek yenilir ve sonrasında oruca devam edilir. Bunun sebebi ise, Yezidilerde ibadetlerin gizli yapılması gerektiği inancıdır. Bu yüzden diğer dinî vecibeler gibi orucun da gizli tutulması gerektiği düşünülür.²⁷⁹

Bir Yezidi kendi yaşadığı bölgenin dışında oruç tutamaz. Çünkü oruç tuttuğu günün sabahında orucuna başlayabilmesi için pirinin veya şeyhinin evine gitmesi ve

²⁷⁴ Şahin, *Yezidiler*, s. 145; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s 67; Lescot, *Yezidiler*, s. 64.

²⁷⁵ Turan, *Yezidi İnanişâ ve İbadetleri*, s. 165; Çakar, *Yezidilik*, s. 145.

²⁷⁶ Theodor Menzel, *Yezidiler*, TDV İslam Ansiklopedisi, (1996), Cilt 13, s. 420.

²⁷⁷ Şahin, *Yezidiler*, s. 146.

²⁷⁸ Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 374; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 94; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 68.

²⁷⁹ Çakar, *Yezidilik*, s. 145.

akşamında da yine piri veya şeyhinin evine giderek orucunu açması gerekir. Aksi halde kâfir olarak görülür.²⁸⁰

Recep ayında üç günlük tutulan ve Ramazan ayının birinci, üçüncü ve otuzuncu gününde oruç tutulması gerektiğini söyleyenler de vardır. Bu görüşte olanlar, o günlerde tutulan oruçlarda şaraptan başka bir şey içilmemesi gerektiğini ve evin büyüklerinde toplanılıp şarap eşliğinde dansların edildiğini söyler.²⁸¹

Özel orucu ise, Babaşeyh, Fakirler ve Kavvallar gibi din adamları tutar. Bu oruç, toplam seksen gün tutulur. Bunların kırk günü yazın (Çılê Havinê- Yaz Kırkı), kırk günü kışın (Çılê Zıvıstanê- Kış Kırkı) tutulur. Yaz orucu, Haziran ayının on birinde başlayıp Ağustos ayının başlarında biter. Kış orucu ise, Aralık ayının on birinde başlar ve Şubat ayının başlarında biter ve böylece oruç seksen güne tamamlanmış olur. Bu oruçların ilk üç günleri Laleş'te tutulur. Geriye kalan günlerini kişi memleketinde tutabilir. Bu tutulan oruçlara “Şeyh Adî Oruçları” da denir.²⁸²

Bunların dışında tutulması gereken bir başka oruç, Şubat ayının ilk Pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri tutulan oruçtur. Bu orucun ilk iki gününü bütün din adamları, ayrıca din adamı olmasa dahi ismi “Hıdır” ve “İlyas” olanlar tutarken, son günü tüm Yezidi halkı tutar. Bu genel ve özel tutulan oruçların dışında her Yezidi grubunun tutması gereken farklı oruçlar vardır. Bağlı oldukları şeyhleri için belirli zamanlarda tuttıkları oruç, evliyalar ve dinî yönden özel saydıkları kişiler için tuttıkları oruçlar vardır.²⁸³

2.2.4. Zekât

Yezidiler “Rusûm”²⁸⁴ adını verdikleri ve dinî bir emir olan zekâtın farz oluşunu şu olaya dayandırır:

“Şeyh Adî bin Müsafır, kendi zamanında, din adamları arasında servet, mal ve mülk edinme devam ederken aralarında çıkan çekişme ve düşmanlığı görünce onlara fazilet ruhu bağışlar. Böylece din adamları, dünya malından yüz çevirerek ahiret ve onun sonsuz nimetlerini kazanmaya çalışırlar. Ellerindeki

²⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. “1872 Antlaşması”. Ancak günümüzde özellikle Türkiye’de (yapmış olduğumuz görüşmelerde de gördük) ki Yezidi köylerinin hepsinde Şeyh ya da Pir bulunmadığı için, herkes kendi evinde orucuna başlayıp iftarını yapmaktadır. Zorunluluktan dolayı bu şarta uyulmamaktadır.

²⁸¹ Ülkü, *Mezhepler Tarihi*, s. 169.

²⁸² Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 95.

²⁸³ Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, s. 103; Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 95; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 80.

²⁸⁴ Rusûm yazılı hukuk demektir. Şahin, *Yezidiler*, s. 152.

malları da müritlere dağıtmaya başlarlar ve müritler çoğalır. Bu durumu gören Şeyh Adî müritlere, mallarından belli bir miktarını din adamlarına vermelerini emrederek buna onların oğullarını da varis kılar."²⁸⁵

Bundan başka yine Şeyh Adî'ye atfedilen "*Malınıza bereket girmesi için zekât veriniz.*", "*Kim bu dünyada mala iltifat etmeyip ahirete hazırlık yaparsa, ahirette ben de ona hazinelerimden mükâfatlar veririm.*" "*Mal ellerin kiri ve dünyanın pislîğidir.*" gibi sözler zekâtın önemini, faydasını ve zorunluluğunu pekiştirmektedir.²⁸⁶

Yezidi yazılı metinlerinde zekât ve fitre isimleri geçer ve bu zekâtların Pirlerin hakkı olduğu "*Pirlerin Duası*"nda şöyle geçmektedir:

*"Tanrı pirlîği nazil etti
Doğruluk elbisesi giydirdi
Pirlere ardı sıra yürüdü
Pirlîği Hesın Meman'ın adıyla yaptı
Fıtır ve Zekât onunla gönderdi
Pirlîği şeyhlikten ayırdı"*²⁸⁷

Yezidilerdeki zekât Müslümanların verdiği zekât gibi değildir. Zenginden alınıp fakire verilmez. Müritler, din adamlarına, (her mürit kendi şeyhine veya pirine) yılda bir defaya mahsus olmak üzere zekâtını vermekle mükelleftir. Bunun dışında bayramlarda, saç kesimi, kurban, ölü gömme, sünnet, doğum, düğün gibi birçok törenlerde de zekât, fitre, bahşiş sadece din adamlarına verilir.²⁸⁸

Buna göre, Yezidilerin en alt tabakasını oluşturan müritler, elde ettikleri gelirlerinin %10'unu Şeyhlere, %5'ini Pirlere, %2.5'ini de fakirlere vermek zorundadır.²⁸⁹ Ancak günümüzde Yezidi halkın bu oranlardan pek fazla haberi yoktur.

2.2.3. Hac

Yezidilere göre, bu dünyada inşa edilmiş üç kutsal belde vardır. Bu üç kutsal beldeden herhangi birine zamanında yapılan ziyaretler ve tavaflar sayesinde kişi "*Hacı*" olabilir. Allah katında önemli yeri olan bu üç belde; Mekke, Kudüs ve Laleş'tir. Ancak Yezidilere göre Laleş, Mekke ve Kudüs'ten daha önemli bir konuma sahiptir. Dinî merkez olarak Laleş görülür. Laleş, Şeyh Adî'nin göğe yükseltildiği ve türbesinin

²⁸⁵ Turan, *Yezidi İnanç ve İbadetleri*, s. 167.

²⁸⁶ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 68.

²⁸⁷ Tam metni için bkz. Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 403.

²⁸⁸ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 494; Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, s. 234.

²⁸⁹ Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 263.

bulunduğu beldedir. Ayrıca, Hz. Âdem'i yaratmak için kullanılan kutsal topraktan geriye kalan kısmı ile inşa edildiği için ayrı bir öneme sahiptir.²⁹⁰ Yezidi toplumunun dinî yaşamının merkezi olarak, yaratılışın son aşamasında göklerden yeryüzüne indirilen ve Şeyh Adî Mabedi'nin yerleştirildiği Laleş Vadisi "*Hakikatin Yeri*" olarak bilinir. Her düşünce, her eylem Şeyh Adî türbesinin bulunduğu Laleş'e çıkmaktadır.²⁹¹

Şeyh Adî bin Müsafir'in türbesi bugün Irak sınırları içerisinde bulunan Laleş'te bulunur. Bir rivayete göre, Şeyh Adî, kendi türbesine bir defa yapılacak olan ziyaretin Mekke'ye yapılacak bütün ziyaretlerden daha faziletli olduğunu söylemiştir.²⁹²

Ahmet Teymur Paşa da, Yezidilerin, kutsal beldeleri olan Laleş'in Mekke'den üstün olduğunu kabul ettiklerini ve Laleş'i ziyaret eden birinin Kâbe'yi ziyaret etmesine gerek kalmadığına, hatta Yezidilerin Şeyh Adî'nin türbesine secde ettiklerini, etmeyenin dinlerinden çıkıp kâfir olacağını iddia ettiklerini de aktarır.²⁹³

Türkiye'de ki Yezidiler'den maddi durumu iyi olanlar Irak sınırını kendi araçlarıyla geçip Laleş'e ulaşırlarken, sıhhati iyi olup maddi durumu olmayan Yezidiler sınırı yürüyerek geçip Laleş'e ulaşmaktadır.²⁹⁴

Yezidilerin Laleş'i 15-20 Eylül tarihleri arasında ziyaret etmeleri farzdır.²⁹⁵ Hacılar Laleş'in görüldüğü ilk noktaya vardıklarında silahlarını ateşler ve çevrede bulunan herhangi bir taşı öper. Bu noktaya "*selamlama yeri*" adı verilir. Ardından dünya ile kutsal olan arasındaki sınır çizgisini temsil eden "*Silat Köprüsü*"ne varılır. Hacılar, ellerini, yüzlerini ve boyunlarını burada yıkar, ayakkabılarını çıkarıp ellerini birbirine vurarak "*bir yanda Silat Köprüsü, bir yanda cehennem, bir yanda cennet*" diyerek köprüyü geçer. Köprüden geçildikten sonra hacılar, yol üzerinde bulunan zeytin ve zirguz²⁹⁶ koruluklarını geçerek mabede ulaşılır. Hac ziyareti, mabede yaklaşmak,

²⁹⁰ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 69.

²⁹¹ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 80.

²⁹² Ahmet Turan, "Yezidi İnanç ve İbadetleri", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, (1986), s. 138.

²⁹³ Teymur Paşa, *Yezidiliğin Doğuşu*, s. 7.

²⁹⁴ Turan, *Yezidiler*, s. 107. Turan kitabında, Türkiye'de bulunan Yezidilerin ne şekilde olursa olsun bir şekilde Laleş'e ulaşip hac farızalarını yerine getirdiklerini söylese de bizim görüşmüş olduğumuz Yezidilerin birçoğu Laleş'i görmemiştir.

²⁹⁵ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 494; Çakar, *Yezidilik*, s. 146; Turan, *Yezidiler*, s. 107; Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, s. 234. Bu tarihin 23-30 Eylül olduğunu söyleyenlerde vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 69; Başbuğ, *Yezidilik İnanç*, s. 104; Türkoğlu, *Yezidilik*, s. 89. Kaplan'a göre ise, 6-13 Ekim tarihleri Yezidiler için hac günleridir. Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 97.

²⁹⁶ Zirguz, din adamlarının giysilerini boyamak için kullanılan ve siyah bir boya elde edilen bir bitkidir ve Yezidilere göre kutsal sayılmaktadır.

mabedin muhafızını büyük bir saygı ile selamlamak, mabedin eşliğini öpmek, biraz para bırakmak ve kısa bir süre mabedin içine girmekten ibarettir.²⁹⁷

Hac esnasında düz beyaz kıyafetlerin giyilmesi şarttır. Kutsal kabul edilen bütün mekânlar beyaz elbise ile ziyaret edilmelidir. Laleş sınırına girmeden evvel bütün vücudun yıkanması farzdır. Yezidi olan bir kişiye haccın farz olabilmesi için, kişinin maddi durumunun ve uzun yolculuk yapabilecek kadar sağlığının iyi olması şartı aranır.²⁹⁸

Hacdan getirilen “*Beleta*”ya²⁹⁹ Yezidi olan bir kişi dünyanın neresinde olursa olsun büyük bir saygı göstermek zorundadır. Vadinin ağaçlarından topladıkları birçok meyve, yaprak ve yemişleri hacılar evlerine götürür. Sıkıntılı oldukları zamanlarda ya da hasta olduklarında bunlar kullanılır. Getirilen bütün malzemeler “*sımat*” yani kutsal yiyecekler veya ritüeller arasında sayılır.³⁰⁰

Laleş’te hac ibadetinin ve ziyaret yerlerinin çıplak ayakla yapılması, Şeyh Adî ile ilgili olan bir kıssaya dayandırılır. Kıssaya göre, Şeyh Adî’nin ünü her bir taraftan duyulduğu dönemlerde, yörenin zenginlerinden olan Mir Hesin Meman, yanında üç yük altınla Şeyh Adî’yi ziyarete gelir. Zenginliğinin ve Mirliğinin verdiği vakarla Laleş’e girer. Onun bu halinden rahatsızlık duyan Şeyh Adî Mir’i kapıda bekletir. Kendisine yapılan bu muameleden hoşnut olmayan Mir “*Madem altına ihtiyacı yok bende geri döneyim*” diyerek Laleş’ten ayrılır. O sırada Şeyh Adî’nin emri ile dağlar taşlar altın olur. Mir bu olanlar karşısında utancından yere çömelir, altınları kirletmemek ve Şeyh Adî’den özür dilemek için ayakkabılarını çıkararak Laleş’e geri döner. İşte o tarihten itibaren Laleş’e girenlerin ayakkabılarını çıkarmaları adet haline gelmiştir. Laleş’in temiz tutulmasında bu yöntemin faydalı ve büyük bir önemi olduğu görülmektedir.³⁰¹

2.3. YEZİDİ BAYRAMLARI

Yezidi bayramları “*Sabit Bayramlar*” ve “*Değişken Bayramlar*” olmak üzere ikiye ayrılır. Sabit olan bayramlar, güneş yılına göre belirli tarihlerde kutlanırken,

²⁹⁷ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 82-83.

²⁹⁸ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 69-70.

²⁹⁹ Beleta, bereket tılsımı olarak da bilinir ve hacda yemeğe katkı olması bakımından görevlilerin yapmış oldukları bir çeşit ekmektir. Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 70.

³⁰⁰ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 80.

³⁰¹ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 69-70.

değişken olan bayramlar ay takvimine göre belirlendiği için her yıl farklı günlerde kutlanır.

2.3.1. Sabit Bayramlar

2.3.1.1. İda Sersalê (Yılbaşı Bayramı)

Yezidiler 1 Nisan gününü yılbaşı olarak kabul ederler ve her Yezidi yaşadığı köy ve beldede yeni yılı coşkuyla kutlar.³⁰²

Bu bayram için Yezidiler özel hazırlıklar yapar. Bu hazırlıklar arasında, aile mezarları ziyaret edilir ve gelip geçenlerin yiyebilmeleri için mezar başlarına kuru üzüm, incir, çörek ve paskalya yumurtaları bırakılır. Kırmızı çiçekler toplanıp evler süslenir. Bir gün öncesinden yumurtalar rengarenk boyanıp üzerine resimler çizilir ve bayramda gelen misafirlere ikram edilir. Bu bayramın bir özelliği de “Şeyhan Sancağı”nın üzerinin açılmasıdır. Üzeri açılan bu sancak, artık uzun bahar döneminde Yezidi halkı için kent kent dolaştırılır.³⁰³

Nisan ayının her günü Yezidiler için kutsaldır. Bu ayın ilk haftasında evlenmek yasaktır.³⁰⁴ Yasak olmasının sebebi ise, en güzel ay olan Nisan ayının güzelliğini gelinler ile paylaşılmak istenmemesidir. Ayrıca bu ayda evlenen gelinlerin erken yaşta öleceği inancı da vardır. Bu ayda tarımla uğraşanlar işlerini bırakır, alışveriş yapılmamaya özen gösterilir. Ay içinde en önemli gün olarak “7 Nisan” kabul edilir. İnanışa göre, Melek Tavus, 7 Nisan’da Hz. Musa’yı Firavun’un zulmünden kurtarmak için yeryüzüne iner. Bu günde yapılacak olan bütün iyiliklerin, ibadetlerin kat kat karşılığı verileceği düşünülür ve bunun için de bol bol ibadet ve dualar edilir. Nisan ayının ilk Çarşamba ve yeni yılın ilk gününe “Çarşema Sor” adı verilir. Bu gün Yezidilerin dinlenme günüdür. Banyo yapılmaz. Bütün işler ertelenip tamamen eğlence ağırlıklı kutlanır.³⁰⁵ Yezidi inancına göre, Çarşema Sor gecesi bütün yaratılmışların bir yıllık kaderlerinin yazıldığı gecedir. Yıl boyunca hayatlarının güzelliklerle geçmesi için Yezidiler, bu gecede bol bol dua eder.³⁰⁶

³⁰² Muzaffer Telimen, “Anadolu’nun Damgalanmış Halkı: Yezidiler”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2012), s. 970; Lescot, *Yezidiler*, s. 65.

³⁰³ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 77.

³⁰⁴ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 150.

³⁰⁵ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 88-89.

³⁰⁶ Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s.745.

2.3.1.2. İda Çileye Zivistanê (Kış Bayramı)

Her yıl 1 Aralık'ta kutlanır. 1 Aralık'tan 40 gün önce Baba Şeyh, Baba Gavan, Büyük Peşimam ve Koçekler gibi dinî liderler oruç tutar. Tutulan bu kırk günlük orucun ardından kutlanan bayramdır.³⁰⁷ Yezidi müridler de bayramdan önce üç gün oruç tutar. Bu bayramın bir diğer ismi de “İda Roja (Güneş Bayramı)”dır.³⁰⁸

Yezidi din adamları kışın kırk günlük oruca başlamak için, Laleş'e gider ve orada üç günü oruç tutarak ve ibadet ederek geçirir. Üç günün sonunda evlerine dönerek oruçlarına evlerinde devam ederler. Son üç gün yine Laleş'e giderek kırk günlük oruçlarını burada tamamlar ve bu kırk günün sonunda Laleş'te büyük kutlamalar yapılır.³⁰⁹

2.3.1.3. İda Êzi (Sultan Yezid Bayramı)

Sultan Yezid Bayramı (İda Êzi), Güneş Bayramı (İda Roja)'ndan sonra kutlanır. Bu bayramın önemi Sultan Yezid'in doğum günü olmasıdır. Bu bayramda Yezidiler büyük ziyafetler verir.

Şekil 4:Pir Ömer ve Bir Grup Yezidi

³⁰⁷ Kreyenbroek, Reşow, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, 44.

³⁰⁸ Lescot, *Yezidiler*, s. 64.

³⁰⁹ Kreyenbroek, Reşow, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 43.

2.3.1.4. İda Xıdır Elyas (Hızır İlyas Bayramı)

Her yıl 18 Şubat'ta Hızır ve İlyas'ın buluşması anısına kutlanır. Hızır İlyas Bayramı'ndan önce üç günlük oruç tutulur.³¹⁰ Her Yezidi tutmasa da ismi Hızır ve İlyas olanlar bu üç günlük orucu tutmak zorundadır. Onlar için bu bayramın özel bir yeri vardır.³¹¹

Bu bayramın en büyük özelliği, “*puksin*” adını verdikleri özel bir yemektir. Bu yemek buğday, mercimek, arpa, nohut, mısır, çavdar ve yulaftan yapılır ve üzerine pekmez dökülür. Bayram gecesi yapılan bu yemeği Yezidiler, gece dama bırakır, sabah olunca üzerinde bir işaret varsa Hızır ve İlyas'ın gelmiş olduğuna ve onların, yemeği kabul ettiklerine inanılır.³¹²

2.3.1.5. Çileyê Havînan (Yaz Bayramı)

Kış Bayramında olduğu gibi Baba Şeyh, Koçekler gibi din adamları, kırk günlük yaz orucu tutmak için Haziran ayında üç gün boyunca Laleş'e gider ve orada üç gün oruç tutar. Sonra evlerine dönerek oruca devam edilir. Kırk gün tutulması gereken orucun son üç günü yine Laleş'te tutulur. Orucun tamamlanmasıyla büyük kutlamalar yapılır.³¹³

2.3.1.6. İda Cemaatê (Cemaat Bayramı)

Şeyh Adî'nin Yezidiler ile yapmış olduğu ilk toplantısının anısına Yezidiler Laleş'te toplanır ve yedi gün boyunca kutlamalar yapar. Yezidi din adamları arasında en önemli bayram Cemaat Bayramı'dır. 20. Yüzyıla kadar 23-30 Eylül tarihleri arasında kutlanan bu bayram, 20. Yüzyıldan sonra 6-13 Ekim tarihlerinde kutlanmaktadır. Bu bayrama katılmak Yezidi inancına göre bir zorunluluktur. Ancak ekonomik ve siyasi şartlardan dolayı katılamayanlar mazur karşılanır.³¹⁴

³¹⁰ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 87-88.

³¹¹ Sever, *Yezidilik*, s. 77.

³¹² Yunus Kerçin, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Yezidilik İdil- Midyat Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şırnak 2015.

³¹³ Kreyenbroek, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, s. 43.

³¹⁴ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 78.

2.3.2. Değişken Bayramlar

2.3.2.1. İda Remezan (Ramazan Bayramı)

Müslümanların kutladıkları Ramazan Bayramı'ndan iki gün önce kutlanır.

2.3.2.2. İda Heciya-İda Kurbanê (Kurban Bayramı)

Müslümanların kutlamış olduğu Kurban Bayramı ile aynı zamana denk gelir. Ancak Müslümanlarla aynı gün kutlamamak için iki gün öncesinden kutlanılır.³¹⁵

Yezidilerin kutsal şahsiyetlerden biri olarak gördükleri Hz. İbrahim'in, Allah'a vermiş olduğu sözü tutarak, Allah için oğlu İsmail'i kurban etmeye karar vermesinin ve bunun mükâfatı olarak ta Melek Tavus tarafından bir koç getirilerek İsmail yerine bu koçun kurban edilmesinin yıl dönümünün anısına kutlanan bayramdır. Yezidi inanışına göre, Hz. İbrahim'in vermiş olduğu sözü tutması sayesinde tüm insanlık çocuklarını Allah'a kurban etmekten kurtulmuştur. Bu olayın Mekke'de geçmesinden dolayı Yezidiler için Mekke kutsal beldeler arasında sayılır.³¹⁶

2.3.2.3. İda Dâhiye (Ölüler Bayramı)

Ölülerin Bayramı olarak bilinen bu bayramı Yezidiler, üç sene Nisan ayında, üç sene yazın ilk ayında, üç sene sonbaharda ve üç senede Aralık ayında kutlar. Kutlamalar beş altı gün boyunca devam eder. Bayram boyunca ölülere hediyeler götürülür. Bir önceki kutlamadan sonra yakını ölen bir kişi bu bayramda fakirlere yemek yedirir.³¹⁷

³¹⁵ Lescot, *Yezidiler*, s. 65.

³¹⁶ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 88.

³¹⁷ Lescot, *Yezidiler*, s. 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YEZİDİLİĞİN OLUŞUMUNDA İSLAM DIŞINDAKİ DİNLERİN ETKİSİ

Kürt halkının en eski atalarından biri Babil ve Dicle nehrinin doğusunda yaşayan Guti topluluğudur. Önceki pek çok millette olduğu gibi Gutilerde de çok tanrılı din anlayışı hâkimdir. Sümerlerin yazılı belgelerinde Gutilerin ülkesi “*Şeytanlar Ülkesi*” olarak tanımlanır. Guti toplumu iyiliklerle kötülükleri yönetenlerin ayrı birer sınıf oluşturduğu gruplar halinde yaşarlardı. Kötülükleri yapan şeytandı ve Gutiler de şeytanın kendilerine zarar vermemesi için şeytanın tarafında görünürlerdi. Gutilerden sonra Lulular, Kasitler, Mittanniler, Haldiler, Medler, Subariler ve Kardular da Kürt topluluklarıdır. Bu toplulukların hepsinde sınıf farklılıkları vardır. Köylüler, el işçileri (köleler), belirli ayrıcalıklara sahip olan köle sahipleri, köle sahiplerinin emrinde çalışan memurlar, subaylar gibi farklı sınıflar bulunurdu. Köleci toplumun sınıfları hiyerarşik bir yapıya sahipti. Yezidi toplumunda görülen sınıf hiyerarşisi en eski Kürt toplumlarında da görülmektedir.³¹⁸

Günümüzde Yezidiler arasında kullanılan ve Tanrı anlamına gelen “Huda- Heda- Hedeê” sözcüklerinin kökeninin Kürt topluluğu olan Kasitler’in Tanrı için kullandıkları “Huza-Hoza” sözcüğünden geldiği iddia edilmektedir.³¹⁹

Kürtlerin dinî inançları bakımından çok tanrılı bir inanç sistemine sahip oldukları ve aynı zamanda bu tanrıların çift karakterli oldukları görülür. Tanrı sadece iyilik tanrısı değil, bunun karşıtı olan kötülük karakteri de bulunan üstün bir varlıktır. Örneğin, Kürt tanrıçası Sawuşka, savaş tanrıçası olmasının yanında ayrıca aşk tanrıçasıdır. Kürtlerin tanrılarının bir başka özelliği de tanrıların insan şeklinde betimlenmeleridir. Kürtler zamanla evliya düzeyine ulaşan kralları, büyücüleri, dualist düşünce olan Mazdaizm’i, Mazdakizm’i, Maniheizm’i, Hurremizm’i ve Yezidiliği benimser, en son olarak da

³¹⁸ Botan Amedî, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Fırat-Dicle Yayınları, İstanbul: 1991, s. 20

³¹⁹ Amedî, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, s. 31.

Müslüman olurlar. Bu süreçte Müslüman olmayanlar sadece eski dinlerinin inançlarıyla kalmayıp sosyal, kültürel, ekonomik olarak iletişim içerisinde oldukları diğer din mensuplarından da etkilenecek bambaşka yeni bir dinin oluşmasına sebep olmuşlardır. Kürtlerin tarihine baktığımızda inançlarında homojen bir çizgide ilerledikleri ve başkalarının inançlarını da kendi inançları gibi benimsedikleri görülür. Bu yapılarından dolayı Kürtler arasında eski dönem adetlerini sıkça görmek mümkündür. İslamiyeti seçmeyen halkta ise hepsinden izler kalmıştır.³²⁰

Şeyh Adî bin Müsafır'ın Hakkari bölgesine gelmesiyle birlikte bölgede bulunan Kürtler Şeyh Adî bin Müsafır'ın izinden gider. Şeyh Adî bin Müsafır'ın liderliğini yaptığı tasavvufi bir cemaatin üyesi olan Yezidiler, şeyhlerinin ölümüyle birlikte başsız kaldıklarından veya dinî yönden yeteri kadar bilgi sahibi olmayan kişilerin başa geçmesinden dolayı, inanç boşluğuna düşer. Yezidiler, zaman içerisinde eski Kürt adetleri, o bölgedeki Kürtlerin eski dini olan Zerdüştlük, yakın çevrede yaşayan halkın dini olan Hıristiyanlık, Sabîlik, Yahudilik ve Hinduizm gibi dinlerin etkisinde kalarak kendilerine senkretik yeni bir din oluşturmuşlardır.³²¹

Anadolu ile bir bağı olan din ve inançların kendilerini ön plana çıkaran belirli özellikleri vardır. Bunlardan Şamanizm “büyü,” Yahudilik “seçilmişlik ve haram olan yiyecekler”, Hıristiyanlık “vaftiz”, Zerdüştlük “iyilik ile kötülüğün mücadelesi”, Sabîlik “ruh göçü”, Paganizm “ay güneş tapıcılığı” ile ön plana çıkar. Yezidiler ise tüm bu inanç esaslarını kendi inanç sistemlerine uyarlayarak sentez bir din oluşturur.³²² Yezidilik aynı zamanda Ortadoğu'nun en eski dinî inançlarını, gelenek ve göreneklerini içinde taşıyan bir inançtır.³²³

³²⁰ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 18-26.

³²¹ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 33.

³²² Ali Canip Olgunlu, *Ana Tanrıca'dan Mevlana'ya*, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2010, s. 222.

³²³ Sever, *Yezidilik*, s. 96.

3.1. MECUSİLİK (ZERDÜŞTLÜK)

3.1.1. Mecusilik (Zerdüştlük) Hakkında Genel Bilgiler

Eski İran kökenli bir dinsel gelenek olan Mecusilik, Zerdüş³²⁴'ün isminden dolayı “Zerdüştlük” ya da “Zoroastrianizm”,³²⁵ inançlarında büyük bir öneme sahip olan ateş kültünden dolayı “Ateşperestlik”, ayrıca tek tanrıları Ahura Mazda'ya nispeten “Mazdaizm” olarak da isimlendirilmektedir. Mecusilik, Hindistan ve dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Parsiler ile İran'da yaşayan Gabarlar tarafından günümüzde yaşayan bir din olarak varlığını devam ettirmektedir.³²⁶

Yunus peygamberden sonra dünyaya gelen Zerdüş'ün günümüz Azerbaycan sınırları içerisinde ve çoğunlukla da Doğu İran coğrafyasında yaşadığı ve Zerdüştlük inancının eskiçağ dünyasını etkisi altına aldığı görülür.³²⁷

Zerdüş, tek tanrılı bir inanç sistemini getirdiği için kimilerine göre bir peygamber, kimilerine göre ise bilge bir kişidir.³²⁸ Hayatıyla ilgili bilgiler daha çok efsanelere dayandırılır. Kaynaklarda onun peygamberden çok bilge bir kişi, olgunluğa erişmiş bir bilgin olduğu yönünde bilgiler daha fazla bulunmaktadır.³²⁹

Zerdüş'ün döneminin ihtiyacına cevap verebilmek için, kendinden önce oluşan inançların farklı özelliklerini alıp sentezleyerek yeni bir yaşam felsefesi oluşturduğu, oluşan bu felsefenin de zamanla bir din haline geldiği iddia edilmektedir.³³⁰

Mecusilik, tarihi gelişim açısından dört döneme ayrılır:³³¹

³²⁴ Zerdüş'ün ne zaman ve nerede doğduğu tam olarak bilinmemektedir. M.Ö. 6. yüzyılda Doğu İran'da yaşamış olabileceği ile ilgili tahminler bulunmaktadır. Zerdüş İran dinleri üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Tek Tanrı inanç sistemini telkin etmesinden dolayı kendisinin bir peygamber olabileceğini söyleyenler vardır. Gathalar olarak bilinen kutsal metinler Zerdüş'e dayandırılır. Annesi Dugdova, babası Rahip Poyruşaspa'dır. Yirmili yaşlarında inzivaya çekilir ve otuz yaşında iken melek Vohu Manah kendisine gelerek ilk vahiyleri ileterek Zerdüş'ü ruhen Ahura Mazda'nın yanına götürür. Bu vahiyden sonra çoktanrıçılığa karşı insanları tektanrıçılığa davet etmek için görevlendirilmiştir. Gathalarda ki sınırlı bilgilerden başka Zerdüş'ün hayatı ile ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salih Şahin, *Zerdüş Ne Buyurdu*, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2012, s. 21; Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 118-119; Ekrem Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2000, s. 116.

³²⁵ Zarathustra (zoroaster), Zerdüş kelimesinin Yunanca karşılığıdır. Zarath: güzel, ustra: develer anlamına gelir ve Zerdüş güzel develere sahip olan demektir. Ali Erbaş, “Zerdüştlük'te Din Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları- II*, (20-21 Kasım 1998), s. 269-278.

³²⁶ Gündüz, “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 507.

³²⁷ Güngör Karauğuz, *Çiviyazılı Kaynaklar, Tevrat, İnciller ve Kur'an'a Göre Âdem'in Çocukları*, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017, s. 317.

³²⁸ Huzeyfe Sayım, “Zerdüştlük'te Kozmogoni ve Yaratılış”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, (2004), s. 95.

³²⁹ Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012, s. 190.

³³⁰ Özcan, *Güneşin Çocukları*, s. 18.

İlk dönem, Zerdüşt ile başlar ve bu dönemde tek tanrı Ahura Mazda inancı ön plandadır. Bu dönem genel olarak “*Mazdaizm*” olarak da adlandırılır. Zerdüşt, o döneme kadar çok tanrılı dine inanan İran halkına tek tanrı inancını getirmiştir. Zerdüşt’ten önce İranlılar, farklı tanrılara tapmakta ve rahiplerin hazırlamış oldukları insanı uyuşturan ve kutsal olarak inanılan içkiyi içmek suretiyle uygulanan “*haoma*”³³² kültürünü devam ettirmekteydi. Zerdüşt öğretisi özellikle Darius³³³ döneminde İran sınırlarının dışına taşmıştır.

İkinci dönem, Darius sonrası başlar ve M.S. 3. yüzyılın ortasına kadar devam eder. Bu dönem, Persler’in zayıflayıp yıkılmasıyla ve İran da dâhil olmak üzere Zerdüştilerin yaşadığı bölgelerin büyük çoğunluğuna Yunanlıların egemen olmasıyla birlikte Zerdüşt öncesi inançlar da İran çevresindeki inançlar da Zerdüştiliği etkilemiş ve Zerdüştilik monoteist yapısından yavaş yavaş uzaklaşmıştır.³³⁴

Üçüncü dönem, M.S. 7. yüzyıla kadar devam eden Sasaniler hanedanlığı dönemidir. Bu dönemde iyilik ve kötülük dualizmine dayalı inanışlar görülmeye başlamış ve sözlü gelenek yazıya geçirilmiştir. Bu dönem Mecusiliğin en parlak dönemidir. Sasanilerin resmi devlet dini olmuş, ayrıca Sasanilerin askeri ve siyasi gücünün etkisiyle Yemen, Umman, Irak, Bahreyn gibi bölgelerin yöneticileri ve toprak ağalarının da dini olmuştur.³³⁵ Bu bölgelerde Mecusiliğin yanında Yahudilik, Hıristiyanlık, Maniheizm, Budizm, Mazdekizm gibi inançlarda kimi zaman açıktan kimi zaman da gizli olarak varlıklarını devam etmiştir.³³⁶

Son dönem ise, Sasanilerin yıkılışı ve İran’ın İslam hâkimiyetine girmesiyle başlayıp günümüze kadar devam eden dönemdir. Müslüman olan yöneticiler, Kur’an-ı

³³¹ Eshat Atata, *Zerdüşt Avesta Bölümler*, İstanbul: Kara Yayınları, 2011, s. 35-37; Gündüz, “Mecusilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2003), Cilt:28, s. 280; Gündüz, “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 510-513.

³³² Hinduizm’de “*soma*” olarak bilinen içkinin aynısı Zerdüştlük’te “*Haoma*” olarak bilinir. Haoma, Yesna’da Zerdüşt’e atfedilen bir ifade de “*sarhoş edici idrar*” olarak geçer. Bir mantar türünden elde edilen bir çeşit içkidir. Erbaş, “Zerdüştilik’te Din Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları- II*, (20-21 Kasım 1998), s. 278

³³³ Tarihte “*Büyük Darius*” olarak bilinen I. Darius, M.Ö. 552- 485 yılları arasında İran’da hüküm sürmüştür. Yaptığı fetihlerle Persler için çok önemlidir. Yavuz Arslan, *Perslerin Yönetim Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 15.

³³⁴ Gündüz, “Mecusilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 280.

³³⁵ Abdurrahman Küçük, *Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Kurumsallaşması Sürecinde*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2014, s. 274; Abdullah Rıza Ergüven, *Tanrıları Nasıl Yarattık*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2000, s. 135.

³³⁶ Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 155.

Kerim’de geçen bir ayette³³⁷ Hıristiyanlar, Yahudiler, Sabîler ve müşrikler ile birlikte anılan Mecusilere, cizye vermek şartıyla hâkimiyetlerinde yaşama hakkı vermiştir. Bu dönem Mecusilik için bir gerileme dönemidir.³³⁸

Hindistan, Avrupa, Anadolu ve Horasan’dan Arap yarımadasına kadar geniş bir alana yayılan Zerdüştlük, zamanla kendi inançlarını kaybetmiş ve yayıldığı bölgelerin inanç ve gelenekleriyle kaynaşmıştır.³³⁹ Bu kaynaşma, Zerdüş’tün öğretilerinin yeniden yorumlanmasını ve Zerdüşçülüğün senkretik bir dinsel gelenek haline dönüşmesini sağlamıştır. Zerdüş, başlangıçtan itibaren var olan tek ve üstün gücün Ahura Mazda olduğunu savunur. Kendi döneminde politeist gelenek içinde büyük bir öneme sahip olan Mitra³⁴⁰ gibi tanrısal varlıklara kesinlikle kendi inanç sisteminde yer vermemiştir. Zerdüş, iyilik ve kötülüğün ahlaki boyutta var olduğunu savunur. Zerdüş’tün savunduğu bu tek tanrılı inanç uzun süre varlığını devam ettirememiş, Eski İran’ın ışık ve güneş tanrısı Mitra, yeniden canlanıp Zerdüş’tün öğretilerine uyarlanarak yeni bir inanç ortaya çıkmıştır.³⁴¹

Zerdüştlük inanç sisteminin temelinde iyilik-kötülük ve bunlar arasında sürekli devam eden savaş vardır.³⁴² Tek tanrının hem iyiliği hem de kötülüğü temsil edemeyeceği inancıyla, iyilik ve kötülük tanrılarını ayırarak iyilik tanrısına “*Ahura Mazda*”, kötülük tanrısına “*Ehriman*” ismini verirler. İyilik tanrısı Ahura Mazda ile kötülük tanrısı Ehriman arasında devam eden savaşta Ahura Mazda’nın sonunda galip geleceği inancı yer almaktadır.³⁴³

Zerdüştlükte dünya beş elementten meydana gelir. Bunlar, toprak, hava, su, ateş ve bitkidir. Ateş, aydınlığın kaynağı, güneşin çocuğu, soğuktan korunma ve günahlardan arınma aracı, her maddenin olgunlaşmasını sağlayan bir öge olarak ele alınıp ateşe ayrı bir kutsiyet verilir. Ahura Mazda bir ışık kümesinin içindedir, bundan dolayı ateşin her yanışı ve bundan çıkan aydınlık, bağımsızlığın ve birliğin varlığını sembolize eder. Ateş, Mecusi tapınaklarında önemli bir yere sahiptir. Mecusilikte ateş,

³³⁷ Hac Suresi 22/17.

³³⁸ Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 155.

³³⁹ Karauğuz, *Âdem’in Çocukları*, s. 317.

³⁴⁰ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha’dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, s. 401-422.

³⁴¹ Brigitte Dumortier, *Dinler Atlası İnançlar, İbadetler ve Ülkeler*, (çev. Özgür Adadağ), İstanbul: NTV Yay. , 2007, s. 53.

³⁴² Mehmet Dikici, *Türklerde İnançlar ve Din*, Ankara: Akçağ Yay. 2005, s. 91; Mustafa Kemal Selimoğlu, *İlk İnançlar*, İstanbul: Mozaik Yayınları, 2009, s. 79.

³⁴³ Gündüz, “Mecûsilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2003), Cilt 28, s. 283; Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler*, s. 18.

bir tanrı ya da tapınma objesi değil tanrısal temizliği, saflığı ve iyiliği sembolize ettiği için kutsal sayılır.³⁴⁴ Ateş üç şekilde kullanılır:

Birincisi, tapınaklarda yakılarak ruhları temizlediğine inanılan ateş.

İkincisi, beslenme, ısınma gibi ihtiyaçları karşılayan ocak ateşi.

Üçüncüsü, bayramlarda, düğünlerde, eğlencelerde yakılan birliktelik ateşidir.³⁴⁵

Mecusilik'te ölüm ve ötesi ile ilgili inançlar oldukça fazladır. Öldükten sonra ruh, önce yıldızları, güneşi ve ayı geçerek ilahi olan âleme ulaşır. Dünyada yaptıklarından sorguya çekilir. Ameller bir terazide tartılır ve iyilikler fazla ise “*Chinvat*” denilen köprüden geçerek cennete gider, eğer kötülükleri fazla ise, cehenneme düşer.³⁴⁶ Ehriman tarafından yönetilen cehennem bir arınma yeridir. Cehennemde arınan ruhlar sonunda cennete gider.³⁴⁷

Zerdüşt inancına göre, altı yüce varlık vardır. Bu altı yüce varlık, “*Ameşa Spenta*” (kutsal ölümsüz) olarak da adlandırılan, “*Vohu Manah*” (iyi düşünce), “*Aşa Vahišta*” (iyi gerçek), “*Khşatrha Vairya*” (cazip hükümlerlik), “*Spenta Armaiti*” (iyi sadakat), “*Haurvatar*” (bütünlük) ve “*Ameratat*” (ölümsüzlük)’tır. Bütün bu ilahi varlıklar Ahura Mazda’dan tezahür etmiş ve bir bakıma Tanrı’yı çevrelemiş meleklerdir.³⁴⁸

Zerdüştçülüğün kutsal kitabı hikmet, bilgi anlamına gelen “*Avesta*”dır. Avesta birkaç ana bölümden oluşur. Bu bölümlerden biri olan Yesna’nın bir kısmı Zerdüşt’ün yazdığına inanılan Gatha’lardır. Pehlevice yazılan Avesta eski İran’ın ve günümüzde Hindistan’da yaşayan Parsilerin kutsal kitabıdır.³⁴⁹

Zerdüşt dininin güneş doğarken, güneş tepe noktasında iken ve güneş batarken olmak üzere günün üç vaktinde güneşe dönülerek dua ve ilahilerin okunması biçiminde ibadetleri vardır.³⁵⁰ Öğleden sonra ve gece de yapılan ibadetler ile birlikte bunun beş vakit olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.³⁵¹

³⁴⁴ Uno Harva, *Altay Pantronu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, (çev. Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2015, s. 183; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 159.

³⁴⁵ Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler*, s. 19.

³⁴⁶ Ergüven, *Tanrıları Nasıl Yarattık*, s. 136.

³⁴⁷ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinde Eleusis Mysteriellerinde*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, s. 444; Gündüz, “Mecusilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 282.

³⁴⁸ Ekrem Özbay, Eyüp Koç, Ahmet Yapıcı, Ahmet Türkan, Mehmet Baydaş, İsa Hemiş, *Anadolu İmam Hatip Liseleri Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2015, s. 84.

³⁴⁹ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2010, s. 263.

³⁵⁰ Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler*, s. 20.

³⁵¹ Gündüz, “Mecusilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2003), Cilt 28, s. 282.

Mecusilik'te on beş yaşına giren her çocuk için dine giriş töreni yapılır. Bu törende çocuklara dualar eşliğinde dinî elbise giydirilip kutsal kuşak bağlanır.³⁵²

Mecusilerin yedi tane bayramları vardır ve bunların en önemlisi her yıl kutlanan ve yeni yıl bayramı olan “*Nevruz Bayramı*”dır. Bu bayram günü, insanın ve dünyanın yaratıldığı gün olarak kabul edilir ve tabiatın dirilişi anısına kutlanır.

Zerdüştlere göre, ceset kirli sayıldığı için, temiz olan toprağı kirletmemek adına ceseti gömmeyip açıkta bırakarak etleri vahşi hayvanlar ve kuşlar tarafından yenilmesi âdeti vardır.³⁵³ Ayrıca su ve ateş de temiz sayıldığı için, ceset ateşte de yakılmaz suya da atılmaz. Eskiden dağ başlarına bırakılan cesetler günümüzde “*Dahma*” adı verilen binalarda çıplak olarak bırakılır. Etten tamamen sıyrılan kemikler toprağa gömülür.³⁵⁴

3.1.2. Yezidiliğin Oluşumunda Mecusiliğin Etkisi

Yezidiler arasında, Yezidilik öncesi atalarının Zerdüş (Mazdaist) olduğunu kabul edenler olduğu gibi Yezidi dininin Zerdüşlükten çok daha eskilere dayandığını söyleyenler de bulunmaktadır.³⁵⁵

Zerdüş öncesi İranlıların taptığı “*en büyük tanrı*” anlamına gelen “*Ized-i Izedan*”dır.³⁵⁶ Ized, iyilik ve güzellik tanrısıdır. Yezidi isminin kökenine dair farklı görüşlerden bir tanesi de “*Yezid*” isminin “*Ized*” kelimesinden türediğidir. Bu görüşe göre Araplar, 637-639 yıllarında İslamiyeti yaymak için seferler düzenledikleri sırada Ahura Mazda'ya tapan ve tanrılarına “*Yezdan*” diyen Zerdüş Kürtler ile karşılaşır ve bu Kürt halkına tanrılarına verdikleri isimden dolayı “*Yezdani*” ismini verirler. Yezdani ismi de zamanla Yezidi şeklini alır.³⁵⁷

Yezidiler genelde, tanrıya Huda ve Yezdan der. “*Huda*” kelimesi Kürtçe'de “*kendini yaratan*” sözcüğünden, “*Yezdan*” sözcüğü ise, Kürtçe'deki “*beni yaratan*” anlamına gelen “*Ezdan*” kelimesinden türemiştir. Yezidiler tanrının kendinde varolan güçten varolduğuna inanır. Bu inanişin bir benzeri Zerdüşlükte de bulunur. Yezdan

³⁵² Gündüz, “Mecusilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2003), Cilt 28, s. 282.

³⁵³ Jussi Aro, “Zerdüş Muamması”, (çev. Esko Naskali), *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (Sonbahar 2014), s. 205.

³⁵⁴ Gündüz, “Mecusilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2003), Cilt 28, s. 279-284.

³⁵⁵ Ek-4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

³⁵⁶ Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 122.

³⁵⁷ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 474.

kelimesi, Zerdüşterde “iyilik tanrısı” veya “hayır ilahı” anlamına gelir ve Zerdüşst için kullanılır.³⁵⁸

Zerdüşstler, Ahura Mazda’yı kanatlı tavus kuşu figürüyle betimler ve tavus kuşu ile horoz genellikle birlikte betimlenir. Horozun tavus kuşu ile birlikte gösterilmesi Ahura Mazda ile Ehriman arasındaki sürekli çatışmayı vurgulamaktadır.³⁵⁹ Yezidiler de, Melek Tavus’u, tavus kuşu ve horoz karışımı olarak tasvir eder. Tavus kelimesinin Latince karşılığı “*Teyius*” dur ve Tanrı anlamına gelir. Yezidilerin Melek Tavus’u tavus kuşuna benzetmeleri Ahura Mazda’yı kutsadıklarını, yine Melek Tavus’u tavus kuşu ve horoz karışımı göstermeleri de Zerdüşst inancındaki dualist görüşünü benimsediklerini gösterir. Çünkü eski İran dinlerinden biri olan Zerdüşstlük’te olduğu gibi Yezidilikte de “*horoz*”, kutsal bir varlık kabul edilir.³⁶⁰

Zerdüşstlükte Ahura Mazda ile Ehrimen arasında sürekli devam eden bir savaş vardır. Zerdüşstlere göre bu savaş gün gelecek iyilik tanrısı Ahura Mazda tarafından kazanılacak ve Ahura Mazda’nın galibiyetiyle, dünyaya iyilikler güzellikler hâkim olacaktır.³⁶¹ Bu iyilik kötülük savaşının bir benzeri Yezidilerde de bulunur. Yezidi inancına göre, dünyanın dört bir yanını kötülüklerin kapladığı ve Yezidilerin çok zor şartlarda hayatlarına devam ettikleri bir dönemde, kutsal yedi melek ordularıyla birlikte yeryüzüne inecek, dünyada kötü olan herşey ile savaşıp galip gelecek ve kötülüğü ortadan kaldıracaktır. Böylece dünyaya iyilikler ve güzellikler hâkim olacaktır.³⁶²

Zerdüşst inancına göre dünya; toprak, hava, su, ateş ve bitki olmak üzere kutsal beş elementten oluşur.³⁶³ Zerdüşstlere göre kutsal sayılan toprak, hava, su ve ateş, Yezidilere göre de kutsaldır. Yezidiler toprağı bütün canlıların anası olarak görür. Her şey onda başlayıp onda biter. Toprağı tükürmek, küfretmek ve toprağı tekme atmak günah sayılır. Bu günahı işleyen kişi öldüğünde toprak ana o kişinin cesedini kucaklamaz. Su, hayatı ve saflığı simgeler. Toprağı şeklini veren sudur. Toprağı bedene

³⁵⁸ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 48-52.

³⁵⁹ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 30.

³⁶⁰ Can, *Zerdüşstçülük*, s. 278; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 30.

³⁶¹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha’dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, s. 409.

³⁶² Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler*, s. 18.

³⁶³ Asaf Atalay Yılmaz, *Dinler Tarihi*, Ankara: Alter Yayınları, 2015, s. 131.

benzetirsek, su da bedende akan kandır. Mahşer günü ateş kötülüğü yaktığında ve tüm kötülükler ortalıkta kaçıırken hava, eserek dünyayı dümdüz edecektir.³⁶⁴

Zerdüşt öğretisinde, kutsal sayılan elementlerin en önemlisi ateştir. Bu dine göre ateş, Ahura Mazda'nın ruhudur. Ateş, iyilik ve kötülüğün birbirlerinden ayrılmasına sebep tanrısal bir güçtür. İnanışa göre, farklı özelliklerde de olsa canlı cansız her varlıkta bir parça ateş bulunur.³⁶⁵ Ancak en özel ateş, Ahura Mazda ile insan arasındaki ateştir. Zerdüştlükte ateşe üç anlam yüklenir ve bunlar kutsal sayılır. Birincisi, evlerde yakılan ısınmak, yemek yapmak için kullanılan ocak ateşi, ikincisi, kötülükleri uzaklaştırdığı inancıyla sürekli yakılan kurbat ateşi, sonuncu ateş ise, insanların toplu olarak meydanlarda yaktıkları ve çevresinde eğlendikleri ateştir. Ayrıca bu ateş, kime karşı bir hatası olduysa onun yaktığı ateşin içinden geçerek kendisini affettirdiği ateştir. Böyle zamanlarda yakılan bu ateşin en önemlisi nevruz ateşidir. Ateşin üzerine su dökmek, ateşin kutsiyetini bozacak tarzda kullanılması yasaklanmıştır.³⁶⁶ Zerdüşt öğretisinde aydınlığın ve temizliğin kaynağı olarak ateş gösterilir. Ateş, her yaratılana güç, kuvvet verir. Çünkü ateş Ahura Mazda'nın ruhudur. İnanca göre insanın ruhu da ateşten yaratılmıştır. İnsanoğlu dünyanın bir ögesidir, dünyada bulunan tüm varlıklar da Tanrı'nın bir parçasıdır. Dolayısıyla insan da Tanrı'nın ruhu olan ateşten yaratılmıştır. Zerdüşt inancına göre, insan öldüğünde ruhu, onu yaratan ve gökteki güç olan ateşe dönecek ve tekrar onunla bütünleşecektir.³⁶⁷

Yezidi inancında da tıpkı Zerdüştlükte olduğu gibi kutsal sayılan elementler içinde en önemlisi ateştir. Ateş kutsaldır ve temizleyici özelliği vardır. Ayrıca ışığın da kaynağı ateştir. Ateş, Tanrı'nın nurunu anımsatır. Mahşerde bütün kötülükler, ateş sayesinde temizlenecek ve ilk gün sahip oldukları saflığa yeniden sahip olacaktır. Bu kutsallıktan dolayı Yezidiler ateşe tükürmez, üzerine su dökmez ve kor halinde olan ateşin üzerinden atlanmaz. Yezidilerin ateşe bu denli önem vermeleri Müslümanların şeytanın ateşten yaratıldığına olan inançlarıyla birleşince müslümanlar arasında “şeytan

³⁶⁴ Mehmet Aydın, “Şeytana Tapma: Yezidi İnanç Esasları”, *Daaru'l Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 20, (1931), s. 360; Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 13; Çakar, *Yezidilik*, s. 117.

³⁶⁵ Sever, *Yezidilik*, s. 45.

³⁶⁶ Yılmaz, *Dinler Tarihi*, s. 129.

³⁶⁷ Mehmet Alıcı, “Kadim İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, (2016), s. 185-211; Özcan, *Ezidiler*, s. 19; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 31-32.

ateşten yaratılmıştır, Yezidiler de ateşi kutsal sayıyor demek ki Yezidiler ateşe tapıyor” algısının oluşmasına sebep olmuştur.³⁶⁸

Zerdüştlük inancına göre, insanı dinî yönden geliştirdiği, kişinin derinleşmesine vesile olduğu ve insanın kalp gözünün açılmasına katkıda bulunduğu inancıyla şarap içilmesinde herhangi bir sakınca yoktur.³⁶⁹ Yezidi inanç sistemine baktığımızda da kişinin, kendisine ve çevresine zarar vermediği sürece içki içmesinde herhangi bir sakıncanın olmadığını görmekteyiz.³⁷⁰

Yezidilikte yapılan günlük ibadet ile Zerdüştlükte yapılan günlük ibadet arasında da benzerlikler bulmak mümkündür. Yezidilerde güneş doğarken ve batarken güneşe dönülerek yapılan dua şeklindeki ibadet,³⁷¹ Zerdüştlükte de bulunur.³⁷² Günün beş vaktinde yapılan dua, Zerdüştlükte önemli bir yere sahiptir. Bu vakitler, güneş doğarken, güneş tam tepedeyken, öğleden sonra, güneş batarken ve gecedir. Bu vakitlerde Zerdüştlükte mensup olan kişi abdestini alır, güneşe veya ateşe dönerek duasını eder. Abdest, yüz, eller ve ayakların yıkanmasıyla yapılır. Abdest esnasında bellerine bağlanan “*kutsal kuşak*” çözülür ve bu kutsal kuşak, duaya geçmeden tekrar bağlanır.³⁷³

Zerdüştlükte de Yezidilerde de bazı durumlarda kutsal kuşak takma zorunluluğu bulunmaktadır.³⁷⁴ Kutsal kuşak ile ilgili Yezidi yazılı kutsal metinlerinde “*Kuşak Bağlama Duası*” vardır.

Kuşak Bağlama Duası:

“*Ey Allah 'ım senden bir kurtuluş istiyoruz*

Hayırlı bir kurtuluş

Bir keramet, bir şefkat

³⁶⁸ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 59.

³⁶⁹ Mehmet Alıcı, “Genel Hatlarıyla Mecusilik ve Zerdüştlük’ün Modern Takipçileri”, *Ortadoğu Yıllığı*, (2011), s. 565; Yılmaz, *Dinler Tarihi*, s. 134.

³⁷⁰ Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

³⁷¹ Bu ibadetin güneş doğarken, öğle vakti güneş tam tepe noktasındayken ve batarken olmak üzere üç vakitte olduğunu söyleyenlerde bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 60.

³⁷² Özcan, *Ezidiler*, s. 20.

³⁷³ Gündüz, “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 519.

³⁷⁴ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 66; Yezidiler arasında özellikle din adamları tarafından sabah uyanınca “*Pıştgrêdan*” denilen ve kutsal sayılan bir kuşak bağlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 94; Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

*Bir dil, bir lisan
Bir din, bir iman
Bir akıl, bir anlayış
Ey Allah 'ım akıl ve anlayış ver bizlere
Benim ve bu milletin halini hatırla sor
Ey Allah 'ım hayırlı delillerin hatırına ver
Ahir zamanın öncüleri için
Derviş, eren ve kalenderlerin güzelliği hürmetine
Sen bizim yardımımıza koş
Ey Allah 'ım, ey Şeşems, hayırlı niyet ve hayırlı akıbet ver
Biz sırtımızı sana dayıyoruz”³⁷⁵*

Şekil 5: “Pir Osman” Kutsal Kuşak

Günümüzde Zerdüş inancına sahip olanlar, inançlarının tarihin en eski hatta ilk tek tanrılı din olduğunu savunur.³⁷⁶ Yezidilerde bütün dinler içerisinde en eski dinin kendi dinleri olduğunu, diğer bütün dinlerde kendilerine ait izler bulunduğunu iddia

³⁷⁵ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 371

³⁷⁶ Gündüz, “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 514.

ederler. Hatta Yezidiliğin Melek Tavus'un yaratıldığı andan itibaren yani Hz. Âdem'den bile öncesinin olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.³⁷⁷

Yezidi kutsal kitabı Mushaf-ı Reş'te Anfur adı verilen bir kuştan bahsedilir.

*“İlkin Allah sırrı azizinden bir beyaz inci yarattı ve adını “Anfur” koyduğu bir kuşu yarattı ve o inciyi onun sırtına koyup üzerinde 40 bin yıl oturdu.”*³⁷⁸

Yezidilerin kutsal metinlerine bile konu olan kutsal kuşun bir benzerini Zerdüşt inancında da “*Senö Muriva*” adında bir kuşta görmekteyiz. Bu kuş kızıl bir akbabadır. Bin tohumdan oluşan bitkinin tohumlarını etrafına saçmaktadır.³⁷⁹

Mecusilik'te yardımcı anlamına gelen “*Saoşyant*”³⁸⁰ adında bir kurtarıcının ahir zamanda geleceği inancı vardır. Saoşyant, Zerdüşt'ün soyundan gelecek ve dünyaya adaleti sağlayacak olan büyük bir hükümdardır.³⁸¹ Saoşyant, Ahura Mazda'nın ilk yarattığı varlıktır ve kutsal, ölümsüz olanlar arasında sayılır. Bedeni güneş kadar parlak, manevi yiyeceklerle beslenen, altı gözü olan yüce bir varlıktır. Saoşyant, yeryüzüne gelerek hastalığı ve ölümü kaldıracaktır.³⁸² İnanca göre, dünya on iki bin yıl devam edecek ve Zerdüşt de bu on iki bin yılın son üç bin yılında gelecek olan kurtarıcılardan ilkidir. Ondan sonra her bin yılda bir gelecek olan üç kurtarıcı daha vardır. Son kurtarıcı yeryüzünde iyiliğin hüküm sürmesini sağlayacaktır.³⁸³

Zerdüşt'lükteki kurtarıcı Saoşyant'ın benzeri, Yezidilikte de bulunmaktadır. Yezidi inancına göre önemli bazı dönemler vardır. Bu dönemlerin sonuncusu Mehdi'nin gelişiyi tamamlanacaktır. Yezidi kutsal metinlerinin hiçbirinde ahiret inancıyla ilgili anlatımlar olmamasına rağmen Yezidi sözlü kültüründe zamanın sonunda Yezidilerin refah içerisinde yaşayacakları anlatımlarına sıkça rastlanır. Mehdi olarak Şerafeddin'in geleceğine inanılır ve bu çağ Yezidilerin altın çağıdır.³⁸⁴

Yezidiler ile Zerdüştlerin zamanın sonu hakkındaki efsanleri de birbiriyle benzerlikler göstermektedir. Zerdüşt geleneğinde zamanın sonu geldiğinde denizlerin ve

³⁷⁷ Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ve Mizgin VAKKUR ile yapılan görüşme.

³⁷⁸ Ek 1: Mushaf-ı Reş.

³⁷⁹ Özcan, *Ezidiler*, s. 22.

³⁸⁰ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul: Kabalıcı Yay., 2003, 363-368.

³⁸¹ İskender Oymak, “Mecusilik”, *Dinler Tarihi I-II*, (2018), s. 359.

³⁸² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Samsun: Sidre Yayınları, 1997, s. 66- 83.

³⁸³ Oymak, *Mecusilik*, s. 383.

³⁸⁴ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s.143; Lescot, *Yezidiler*, s. 60.

dağların ortadan kalkarak yeryüzünün dümdüz olacağı inancı hâkimdir. Yezidi geleneğinde ise, zamanın sonunun nasıl olacağı daha detaylı anlatılır. İnanişe göre, kıyamet kopmadan Şeyh Adî'nin hizmetkârı, İstanbul'u işgal etmesine ve tahta çıkmasına izin verilen Osman'dan sonra taht İsa'ya devredilecektir. Kırk yıl hüküm süren Osman, Kaf Dağına giderek orada vefat edecektir. Sonrasında Kaf Dağı'nın kapıları açılacak ve yedi yıl hüküm sürecek olan Hacuc, dağdan çıkacaktır. Yedi yılın sonunda Macuc, Hacuc'u öldürecek ve kırk yıl hüküm sürecektir. Sonra el-Hellac gelip Macuc'u öldürüp dünyada kötülük bırakmayacak. Zamanın sonu geldiğinde dağlar denizler bir olup yeryüzü yumurta gibi dümdüz olacaktır.³⁸⁵

Yezidiler, iyilik yapmanın da kötülük yapmanın da insanın kendi iradesinde olduğuna, kişinin kötülükleri esir ettiği sürece iyiliğe ulaşarak yükselebileceğine ve iradesi sayesinde mükemmel insan olmayı başarabileceğine inanır. Yezidilerdeki bu düşünce Zerdüşt'ün "*Baveriya rast, peyva xweş, kare baş*" yani "*doğru düşünce, güzel söz ve iyi iş*" sözleriyle paralellik göstermektedir. Düşünce, söz ve eylem birlikteliğini gösteren bu ifadelerin, Yezidiliğin temelini oluşturduğunu ve Yezidiliğin Zerdüştlük felsefesindeki dünyacı yaklaşımı yansıttığını görmekteyiz.³⁸⁶

Yezidiler için Şeyh Adî mabedinin kapı eşliğinin kutsiyeti vardır. Mabedin ön avluya açılan kapının önünde bir nişan bulunur. Kapı aralığı "*Mir'in kapı eşliği*" anlamına gelen "*Derî Mîr*" olarak bilinir ve din adamları, güneş doğarken dua etmek için burada toplanır. Hac vazifelerini yerine getirmek için gelen ziyaretçiler ise, bu kapı eşliğini öper. Zerdüştlükte de yüksek ayınların gerçekleştirildiği yer olan "*Mithra'nın kapı eşliği*" anlamına gelen "*Dar(b)-e Mehr*" terimi vardır.³⁸⁷

Yezidilerin 1872 yılında Osmanlı yönetiminin Yezidileri askerlikten muaf tutulmasını istedikleri dilekçenin 9. maddesi "*Bir Ezidi yabancı bir ülkeye seyahat eder ve orada en az bir yıl kalırsa, eve geri döndüğünde karısı gayrimeşrudur ve kimse ona eş veremez.*" şeklindedir. Yezidilere göre erkeğin en az bir yıl evinden uzakta kalması durumunda eşinin kendisine haram olacağı ve uzun seyahatler sonucunda kişinin toplumdaki itibarını kaybedeceği inancı vardır. Zerdüştlük inancında da uzayan

³⁸⁵ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 143.

³⁸⁶ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 54.

³⁸⁷ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 86.

seyahatlerin kişiler üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı ve kişinin saflığını bu seyahatlerin yok edeceğine dair inançlar bulunmaktadır.³⁸⁸

3.2. SABİİLİK

3.2.1. Sabîlik Hakkında Genel Bilgiler

Günümüzde yaklaşık yüz bin mensubu bulunan Sabîlik, yaşayan dünya dinleri arasında son gnostik din olarak geçmektedir.³⁸⁹ Tam olarak ne zaman ve nasıl doğduğu, kimin tarafından kurulduğu ve ne şekilde yayılma gösterdikleri bilinmemektedir. Kapalı bir toplum olmaları ve kendilerini çevrelerindeki toplumlardan ayrı tutmalarından dolayı Sabîiler hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.³⁹⁰ Sabîiler, yakın geçmişe kadar Irak'ta Fırat ve Dicle nehirleri civarında, İran'da Karun nehri kıyılarında, daha çok da Basra ve Bağdat'ta yaşamışlardır. Ancak bu bölgelerde çıkan savaşlar neticesinde Sabîilerin büyük bir bölümü Avrupa'ya göç etmiştir.³⁹¹ Sabîilerin Kur'an-ı Kerim'de isimlerinin geçmesi,³⁹² zengin dinî kültürlerinin ve kendilerine has dillerinin olması ayrıca Ortadoğu'daki dinler arasında almış olduğu rollerden dolayı dinler tarihi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.³⁹³

Sabîiler, kendi içlerinden sıradan üyelerine “*bilenler*” anlamına gelen “*Mandaye*”, ilimleriyle otorite sahibi olan ayrıcalıklı kişilere, “*doğru inancı koruyup gözetenerler*” anlamına gelen “*Nasuraye*” adını verir. Batılılar, Sabîilerle karşılaştıklarında onları Hıristiyanların bir uzantısı ve “*Vaftizci Yahya Hıristiyanları*” olarak görmüş, ancak Sabîileri tanıdıkça farklı bir cemaat olduklarını anlamışlardır.³⁹⁴

Sabîiler, uzun geçmişleri boyunca çok sayıda farklı kültür ve inançlarla karşılaşmış ve onlarla içiçe yaşamış bir toplumdur. Bir arada yaşayan toplumlarda

³⁸⁸ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 147.

³⁸⁹ Harun Işık, “Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi”, *XVII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, (2012), s. 33.

³⁹⁰ Galip Atasagun, *Dinler Tarihi*, Konya: Sebat Yayıncılık, 2013, s. 121.

³⁹¹ Hüseyin Köftürücü, “Sabîilik ve Maniheizm”, *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, (2018), s. 302.

³⁹² Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi 62. ayet, Maide Suresi 69. ayet ve Hac Suresi 17. ayette Sabîilerden bahsedilmektedir. Sabîilerden, Yahudiler, Hıristiyanlar ve diğer dini cemaatler ile birlikte bahsedilmiş ancak kim oldukları ile ilgili tam bir tanımlama yapılmamıştır.

³⁹³ Şinasi Gündüz, “Sabîilik” *Yaşayan Dünya Dinleri*, (2010), s. 471.

³⁹⁴ Şinasi Gündüz, “Sabîilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, (2008), Cilt 35, s. 341-344.

görülen ve kaçınılması zor olan inanç ve ibadet anlayışlarındaki karşılıklı kaynaşma, Sabiîlerde de görülmektedir. Çevrede yaşayan dinsel gelenekler Sabiîler içersine de girmiş ve Sabiîler de bu geleneklerden aldıkları bir takım inanışları kendi inanç sistemlerine uyarlamışlardır.³⁹⁵

Sabiîler, Sabiî dininin Hz. Âdem ile başlayan ilk din olduğunu iddia eder. Ancak Sabiîlerin tarihinin günümüzden iki bin yıl öncesine kadar gittiği görülmektedir. Milattan önce son iki yüzyılda Filistin Bölgesi'nde Yahudi cemaati içinden çıktığı görülür. Sabiîlerin ışık peygamberi olarak gördükleri Hz. Yahya, Yahudi olarak doğmuş ancak peygamber olduktan sonra Yahudiliğe karşı çıkararak kendi cemaatini kurmuştur. Hz. İsa, peygamber olmadan önce Hz. Yahya'nın vaazlarına katılmış hatta Hz. Yahya'nın bizzat kendisini vaftiz etmiştir.³⁹⁶ Dolayısıyla Sabiîlerin geçmişleri söyledikleri gibi Hz. Âdem'e kadar götürülememektedir.

Düalizm de Sabiîlikte önemli bir yere sahiptir. Sabiî inancına göre “*Işık Âlemi*” ve “*Karanlık Âlem*” ya da iyilik ve kötülük olarak ezelden beri var olan ve sonsuza kadar da devam edecek olan iki önemli ilke vardır. Bunlar arasında ezelden beri devam eden ve sonsuza kadar da devam edecek olan bir çatışma söz konusudur. İnsanın bedeni de dâhil olmak üzere evrendeki maddi olan herşey karanlık ve kötülük âleminin bir parçasıdır. Ruh ise ışık âleminin bir parçasıdır. Sabiî inancına göre kurtuluş, ancak ruhun, Tanrı'nın, insanın ve evrenin hakikatini bulduğunda ve kişinin kendisini beden hapisanesinden kurtardığında mümkün olacaktır. Bir insanın yapmış olduğu iyilikler ve güzellikler tek başına o kişinin kurtuluşu için yeterli değildir. Bir kimsenin hakikate ermesi, yapmış olduğu iyiliklerin yanı sıra Tanrı'nın elindedir; Tanrı o kişiyi seçilmişler arasına koymuşsa, kişi kurtuluşa erebilir. Sabiîler, kendilerini seçilmiş ve gerçeği koruyup kollayanlar olarak görür. Herkes Sabiî olamaz, bir kişinin Sabiî olabilmesi için anne ve babasının Sabiî olması şartı aranır.³⁹⁷

³⁹⁵ Şinasi Gündüz, “Esoterik Bilgi ve Kurtuluş Toplumu: Sabiîler”, *Tezkire Dergisi*, Sayı 7-8, (Bahar-Yaz 1994), s. 43-56.

³⁹⁶ Gündüz, “Sabiîlik” *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2008), Cilt 35, s.341-344; Matta 3/13-15.

³⁹⁷ Şinasi Gündüz, “Sabiî Kaynaklarında İslam ve Müslümanlar”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, (Ocak-Nisan 2012), s. 9.

Tarih boyunca insanlığın dikkatini çeken güneş, ay ve yıldızlar Sabîiler için önemlidir ve Sabîilik için ruhlar ve yıldızlar kutsal sayıldıkları için bunlara tapınmak inancın en belirgin özelliklerindedir.³⁹⁸

Sabîi dininde konuşma dili Arapça, ibadet dili ise yalnız rahiplerin bildiği Mandance'dir. Kutsal metinleri yazma işi sadece rahiplerdedir ve bu iş, rahipler için geçim kaynağı haline gelmiştir. Kutsal metinleri yabancıların görmesi yasaktır. Sabîilerin *sır metinleri* ve *yazılı metinleri* olmak üzere iki kutsal kitapları vardır. Yazılı olan metinler, temel kutsal kitaplar, gizli metinler, tefsirler, şerh, divan, büyü kitapları gibi metinlerden oluşmaktadır. Sabîilerin temel kutsal kitaplarının en önemlileri arasında Ginza, Draşia Yahya ve Koasta sayılmaktadır. *Ginza*'da dualar, ölüm, ölüm sonrası hayat gibi konular, *Draşia Yahya*'da, Hz. Yahya'nın öğretileri, *Kolasta*'da ise, günlük ibadetlerden bahsedilmektedir.³⁹⁹

Sabîilik dininde inanç esasları arasında, Tanrı, peygamber, dinin kurucusu, yaratılış, ölüm gibi kavramlar sayılır. Ayrıca tüm yaratılmışları var eden “*hayat*” inancı, Sabîilikte önemli bir yere sahiptir. Kutsal kitap *Ginza*'da hayat, “*Bütün işlerin ötesinde olan kudretli, bilinmez Yüce Hayat'ın gücü ve ismiyle*” şeklinde ifade edilir.⁴⁰⁰

Sabîi inanç esaslarından biri olan melekler, Tanrı'nın yerine kendilerine seslenen Tanrı ile insanlar arasındaki aracılarıdır. Melekler yıldızlara yerleşerek buradan evreni idare eder. Bir diğer inanç esası da “*Nhiba*” denilen peygamberdir. Peygamber olarak bilinen tek kişi de Hz. Yahya'dır. Onlara göre Sabîilik ilk din olduğu için Işık Tanrısı tarafından öğretilmesi gereken herşey insanlara bildirilmiştir. Hz. Yahya, peygamber olarak görülse de dinlerinin kurucusu ya da dinlerini tebliğ eden kişi değildir. Sabîilikte peygamberin görevi, inanç ve ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda önderlik etmektir. Peygamber, mucizevi bir şekilde doğar ve yetişir.⁴⁰¹

Sabîilikte ölüm, ahiret hayatının ilk adımı olarak görülür ve ölüm, ruhun bedenden ayrılarak Işık Âlemine yükselmesi yolundaki ilk adımdır. Ruh bedeni terk ettiğinde beden cansız hale gelir, ruh ise, ilahi emirlere uyarak iyilikler yapıp kötülüklerden uzaklaşmışsa Işık Âlemine doğru yükselir. Ancak ilahi emirlere

³⁹⁸ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1999, s. 60.

³⁹⁹ Şinasi Gündüz, “Sabîilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, (2007), s. 471-491.

⁴⁰⁰ Köftürcü, “Sabîilik ve Maniheizm”, s. 315.

⁴⁰¹ Köftürcü, “Sabîilik ve Maniheizm”, s. 316.

uymamışsa kara elbiselere bürünerek bedenden ayrılır. Bedenden ayrılan ruh, kırk beş günlük bir yolculuğa çıkar. Bu süre yapılan iyilik ya da kötülüğe göre uzayıp kısalabilir. Işık Âlemine ulaşabilmek için ruhun atlatması gereken iki yer vardır. Bunlardan ilki, “*Matatra*” adı verilen gezegendir. Ruh, *Matatra* gezegeninde dünyada yapmış olduğu kötülüklerin cezasını çeker. Cezalar çekildikten sonra, ruh yaptıkları bütün işlerin tartılacağı “*Abatur Terazisi*” ne gelir. İyi ruhlar buradan şimşek hızıyla geçerken, kötü ruhlar acı çekerek geçer.⁴⁰²

Sabiilikte kıyamet inancı da iman esaslarındandır. Kıyamet kopmadan önce bütün canlılar ölecek, havayı zehirli bir tabaka kaplayacak ve burada acı çeken sadece kötü ruhlar olacaktır. Bu ruhlar *Abatur Terazisi*’ndeki hesaptan sonra “*Suf Denizi*” denilen cehenneme atılacaktır. Işık Âlemine geçebilmeleri için ise günahlarının cezalarını *Suf Denizinde* çekmeleri gerekmektedir.⁴⁰³

Sabiilik inancında dünyanın 480 bin yıllık yaşam süresi vardır. Bu süre, yaratılan ilk insandan kıyamet gününe kadar devam eder ve dört döneme ayrılır. İlk dönem Hz. Âdem’in yaratılmasıyla başlar ve 216 bin yıl sürer. Bu dönemde sadece bir çift insan kalır diğer insanlar hastalıktan yok olur. İkinci dönem, 156 bin yıl sürecek ve yine bu dönemde de bir çift insan kalacak diğer insanlar ateşle yok olacaktır. Üçüncü dönem ise, 100 bin yıl sürecek olan ve Nuh ve ailesinin kurtulup diğer insanların su ile yok olacağı dönemdir. Son dönem de içinde bulunduğumuz dönem ve kıyamete kadar devam edecek olan 8 bin yıllık dönemdir.⁴⁰⁴

Sabiilikte ibadet ve mabetler önemli bir yere sahiptir. Sabiiler mabed için “*Mandi*” ya da “*Manda*” kelimesini kullanır. Bu ifadeler kutsal metinlerinde “*Bimanda*” veya “*Bitmanda*” olarak geçer. İçinde ibadet etmeyip sembol olarak gördükleri “*Ayin Kulübesi*” ismini verdikleri mabedleri de vardır. Bu kulübeye halkın girmesi yasaktır, sadece rahipler girebilir. Bu mabedlerin yönü kuzeye, kapısı ise güneye bakar ve ırmak kenarlarında bulunur. Mabedin önünde Sabiiler için vaftiz olunabilecek havuz bulunur.⁴⁰⁵

⁴⁰² Şinasi Gündüz, “Kur’an’da ki Sabiilerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme”, *Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (1992), s. 66; Köftürcü, “Sabiilik ve Maniheizm”, *Dinler Tarihi I-II*, s. 316.

⁴⁰³ Köftürcü, “Sabiilik ve Maniheizm”, *Dinler Tarihi I-II*, s. 317.

⁴⁰⁴ Gündüz, “Sabiilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 486.

⁴⁰⁵ Küçük, v. dğr. , *Dinler Tarihi*, s. 164.

Sabiî dininde ibadet, kurtuluş için en önemli basamaktır. İbadetler; vaftiz, oruç, namaz, ayin uygulamaları, dua ve kurbandır. Sabiîler, “Hayat Suları”na girip çıkmak anlamına gelen vaftizi, inancın ve ibadetin temel ögesi olarak görür. *Masbuta*, *Tamaşa*, *Rişama* adını verdikleri üç çeşit vaftiz vardır. “*Masbuta*”, rahipler tarafından suya daldırılıp çıkarmayla yapılan tam vaftizdir. Bu vaftiz haftada en az bir defa ve pazar günleri yapılır. “*Tamaşa*”, rahibe gerek olmadan kişinin manevi kirlere arınmak için akarsuya üç kez girip çıkmasıdır. “*Rişama*” ise, İslamiyet’teki abdeste benzeyen vaftizdir. Vaftiz, hayat suyu olarak görülen akarsuda yapılmak zorundadır. Vaftizin diğer adı boy abdestidir. Boy abdesti, dinî bayramlarda, evlilikte, doğumda, hastalıkta, yolculuktan dönüldüğünde, ölüye dokunulduğunda ve günah olarak bilinen işler yapıldığında alınır.⁴⁰⁶

Sabiîlikte namaz denildiğinde, günlük yapılması gereken dua anlaşılır. Dua, Yüce olan Tanrı “*Malka d Nhura*” ve ışık varlıklarına yapılır. Duaya “*Yüce Hayat’ın ismiyle*” diye başlanılır ve “*Hayat Yücedir*” sözleriyle tamamlanır. Dua, üç vakittir.⁴⁰⁷ İlk vakit, güneş doğmadan yarım saat öncesinde başlar ve güneş doğana kadar devam eder. İkinci vakit güneş tam tepe noktasına geldiğinde başlar. Üçüncü vakit de güneş uğurlamak içindir. Dua esnasında kuzeye yönelinir. Sabiîler orucu, yiyip içmekten uzak durma olarak değil, günahlardan ve kötülüklerden uzaklaşmak olarak görür. Kurban ibadeti ilk olarak Işık Elçisi tarafından uygulanıp emredilmiştir. Kurban olarak koç veya güvercin kesilir. Kurban kesilirken kurbanın kulağına Tanrı’nın adı ve kurbanın neden faziletli olduğu söylenir. Kurbanlar rahipler tarafından kesilir ve bunun da beş şartı vardır. Bunlar, demir bıçak kullanılması, on beş santimlik bir sopanın rahibin elinde olması, rahibin kesim öncesi bıçak ve sopayla birlikte yıkanması, kuzeye yönelerek kesilmesi ve kesimden sonra bıçağın akarsuya atılması.⁴⁰⁸

Sabiîlik gizliliğe önem veren ve bu doğrultuda dinleri ile ilgili bilgilerin verilmesini büyük günah sayan bir dindir. Misyonerlik faaliyetleri olmadığı gibi dine kabul de yoktur. Sabiî anne babadan doğan her kişi Sabiî olarak dünyaya gelmiş sayılır. Anne babası Sabiî olmayan bir kimsenin sonradan Sabiî olması mümkün değildir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Gündüz, “Sabiîlik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 488.

⁴⁰⁷ Sever, *Yezidilik*, s. 36.

⁴⁰⁸ Küçük, vd. , *Dinler Tarihi*, s. 165-167.

⁴⁰⁹ Gündüz, “Sabiîlik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 479.

3.2.2. Yezidiliğin Oluşumunda Sabiîliğin Etkisi

Şeyh Adî bin Müsafır'ın vefatından sonra güçlü bir liderden yoksun kalan cemaat, özellikle 1254'te Musul Atabeyi Bedreddin Lulu tarafından katledilmelerinden sonra kendi içlerine kapanır. Bu dönem Adevi cemaatinin karanlık dönemidir. 15. yüzyıla gelindiğinde ise cemaat yavaş yavaş canlanmaya ve çoğalmaya başlar. Bu yüzyılda Adevi tarikatının mensupları, adına “Yezidilik” denilen yeni bir oluşum başlatır. Bu din, Ortadoğu'da, Suriye'de ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan dinlerden etkilenecek sentez bir inanç sistemi haline gelir. Sabiîler de 13. yüzyılın sonlarında Moğol baskılarına dayanamayıp Sincar Dağlarına yerleşir. Sabiîlerin Sincar Dağlarına yerleşmelerinden sonra artık Sabiîlik ismi tarihte geçmez olmuştur. Eğer böyle bir topluluk Müslüman ya da Hıristiyan olsaydı İslam Tarihi ya da Hıristiyanlık Tarihi kitapları bu topluluğu bahsedirdi. Böyle bir topluluğun birden ortadan kalkması da mümkün değildir. O dönemde Şeyh Adî bin Müsafır'ın müritleri olan Adeviler o bölgede yaşıyordu. Yezidi inanç esasları ile Sabiî inanç esaslarını karşılaştırdığımızda, inanç sistemlerinin, toplumun uyması gereken kuralların, ibadetlerin birbiriyle benzerlikler gösterdiğini görmek mümkündür.⁴¹⁰

Sabiîlere göre yeryüzündeki ilk din kendilerinin dinidir. Onlara göre, Sabiîlik Hz. Âdem ile birlikte ortaya çıkmış ve Işık Elçisi tarafından dinin öğretileri ilk insan olan Âdem'e öğretilmiş ve nesiller boyunca aktararak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Sabiîler kendilerini Hz. Âdem'in dinini devam ettirenler olarak görür.⁴¹¹ Yezidi inanç sistemine baktığımızda Yezidiliğin Hz. Âdem'den beri var olduğu inancını, kaynaklarda da Yezidi liderleri ve cemaati ile yapmış olduğumuz görüşmelerde de görmekteyiz.⁴¹²

Sabiîlik sır dinleri arasında sayılır. İnanç esasları da kutsal metinleri de bu esasa sahiptir. Sabiîlikte kutsal metinleri Sabiî olmayanların görmesi yasaktır, gösterenler de dinden çıkarılır. Bundan dolayı Sabiîler kutsal metinlerini gizlilik prensibiyle korumuşlardır.⁴¹³ Yezidi dinini de tıpkı Sabiîlik gibi sır dinleri arasında saymak mümkündür. Yezidi kutsal metinlerinden olan Kitab-ı Cilve'de: “*Bu önceleri yüzyüze*

⁴¹⁰ Şahin, *Yezidiler*, s. 133; Sever, *Yezidilik*, s. 84.

⁴¹¹ Gündüz, “*Sabiîlik*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 342; Köftürcü, “*Sabiîlik ve Maniheizm*”, s. 303.

⁴¹² Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, s. 18. Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ve Ali ATALAN ile yapılan görüşme.

⁴¹³ Köftürcü, “*Sabiîlik ve Maniheizm*” *Dinler Taihi I-II*, s. 303.

şifahen olup ardından “Cilve” diye adlandırılan bu kitap vasıtasıyla oldu ki bunu da bu dinden olmayanların okumaları caiz değildir”⁴¹⁴ sözleri geçmektedir. Yezidi inancına göre, dinleri hakkında yabancılara bilgilerin verilmesi, Yezidi olmayan birinin yanında ibadet edilmesi kesin bir dil ile yasaklanmıştır. Bu gizlilikten dolayı Yezidiler hakkında farklı birçok görüş ileri sürülmüştür. Dinleri hakkında bilgilerin gizlilik esasına dayanması hem Yezidi dininde hem de Sabiî dininde ortak olarak sayılabilecek özelliklerdendir.

Sabiî dininde misyonerlik faaliyetleri, sonradan dine girme törenleri yoktur. Çünkü kişiye Sabiîlik Allah’ın doğuştan vermiş olduğu bir özelliktir. Sabiî dinine girmenin ilk şartı Sabiî bir anne babaya sahip olmaktır.⁴¹⁵ Sabiîlerde görülmeyen misyonerlik faaliyetleri Yezidilikte de görülmez. “Yezidi olunmaz doğulur.” prensibi gereği bir başkasını Yezidi olmaya davet etmenin bir anlamı yoktur. Tıpkı Sabiîlerde olduğu gibi Yezidilerde de kişiye Yezidi olma ayrıcalığını veren Allah’tır.⁴¹⁶

Sabiîlik inancına göre, Yüce Tanrı’nın dünyayı ve evreni yönetmek üzere yaratmış olduğu yedi gezegen vardır. İnanışa göre dünyadaki insanların, hayvanların, bitkilerin, bütün nesnelere olduğu gibi bu yedi gezegenin de ruhu vardır. Sabiîlerdeki bu inancın bir benzeri Yezidi inanç sisteminde de vardır. Mushaf-ı Reş’te Tanrı kendi özünden Melek Tavus’u yarattığı ve ona yardımcı olması için yedi melek daha yarattığı anlatılır.⁴¹⁷ Her iki inançta da her şeyi yaratan bir baş Tanrı ve kendi özünden yaratılan yedi kutsal varlık vardır.⁴¹⁸

Sabiî inancına göre, insan öldüğü zaman ruhu bedeninden çıkar ve zamanı geldiğinde tekrar yeni bir bedende can bulur. Maddelerin ruhları da madde dağıldıktan sonra çıkar ve yeni bir maddeye geçer. Ruhların bir bedenden başka bir bedene göç etmesi yani tenasüh inancı Sabiî dininin en temel esasları arasında sayılır.⁴¹⁹ Sabiîlik inancının temel öğretilerinden biri olan ruhların bir bedenden başka bir bedene geçmesi inancı, Yezidi inanç esasları arasında da görülür.⁴²⁰ Efsaneye göre, Melek Tavus

⁴¹⁴ Ek 1: Kitab-ı Cilve.

⁴¹⁵ Şinasi Gündüz, “Sabiî Kaynaklarında İslam Müslümanlar”, *Milel ve Nihal*, Cilt 9, Sayı 1, (2012), s. 9.

⁴¹⁶ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 25; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 64.

⁴¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 1: Mushaf-ı Reş.

⁴¹⁸ Sever, *Yezidilik*, s. 92; Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 45.

⁴¹⁹ Sever, *Yezidilik*, s. 33.

⁴²⁰ Mehlika Aktok Kaşgarlı, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Tarihi İnanç Yapısı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 40, (Şubat 1986), s. 39-75; Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 27.

cehennemde yedi bin yıl boyunca gözyaşı döker ve bu gözyaşlarıyla yedi büyük küpü doldurup cehennem ateşini söndürür. Bundan dolayı Yezidiler için mutlak bir cehennem ve son yoktur. Mutlak cehennem ve son olmadığı içinde her seferinde yaşama devirlerinin yenilenmesi gerekmektedir.⁴²¹

Yezidi kutsal metinlerinden biri olan Kitab-ı Cilve'de: "Eğer istersem art arda iki üç kez bu âleme veya başka âleme tenasüh vasıtasıyla gönderirim"⁴²² ifadesi geçmektedir. Yezidilerde eğer ölen bir kimse emir, sultan gibi yöneticilik yapan biri ise ve yöneticiliği boyunca adaletten ayrılmamışsa bu kişinin ruhu başka bedenlerde tenasüh yoluyla yükseldikçe yükselir. Ölen kişi fakir ve güzel ameller yapmışsa bu kişi de yüce makamlara ulaşır. Ahlakı güzel olmayan bir kişi ölmüşse, bu kişinin ruhu köpek, domuz olarak ikinci hayatına devam eder. Yezidiler tenasüh yolu ile yedi hayvana ayrılır. İyilik ve güzelliği eşit ise, koyun, keçi olarak hayatlarına devam eder. sonrasında ise tekrar insan suretinde yaratılır. Zina yapan biri ise, domuz suretinde yaratılır. Bir çocuk ölmüşse, kırk gün cennette kaldıktan sonra tekrar insan suretinde yaratılır.⁴²³ Yezidilerde ölen bir kimsenin mezarının başına yiyecek konması veya en sevdiği eşyasıyla gömülmesi Yezidi inanç sisteminin temelinde var olan ruhların bir bedenden başka bir bedene göç etmesinin kanıtıdır.⁴²⁴

Yezidi ve Sabîilerin namazları da birbiriyle benzerlikler gösterir.⁴²⁵ Sabîiler günün üç vaktinde güneşe dönerek Tanrı'ya dua ve niyazda bulunur. İlk vakit, güneşin doğuşunu kutsamak amacıyla güneş doğmadan yarım saat öncesinde başlar ve güneş doğana kadar devam eder. Bu ibadette üç defa secde edilir ve sekiz defa rükûya gidilir. İkinci vakit güneş tam tepe noktasına geldiğinde başlar. Bu ibadette de üç secde ve beş rükû vardır. Üçüncü vakit de güneş uğurlamak içindir. Bu da üç secde ve beş rükûdan oluşur. Bu ibadet sırasında kişinin bedeni güneşe dönük olmalıdır.⁴²⁶

Yezidi inancında da Sabîilerde olduğu gibi, sabah güneş doğarken ve akşam güneş batarken olmak üzere günün iki vaktinde güneşe dönülerek kılınan namaz vardır.⁴²⁷

⁴²¹ Çakar, *Yezidilik*, s. 147.

⁴²² Ek 1: Kitab-ı Cilve, 2/12

⁴²³ Şahin, *Yezidiler*, s. 126.

⁴²⁴ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 78.

⁴²⁵ Mazhar Murat Yemenlioğlu, *Dinler Tarihi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2016, s. 594.

⁴²⁶ Sever, *Yezidilik*, s. 36. Sabîî dininde namazın üç vakit gündüz iki vakitte gece olmak üzere beş vakit olduğunu söyleyen görüşlerde vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük ve dğr. , *Dinler Tarihi*, s. 165.

⁴²⁷ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 61; Bozan, *Yezidilik İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, s.469.

Yezidilerin namaz vakitlerinin dört olduğunu söyleyenlerle birlikte,⁴²⁸ sabah güneşe karşı, öğlen güneş tam tepede iken ve güneş batarken olmak üzere üç vakit namazın olduğunu söyleyenler de vardır.⁴²⁹ Her iki dinde de kible güneş olarak tayin edilmiştir. Yezidiler, güneşe yönelmelerinin sebebini, Melek Tavus'un, ayın ve karanlığın efendisi olmakla birlikte, aynı zamanda güneş ve aydınlığın da efendisi olmasına bağlar.⁴³⁰ Doğu Hristiyan kiliselerinin bazılarının yönü ile eski Sami mabedlerinin yönü güneş doğrudur. Yezidilerin bu toplumlarla aynı bölgede yaşamaları ve aynı kültürü paylaşmaları onlardan etkilendiklerini göstermekte ve güneş kültürünün Yezidilere Sabîilerden miras kaldığı görülmektedir.⁴³¹

Sabîiler'de yeni yıl 1 Nisan olarak kabul edilir. 1 Nisan Sabîilerin Yeni yıl ve Bereket Bayramı'dır. Aynı şekilde Yezidilerde de 1 Nisan Yeni yıl olarak kabul edilir ve on üç gün boyunca devam eden bayram kutlamaları yapılır.⁴³²

Sabîiler de haram yiyecekler arasında fasulye, karnabahar, lahana ve mercimek vardır. Ayrıca horoz eti ve güvercin eti de yemek haramdır.⁴³³ Yezidi kutsal metinlerinden olan Mushaf-ı Reş'te de;

*“Marul bize haramdır çünkü bize Khasiya Peygamberimizin adını hatırlatır ve de fasulye ve de mavi renk ve de Yunan peygamberimizin hürmetine balık yemeyeceksin. Ceylan yemeyeceksin çünkü peygamberlerimizden birinin kuzusuydu. Şeyh ve şakirdi. Melek Tavus'a hürmetlerinden horoz eti yemezler ve Tavus ismen zikredilen yedi ilahtan birisidir ki, bunun sureti horoz şeklinde. Şeyh ve şakirdi kabak yemezler.”*⁴³⁴

geçmektedir. Sabîilerde olduğu gibi Yezidi inanç esaslarında da fasulye, lahana ve horoz yemek haramdır. Ayrıca her iki din mensupları mavi renk giymez ve bu renkten nefret eder.⁴³⁵

Sabîî dininin ibadetleri arasında en önemlisi masbuta, tamaşa ve rişama adını verdikleri üç çeşiti bulunan vaftizdir.⁴³⁶ Yeni doğan bir çocuk doğumunun kırkınıcı günü

⁴²⁸ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s. 93.

⁴²⁹ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 60; Sever, *Yezidilik*, s. 67.

⁴³⁰ Bozan, *Yezidilik İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, s. 469.

⁴³¹ Çakar, *Yezidilik*, s. 144.

⁴³² Sever, *Yezidilik*, s. 67.

⁴³³ Şahin, *Yezidiler*, s. 133; Sever, *Yezidilik*, s. 37.

⁴³⁴ Mushaf- Reş: 24.

⁴³⁵ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 6. Ayrıca Yezidi kadınlarla yapmış olduğumuz görüşmelerde marulun ve lahananın Yezidi inancında yenmesi yasak olan yiyecekler arasında olduklarını söylemişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 4: Bir grup Yezidi kadın ile yapılan görüşme.

⁴³⁶ Gündüz, “Sabîilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 488.

Sabiî din adamı tarafından 3 kez kutsal saydıkları suya daldırılmak suretiyle vaftiz edilir.⁴³⁷ Yezidi inancında da çocuk doğumunun kırkıncı gününde Şeyh veya şeyhin olmadığı durumlarda Pir tarafından Laleş'ten getirilen kutsal suyla vaftiz edilir. Laleş'ten gelen su bölgede bulunamazsa Şeyh Adî'nin türbesinden getirilen toprak suya karıştırılır ve vaftiz bu suyla yapılır.⁴³⁸

Yezidiler'in kutsal metinlerinden Mushaf-ı Reş'te: “İlk yarattığı gün Pazar günüdür. Azazil adını verdiği bir melek yarattı ki, bu ‘Melek Tavus’dur ki tümünün büyüğüdür.”⁴³⁹ geçmektedir. Burada Melek Tavus için Azazil, Sabiîlerin üç önemli peygamberlerinden biri olan Azimun (şeytan) kelimesini çağrıştırmaktadır.⁴⁴⁰

Melek Tavus'un tavus kuşu şeklinde simgelenmesi Yezidi inanç sisteminde olduğu gibi “Betâyih Sabiîleri” de denilen “Mandeenler”⁴⁴¹ de şeytan, tavus kuşu şeklinde tasavvur edilmektedir.⁴⁴²

3.3.YAHUDİLİK

3.3.1. Yahudilik Hakkında Genel Bilgiler

Yahudilik, Tanrı tarafından kutsal bir kitap verilmiş, milli dinler arasında sayılan bir dindir. Tek tanrılı dinler arasında en eskisi olan Yahudilik, günümüzde 16 milyon civarındaki mensubuyla İslamiyet'in ve Hıristiyanlığın çok gerisinde kalmıştır. Yahudi kaynaklarına bakıldığında kendilerini, İbrani, İsrailoğulları ve Yahudi olarak adlandırdıklarını görmekteyiz. Yahudilere göre, Hz. Nuh'un oğulları olan Ham, Sam ve Yafes'e kadar bütün insanların tek bir atası vardı ve insanlar arasında ırk ayrımı yoktu. Nuh'un oğlu olan Sam, diğerlerinden üstündü. Sam'ın soyundan gelen Eber Hz. İbrahim'in atasıdır. Bundan dolayı Hz. İbrahim'e “Eber'in soyundan gelen” anlamında “İbrani”, konuştuğu dile de “İbranice” adı verilir. İbrani kelimesi Hz. İbrahim ve onun

⁴³⁷ Sever, *Yezidilik*, s. 37.

⁴³⁸ Sever, *Yezidilik*, s. 65.

⁴³⁹ Mushaf-ı Reş: 2.

⁴⁴⁰ Sever, *Yezidilik*, s. 56.

⁴⁴¹ Mandeenler, Güney Irak'ta giyim kuşam ve yaşantılarıyla diğer insanlardan ayrılan bir topluluktur. Yaşadıkları yere nispetle “Betâyih Sabiîleri” de denilir. Eski Sabiî inanç ve ibadetlerinin büyük bir bölümü Mandeenlerde de bulmak mümkündür. Bunların başında yıldız ve gezegenleri kutsal saymak gelir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, “Kur'an-ı Kerim ve Sabiîler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, (1963), s. 106-115.

⁴⁴² Şahin, *Yezidiler*, s. 93.

oğulları olan İshak ve Yakup'u tanımlar. “Tanrıyla uğraşan” anlamında kullanılan “İsrail” kelimesi, Hz. Yakup’un lakabıdır. Bu millet, Hz. Yakup’tan Babil sürgününe kadar İbraniler olarak değil İsrailoğulları olarak anılmışlardır. Babil sürgününden sonra Hz. Musa’nın dinini kabul etmiş ve kendilerini Samirilerden ayırmak için “Yahudi” ismini kullanmışlardır.⁴⁴³

İsrailoğulları Mısır’da kölelik hayatı yaşadıkları dönemde, bir gün Hz. Musa koyunları otlatırken çalıların arasından Tanrı ona seslenir. İsrailoğullarının esaretine son verme görevini Hz. Musa’ya verir ve yardımcı olarak da kardeşi Hz. Harun’u seçer. Böylelikle Hz. Musa’ya peygamberlik verilmiş olur. Hz. Musa, Firavun’u da tek bir Tanrı olan Allah’a inanmaya davet eder ve Firavun’dan İsrailoğullarını serbest bırakmasını ister. Ancak Firavun ne Allah’ı ne de İsrailoğullarının serbest kalmasını kabul eder. Zamanla mucizlerin etkisinde kalarak ve İsrailoğullarının baskılarına dayanamayarak onların Mısır’ı terketmelerine izin verir. Hz. Musa ve kavmi Mısır’dan çıkıp Sina’ya vardıklarında Tanrı, Hz. Musa’ya Yahudiliğin temel esaslarını oluşturan 10 Emir’i gönderir. 10 Emir:

“ 1-Mısır diyarından, esaret evinden çıkararak Tanrı benim. Benden başka Tanrı olmayacak.

2-Kendin için yontma put yapmayacaksın. Hiçbir şeyin resmini yapıp tapmayacaksın.

3-Tanrı’nın adını boş yere ağzına almayacaksın.

4-Cumartesi gününü daima hatırlayıp onu kutsal bileceksin. Haftanın altı gününde çalışacak, yedinci gününde dinleneceksin. Cumartesi, Rabbin tahsis edilmiş genel dinlenme günüdür. O gün, ne sen, ne oğlun, ne kızın, ne hizmetçilerin, ne de hayvanların bir iş yapacaktır.

5-Babana ve annene hürmet edeceksin.

6-Öldürmeyeceksin

7-Zina yapmayacaksın.

8-Çalmayacaksın

9-Komşuna karşı yalancı şahitlik yapmayacaksın.

10-Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun eşine, kölesine, cariyesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin”⁴⁴⁴

Hız. Musa, Tanrı’dan aldığı vahiyleri kitap haline getirip bir Ahit Sandığı’nın içine koyar. İsrailoğulları da bu sandığı her gittikleri yere yanlarında götürür. Hız. Musa 120 yaşında “Moab” diyarında vefat eder ve oraya gömülür. Musa’dan sonra

⁴⁴³ Baki Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, (ed. Şinasi Gündüz), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (2010), s. 206.

⁴⁴⁴ Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1 (Ocak 2012), s. 61.

İsrailoğullarının başına “*Nun oğlu Yeşu*” geçer. Yeşu’ya da Tanrı tarafından vahiyler gönderilir. Yeşu’dan sonra “*Samuel*” gönderilir. Samuel’den sonra Kral olarak “*Davut*” başa geçer, ancak Davut, Yahudilerin gözünde bir peygamber değil, büyük bir kraldır. Davut, Kudüs’ü fetheder ve orayı devletin başkenti yapar. Kudüs’ün fethiyle birlikte artık kutsal topraklar ele geçirilmiş olur. Hz. Davut’un vefatıyla yerine oğlu Hz. Süleyman geçer. Hz. Süleyman Kudüs’te İslam geleneğinde Mescid-i Aksa olarak bilinen “*Bet-Hamikdaş Mabedi*” ni inşa eder. İsrailoğulları Süleyman’dan sonra 1948 yılında kurulan İsrail Devletine kadar bağımsız bir devlet kuramamıştır. Babilliler tarafından tahrip edilen Kudüs’teki mabed Persliler döneminde “*Ezra*” tarafından yeniden inşa edilir. Ezra peygamber olmasa da Yahudilere göre peygamber kadar önemli bir şahsiyettir. Hatta Ezra’nın da Musa kadar Tevrat’ı hak ettiğine inanılır. Bu dönemle birlikte Yahudilik tarihinde M.S. 70 yılına kadar devam edecek olan “*II. Mabed Dönemi*” başlar. Bu dönemde Yahudilik gelişme sürecine girer, Tevrat üzerine tefsir çalışmaları yapılır.⁴⁴⁵ Bu dönemde Ferisilik, Sadukilik, Essenilik mezhepleri oluşur. Ferisi mezhebine mensup olanlar için, Tevrat’ın yanında rabbilerin tefsirlerinin de büyük önemi vardır. Tevrat’ta olmayan örneğin ahirete iman gibi bazı konular da iman esaslarından sayılır. Sadukiler ise, Ferisilerin görüşlerinin tam zıddını savunur. Onlara göre, Tevrat’ta olmayan hiçbir şey otorite olarak kabul edilmez. Rabbilerin görüşlerine değer verilmez. Ahirete iman konusu Tevrat’ta bulunmadığı için ahiret inançları yoktur. Esseni mezhebi mensupları siyasi karışıklıklara karışmayıp inzivaya çekilen gruptur.⁴⁴⁶

Yahudilerin yazılı ve sözlü olmak üzere iki kutsal metinleri vardır. Yazılı olan kutsal metinler “*Tanah*” olarak adlandırılır. Tanah, “*Tevrat*”, “*Peygamberler*” ve “*Kitaplar*” bölümlerinden oluşur. Tevrat’ta, Hz. Musa’ya gönderildiğine inanılan vahiyler yer alır. Peygamberler ve Kitaplar bölümünde ise, Yahudilerin Hz. Musa’dan sonraki dönemleri ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberlere gelen vahiyler vardır. Hz. Davut’un yazdığına inanılan *Mezmurlar*, Kitaplar bölümünde yer alır. Sözlü metinler, “*Mişna*” ve “*Gemera*”dan oluşur ve Tanah’ın tefsirleridir. Mişna, Tanah’ın yorumu iken, Gemera da Mişna’nın yorumudur.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 214.

⁴⁴⁶ Eldar Hasanoğlu, “Yahudilik”, *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayınları, (2018), s. 378-380.

⁴⁴⁷ Baki Adam, “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam’a Bakışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, (Sempozyum: 08-09 Kasım 1996), s. 146- 173; Eldar Hasanoğlu, “Erken Dönem Yahudi Kaynaklarına

Yahudiliği diğer dinlerden ayıran temel özellik, vadedilmiş kutsal toprak anlayışıdır. Yahudilik, Tanrı tarafından özel seçilmiş olan Yahudi ırkı için ve onlara vaat etmiş olduğu kutsal toprakla bağlantılı olan bir dindir. Yahudiler kendilerinin diğer ırk ve milletlerden üstün olduklarına inanır. Kutsal sayılan topraklar Filistin topraklarıdır. Yahudiler Filistin’den başka bir yerde dinlerini tam olarak yaşayamaz ve bu topraklardan başka bir yerde devlet kurmaları caiz değildir. Aynı zamanda Yahudilik mabet merkezli bir dindir. Yahudilerin mabedi olan “*Süleyman Mabedi*”, Romalılar tarafından yıkılıp yerine Müslümanlar Mescid-i Aksa’yı inşa edince ibadetlerinden bazılarını yapamaz duruma gelmişlerdir. Yahudiler, Mescid-i Aksa’yı yıkıp, yerine mabedlerinin tekrar inşa edilmesinin ancak Mesih’in gelmesiyle mümkün olacağına inanır.⁴⁴⁸

Yahudi kutsal metinlerinde nelere iman edileceği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı iman esaslarının neler olduğu hususu Yahudiler arasında her dönem tartışma konusu olmuştur. Ancak, 12. yüzyılda Musa bin Meymûn, Yahudilik iman esaslarını oluşturur. Bu iman esasları şunlardır:

1. Tanrı var olan herşeyi yarattı ve onlara hükmetmektedir.
2. Tanrı birdir ve ondan başka tanrı yoktur.
3. Tanrı bir cisim değildir ve hiçbir şekilde tasvir edilemez.
4. Tanrı, ezeli ve ebedidir.
5. İbadet, sadece Tanrı’ya mahsustur; O’na ortak koşulamaz.
6. Peygamberlerin bütün sözleri haklıdır.
7. Efendimiz Musa’nın peygamberliği gerçektir. O, kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerin en büyüğüdür.
8. Elimizde olan Tevrat, tamamiyle Tanrı tarafından Musa’ya verilenin aynısıdır.
9. Tevrat değiştirilmeyecektir ve gelecekte Tanrı başka bir Tevrat da göndermeyecektir.
10. Tanrı, insanın bütün işlerini ve düşüncelerini bilir.
11. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükâfatlandırır, ihlal edenleri cezalandırır.

Göre Tanah’ın Kanonize Edilmesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 32, (Aralık 2015), s. 34-42.

⁴⁴⁸ Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 229.

12. Mesih gelecektir; geciktiği halde her gün onun gelmesini bekleyeceğim.

13. Tanrı'nın bildiği bir zamanda, ölümden sonra dirilme gerçekleşecektir.⁴⁴⁹

Yahudilere göre, Tanrı, herşeye gücü yeten, eşi ve benzeri olmayan yüce bir yaratıcıdır. Tanrı'nın “*Elohim*” ve “*Yehova*” isimleri vardır. Yehova, Tanrı'nın *rahmet* tarafını, Elohim ise, *gazab* tarafını ifade eder.⁴⁵⁰

Yahudilere göre son peygamber “*Malaki*”dir. Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmezler. Ayrıca peygamberlerin de diğer insanlar gibi olduklarını düşündükleri için, onların da günah işleyebilecekleri görüşünü savunurlar.⁴⁵¹

Yahudi ibadet anlayışına göre, ibadet yalnız Tanrı'ya ve sadece mabette yapılabilir. M. S. 70 yılında Süleyman Mabedi yıkıldığı için bazı ibadetler artık yapılamamaktadır. Kurban ibadeti de bunların en önemlisidir. Mabedi temsil ettiği düşüncesiyle günlük ibadetler sinagoglarda yapılır. Sinagog, toplu olarak ibadet yapılan yerdir. Toplu ibadet ise, ergenlik yaşına girmiş en az on erkekle yapılır. İbadet haham ya da cemaatten biri tarafından yönetilir. Her sinagoga “*Aron-Hakodeş*” (kutsal dolap), “*Ner-Hatamid*” (devamlı yanan ışık) ve “*Teva*” (kürsü) bulunmak zorundadır. Sinagoglarda resim veya heykel bulunmaz. Sinagoga başörtüsüz girmek Tanrı'ya yapılan bir saygısızlık olarak düşünülür. Sinagoglara girerken erkekler “*kipa*” adı verilen takke takar. Kadın erkek ayrı oturur. Yahudilikte belirli dua kalıpları vardır ve bu dualar “*Siddur*” denilen kitaplarda toplanmıştır. Siddurlarda doğumdan ölüme kadar her alan ile ilgili duaları bulmak mümkündür. Duayı herkes kendi dilinde yapabilir, ancak İbranice dua etmek Yahudilikte önemlidir.⁴⁵²

Yahudiler sabah, öğle ve akşam olmak üzere günün üç vaktinde ibadet eder. İbadetlerinde Siddur dua kitabından bölümler okur, ileri geri gitme hareketleri yaparlar. İbadetin büyük bölümünü “*Amida*” denilen ayakta durma oluşturur. Amida'da, sağ elleriyle göğüslerine hafif hafif vurarak işledikleri günahlardan dolayı duydukları pişmanlıkları göstermiş olurlar. Günlük yapılan ibadetlerde secde yoktur. Secde sadece,

⁴⁴⁹ Yasin Meral, “İbn Meymun'a Göre Yahudilik'te İman Esasları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, (2011), s. 243-266; Ravza Aydın, “Yahudi İman Esasları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 25, (2012), 204-207.

⁴⁵⁰ Fuat Aydın, *Genel Hatlarıyla Yahudilik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004, s. 45.

⁴⁵¹ Eldar Hasanov, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, (2014), s. 681.

⁴⁵² Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 227.

Roş Haşana (yılbaşı) ve Yom Kippur (kefaret günü) günlerindeki ibadetlerde yapılır. Haftalık ibadet ve dinlenme günleri şabattır. Şabat vakti, Cuma günü öğleden sonra başlayıp Cumartesi akşama kadar devam eden vakti kapsar. Bu vakitlerde hiçbir işle meşgul olunmaz.⁴⁵³

Yahudilere göre, kutsal gün ve bayramlar önemlidir. Bu günler;

Roş-Haşana, Eylül Ekim aylarında iki gün boyunca devam eden yılbaşıdır. Roş-Haşana bir kutlama günü değildir. Bu günde, Yahudilerin geçmiş olan yılda neler yaptıklarını gözden geçirip yeni yıl için planlar yapması gerekir. Roş-Haşana gününü Yahudiler genellikle sinagoglarda ibadetle geçirir.

Yom Kippur, Roş-Haşana günü başlayıp on gün devam eden tövbe zamanının son günü olan kefarettir. Bu günde kişinin bir yıllık kaderi belirlenir. Bu günde kesinlikle bir iş yapılmaz, sadece ibadet ve tövbe ile meşgul olunur. Bu günde 25 saatlik oruç tutulur.

Sukkot, Yahudilerin Mısır'dan çıkıp kırk yıl çöllerde dolaşmalarının anısına yapılan sekiz günlük bir bayramdır. Bu bayram eğlencelerle geçer.

Hanuka, hem dinî hem millî bayramdır. Süleyman Mabedi'ndeki Yedi Kollu Şamdan'ın bir günlük yağla sekiz gün boyunca yanması anısına kutlanır.

Fısh, Yahudilerin Mısır'dan çıkışları anısına kutlanan ve sekiz gün süren hac bayramıdır.

Simha Tora, Tevrat'ın hatim bayramıdır.

Şavuot, Tevrat'ın Yahudilere verilisinin kutlandığı bayramdır.⁴⁵⁴

Yahudilikte toplumsal kurallar, örf ve adetler, önemli bir yere sahiptir. Yahudilikte geniş bir helal haram anlayışı vardır. Sebze ve meyvelerde bulunmayan yasaklar genellikle hayvan etleriyle alakalıdır. Sebze ve meyveden yapılan şarap ve alkollü içecekler de helaldir.⁴⁵⁵

Yahudilik, doğumdan ölüme kadar insan ile iç içedir. Doğumdan sonra kadını ve çocuğu kötü ruhlardan korumak için bazı tedbirler alınır. Doğan çocuk erkek ise, sekizinci gününde sünnet ettirilir ve sonrasında çocuğa isim verilir. Erkek çocuk on üç yaşına girdiğinde, dinen mükellef sayılır ve özel bir tören düzenlenir. Evlilik de Yahudiler için önemlidir. Yahudi olan kişinin yakın akrabalarıyla evlenmesi yasaktır.

⁴⁵³ Adam, "Yahudilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 240-241.

⁴⁵⁴ Hasanoğlu, "Yahudilik", s. 420-423.

⁴⁵⁵ Adam, "Yahudilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 242.

Evlilik, dinî işlemlere göre yapılmadığı takdirde geçersiz sayılır. Boşanma Yahudilikte hoş karşılanmayan bir durumdur. Birlikte yaşamak işkenceye dönmeye başladığı anda boşanmaya izin verilir.⁴⁵⁶

Yahudi olmanın temel şartı saflığın korunması amacıyla Yahudi bir anne babadan dünyaya gelmektir; en azından annenin muhakkak Yahudi olması şarttır. Ancak Yahudi dünyaya gelmeyip sonradan Yahudi olmak isteyen kişi sadece dinini değil milliyetini de değiştirmiş olur. Yahudi denilince belli bir ırk, kültür ve dine mensubiyet akla gelir. Bu bakımdan diğer dinlerden farklıdır.⁴⁵⁷

3.3.2. Yezidiliğin Oluşumunda Yahudiliğin Etkisi

Yahudilik, İsrailoğularının Tanrı ile yapmış oldukları sözleşmeye dayanır ve bundan dolayı da Yahudiler kendilerini “*seçilmiş millet*” olarak görür.⁴⁵⁸ Tanrı, Yahudilerin atalarının da tanrısıdır ve bu sonsuza kadar devam edecektir. Yaşadıkları bütün olumsuzluklara rağmen kendilerinin seçilmiş millet olduklarını düşündüklerinden dolayı, Yahudi ırkı olarak sonunda kurtuluşa erecekleri inancına sahiplerdir.⁴⁵⁹

Yahudi inancına göre Tevrat, İsraililerin yüzü suyu hürmetine yaratılmış bir kitaptır. Rivayete göre Tanrı, o dönemde yaşayan tüm milletlere Tevrat’ı vermeyi teklif eder ancak bu milletler çeşitli bahaneler sunarak Tevrat’ı kabul etmez. İsrailoğulları ise tereddüt etmeden kabul eder. Kendilerini milletlerin en cesuru ve en seçkini olarak gören Yahudiler, Tevrat’ı diğer milletlerin kabul etmeyip kendilerinin kabul etmesinden dolayı Tanrı’yı kendilerine karşı minnet altında bıraktıklarını düşünür.⁴⁶⁰

Tevrat’ta İsrailoğulları için;⁴⁶¹

“Siz Tanrınız RAB için kutsal bir halksınız. Tanrınız RAB, öz halkı olmanız için, yeryüzündeki bütün halkların arasından sizi seçti. RAB’bin sizi sevmesinin ve seçmesinin nedeni öbür halklardan daha kalabalık olduğunuzdan değil. RAB size sevgisini göstermek ve atalarınıza ant içerek verdiği sözü yerine

⁴⁵⁶ Salih Çinpolat, “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 51, (Ocak- Haziran 2017), s. 141-142.

⁴⁵⁷ Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 205-275, Çinpolat, “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi”, s. 140.

⁴⁵⁸ Nuh Arslantaş, “Hz. Peygamberin Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 11, (2008), s. 36..

⁴⁵⁹ Zafer Balpınar, “Yahudi Milliyetçiliğinin Güç Kullanımı Üzerinden İsrail’in Güvenlik Anlayışına Olan Etkisi”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, (2012), s. 80.

⁴⁶⁰ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2015, s. 75-78.

⁴⁶¹ Kutsal Kitap, İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2014.

*getirmek için güçlü eliyle sizi Mısır'dan çıkardı; köle olduğunuz ülkeden, Mısır Firavun'un elinden sizi kurtardı.*⁴⁶²

*"Benim için kutsal olacaksınız. Çünkü ben RAB kutsalım. Bana ait olmanız için sizi öbür halklardan ayrı tuttum."*⁴⁶³

Bu pasajlardan anlıyoruz ki, Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta İsrailoğullarını diğer milletlerden ayıran özellikler arasında ne fiziksel ne de manevi bir unsur vardır. Sadece Tanrı'nın kendilerine ve atalarına karşı sevgisinden dolayı bir seçilmişlik vermesi söz konusudur. Tevrat'ı alıp itirazsız kabul etmeleri onları diğer kavimlerden ayıran en üstün özellikleridir.⁴⁶⁴

Yezidiler de tıpkı Yahudiler gibi kendilerini diğer kavimlerden ayrı bir yere koyar ve Tanrı katında "seçilmiş" bir kavim olduklarını düşünür.⁴⁶⁵

Yezidilere göre, yeryüzündeki insanlar yetmiş iki milletten meydana gelir ve bu milletlerin hepsinin ataları Âdem ve Havva'dır. Yezidiler, kendilerini bu yetmiş iki milletten ayrı tutar. Yezidi inancına göre, Yezidi dışındaki diğer insanlar Âdem ve Havva'nın çocuklarının birbirleriyle evliliklerinden çoğalır. Dolayısıyla hepsinin kanında Âdem'in de Havva'nın da kanı vardır. Yalnız Yezidi milleti sadece Âdem'in kanından meydana gelmiştir. Yezidi yaratılış mitolojisine göre, yeryüzüne gönderilen Âdem ve Havva kendilerinden doğacak çocuğun kime ait olacağı konusunda anlaşamaz. Sonunda her ikisi de tohumlarını birer testiye koyup dokuz ay bekler. Dokuz ayın sonunda Havva'nın testisinden böcekler, pislikler çıkarken Âdem'in testisinden bir erkek birde kız çocuğu çıkar. Erkek çocuk Şehid bin Cer'dir ve Yezidiler, Yezidi soyunun atası olarak Şehid bin Cer'i görür. Havva'nın da kanının karıştığı bir kişi ne olursa olsun Yezidi olamaz.⁴⁶⁶ Bu sebepten dolayı Yezidiler kendilerini diğer insanlardan üstün ve de ayrıcalıklı görür.

Yezidiler de tıpkı Yahudiler gibi milliyetçi bir toplumdur. Din sahibi bireylerin bir dinden başka bir dine geçebilmeleri için bir takım kuralları vardır. Yezidilere göre, Yezidi olan bir kişi, yaratılışındaki ayrıcalığından ve dinî inancından dolayı diğer insanlardan üstündür ve kendilerini beyaz renk olarak görür. Onlara göre diğer insanlar, beyaz dışındaki herhangi bir renk konumundadır. Yezidi dinini bırakıp başka inanca

⁴⁶² Yasanın Tekrarı, 7: 6-8.

⁴⁶³ Levililer, 20: 26.

⁴⁶⁴ Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İsam Yayınları, Ankara: 2014, s. 105.

⁴⁶⁵ Çakır Ceyhun Süvari, "Tufan Mitosu ve Cudi Dağı'nın Yezidi Kimliği İnşasında Oynadığı Rol", *Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (14-16 Mayıs 2010), s. 897-903.

⁴⁶⁶ Turan, *Yezidiler*, s. 80; Türkoğlu, *Yezidilik*, s. 19

yönelen insanların tekrar Yezidi olabilmesi mümkün değildir. Çünkü beyaz renk boyanarak diğer renklere dönüşebilir, ancak diğer renkler hiçbir zaman beyaz olamaz. Yezidiliği bırakıp başka bir dine giren kişi, beyazlığını yitirmiş başka bir renge bürünmüştür ve tekrar beyaz olabilmesinin imkânı yoktur. Yezidi olarak doğmayan birinin de Yezidi dinine girmesi mümkün değildir.⁴⁶⁷ Bu sebeplerden dolayı Yezidiler arasında misyonerlik faaliyetleri görülmez. “Yezidi olunmaz doğulur” prensibi gereği bir başkasını Yezidi olmaya davet etmenin bir anlamı yoktur.⁴⁶⁸ Yahudi inancına göre, bir kişi sonradan Yahudi olabilir ancak o kişi sadece dinini değil milletini de değiştirmek zorunda kalır.

Şeyh Adî'nin vefatından sonra Adevi tarikatı mensupları Şeyh Adî ve haleflerini bedene bürünmüş melek olarak görmeye, Şeyh Adî'ye tanrılık isnat etmeye, Yezidilerin rızkını verenin Şey Adî olduğuna ve Şeyh Adî'nin Tanrı ile karşılıklı oturup yemek yediğine inanmaya başlar. Kurbanlarını keserken şeyhimin adına diyerek: “*Ey Şeyhim bana acı, beni affet, bana yardım et. Ben senin adamlarımdanım.*” demeye başlamaları üzerine, İbn-i Teymiye onları hak yoluna davet etmiş ve onlara: “*Sefahatla ruhunuzu öldürmeyiniz. Ve Yahudileri taklid etmeyiniz. Allah'ın izin verdiği şeyleri niçin kendinize yasaklıyorsunuz.*” demiştir.⁴⁶⁹

Yahudilerin bazılarının bir zamanlar benimsediği çoktanrıçılıktan tek tanrıçılığa geçiş dönemi uzun yıllar devam etmiştir. Bu süreçte Yahudiler arasında ilkel kabile dinlerinden kalma sihir, tabu⁴⁷⁰, totem⁴⁷¹ gibi bazı inançlardan da birçok izler kalır. İsrailoğulları günümüzde de atalarından kalma tabulara, totemlere hala saygı göstermeye devam eder.⁴⁷² Yezidiler arasında da çok fazla tabu bulunmaktadır: Toprağa tekme atmak, ateşe tükürmek, ses çıkararak su içmek, ateşe temiz olmayan madde atmak, ıslık çalmak gibi. Bunlar içinde en önemlisi ve en fazla dikkat ettikleri Melek

⁴⁶⁷ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 56.

⁴⁶⁸ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 25; Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 64.

⁴⁶⁹ Ferzende İdiz, “Adî b. Müsafir, Adeviyye Tarikatı ve Yezidilik”, *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 55, (2013), s. 193.

⁴⁷⁰ Tabu: “Yasak” ya da “belirtilmiş şey” manalarına gelir. Tabu olan insana el sürülemez, yiyecekler yenemez, hayvanların adı dahi söylenemeyip onların yerine o hayvanı anımsatacak başka bir kelime kullanılır. Ölüm ve ölenlerle ilgili birçok şey tabudur. Ölüye dokunan artık kendisi de tabu olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, s. 128.

⁴⁷¹ Totem: dünyanın birçok yerinde görülmekle beraber en fazla Kuzey Amerika'da görülür. Yerliler kabile, klan veya bir kişinin dedesi olarak gördükleri hayvan, bitki ya da tabiat olayına totem derler. Toteme her hangi bir kötülük yapılmaz. Bunun karşılığında o da kişiyi veya kabileyi korur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Örs, *Musa ve Yahudilik*, s. 129.

⁴⁷² Örs, *Musa ve Yahudilik*, s. 127.

Tavus'a gösterdikleri saygıdan dolayı "Şeytan" kelimesi yerine kullanılan kelimeler ile ilgili tabudur.⁴⁷³

Yezidiler, kutsal kitapları Mushaf-ı Reş'te, "Yer ve gökten evvel Allah suyun üstündeydi. Kendisine bir gemi yaptı ve denizlerde seyretti. Kendinden bir inci yaratıp 40 yıl üzerinde hüküm sürdü. Sonra da onu tekmeledi."⁴⁷⁴ ifadeleriyle Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin bölümündeki: "Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın ruhu suların üzerinde hareket ediyordu. 'Tanrı Işık olsun' diye buyurdu ve ışık oldu."⁴⁷⁵ ifadesindeki benzerliklerden dolayı Eski Ahit ve Yeni Ahit'in kutsallığına inanır.⁴⁷⁶

Yezidilerin 1908 yılında yayınladıkları belgenin 13. Maddesinde;

"Tanrı dünyayı ve tüm yaratıkları altı günde yarattı, yedinci günde dinlendi. Bu yüzden bir Ezidi altı gün çalışacaktır ve yedinci gün, yani cumartesi günü dinlenecektir. Kuralı çiğneyenler beş ruble ceza ödeyecektir..."⁴⁷⁷ ifadeleri yer almaktadır. Bu maddenin bir benzerini Tevrat'ta da görmek mümkündür.

"Yer ve gök yedi günde tamamlandı. Yedinci güne gelindiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten o gün dinlendi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi."⁴⁷⁸

3.4. HİRİSTİYANLIK

3.4.1. Hıristiyanlık Hakkında Genel Bilgiler

Hıristiyanlık, milattan sonra birinci yüzyılda Roma topraklarında Filistin'de yaşayan Yahudiler arasında ortaya çıkan ve bu topraklarda yayılan günümüzde iki milyardan fazla mensubuyla dünyanın en yaygın dinidir. Günümüzde Avrupa, Amerika, Rusya, Avustralya ve Balkanlarda yaşayan insanların büyük çoğunluğu Hıristiyandır. Hıristiyan kelimesi, ilk olarak Antakya'da Hz. İsa'nın taraftarları için kullanılmıştır ve "Mesih taraftarları" anlamına gelmektedir.⁴⁷⁹

⁴⁷³ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 67. Ek 4: Şeyh Osman AKCURA ile yapılan görüşme.

⁴⁷⁴ Ek 1: Mushaf-ı Reş.

⁴⁷⁵ Yaratılış: 1-3.

⁴⁷⁶ Şahin, *Yezidiler*, s. 132.

⁴⁷⁷ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 10-11.

⁴⁷⁸ Yaratılış: 2/ 1-3.

⁴⁷⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018, s. 428.

Hıristiyanlık, Yahudilerin Roma'nın idaresi altında yaşadığı dönemde ortaya çıkar. Milattan önce 515 yılında ikinci kez inşa edilen “Süleyman Mabedi”, Yahudilerin hem dinî hem de sosyal merkezleri konumundaydı. O dönemde, Yahudiler arasında önemli sayılan topluluklar arasında Sadukiler, Ferisiler ve Esseniler vardır. Hz. İsa da böyle bir zamanda ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁰

Hıristiyanların kutsal kitabı “*Kitab-ı Mukaddes*” olarak isimlendirilir. Kitab-ı Mukaddes, “*Eski Ahit*” ve “*Yeni Ahit*” olmak üzere iki bölümden oluşur. Eski Ahit, Hz. Musa ile Tanrı'nın Sina'da yapmış olduğu sözleşmeyi, Yeni Ahit ise, Hz. İsa'nın havarileriyle birlikte yedikleri son akşam yemeğinde yapmış oldukları sözleşmeyi ifade eder. Hıristiyanlara göre, Eski Ahit'in tek başına bir anlamı yoktur. O'nun tamamlayıcısı olarak Yeni Ahit'e ihtiyacı vardır. Yeni Ahit'i oluşturan yazılar kendi içerisinde sınıflara ayrılır. Bunlar;

1-Matta, Markus, Luka, Yuhanna ve Resullerin İşleri kitaplarıdır ki, bunlar rivayete dayanan kutsal yazılardır.

2- Mektuplar: Pavlus'un ve diğer elçilerin yazmış olduğu on üç mektuptur.

3-Apokaliptik Yazılar: 1545 yılında Trent Konsilinde Yeni Ahit'e dâhil edilen yazılardır.⁴⁸¹

İnciller her ne kadar Matta, Markus, Luka, Yuhanna olarak bilinseler de gerçekte isimsiz olarak yazılmıştır. Bu isimler, ikinci yüzyılın ikinci yarısından sonra kullanılmaya başlanır. Tarihsel olarak bu dört İncilden ilk yazılanı Markus İncilidir. Hıristiyanlara göre, Yuhanna ve Matta, İsa'nın gerçek havarileri, Markus, Pavlus'un takipçisi, Luka'da Pavlus'un talebesidir. Dört İncil'in temel olarak ele aldığı konular şunlardır: a) Dört İncilde de ortak olan Hz. İsa'nın halkına yönelik söylemiş olduğu sözler ve yapmış olduğu eylemler. b) Hz. İsa'nın acı çekmesi ve gömülmesi olayı dört İncil'de de anlatılır. c) Matta, Luka ve Yuhanna da ortak olan Hz. İsa'nın öldükten sonra taraftarlarına görünmesi ile ilgili anlatılanlar. d) Matta ve Luka incillerinde Hz. İsa'nın doğumu ve çocukluğu ile ilgili anlatılanlar ortak noktalardır. e) Hz. İsa'nın insan

⁴⁸⁰ Eroğlu, “Hıristiyanlık”, s. 428.

⁴⁸¹ Altan Armutak, “Yahudi ve Hıristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları”, *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, (2008), s. 49-50; Eroğlu, “Hıristiyanlık”, s. 449.

olarak bedenleşmesinden önceki hali ile ilgili bilgiler Yuhana incilinde yer alıp diğer incillerde yer almaz.⁴⁸²

Hıristiyanlar, Tanrı'yı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adı altında “*üçlükte birlik*” ya da “*birlikte üçlük*” olarak tasvir ettikleri ve adına da “*teslis*” dedikleri bir inanca sahiptir. Bu inanca göre, “*Baba*” evreni yaratmış, Tanrı'nın İsa Mesih'te bedenleşmiş hali olan “*Oğul*” günahıtan insanları kurtarmak üzere gelmiş ve kendini çarmıhta feda etmiş, “*Kutsal Ruh*” ise, ilahi olan sevgiyi insanın kalbine vermiştir. Hıristiyanlar, bu inancın akılla değil ancak imanla anlaşılabilceğini söyler. Bu inanç sistemi, 325 İznik ve 381 İstanbul Konsili'nde Kilise'nin resmi inanç öğretisi olarak kabul edilir.⁴⁸³

Hıristiyan inancına göre, Hz. İsa, hem insan hem de Tanrı'nın tek oğludur. Bundan dolayı İsa'nın hem ilahi hem de insani boyutuna iman ve Tanrı ile aynı cevhere sahip olduğu inancı vardır. 325 yılında düzenlenen İznik Konsili'nde İsa'nın, Tanrı'nın bedenleşmiş oğlu olduğu resmen ilan edilmiştir.⁴⁸⁴

Hıristiyanlara göre, Hz. Âdem, Tanrı ile arasında yapılan sözleşmeyi bozar ve yapmış olduğu davranıştan dolayı Tanrı ile insanların arası açılır ve bu olay, Tanrı'nın insanlardan uzaklaşmasına neden olur. Hz. İsa ise, Âdem'in yapmış olduğu bu itaatsizliği kaniyla ödedikten sonra, insanlar ile Tanrı arasındaki ilişkiler yeniden düzene girer. Hz. İsa'nın ölümünün üçüncü gününde tekrar dirilmesi bu kefaretin ödendiğinin işaretidir.⁴⁸⁵

Hıristiyanların, adına “*sakrament*” dedikleri birçok inanç göstergeleri vardır. Sakrament, Tanrı'nın da aktif bir şekilde bulunduğuna inanılan ve düzenli olarak yapılan kutsal ayinlerdir. Hıristiyanlar, sakramentler sayesinde Tanrı'nın lütfuna, merhametine ve kutsamasına erişebileceklerini düşünür. Roma Katolik Kilisesi ve Ortodoks Kilisesi mensuplarına göre, vaftiz, konfirmasyon, günah itirafı, evharist,

⁴⁸² Remzi Kaya, “İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan Peygamber Oluşu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, (2004), s. 53.

⁴⁸³ Anthony F. Buzzard, Charles F. Hunting, *Teslis Öğretisi Hıristiyanlığın Kendi İçindeki Yararı*, New York: Uluslararası Akademisyenler Yayınları, 1998, s. 5.

⁴⁸⁴ Mahmut Aydın, “Hıristiyanlık” *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 95.

⁴⁸⁵ Mehmet Alparslan Küçük, “İkonografiden İnanca “İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya” Süreci”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, (Aralık 2016), s. 230-274; Anthony F. Buzzard, Charles F. Hunting, *Teslis Öğretisi*, s.21.

evlilik, rahip takdisi ve hastayı yağlama kabul edilen yedi sakramenttir. Protestan Kilisesi mensupları ise, sadece vaftiz ve evharisti kutsal sakrament olarak kabul eder.⁴⁸⁶

Vaftiz sakramenti, Hıristiyan imanının ilk şartı olarak kabul edilir ve suya dalarak ya da bedenini belli yerlerini yıkayarak gerçekleştirilir. *Konfirmasyon sakramenti*, Kutsal Ruhun inayeti sakramentidir. Vaftiz işleminden sonra çocuğun kiliseye olan aidiyeti gerçekleşmiş olur. Bu aidiyetin pekiştirilmesi, onaylanması için, çocuğun alınına Kutsal Ruhun simgesi olarak kabul edilen yağ sürülür ve böylece çocuk, Kutsal Ruh kabul etmiş sayılır. *Tövbe sakramenti*, kişinin günahını kilisede itiraf etmesi ve rahibin de bu günahı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına bağışlamasıdır. *Evharist*, Hz. İsa'nın havarileri ile birlikte yemiş olduğu son akşam yemeğini temsil eder. Hıristiyanlar, pazar günleri düzenli olarak İsa Mesih ile bütünleşecekleri inancıyla İsa'nın bedenini ve kanını temsilen şaraba ekmek batırıp yer. *Evlilik sakramenti*, evlenecek olan çiftler için kiliselerde bazı duaların okunmasıyla gerçekleştirilen sakramenttir. Bu sakramentin amacı evlenen çiftlerin kilisede takdis edilmesidir. *Rahip takdisi sakramenti* ise, rahip olacak kişi için düzenlenir. Bu törende rahip olacak kişi kendisini Hıristiyanlığa adayacağına dair söz verir. *Hastayı yağlama*, ölecek olan hastalara, rahatlatmak ve iyileştirmek amacıyla dualar eşliğinde yağ sürülmesi ayinidir.⁴⁸⁷

Hıristiyanlık, bayramları açısından zengin bir dindir. Kutsal saydıkları İsa, Meryem, azizler ile ilgili birçok özel ve kutsal günleri vardır. Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın pazar günü dirildiğine ve Kutsal Ruhun da pazar günü indiğine inandıkları için pazar günlerini kutsal kabul eder.⁴⁸⁸ Hıristiyanların kutladığı bayramlar arasında en bilineni "Noel" dir. Noel, 25 Aralık günü Hz. İsa'nın doğumu anısına kutlanır ve bu bayram "Christmas" olarak da bilinir. Noel'e dört hafta öncesinden hazırlıklar yapılarak başlanılır ve bu dört haftalık döneme Mesih'in gelişini bekleme anlamına gelen "Advent Dönemi" denir. Advent Dönemini Hıristiyanlar perhiz ve dualarla geçirir. Noel, dinî bir bayram olduğu için Hıristiyanlar, 24 Aralık günü kilisede dualar eder, İncilden bölümler

⁴⁸⁶ Salihe Esen, "Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 52, (2017), s. 111-130; Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 98-100.

⁴⁸⁷ Ali Erbaş, "2000 Yılında Hıristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)", *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*, (09-10 Haziran 2001), s. 230-235.

⁴⁸⁸ Eroğlu, "Hıristiyanlık", s. 461.

okur. Noel sabahında da yine kilisede ayin yapılır ve Noel kutlamaları sona erer. Hıristiyanların bir başka bayramı, vaftiz bayramı olan “*Epifani*”dir.⁴⁸⁹

Hız. İsa'nın Tanrı olduğunu açığa çıkardığı bazı olaylar vardır. Bunlardan en önemlisi vaftiz sırasında meydana gelir. Bu hadise İncillerde şöyle anlatılır:

*“O günlerde Celile'nin Nasıra Kenti'nden çıkıp gelen İsa, Yahya tarafından Şeria Irmağı'nda vaftiz edildi. Tam sudan çıkarken, göklerin yarıldığını ve Ruh'un güvercin gibi üzerine indiğini gördü. Göklerden, “Sen benim sevgili Oğlum'sun, senden hoşnudum” diyen bir ses duyuldu.*⁴⁹⁰

Hıristiyanlar için en önemli gün Paskalya günüdür. İlkbaharda gece-gündüz eşitliğinden sonraki dolunayı izleyen ilk Pazar günü kutlanması 325 İznik Konsili'nde kararlaştırılır. Bu tarihlerde, 21 Mart ve 25 Nisan tarihleri arasında bir güne denk gelir. Paskalya Bayramına başlamadan önce hazırlık dönemi vardır. Bu döneme “*Büyük Perhiz*” dönemi denir. Bu dönemin başlangıcı “*Kül Çarşambası*”dır. Kül Çarşambası'nda ayin yapılarak küller takdis edilir ve takdis edilen bu külleri Hıristiyan halkı başlarına serper. Kül Çarşambası ile başlayıp pazarları hariç kırk gün süren bu hazırlık döneminde dualar edilir ve İsa'nın çölde kırk gün oruç tutması anısına oruç tutulur. Paskalya gününün İsa'nın diriliş günü olduğuna inanıldığı için bu bayram Hıristiyanlar için sevinç bayramıdır.⁴⁹¹ İsa'nın diriliş günü olarak kutlanan Paskalya Bayramı'nın ellinci günü “*Pentekost Bayramı*” olarak kutlanır. Bu gün, Kutsal Ruh'un havariler üzerine iniş günü olarak kabul edilir.⁴⁹² Bu olay İncil'de şöyle anlatılır: “*Pentekost Günü geldiğinde bütün imanlılar bir arada bulunuyordu. Ansızın gökten, güçlü bir rüzgârın esişini andıran bir ses geldi ve buldukları evi tümüyle doldurdu. Ateşten dillere benzer bir şeylerin dağılıp her birinin üzerine indiğini gördüler.*”⁴⁹³

Tarihi sürece bakıldığında Hıristiyanlığın birçok mezhebe ayrıldığı görülür. Bu mezheplerden günümüze kadar varlığını devam ettirenler olduğu gibi günümüze ulaşamayıp yok olanlar da olmuştur. Günümüze kadar ulaşan mezhepleri İlk Dönem Doğu Kiliseleri, Ortodoks Mezhebi, Katolik Mezhebi ve Protestan Mezhebi olmak üzere dörde ayırmak mümkündür.

⁴⁸⁹ Mehmet Katar, “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, Cilt 3, Sayı 9, (Ocak- Nisan 2001), s. 10.

⁴⁹⁰ Markos: 1/9-11.

⁴⁹¹ Katar, “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, s. 7-27.

⁴⁹² Eroğlu, “Hıristiyanlık”, s. 465.

⁴⁹³ Elçilerin İşleri: 2/1-4.

İlk Dönem Doğu Kiliseleri içine, 451 Kadıköy Konsili ve öncesinde farklı inançları benimsedikleri için kilise tarafından aforoz edilen ve günümüze kadar mensupları bulunan kiliseler girer. Bu kiliseler, Nesturi Kilsesi, Monofizit Kiliseler ve Maruni Kilisesi'dir. Monofizit Kiliseler içine de, Süryani Kilisesi, Ermeni Kilisesi, Kıpti Kilisesi ve Habeş Kilisesi girer.⁴⁹⁴

Günümüze kadar ulaşan mezheplerden bir tanesi de Ortodoks Mezhebidir. Ortodoks, “doğru inanç” anlamına gelir. 1054 yılında Hıristiyanlık büyük bölünmelere gider. Bu bölünmelerde merkezi İstanbul olan ve Doğu'da kalan bölüme “Ortodoks” adı verilir. Günümüzde Rusya, Yunanistan ve Balkanlarda yaşayan Hıristiyanların büyük bölümü Ortodoks Mezhebi mensuplarıdır. Bu mezhep birbirinden bağımsız olan on altı kiliseden oluşur. Ortodoks Mezhebi kutsal metinleri dinî kaynak olarak kabul eder. Kutsal metinlerden de Yuhanna İncili'nin ayrı bir yeri vardır. İlk yedi konsili ve bu konsillerde alınan kararları kabul eder. Mezhep mensuplarına göre, Meryem Ana, Tanrı'nın anasıdır ve bundan dolayı da Meryem Ana kutsal sayılır. İbadetlerde Baba, Oğul ve Kutsal Ruh kadar Meryem Ana'nın da adı sürekli geçer. Mezhebe göre, kişinin kurtuluşu ancak kilise yoluyla gerçekleşir. Kilisede Piskoposlar sadece İsa Mesih'i temsilen vardır. Yedi sakrament kabul edilir. Ortodoks mezhebine mensup olan Hıristiyanın yılda en az bir kez kilisenin ortasında ve papazın huzurunda günah itirafında bulunması gerekir. Ruhbanlığın da önemli bir yeri vardır. Kilisenin hizmeti din adamları olan piskopos, papaz ve diyakos tarafından yerine getirilir. Bunlar içinde en yetkili olan piskopostur. Kiliseler mezhep için önemli sayılan ikon ve resimlerle süslüdür.⁴⁹⁵

Katolik Mezhebi de günümüze kadar varlığını devam ettiren ve en fazla mensubu bulunan mezheptir. Bu mezhebin mensupları çoğunlukla İtalya, Fransa, İspanya ve Portekiz'de bulunur. Ayrıca Almanya'nın da yarısı Katolik Mezhebine mensuptur. Katolik kilisesi merkez olarak İtalya'nın Roma şehrinde bulunan Vatikan'ı kabul eder. Mezhebe göre, Vatikan dünyevi bir devlettir ve başkanı da Papa'dır. Papa, İsa Mesh'in dünyadaki vekili ve ilk Roma piskoposu olan Petrus'un da halefidir. Papanın yanılmaz bir otorite olduğu 1870 yılında yapılan I. Vatikan Konsili'nde kabul edilmiştir. Katolik

⁴⁹⁴ Aziz Suryal Atiya, “Doğu Hıristiyanlığı Tarihi”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, (Mayıs- Ağustos 2013), s. 214-215..

⁴⁹⁵ Şener Faruk Bedir, “Reformasyon'dan Günümüze Eevanjelik Hıristiyanlık”, *Birey ve Toplum*, Cilt 3, Sayı 6, (Güz 2013), s. 74.

Kilisesi, Kutsal Ruh'un Baba'dan ve aynı zamanda Oğul'dan geldiği görüşünü savunur. Kilise, yirmi bir konsilin tamamını kabul eder. Kutsal Ruh'un da yapılan bütün konsillerde bulunduğu inanılır. Katoliklerde şehitler ve azizler önemli bir yere sahiptir. Şehitlerin, azizlerin heykelleri önünde ta'zimde bulunulur ve onlardan kurtuluş için yardım istenir. Yedi sakrament de kabul edilir. Ortodoks kilisesinde olduğu gibi ruhbanlık sınıfı piskopos, papaz ve diyakos olarak üçe ayrılır. Ruhbanlığın en üst yetkilisi olan Papa, Roma Piskoposudur. Mutlak ve evrensel yetki Papadadır. Konsiller ancak Papa'nın izniyle ve başkanlığında toplanır. Katolik kilisesinde evlilik kutsaldır. Evlenen bir kişi bir daha boşanamaz.⁴⁹⁶

16. yüzyıldan sonra Katolik kilisesine karşı yeni dini hareketler ortaya çıkmaya başlar. Bu hareketler Luther ile başlayıp Zwingli ve Calvin ile devam eder. Bu hareketlerden yeni mezhepler ortaya çıkar ve bu ortaya çıkan mezheplere "Protestanlık" ismi verilir. Protestanlar farklı mezheplere sahip olsalar da temellerinde ortak inançları vardır. Bu ortak inançlar; Sola Fide (yalnızca iman), Sola Gratia (yalnızca lütuf) ve Sola Scriptura (yalnızca kutsal yazılar) dır. Protestanlara göre, bir kişinin kurtuluşu yalnızca imandır. Bu iman da sadece Tanrı tarafından verilir. Katolıklara göre kutsal kitabı ruhban sınıfı yorumlama yetkisine sahipken Protestanlara göre herkes kutsal kitabı yorumlayabilir. Vaftiz ve Evharistiya olmak üzere iki sakramente inanırlar. Tanrı'nın yetkisinin belirli bir sınıfın elinde olmasını yani ruhbanlığı kabul etmezler. Azizlere ve onlardan gelecek şefaate inanmazlar. Kiliselerinde resim ve heykel kesinlikle bulunmaz sadece uzun bir haç bulundururlar.⁴⁹⁷

3.4.2. Yezidiliğin Oluşumunda Hıristiyanlığın Etkisi

Yezidilerin yaşadıkları bölgelerin yakınında Hıristiyan toplulukların yaşadıkları tarihi bir gerçektir. Yezidi inanç ve uygulamalarına bakıldığında da bazı unsurların Hıristiyanlıktaki öğelerle benzeştiği görülür. Dolayısıyla bu komşuluk ve yakın irtibat Yezidilerin pek çok öğeyi Hıristiyanlıktan aldığını gösterir.

⁴⁹⁶ Esen, "Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler", s. 120.

⁴⁹⁷ Mehmet Alpaslan Küçük, "Anadolu'da 'Protestan Ermeni Milleti'nin Oluşumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 2, (2009), s. 153-186; Mahmut Yılmaz, "Hukuk Tarihi Açısından Hıristiyanlık", *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, (2015), s. 12-31.

Yezidilerde “Huda” dedikleri Tanrı’nın üç şekilde tecelli ettiği inancı vardır. Bunlar; “Tanrı”, “Melek Tavus” ve “Şeyh Adî” dir. Yezidi inancına göre, Tanrı, Melek Tavus ve Şeyh Adî üçü de özünde aynıdır. Aynı zamanlarda ayrı ayrı görünmeleri elbise değiştirme gibidir. Birden üç, üçten de bir çıkar anlayışına sahiplerdir.⁴⁹⁸ Yezidilerdeki bu inanç, Hıristiyanlığın en önemli inanç esaslarından biri olan *teslis* inancına benzemektedir. Hıristiyanlıkta Baba ve Oğul’un Tanrı kabul edilmesi 325 İznik Konsili’yle, Kutsal Ruh’un Tanrı olarak kabul edilmesi ise, 381 İstanbul Konsili’yle karara bağlanmıştır.⁴⁹⁹

Yezidi inancının dört dini bayramından biri olan ve 1 Nisan’da kutlanan “Yeni yıl Bayramı” Yezidiler için önemli bir yere sahiptir. Yeni yıl Bayramı, Yezidilerin ikamet ettiği her bölgede kutlanır. Bu bayram için özel hazırlıklar yapılır. Mezarlar ziyaret edilir, mezarların üzerine gelip geçenlerin yiyebilmeleri için, içinde çerezlerin, börek, çöreklerin ve paskalya yumurtalarının bulunduğu tepsiler bırakılır. Bayram için Paskalya yumurtaları renk renk boyanarak üzerine çeşitli resimler yapılır. Yezidiler, yumurtanın yaşamı simgelediğini düşünür ve yumurtanın onlar nazarında ayrı bir önemi vardır.⁵⁰⁰

Şekil 6: Yezidi Paskalya Yumurtaları

⁴⁹⁸ Mehmet Bayrak, *Avelilik ve Kürtler*, Wuppertal: Özge Yayınları, 1997, s. 28; Şahin, *Yezidiler*, s. 131.

⁴⁹⁹ Mehmet Katar, “Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)”, *Journal Of Islamic Research*, Cilt 20, Sayı 3, (2007), s. 330-339; Küçük vd. , *Dinler Tarihi*, s. 280.

⁵⁰⁰ Aydemir, “Küresel Dünyada Küçük Dini Grupların Varoluşsal Sorunları ve Entegrasyonel Asimilasyonu: Yezidiler Örneği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, (Temmuz-Aralık 2101), s. 22.

Hıristiyanlıkta da Paskalya Bayramı için hazırlanan paskalya yumurtaları vardır ve tıpkı Yezidilerde olduğu gibi Hıristiyanlar da yumurtaların üzerine çeşitli resimler yapar. Hıristiyanlarda yumurta, Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesinden sonra, Hz. İsa'nın tekrar dirilerek göğe yükseltilmesini simgeler.⁵⁰¹

Yezidilerden Laleş'te bulunan Şeyh Adî Türbesi civarında yaşayanlar, bir çocuk doğduğunda çocuğu türbeye getirir ve buradaki Yezidiler için kutsal sayılan suda vaftiz eder.⁵⁰² Laleş'ten uzakta yaşayanların çocuklarını ise, zaman zaman Yezidilerin bulunduğu bölgelere gelerek din dersleri veren Kavvallar, vaftiz eder. Kavvallar, her zaman Şeyh Adî Türbesi'den getirdikleri kutsal suyu yanlarında bulundurur ve bu suyla vaftiz işlemi gerçekleştirir. Yezidilerde vaftiz, şeyh tarafından veya kavvallar tarafından çocuğun üç defa suya daldırılıp çıkarılmasıyla ve kulağına “*Sen artık Yezid'in kuzusu oldun, artık sen Yezid'in yoluna kurban olabilirsin*” sözlerinin söylenmesiyle yapılır.⁵⁰³

Hıristiyanlıkta, inancın göstergesi sayılan yedi sakrament vardır ve bu sakramentlerden ilki vaftizdir. Hıristiyanlarda vaftiz, suya dalma veya bedenin belli bölgelerini yıkamak suretiyle olur. Vaftiz, Hıristiyanlara göre, imanın kabul edilmesinin ilk aşamasıdır.⁵⁰⁴ Vaftiz sadece kilise tarafından görevlendirilmiş papaz tarafından gerçekleştirilir.⁵⁰⁵ Sabiiler ve Hıristiyanlarla aynı bölgede yaşayan Yezidilerin iki dinde de bulunan vaftizi, bu dinlerin etkisinde kalarak kendi dinlerine uyarladıkları görülmektedir.

Yezidi inancında, soyu Şeyh Adî b. Müsafır aracılığıyla Yezid b. Muaviye'ye dayandığına inanılan, dinî ve dünyevî bütün güçlere sahip “*Mir*” adını verdikleri din adamları vardır. Şeyh Adî vefat etmeden önce yerine Mola Mira kabilesinden Berekat'ı bırakır. O günden sonra Mirler sadece bu aileden seçilir. Mirler din ve dünya işlerini yürütür. Mirlerin başı “*Miru'l Umera*”dir. Bütün Yezidilerin ona itaat etme zorunluluğu vardır. İtaat etmeyenler, Miru'l Umera'nin yaptıklarını eleştirenler büyük cezalar alır. Böyle kişilerin üzerinden hırkaları çıkarılıp yüzleri traş edilir ve artık kimse onunla

⁵⁰¹ Küçük, “İkonografiden İnanca “İsa Mesih'in Dirilişi / Paskalya” Süreci”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 232.

⁵⁰² Faik Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2003, s. 155-156; Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 84.

⁵⁰³ Şahin, *Yezidiler*, s. 160; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 84.

⁵⁰⁴ Aydın, “Hıristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 98.

⁵⁰⁵ Cemaledin Şarkâvi, *Kilise ve Sakrament*, (çev. Eldar Hasanoğlu), İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012, s. 103.

konuşmaz. Bir bakıma dinden *aforo*z edilir ve bu yetki de sadece Miru'l Umera'nındır. Çünkü bu kişi Şeyh Adî'nin yeryüzündeki vekilidir ve günahsızdır.⁵⁰⁶ Yezidilerin inançlarına *aforo*z etme inancını, aynı bölgede yaşadıkları Hıristiyanlardan aldıklarını söylemek mümkündür. Hıristiyanlıkta kendi inanç ve yorumlarına karşı farklı düşüncede olanlar *aforo*z edilir. Cemaatlerinde kilisenin genel kabul ettiği inançların aksini söyleyenler *aforo*z edilerek cemaat dışına atılır.⁵⁰⁷ Bu tutumlarını kutsal metne dayandırırılar. Kutsal kitapta “*Köpekler, büyücüler, fuhuş yapanlar, adam öldürenler, putperestler, yalanı sevip hile yapanların hepsi dışarıda kalacaklar*”⁵⁰⁸ ve bir başka pasajda da: “*Onları da dinlemezse, durumu inananlar topluluğuna bildir. Topluluğu da dinlemezse, onu putperest ya da vergi görevlisi say*”⁵⁰⁹ geçmektedir.

Yezidiler için ziyaret edilecek yer Laleş'te bulunan Şeyh Adî'nin türbesidir. Yezidi olan kişi Laleş'e gitmeden önce, ziyaret esnasında ya da ziyaret dönüşünde kurban keser. İnsanlara dağıtmak veya ziyaret yerinde bulunan görevlilere vermek maksadıyla adına “*savık*” denilen ve kutsal sayılan ekmek yapılır. Yezidiler arasındaki bu gelenek, Hıristiyanlardaki Hz. İsa'nın son akşam yemeği anısına icra edilen ekmek ve şarap geleneğine benzemektedir.⁵¹⁰ Ayrıca, bütün Yezidilerde olmasa da özellikle “*Halit*” diye bilinen Diyarbakır Yezidilerinin “*Rabbin Sofrası*” adını verdikleri Hıristiyanlıkta düzenlenen komünyon merasiminin bir benzeri merasimleri vardır. Bu törende, en yüksek sınıfın en yaşlı din adamının başkanlığında müridler bir sofrada buluşur. Törene başkanlık eden din adamı, eline bir bardak şarap alır ve sofrada bulunan müritlere: “*Bu nedir?*” diye sorar. Arkasından yine kendisi: “*Bu İsa'nın kâsesidir, İsa burada hazırdır*” der ve kâsede bulunan şarabı tek seferde içer. Sofrada bulunanlar da kendi önlerinde bulunan şarapları içer.⁵¹¹ Halitî Yezidilerinin, Hıristiyanlarda yapılan ayinin aynısını yapmaları, hatta Hz. İsa'nın da ismini geçirmeleri, bu geleneği Hıristiyanlardan aldıklarını açıkça göstermektedir.

⁵⁰⁶ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 124; Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 72; Şahin, *Yezidiler*, s. 178.

⁵⁰⁷ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Farklı İnanıcı Tehdit Olarak Algılanmanın Sonucu: Engizisyon Terörü”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, (1994), s. 93-100.

⁵⁰⁸ Vahiy: 22/15.

⁵⁰⁹ Matta: 18/17.

⁵¹⁰ Tori, *Yezidilik ve Yezidiler*, s. 73.

⁵¹¹ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 79; Çakar, *Yezidilik*, s. 151.

3.5. HİNDUİZM

3.5.1. Hinduizm İle İlgili Genel Bilgiler

Hindistan, farklı ırkların birbirleriyle kaynaşıp kendi içlerinde eridikleri ve dinî felsefenin beşiği olarak görülen bir ülkedir.⁵¹² Hindistan'da ortaya çıkmış ve tarihi en eski olan din Hinduizm'dir. Günümüzde büyük bir bölümünün Hint Yarımadasında yaşadığı bir milyardan fazla Hindu vardır. Dünyadaki nüfusun % 15'ini oluşturan Hindular, Hıristiyanlık ve İslamiyetten sonra dünyadaki üçüncü büyük dindir.⁵¹³ Kendilerine ezeli- ebedi şeriat anlamına gelen “*sanatana dharma*” adını verirler. Hinduizmin Hint yarımadasıyla sınırlı olması, bu dinin etnik kökenli bir din olduğu ve bu özelliğiyle de Yahudiliğe benzediği görülür. Ancak Hinduizmi Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyetten ayıran en önemli özelliği bu dinin belli bir kurucusunun ve iman esaslarının olmamasıdır.⁵¹⁴

Hinduizm, belirli bir kalıbı olmayan, çok yönlü ve bütün insanlara herşeyi sunan bir inanç sistemidir. Hindistan'da yaşayıp, Hindistan'ı kutsal bir vatan sayan ve Hindistanla ilgisi olan herşeye kutsal bir bağ ile bağlı olan, ister Ari olsun ister olmasın, çok tanrıya tapan da tek tanrıya tapan da herkes Hindu sayılır.⁵¹⁵

Hinduların Tanrı inancına baktığımızda; politeist, monoteist, panteist, teslis inançlarının hepsini bir arada görmek mümkündür.⁵¹⁶ Hıristiyanların inandığı teslis inancına yakın bir inanç sistemini Hinduizm'de de görmek mümkündür. Hinduizm'de Brahma/Yaratıcı, Vişnu/Koruyucu, Şiva/Yaşatan ve Öldüren Tanrı olarak üçlü tanrı inançları vardır.⁵¹⁷ Çoğu Hindu ibadet ederken farklı tanrı isimleri kullansa da özünde aynı Tanrı'ya ibadet eder.⁵¹⁸

⁵¹² Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü Dinler- Mezhepler- Tarikatlar- Efsaneler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s. 245.

⁵¹³ Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018, s. 178.

⁵¹⁴ Louis Renou, *Hinduizm*, (çev. Maide Selen), İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 21; Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yayınları, 2010, s. 277.

⁵¹⁵ Ahmed Abdullah Masdüsi, *Yaşayan Dünya Dinleri: Sosyo-Politik İnceleme*, İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981, s. 211- 212; P.T. Raju, Wing-tsit Chan, Joseph M. Kitagawa, İsmail R. Farukî, *Asya Dinleri*, (çev. Abdullah Davutoğlu), İstanbul: İnkılab Yayınları, 2002, s. 23; Ali İhsan Yitik, “Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan”, *Milel ve Nihal*, Cilt 1, Sayı 1,(Aralık 2003), s. 20-39.

⁵¹⁶ Ranjan Mohapatra, “Hinduizm”, (çev. Hidayet Işık), *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Bahar 2002), Sayı 13, s. 213; Yitik, “Hinduizm”, *Dinler Tarihi I-II*, s. 177-216.

⁵¹⁷ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2008, s. 93.

⁵¹⁸ Günay Tümer, *Biruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 175-177.

Bu dünyada yapmış oldukları amellerinden dolayı “*karma*”, öldükten sonra tekrar hayata gelme “*samsara/reenkarnasyon/tenasüh*” Hinduizm’in en önemli öğretilerindendir.⁵¹⁹ Hinduizm’de tenasüh, ruhun bir bedenden başka bir bedene geçmesi olayıdır ve dört derecesi vardır. Bunlar; nesh, mesh, fesh ve resh’tir. Nesh, insan ruhunun öldükten sonra yine başka bir insan bedenine girmesi; mesh, insan ruhunun öldükten sonra hayvan bedenine girmesi; fesh, insan ruhunun bitkilerde bedene bürünmesi; resh, insan ruhunun öldükten sonra cansız varlıklarda bir müddet kalmasıdır. Hindularda tenasüh öğretisi ilk Upanişadlar döneminde ortaya çıkar. Ortadoğudaki dinlerin ahiret inancına büyük oranda benzerlik gösteren Vedaların ölüm ötesi inançları bu dönemde yerini karma-tenasüh öğretisine bırakır.⁵²⁰ Karma-tenasüh öğretisine göre bir ruh, nihai kurtuluşa erece kadar farklı bedenlerde yeryüzüne dönmek zorunda kalır. Kurtuluşa erdikten sonra ise, tanrılar katına yükselir ve bir daha yeryüzüne dönmek zorunda kalmaz.⁵²¹

Hinduizm’in öne çıkan bir başka öğretisi de yogadır. Yoga, kişinin gizli güçlerini ortaya çıkararak, kişiye birtakım doğüstü güçler kazandırdığına inanılan geleneksel Hindu inanç ve öğretilerini ifade eder. Yoga ile kişinin doğum-ölüm, tekrar doğum-ölüm çarkından bedensel ve ruhsal egzersizler sayesinde kurtularak ulvi hallere ulaşacağına inanılır.⁵²²

Hinduizm’in temel özelliklerinden bir tanesi de inek tapımıdır. Hindulara göre, ineklere gösterilen kutsallık, bütün canlı varlıkların korunması şeklinde yorumlanır. İnekler aracılığıyla insanlara, kendilerini diğer bütün canlılar gibi düşünmesi ve kendilerini diğer canlılara üstün görme sevdasından vazgeçmesi telkin edildiğine inanılır. Bu canlılardan ineğin seçilme sebebi, Hintlilere göre en sadık dost ve bereketin kaynağı olarak görülmesidir. Onlara göre inek sadece süt verdiği için değil, tarım ve ibadet için de önemlidir. Temmuz ayında inek tapım bayramı olan “Gopastami Bayramı” kutlanır. Bu bayramda inekler çeşitli renklere boyanır. İnsanlar ineklerin

⁵¹⁹ Fuat Aydın, *Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Arayışı*, Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2013, s. 63-66; Ali İhsan Yitik, “İslam Dini ve Hint Karma-Tenasüh İnancı”, *Gnostik Akımlar ve Ökültizm Sempozyumu*, (25-27 Mayıs 2012), s. 45-51.

⁵²⁰ Yitik, “Hinduizm” *Dinler Tarihi I-II*, s. 188-190.

⁵²¹ Fuat Aydın, “Dinlerde Kurtuluş Anlayışı (Teorik Bir Giriş Denemesi)”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2015), s. 90.

⁵²² Hammet Arslan, *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, s. 128-130.

etrafında dönerek tapınmalarda bulunur. Bu bayramda genellikle üst kast kadınlarını görmek mümkündür.⁵²³

Hinduizmin belirgin özelliklerinden bir tanesi de kast sistemidir. Kast sistemine göre toplum, brahminler, kşatriyalar, vaisyalar, sudralar ve paryalar olarak sınıflara ayrılır. Brahminler, din adamları; kşatriyalar, yöneticiler ve askerler; vaisyalar, tüccar, esnaf ve çiftçiler; sudralar, hizmetçiler ve paryalar da mensup oldukları kastın kurallarını çiğneyerek kastlarından atılmışlardan oluşan sınıfları oluştururlar. Hindulara göre kast sistemi Rig Vedalara dayanan dinî bir inançtır. Kastlar insan şeklinde tasvir edilen tanrının çeşitli organlarını ifade eder. Örneğin brahminler, tanrının ağzını, kşatriyalar kollarını, vaisyalar midelerini, sudralar da ayaklarını temsil eder. Bir Hindu doğuştan hangi kasta mensup ise o kast içerisinde ölür başka bir kasta geçiş yasaktır. Sadece, yaşarken mensubu olduğu kastın görevlerini tam anlamıyla yerine getirdiği takdirde bir sonraki hayatında bir üst kasta mensup olabilir.⁵²⁴

Hint kutsal metinleri onlarca ciltten oluşan ve “*vahyedilen*” anlamına gelen sruti türü eserler olan Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar ve Upanişadlar’dır. Bunlardan başka “*düşünerek kaleme alınan eserler*” anlamına gelen smiriti türü eserler olan, destanlar, dinsel hukuk alanını kapsayan kanunnâmeler, puranalar, sutralar vardır.⁵²⁵

Vedalar, Sanskritçe yazılmış “kutsal bilgi” anlamına gelen Hinduizmin temelini oluşturan kutsal metinlerdir. Milattan önce 1500-1000 yılları arasında yazıldıkları kabul edilse de kesin olarak ne zaman yazıldıkları bilinmemektedir. Vedalar, mantra ve brahmana olarak iki bölümden meydana gelir. Mantralar şiir tarzında yazılmış dualar, tanrılara övgülerden oluşurken, brahmanalar mantralarda anlatılanları açıklayıcı tarzda yazılmıştır. Brahmanalar; Vedalar gibi sruti kategorisinde olan vahiy kitaplarıdır. “*Hindu Talmudu*” olarak da isimlendirilen Brahmanalar, Vedalar’da yazılmış kurban törenlerini tefsir eder. Ayrıca, Hindistan’ın tarihi geçmişi, örf ve adetleri hakkında da bilgiler verir. Brahmanaların da ne zaman yazıldıkları bilinmemekle birlikte milattan önce 1000-500 yılları arasında yazıldıkları tahmin edilmektedir. Aranyakalar, Brahmanalar ile Upanişadlar arasında yazıldıkları varsayılmaktadır. Aranyakalar, yapılan dinî törenlerin gerçekte ne olduklarını kavrama, mutlak varlık inancı hakkında

⁵²³ Ali İhsan Yitik, “Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu” “Hinduizm”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, (2012), s. 310; Yitik, *Dinler Tarihi I-II*, s. 195-196.

⁵²⁴ Ali İhsan Yitik, “Bîrûnî’nin Kaleminden Hinduizm” , *Milel ve Nihal*, Cilt 10, Sayı 3, (Eylül-Aralık 2013), s. 164-165.

⁵²⁵ Yitik, “Hinduizm”, *Dinler Tarihi I-II*, s. 199.

tefekkür ve “om” gibi gizemli kelimelerden bahseder. Upanişadlar, Hint düşünce sisteminin en önemli kaynağı ve Hint felsefesinin en saf düşüncelerinin yer aldığı en son yazılan kutsal metinlerdir. M. Ö. 800-400 yılları arasında yazıldıkları tahmin edilmektedir.⁵²⁶

Hinduizmde ibadet tapınaklarda brahminlerin başkanlığında okunan dua ve ilahiler dışında genel olarak bireysel yapılır. Brahmin, kşatriya ve vaisya sınıfında olanlar güneş doğmadan, öğle vakti ve güneş battıktan sonra olmak üzere günün üç vaktinde ibadet ederler. Hindulara göre, güneş kutsal sayılır. Sabah güneşini Brahma, öğle güneşini Vişnu ve akşam güneşini de Şiva olarak tasvir ederler. İbadet, evlerde bulunan puja odasında ya da Ganj Nehrinin kenarında kişinin kutsal sayılan “om” kelimesini söylemesiyle başlar ve tanrının isimleri zikredilerek kendisinin Tanrı ile özdeş olduğunu hatırlatan sabah duasının okunmasıyla devam eder. Sonrasında banyo yapıp saçlar toplanarak ibadet tamamlanır. Öğle ibadetinde, tanrı heykeli üzerinde yoğunlaşılır, tanrıya yiyecekler sunulur, tütsüler yakılır. Kutsal metinlerden bölümler okunarak ibadet tamamlanır. Akşam ibadetinde kişi abdest alır ve ibadet edeceği yere kutsamak maksadıyla su serper. Daha sonra güneşin bulunduğu tarafa doğru yönelir. Tefekkürden sonra kutsal metinlerden okuyarak akşam ibadetini de tamamlamış olur.⁵²⁷

Hinduizm’de erkek çocuklar için dine giriş törenleri düzenlenir. Törende çocuğa adalet ipliği takılır ve çocuk bu ipliği hiçbir zaman çıkarmaz. Törende çocuğa dinen önemli sayılan *Gayatri Duası* öğretilir. Hinduizm’de düğünler de hem dinî hem de sosyal açıdan önemlidir. Hindu düğünleri yaklaşık bir hafta sürer. Kişi adına düzenlenen son tören ise cenaze törenidir. Cenaze törenleri, ruhun bedenden ayrılarak bu dünyayı terkedip *Atalar Diyarına* ulaşmasını sağlamak, hayalet olup yakınlarına zarar vermesini engellemek, ölümden dolayı çevreye bulaşan manevi kirlerden korunmak amacıyla düzenlenir. Cenaze genel olarak ateşte yakılır. Ceset yakıldıktan sonra tören başarıyla tamamlanmış olduğundan yakınlara tatlı ikram edilir. Ölümden sonra onuncu, yirminci ve yıldönümlerinde ruhun başka bir bedene girmesine yardımcı olmak amacıyla bu ikramlara devam edilir. Eğer bütün bu işlemler sorunsuz halledilmişse, ölen kişinin düzgün bir şekilde yeni bir bedende can bulmuş olduğuna inanılır.⁵²⁸

⁵²⁶ Yitik, “Hinduizm”, *Dinler Tarihi I-II*, s. 199-204.

⁵²⁷ Yitik, “Hinduizm” *Dinler Tarihi I-II*, s. 207-209.

⁵²⁸ Yitik, “Hinduizm”, *Dinler Tarihi I-II*, s. 209.

Hinduizm’de üç temel mezhep vardır. Bunlar, *Şivacılık*, *Vişnuculuk* ve *Saktizm*’dir. *Şivacılık*, Şiva’yı en yüce Tanrı kabul eder ve temel dinî görev olarak Şiva’ya tapınmayı esas alır. Mezhep mensuplarına göre, Şiva, öldüren ve yaratan, insanları çok seven, merhametli bir tanrıdır. İyiliklere zemin hazırlamak için kötülükleri yok eder. Kendisine itaat ve hürmet eden herkes için iyilikler ve güzellikler yaratır. *Vişnuculuk*, mezhep taraftarlarına göre, Vişnu, şefkatli bir baba gibidir ve şefkati ve merhameti ile ön plandadır. Dünyadaki iyileri korumak için zaman zaman yeryüzüne iner. Bir diğer mezhep olan *Saktizm*’de ise tanrılar genellikle eşleriyle birlikte temsil edilir. Tanrının dişil yönüne tapınma vardır.⁵²⁹

Hinduizm, kendine has inanç, ibadet ve anlayışlara sahip olan ve dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan bir dindir.⁵³⁰ Başta tenasüh inancı olmak üzere temel Hint inançlarının etkilerini, dünyadaki birçok dinde görmek mümkündür.⁵³¹

3.5.2. Yezidiliğin Oluşumunda Hinduizm’in Etkisi

Hinduizm’in temel özelliklerinden birisi olan kast sistemi, *Brahminler*, *Kşatriyalar*, *Vaisyalar* ve *Sudralardan* oluşur. Brahminler, din adamları sınıfını, Kşatriyalar, asker ve yönetici olanların sınıfını, vaisyalar, esnaf ve çiftçilerin sınıfını ve Sudralar da hizmetçi sınıfını oluşturur. Ayrıca bu dört sınıftan dahi sayılmayan kast dışı olan ve dokunulmaz olarak bilinen *Paryalar* vardır.⁵³²

Hinduizmdeki toplumu sınıflara ayıran kast sisteminin benzerini Yezidi inanç sisteminde de görmek mümkündür.⁵³³ Yezidiler kasta ayrılmış bir topluluk olarak karşımıza çıkar. Bu kast sisteminin en üst mertebesinde grubun dünya işlerinden sorumlu olan *Emir* vardır. Bir kişinin emir olabilmesi için ancak babasının da emir olması gerekir. Yezidi kast sistemi, *şeyhler*, *pirler*, *kavvallar*, *fakirler*, *koçaklar* ve *müritlerden* oluşur. *Şeyhler*, dini işlere bakar. Şeyhler sınıfının başında *Baba Şeyh* vardır ve Baba Şeyhi, ancak Emir atayabilir. Dinî törenleri, bayramları şeyhler yönetir. *Pirler*, dinî törenler düzenlenirken şeyhlerin en büyük yardımcılarıdır. Pirlerin arasından bir *Baba Çavuş* seçilir ve Baba Çavuş’ta Laleş’te bulunan tapınağı korumakla

⁵²⁹ Yitik, “Hinduizm” *Dinler Tarihi-II*, s. 210-212.

⁵³⁰ Yemenlioğlu, *Dinler Tarihi*, s. 345.

⁵³¹ Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü: Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler*, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1993, s. 245

⁵³² Yitik, “Bîruni’nin Kaleminden Hinduizm”, s. 164-165.

⁵³³ Türkoğlu, *Yezidilik*, s. 130.

görevlidir. Baba Çavuş'un evlenmesi yasaktır. Pirlar idari işlerle uğraşmaz# şeyhlerin verdiği görevden arta kalan zamanlarını ibadetle geçirir. *Kavvallar*, bayramlarda Laleş'e gelir ve def çalarak gelenlere ilahiler söyler. Ayrıca en önemli görevleri minyatür bir tavus kuşu figürünü yanlarına alarak Yezidi köylerine gitmek ve köylerden zekât toplamaktır. Diğer bir sınıf da "*Fakirler*"dir. *Fakirler*, vakitlerini dualar okuyup tefekkür ederek geçirir. Bir başka sınıf da Koçaklardır. *Koçaklar* evlerini, memleketlerini bırakıp Laleş'e yerleşmiş hacılardır. Görevleri, Laleş'e gelenlerin ihtiyaçlarını karşılayıp onların rahat etmesini sağlamaktır. Yezidi toplumunun geri kalan kısmı *müritler*den oluşur. Herhangi özel bir görevleri yoktur. Tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar. Yezidi inanç sisteminde zekâtı sadece mürit olan sınıf verir. Toplanan tüm zekâtları şeyhler ve pirlar alır.⁵³⁴

Yezidilikte sınıflar arası geçiş yasaktır. Sınıfların karışmaması açısından bir sınıfta olan bir kimse başka sınıftan olan bir kişi ile kesinlikle evlenemez. Bir alt ya da bir üst tabakadan birisiyle evlilik yasaktır. Çünkü sınıflar Şeyh Adî tarafından belirlenmiştir ve değiştirilmesi mümkün değildir. Hatta şeyhler ve kızları sadece kendi aşiretinden olan kişiler ile evlenebilir. Şeyh olup başka aşirete mensup olan kişi ile evlenemez. Pirlar ve diğer sınıfta olanlar için bu söz konusu değildir.⁵³⁵ Hinduizmde halkın ayrıldığı sınıflardan her birine "*Kast*" denir. Kastlar arası geçişler yasak olduğu gibi kastlar arası evlilikler de yasaktır.⁵³⁶

Yezidiler için *Tavus kuşu* kutsal bir varlıktır. Tavus kuşu şeklinde ve adına "*Sancağ*" dedikleri Melek Tavus heykeline saygı duymak Yezidi inanç esasları arasında yer alır. Yedi tane olan sancağın en yükseğinde ve horoz şeklinde tunçtan yapılmış Tavus kuşu heykeli vardır.⁵³⁷ Yezidiler için kutsal sayılan Tavus kuşu, Hinduizm'de de kutsal kabul edilir. Hindulara göre, Tavus kuşu, sabır, şefkat, iyilik, tutku ve şans temsil eder. Ayrıca Hindular, Tanrı'nın Tavus kuşuna bindiğine inanılır.⁵³⁸

Hinduizm inanç sisteminde karma-tenasüh öğretisi önemli bir yere sahiptir. Karma-tenasüh öğretisine göre, kişi öldüğü zaman nihai kurtuluşa erene kadar farklı bedenlerde can bulur. Kurtuluşa erdikten sonra ise tanrıların âlemine yükselir ve bir

⁵³⁴ Çakar, *Yezidilik*, s. 177; Sever, *Yezidilik*, s. 64.

⁵³⁵ Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 12; Türkoğlu, *Yezidilik*, s. 130.

⁵³⁶ Esra Büyükbahçeci, "Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri ve Hint Edebiyatındaki Yeri", *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 2, (2016), s. 238-255.

⁵³⁷ Mürüvet Harman, "İnsan-ı Kâmil Yazı Resimlerinin İkonografik ve Sembolik Anlamlarına Dair Bir Çözümleme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 70, (2014), s. 97-119.

⁵³⁸ Şahin, *Yezidiler*, s. 96.

daha yeryüzüne dönmez.⁵³⁹ Bu inanç, Hindistan’da Brahmalar arasında yaygınken, Mani, bu inanç sistemini, sürgün olduğu dönemlerde Hintlilerden alarak İran bölgesinde yaymıştır. Tenasüh inancını benimseyen topluluklardan bir tanesi de Yezidiler olmuştur.⁵⁴⁰ Hinduizm’de olduğu gibi Yezidilikte de bir kimsenin gelecek hayatında ne olacağı önceki yaşamında göstermiş olduğu davranışlarına göre değişir. Kötü davranışlar sergileyen bir kişi yeni hayatında bir hayvan, bir bitki olarak yeryüzüne gelirken, iyilik yapan kişi ise yeni hayatında daha önceki hayatından daha güzel bir yaşama sahip olur.⁵⁴¹ Kitab-ı Cilve’de geçen: “ *Eğer istersem art arda iki üç kez bu âleme veya başka âleme tenasüh vasıtasıyla gönderirim*”⁵⁴² ifadelerinden de anlıyoruz ki insanlar dünyaya sonsuza kadar dönmek zorunda değillerdir. Dünyaya gelişleri onların günahları ya da sevapları ile ilgilidir.

⁵³⁹ Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, *Dinler Tarihi I-II*, s.188.

⁵⁴⁰ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Milenyum Yayınları, 1964, s. 374; İbrahim Ağâh Çubukçu, *Mezhepler, Ahlak ve İslam Felsefesi ile ilgili Makaleler*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 132.

⁵⁴¹ Guest, *Yezidilerin Tarihi*, s. 67; Kreyenbroek, *Ezidilik*, s. 143.

⁵⁴² Kitab-ı Cilve: 2/12.

SONUÇ

İnsanlara huzurlu bir yaşam vaadiyle ortaya çıkan dinler, bir süre sonra farklı müntesiplerin yorumlarıyla değişik şekillerde algılanıp yaşanabilmektedir. Dinin doğru algılanması için sadece din adamlarının değil, toplumun da bilinçli ve eğitimli olması şarttır. Eğitim düzeyinin düşük olduğu toplumlarda din adamı olarak bilinenler kendi ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşabilmek için fikir ve görüşlerini din adına ortaya koyabilir ve toplumu istedikleri hedefe doğru yönlendirebilirler. Böyle durumlarda dinî yaşantılar büyük oranda zarara uğrar. Dinin özünün ne olduğu tam anlamıyla aktarılamayan toplumlarda din içinde olmayan fikir ve inanışlar, dindenmiş gibi yavaş yavaş yayılır ve hem insanlık adına hem de din adına tehlikeli sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Hatta bazı yorumlar bir süre sonra bağımsız bir inanç sistemi oluşturarak ayrı bir din haline de gelebilir. Yezidi toplumunda da okuma yazma oranlarının yok denecek kadar az olması, toplumun bilinçsiz ve cahil olması gibi nedenler yeni bir dinin ortaya çıkması için yeterli olmuştur. Dolayısıyla bu durum Yezidi toplumunun çevresindeki inançlardan gördükleri ve duydukları bazı öğeleri kendi öğretilerine katarak uygulamalarına yol açmıştır. Bunun neticesinde, başlangıçta Şeyh Adî b. Müsafır'ın kurmuş olduğu Adeviyye tarikatına mensup olan bu topluluk, zaman içinde çevresinde bulunan dinlerin ve geçmişten gelen bazı inanışlarının da etkisiyle senkretik bir din ortaya koymuştur.

Kendi kaynaklarından hareketle Yezidilik inanç sisteminin Tanrı inancı, Melek Tavus ve melek inancı, Şeyh Adî inancı, tenasüh inancı, ölüm, kıyamet, haşr, cennet ve cehennem inançları ve ibadetleri bir bütün olarak göz önüne alındığında kendine has bir inanç sistemi sergilediği görüldüğünden, Yezidiliğin bir İslam mezhebi değil, bağımsız bir din olarak ele alınması önemlidir.

Çalışmamızda bir din olarak Yezidilerin tarihsel, kültürel, sosyal ve dinî yaşantıları ele alınmış ve bu bilgiler doğrultusunda İslam dışında hangi dinlerden hangi öğelerin Yezidi inanç esaslarına dâhil olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Yezidi inancının tarihsel gelişimine bakıldığında Yezidilerin yazılı kültüre değil de sözlü kültüre sahip

oldukları, Yezidi inanç sisteminin kökeni, tarihi, inanç ve ibadetlerinin gelecek nesillere sözlü olarak aktarıldığı görülmektedir. Yezidilikte gizlilik esasının olması, Yezidilik hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu farklı görüşlerden bir tanesi olan “*şeytana tapanlar*” olarak bilinmeleri Yezidilerin, çevresindeki topluluklar tarafından dışlanmalarındaki en büyük etkendir.

Tamamının Kürt kökenli olmasından dolayı Yezidilikte Yezidi bir anne babaya sahip olmayan kişinin bu dine girmesi mümkün olmadığı için bu inanç milli bir karaktere sahiptir. Yezidilerin Huda ve Ezda diye adlandırdıkları Tanrı, bir ve eşi olmayan üstün bir güçtür. Huda, en büyük yardımcıları olan yedi meleği kendi nurundan yaratmıştır. Bu yedi meleğin en üstünü ve diğer meleklerin başkanı olan Âdem’e secde etmeyerek Allah’ın takdirini kazanan Melek Tavus’tur. Melek Tavus, tüm dünyayı yöneten ve denetleyendir. Dualar, Huda ile birlikte Melek Tavus’a da yapılır. Melek Tavus, Yezidi olanlara rehberlik ve dinlerini tekrar hatırlatmak amacıyla Şeyh Adî b. Müsafır’ın bedeninde vücut bulmuştur. Dolayısıyla buradan da anlaşıldığı üzere Hıristiyanlıktaki gibi bir üçleme göze çapmaktadır. Bunun gibi Yezidilerin diğer inanç ve uygulamalarında da çevresindeki pek çok dinden etkilendikleri görülür.

Son olarak, Yezidiliğin Ortadoğu’da varlığını devam ettiren birçok dinin ve geleneğin sentezine dayalı bir inanç sistemine sahip olduğu görülmektedir. Bunda da Yezidiliğin, birçok dine beşiklik etmiş olan Ortadoğu’dan çıkmış olmasının büyük önemi vardır. Yezidilik, Zerdüştlük, Sabîlik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Hinduizm dinlerinin kalıntılarından, çevresindeki dinlerden ve tarikatlardan aldıkları inançlarla beslenmiş ve günümüzdeki halini almıştır.

KAYNAKÇA

- Abca, Yurdaer, *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006.
- Adam, Baki, “Yahudilik” *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yayınları, 2010, s. 205-275.
- , *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2015.
- , “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam’a Bakışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, (Sempozyum: 08-09 Kasım 1996), s. 146- 173.
- Ahmed Teymur Paşa, *Arap Kaynaklarına Göre Yezidiler Ve Yezidiliğin Doğuşu*, (çev. Eyüp Tanrıverdi), İstanbul: Ataç Yayınları, 2008.
- Akpınar, Turgut, “Ölmekte Olan Bir Din: Yezidilik Ve İlgi Çekici İnançları, Adetleri”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 13, (1995), s. 41-54.
- Algar, Hamid, “Ehl-İ Hak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 10, (1994), s. 512-515.
- Alıcı, Mehmet, “Genel Hatlarıyla Mecusilik ve Zerdüş’tün Modern Takipçileri”, *Ortadoğu Yıllığı*, (2011), s. 549-578.
- , “Kadîm İran’da Din: Monoteizm’den Düalizm’e Mecusi Tanrı Anlayışı”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, (2016), s. 185-211.
- Allison, Christine, *Yezidi Sözlü Kültürü*, (çev. Fahriye Adsoy), İstanbul: Avesta Yayınları, 2007.
- Alptekin, Coşkun, “Atabeg”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, (1988), Cilt 4, s. 38-40.
- Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Amedî, Botan, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, İstanbul: Fırat-Dicle Yayınları, 1991.

- Armutak, Altan, “Yahudi ve Hıristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları”, *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, (2008), s. 39-55.
- Aro, Jussi, “Zerdüş Muamması”, (çev. Esko Naskali), *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (Sonbahar 2014), s. 197-208.
- Arslan, Hammet, *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Arslan, Yavuz, *Perslerin Yönetim Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.
- Arslantaş, Nuh, “Hz. Peygamberin Çağdaşı Yahudilerin İnanç- İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 11, (2008), s. 9-46.
- Atasagun, Galip, *Dinler Tarihi*, Konya: Sebat Yayıncılık, 2013.
- Atata, Esha, *Zerdüş Avesta Bölümler*, İstanbul: Kara Yayınları, 2011.
- Atiya, Aziz Suryal, “Doğu Hıristiyanlığı Tarihi”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, (Mayıs- Ağustos 2013), s. 202-225.
- Aydemir, Salih, “Küresel Dünyada Küçük Dini Grupların Varoluşsal Sorunları Ve Entegrasyonel Asimilasyonu: Yezidiler Örneği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, (Temmuz- Aralık 2010), s. 1-32.
- Aydın, Fuat, “Dinlerde Kurtuluş Anlayışı (Teorik Bir Giriş Denemesi)”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2015), s. 70-101.
- , *Genel Hatlarıyla Yahudilik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- , *Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Arayışı*, Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2013.
- Aydın, Mahmut, “Hıristiyanlık” *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (2010), s. 77-203.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2008.
- , “Şeytana Tapma: Yezidi İnanç Esasları”, *Daaru'l Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 20, (1931), s. 359-366.

- Aydın, Ravza, “Yahudi İman Esasları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 25, (2012), s. 189-210.
- Bağdadi, Abdulkadir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. Ethem Ruhi Fıçlalı), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Bağdadi, Ebu'l Hasen ‘Ali B. İbrahim El- Kârî’el-, *Muhyiddin İbn Ul-‘Arabî’nin Menkabeleri*, (çev. Abdulkadir Şener- M. Rami Ayas), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1972.
- Balpınar, Zafer, “Yahudi Milliyetçiliğin Güç Kullanımı Üzerinden İsrail’in Güvenlik Anlayışına Olan Etkisi”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, (2012), s. 79-101.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Sosyo- Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2000.
- Başbuğ, Hayri, *Yezidilik İnancı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987.
- Bayrak, Mehmet, *Alevilik Ve Kürtler*, Wuppertal-Almanya: Özge Yayınları, 1997.
- Bayraktar, Mehmet, “Gazâlî: Kimdir Ve Nedir?”, *Vefatının 900. Yılı Anısına Büyük Mütefekkir Gazâlî*, Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Bedir, Şener Faruk, “Reformasyon’dan Günümüze Eveanjelik Hıristiyanlık”, *Birey ve Toplum*, Cilt 3, Sayı 6, (Güz 2013), s. 72-251.
- Beg, Muhammed Emin Zeki, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2010.
- Bozan, Metin, “Şeyh Ad’î’siz Yezidilik: Yezidilerin Adî b. Müsafir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 2, (2012), 23-41.
- , “Yezidiler’de Şeyh Adî B. Müsafir Algısı”, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (2010), s. 877-888.
- , “Yezidiler’de Şeyh Adî B. Müsafir Algısı”, *Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (2010), s. 877-888.

—————, *Yezidilik, İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (Ed. Hasan Onat vd.), Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Bulut, Faik, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2003.

Bulut, Halil İbrahim, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

—————, “Mehmet Şerafeddin Yaltkaya ve ‘Yezidiler’ Başlıklı Makalesi (Tahlil, Değerlendirme ve Sadeleştirme)”, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 10, (2017), s. 1-50.

Buzzard, Anthony F., Hunting Charles F., *Teslis Öğretisi Hıristiyanlığın Kendi İçindeki Yarası*, New York: Uluslararası Akademisyenler Yayınları, 1998.

Büyükbahçeci, Esra, “Hint’te Kast Sisteminin İlk İzleri ve Hint Edebiyatındaki Yeri”, *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 2, (2016), s. 238-255.

Can, Cahit, “Zerdüşçülük, Zerdüş ve Hukuk (Avesta)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, (1968), s. 273-288.

Cebe, Rohat, Soydan, Ersoy, “Batman Yezîdileri ve Yezîdi Sözlü Kültürü”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (2012), s. 1143-1152.

Cerrahoğlu, İsmail, “Kur’an-I Kerim ve Sabiîler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, (1963), s. 106-115.

Cilacı, Osman, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2001.

Çinpolat, Salih, “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 51, (Ocak- Haziran 2017), s. 137-152.

Collins, Andrew, *Meleklerin Küllerinden: Günâhkar Bir Irkın Yasaklanmış Mirası*, (Çev. Zafer Avşar), İstanbul: Avesta Yayınları, 2001.

Çakar, Mehmet Sait, *Yezidilik Tarih ve Metinler Kürtçe Ve Arapça Nüshalar*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007.

Çetin, Maksut, *Siyasi ve İtikadi Mezhepler*, İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016.

Çubukçu, İbrahim Agâh, Neşet, Çağatay, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

- Çubukçu, İbrahim Agah, *Mezhepler, Ahlak ve İslam Felsefesi İle İlgili Makaleler*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1984.
- Dikici, Mehmet, *Türklerde İnançlar ve Din*, Ankara: Akçağ Yay. , 2005.
- Dumortier, Brigitte, *Dinler Atlası: İnançlar, İbadetler ve Ülkeler*, (çev. Özgür Adadağ), İstanbul: Ntv Yay. , 2007.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslam'da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Abdulkadir Şener), İstanbul: Hisar Yayınları, 1983.
- Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinde Eleusis Mysterialarında*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- , *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- , *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Erbaş, Ali, “Zerdüştilik'te Din Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-II*, (20-21 Kasım 1998), s. 269-278.
- , “2000 Yılında Hıristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*, (09-10 Haziran 2001), s. 196- 245.
- Ergüven, Abdullah Rıza, *Tanrıları Nasıl Yarattık*, Berfin Yayınları, İstanbul: 2000.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, “Farklı İnanıcı Tehdit Olarak Algılamamanın Sonucu: Engizisyon Terörü”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, (1994), s. 93-100.
- , “Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayınları, (2018), s. 427-483.
- Esen, Salihe, “Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 52, (2017), s. 111-130.

- Eyüpoğlu, İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2012.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, İstanbul: Şa-To İlahiyat, 2001.
- Gökbulut, Süleyman, “Ebu’n Necib Ziyaüddin Es- Sühreverdi Ve Âdâbü’l- Müridin Adlı Eseri ”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, (2008), s. 135-152.
- Gökçen, Amed, *Abede-i İblis Yezidi Taifesinin İtikadâtı, A’datı, Evsafı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- , *Ezidiler: Kara Kitap Kara Talih*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- , *Osmanlı ve İngiliz Arşiv Belgelerinde Yezidiler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Guest, John S. , *Yezidilerin Tarihi, Melekê Tavus ve Mıshefa Reş’in İzinde*, (çev. İbrahim Bingöl), İstanbul: Avesta Yayınları, 2012.
- Gümüšoğlu, Hasan, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013.
- Gündüz, Şinasi, “Maniheizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 493-505.
- , “Esoterik Bilgi ve Kurtuluş Toplumu: Sabiiler”, *Tezkire Dergisi*, Sayı 7- 8, (Bahar- Yaz 1994), s. 43-56.
- , “Mecusilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2003), Cilt:28, s. 279-284.
- , “Kur’an’da ki Sabiilerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme”, *Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (1992), s. 43-81.
- , “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yayınları, 2010, s. 507-527.

- , “Sabiî Kaynaklarında İslam ve Müslümanlar”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1 (Ocak-Nisan 2012), s. 7-30.
- , “Sabiîlik” *Yaşayan Dünya Dinleri*, İstanbul: (2007), s. 471-491.
- , “Sabiîlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2008), Cilt 35, s. 341-344.
- , “Şeyh Adî ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi 23- 28 Ekim 2001*, (2002), s. 377-393.
- , *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, 1998.
- Gürkan, Salime Leyla, *Ana Hatlarıyla Yahudilik*, Ankara: İsam Yayınları, 2014.
- Hançerlioğlu, Orhan: *İnanç Sözlüğü: Dinler Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Harman, Mürüvet, “İnsan-ı Kâmil Yazı Resimlerinin İkonografik ve Sembolik Anlamlarına Dair Bir Çözümleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 70, (2014), s. 97-119.
- Harva, Uno, *Altay Pantronu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, (çev. Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2015.
- Hasanoğlu, Eldar, Erken Dönem Yahudi Kaynaklarına Göre Tanah’ın Kanonize Edilmesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 32, (Aralık 2015), s. 25- 48.
- , “Yahudilik”, *Dinler Tarihi I-II*, Lisans Yayınları, (2018), s. 367- 426.
- , “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, (2014), s. 676-695.
- Işık, Harun, “Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi”, *XVII. Kelam Anabilim Daları Koordinasyon Toplantısı: Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, (2012), s. 29-43.
- Işık, Zehra, *Yezidilik Teolojisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- İzady, Mehrdad, *Kürtler, Bir El Kitabı*, (çev. Cemal Atila), İstanbul: Doz Yayınları, 2004.

İdiz, Ferzende, “Adî b. Müsafir, Adeviyye Tarikatı ve Yezidilik” , *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 55, (Bahar 2013), s. 181-200.

İshok, Iraklı Papaz, *Yezidilerin Dini*, (çev. Gabriel Akyüz) , Mardin: Resim Matbaacılık, 2001.

Kahraman, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.

Kaplan, Yaşar, *Günümüz Yezidiliği*, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2012.

Karaman, Hayrettin, vd. ,*Kur'an Yolu Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Karağuz, Güngör, *Çiviyazılı Kaynaklar, Tevrat, İnciller ve Kur'an'a Göre Adem'in Çocukları*, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017.

Kaşgarlı, Mehlika Aktok, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 40, (Şubat 1986), s. 39-75.

Katar, Mehmet, “Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)”, *Journal Of Islamic Research*, Cilt 20, Sayı 3, (2007), s. 330-339.

—————, “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, (Ocak- Nisan 2001), s. 7-27.

Kaya, Remzi, “İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan Peygamber Oluşu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, (2004), s. 37-58.

Kerçin, Yunus, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Yezidilik: İdil-Midyat Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şırnak 2015.

Kızılboga, Sedat, “İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (Ocak 2012), s. 35-64.

- Korkmaz, Esat, *Ezidiler: Melek Tavus'un Talihsiz Halkı/Kırmızı Ezid'in Kuzuları*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2015.
- Köftürücü, Hüseyin, "Sabîlik ve Maniheizm", *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018, s. 301-339.
- Kreyenbroek, Philip G. , *Avrupa'da Yezidilik*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011, s. 14.
- , *Ezidilik Arka Planı, Dini Adetleri ve Metinsel Geleneği*, (çev. Amed Gökçen- Damla Tanla), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Kreyenbroek, Philip G. , Reşow, Xelîl Cındî, *Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur: Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011.
- Kubat, Mehmet, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2014.
- Kutsal Kitap*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2014.
- Küçük, Abdurrahman, *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.
- Küçük, Mehmet Alparslan, "İkonografiden İnanca "İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya" Süreci", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, (Aralık 2016), s. 230-274.
- , "Anadolu'da "Protestan Ermeni Milleti"nin Oluşumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 2, (2009), s. 153-186.
- Layard, Austen Henry, *Ninova Kalıntıları*, (çev. Zafer Avşar), İstanbul: Avesta Yayınları, 2000.
- Lescot, Roger, *Din, Tarih ve Toplumsal Hayat: Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, (çev. Ayşe Meral) İstanbul: 2009.
- Masdûsî, Ahmed Abdullah, *Yaşayan Dünya Dinleri: Sosyo-Politik İnceleme*, İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.
- Meral, Yasin, "İbn Meymun'a Göre Yahudilik'te İman Esasları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, (2011), s. 243-266.

- Menzel, Theodor, “Yezidiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (1996), Cilt 13, s. 415-423.
- Meşkûr, Cevat, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, (çev. Mahmut Mahfuz Söylemez vd.), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Mohapatra, Ranjan, “Hinduizm”, (çev. Hidayet Işık), *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, (Bahar 2002), s. 209-227.
- Nikitin, Bazil, *Kürtler*, (çev. Hüseyin Demirtaş, Cemal Süreya), Diyarbakır: Deng Yayınları, 2013,
- Okçu, Davut, *İslamdan Ayrılan Cereyanlar: Yezidilik ve Yezidiler*, Van: Birleşik Yayınları, 1993.
- , “Şırnak İlinin Kaybolan Dini Zenginliklerinden Yezidilik”, *Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (2010), s. 887-896.
- , *Yezidilik Ve Yezidiler*, Konya: Tablet Kitabevi, 2007.
- Olgunlu, Ali Canip, *Ana Tanrıça'dan Mevlana'ya*, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2010.
- Omerxali, Xanna, *Ezdiyatı*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007.
- Omerxali, Xanna, Xanki, Kovan, *Analiza Qewlên Êzdiyan*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009.
- Oymak, İskender, “Mecusilik”, *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayınları, (2018), s. 341-368.
- Öğür, Berkan, “Kürdistan Haritalarında Ki Jeopolitik Söylem”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (2014), s. 115- 146.
- Örs, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- Özbay, Ekrem vd., *Anadolu İmam Hatip Liseleri Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2015.
- Özcan, Mehmet, *Güneşin Çocukları: Ezidiler*, Diyarbakır: Aram Yayıncılık, 2015.

- Özdemir, Ali Rıza, *101 Soruda Kürtler*, Ankara: Kripto Kitaplar, 2009
- Özervarlı, Mehmet Sait, “Selefiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 36, (2009), s. 399-402.
- Öztemir, Murat, *Yezidiler ve Süryaniler*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1988.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an Verileri Işığında Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2014.
- Pir Xıdır Silêman, “Milyaket Di Baweriya Êzidiyan De- Liber Ronahiya Tekitsên Êzidiyan”, *Dengê Êzidiyan*, Hejmar 8, (Aralık 2001), Oldenburg, s. 116-121.
- Raju, P.T. vd. , *Asya Dinleri*, (çev. Abdullah Davutoğlu), İstanbul: İnkılab Yayınları, 2002. s. 525-527.
- Renou, Louis, *Hinduizm*, (çev. Maide Selen), İstanbul: İletişim Yayınları, 1993
- Sarıkaya, Mehmet Saffet, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Isparta: Tuğra Matbaası, 2001.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2000.
- , *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Samsun: Sidre Yayınları, 1997.
- Sayım, Huzeyfe, “Zerdüştilik’de Kozmogoni ve Yaratılış”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, (2004), s. 91-101.
- Selimoğlu, Mustafa Kemal, *İlk İnançlar*, İstanbul: Mozaik Yayınları, 2009.
- Semenow, A. A. , “Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları”, (Çev. Abdülkadir İnan), *Alıntı Dergisi*, Sayı 2, (Kış 1997-1998), s. 52-79.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Sever, Erol, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1993, s. 92- 93.
- Süvari, Çakır Ceyhan, Yıldırım, Ayşe, *Artakalanlar Anadolu’dan Etnik Manzaralar*, İstanbul: E Yayınları, 2006.

- Süvari, Çakır Ceyhun, “Tufan Mitosu ve Cudi Dağı’nın Yezidi Kimliği İnşasında Oynadığı Rol”, *Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, (14-16 Mayıs 2010), s. 897-903.
- Şahin, Murat, *Anadolu’nun Yitik Halkı Yezidiler*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.
- Şahin, Salih, *Zerdüşt Ne Buyurdu*, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2012.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Milenyum Yayınları, 1964.
- Şarkâvi, Cemaleddin, *Kilise ve Sekrament*, (çev. Eldar Hasanoğlu), İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- Şehristani, *El-Milel ve’n-Nihal*, (çev. Mustafa Öz), İstanbul: Litera Yayınları, 2011.
- Şeref Han, *Şerefname*, (çev. M. Emin Bozarıslan), İstanbul: Denge Yayınları, 2006.
- Tahrallı, Mustafa, “Ahmed Er-Rifâî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, Cilt 2, (1998), s. 127-130.
- Taşğın, Ahmet, “Anadolu’da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 23-28 Ekim Ürgüp/Nevşehir-2000*, (2001), s. 731-752.
- , “Geri Dönüş: Yezidilerde Ölüm”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 154, (Ocak-Şubat 2005), s. 195-204.
- , “Yezidiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, Cilt 43, (2013), s. 525-527.
- , *Yezidiler*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005.
- Telimen, Muzaffer, “Anadolu’nun Damgalanmış Halkı: Yezidiler”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2012), s. 963-971.
- Tolan, Kemal, *Nasandina Kevneşopan Êzdîyatîyê*, (Ed. Ahmet Önal), İstanbul: Weşanên Peri, 2006.
- Torî, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2000.

- Turan, Ahmet, “Yezidi İnanç ve İbadetleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, (1986), s. 137-171.
- , “Yezidilerin Toplumsal Yaşayışları” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, (1991), s. 66-89.
- , “Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, (1989), s. 41-82.
- , *Yezidiler: Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Adetleri*, Ankara: Hitabevi Yayınları, 2015.
- Tümer, Günay, *Bîruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 1997.
- Türkoğlu, Hilmi, *Dünya Dinlerinden Yezidilik*, İstanbul: Festival Yayıncılık, 2016.
- Uludağ, Süleyman, “Adeviyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 01, (1988), s. 374.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Ülkü, Hayati, *Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Çelik Yayınları, 2015.
- Yalkut, Sabiha Banu, *Melek Tavus'un Halkı: Yezidiler*, (çev. Sabir Yücesoy), İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Yaltkaya, Mehmet Şerafettin, “Yezidiler”, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 4, (1926), s. 273-275.
- Yemenlioğlu, Mazhar Murat, *Dinler Tarihi*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Kadri, *Kürt Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul: Weşanên Şemal, 2015.
- Yıldırım, Nimet, *İran Mitolojisi*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.
- Yılmaz, Asaf Atalay, *Dinler Tarihi*, Ankara: Alter Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Mahmut, “Hukuk Tarihi Açısından Hıristiyanlık”, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, (2015), s. 12-31.

- Yitik, Ali İhsan, “Bîrûnî’nin Kaleminden Hinduizm” , *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, (Eylül-Aralık 2013), s. 164-165.
- , “Hinduizm” , *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, (2018), s. 177-216.
- , “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yayınları, 2010. s. 277-305.
- , “Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (Aralık 2003), s. 20-39.
- , “İslam Dini ve Hint Karma-Tenasüh İnanç”, *Gnostik Akımlar ve Ökültizm Sempozyumu*, (25-27 Mayıs 2012), s. 45-51.

EKLER

EK 1: KUTSAL KİTAPLAR

1.1. Kitab-ı Cilve⁵⁴³

- 1- Herkesten önce var olan Melek Tavus'tu.
- 2- O kendi has halkını ayırmak ve onları hayalden ve delaletten kurtarmak için Abd-Tavus'u bu âleme gönderdi.
- 3- Bu önceleri yüz yüze şifahen olup ardından 'CİLVE' diye adlandırılan bu kitap vasıtasıyla oldu ki bunu da bu dinden olmayanların okumaları caiz değildir.

Birinci Fasl:

- 1- Ben vardım, şimdi de mevcudum ve sonsuza kadar var olacağım. Bütün idarem altındaki yaratıcılara muktedirim. Onların bütün işlerini ben gerçekleştiririm.
- 2- Ben hazırım bana itimat eden ve işlerinde bana dua edenlere yardım etmeye.
- 3- Hiçbir mekân bensiz değildir. O yabancıların arzulamadıklarından dolayı kötüye yorumladıkları her olaya ortağım.
- 4- Her zaman işleri ikmal eden biri vardır ki o sorduğunda benim. Her zaman bu âleme bir büyük gönderilir ve her büyük kendi devrinde kendi işini ikmal eder.
- 5- Yaratılan tabiata hakkını tanırım.
- 6- Bana muhalif olanı aciz kılarım.
- 7- Diğer ilahlar benim arzuladığım işlerime karışamazlar. Onlar katiyen arzuladıklarına karşı koyamazlar.
- 8- Diğerlerin ellerinde bulunan o kitaplar bütünüyle hak değiller. Peygamberler onları yazmadılar. Onlara isyan ettiler ve onları değiştirdiler. Bu kitaplardan her biri diğerini ortadan kaldırır ve iptal eder.
- 9- Doğru ve yanlış malumdur, bunlar hep tecrübe edilmiştir.
- 10- Misakımın aleyhinde olanlara muhalifim. O birkaç gün için gönderdiğim akıllı yöneticileri bensiz olan her işlerinde başarısız kılarım.
- 11- O yetiştirdiğim kişiye tâbi olanlara doğru yolu gösterir ve onlara idrak veririm. Mutludurlar yolumda bana tâbi oldukları için.

⁵⁴³ Mehmet Sait Çakar, *Yezidilik*, s. 251-60.

İkinci Fasıl:

- 1- İnsanlara yararlı olan şeyi bildiğim gibi veririm.
- 2- Yeryüzünde ve yerin üstünde ve yerin altında olan her şeye muktedirim.
- 3- Ben bir mahlûkatımın diğer bir mahlûkatımla kavgaya düşmesini istemiyorum.
- 4- Benim arkamdan konuşanları bile iyilikten men etmem.
- 5- Yolumda gidenlere ve bana tecrübeyle kani olanlara işlerimi devrederim.
- 6- Yolumda gidenlere ve beni soranlara bir biçimde görünürüm.
- 7- Zamana göre ben mahlûkata ceza veririm. Hiç kimse bunu engelleyemez.
- 8- Hiç kimse buna müdahale de edemez.
- 9- Zahmet ve hastalıkla cezalandırırım beni kızdıranları.
- 10- Bana hep güvenenler diğer insanlar gibi ölmezler.
- 11- İnsanların kendilerine biçtiğim sürenin dışında bu dünyada kalmalarından hoşlanmıyorum.
- 12- Eğer istersem art arda iki üç kez bu âleme veya başka âleme tenasüh vasıtasıyla gönderirim.

Üçüncü Fasıl:

- 1- Sevdiklerimi ve bana tâbi olanları kitapsız irşâd ederim. Gaipte onlara rehberlik ederim, size öğrettiklerimin kendi içinde külfeti olmaz.
- 2- Diğer âlemde bulunan ve benim dinimden uzak duranlara zamanına göre eziyet veririm.
- 3- Bu Âdemoğulları şeriattan bihaberler, bu yüzden çoğu kez doğru yoldan saparlar.
- 4- Yeryüzünde canını taşıyan hayvanlar, gökyüzünün güvercinleri ve denizin içindeki balıklar idaremedirler ve emrime amededirler.
- 5- Yeraltındaki hazineleri bilirim. Birbiri ardına onları mahlûkatıma veririm.
- 6- Mucizelerimi ve acayıplikleri her dileyene gösteririm.
- 7- Kendi aralarında ihtilafta bulunan yabancılar benim veya bana tabi olanların kavline göre davranmayanlar büyüklüğün ve zenginliğin elimde olduğunu ve bunları insanoğlunun en iyilerine verdiğimi bilmediklerinden eziyet göreceklerdir.

8- Kadimden beri âlemlerden birinin yolunun yönünü ve günlerin devrini idare eden bendendir.

Dördüncü Fasil:

- 1- Hakkımı diğer ilahlara vermem.
- 2- Dört unsuru ve dört zamanı ve dört yönü mahlûkatıma işlerini ikmal etmeleri için hediye ettim.
- 3- Yabancıların kitapları âdetime uygunsa ne âlâ. Âdetime uygun olmayanlar onlar tarafından değiştirilmiştir.
- 4- Düşmanım üç şeydir ve üç şeyden de hoşlanmıyorum.
- 5- Onlar ki esrarımı ifşa etmeyenler hayırına nail olurlar.
- 6- Benim için emek harcayan kişilere âlemlerin birinde hayırlarına olan şeyi veririm.
- 7- Yabancılara karşı olan savaşta bana tâbi olanların safında yer alacağım.
- 8- Ey doğruyu benden kulaklarınızla duyan sizler, günahkar olmamak için benden olmayanlarla tartışmayın, adımı ve vasıflarımı dile getirmeyin ki günahkâr olmayasınız. Siz bu yoldan çıkanların neler yapacaklarını bilemezsiniz.

Beşinci Fasil:

1- Şahsımı ve suretimi sayın çünkü bu âdetimle ilgili hatıranızdan gidenleri size hatırlatır.

Hizmetkârlarımın tarafımca gaip ilminden verdikleri malumatlara kulak verin.

1.2. Mushaf-ı Reş⁵⁴⁴

1- İlk Allah sırrı azizinden bir beyaz inci yarattı ve adını “Anfur” koyduğu bir kuşu yarattı ve o inciye onun sırtına koyup üzerinde 40 bin yıl oturdu.

2- İlk yarattığı gün Pazar günüdür. Azrail adını verdiği bir melek yarattı ki bu Melek Tavus’dur ki tümünün büyüğüdür.

3- Pazartesi günü Melek Derdail’i yarattı ki Şeyh Hasan’dır.

4- Salı günü İsrail’i yarattı ki Şeyh Şems’dır.

5- Çarşamba günü Melek Mikail’i yarattı ki Şeyh Ebubekir’dır.

⁵⁴⁴Mushaf sühuf kelimesinin mef’uludur ve Habeş dilinden Arapça’ya geçmiştir. Mushaf kelimesinin Habeş dilindeki manası “Yazma”dır, ancak Arap dilinde bu kelime daha çok “iki kapak arasına ciltlenen yapraklar” anlamına gelir. Bununla birlikte Kur’an- ı Kerim ve diğer kutsal kitaplar içinde “Mushaf” kelimesi kullanılır. Çakar, *Yezidilik*, s. 261-279.

6- Perşembe günü Melek Cebrail'i yarattı ki Seccadin'dir.

7- Cuma günü Melek Şemrail'i yarattı ki Nasrettin'dir.

8- Cumartesi günü Melek Nurail'i yarattı ki bu Fahrettin'dir.

9- Melek Tavus'u bunlara reis kıldı.

10- Sonra yedi kat göğün, yerin, güneşin ve ayın suretini yarattı.

11- Fahrettin insanı, canı olan hayvanları, kuşları ve vahşileri yarattı ve onları kisvenin cebine koyup beraberindeki meleklerle inciden dışarı çıktı. İnciye öyle bir azametle gürlendi ki dört parçaya ayrıldı ve içinden su çıktı ki bu deniz oldu. Dünya yusuvarlak ve deliksizdi.

12- Cebrail'i bir kuş suretinde yarattı ve dört köşeyi onun eline verdi ve onu gönderdi. Ardından bir gemi yarattı ve içine yerleşip 30 bin sene içinde bekledi. Sonra Laliş'e geldi ve yerleşti. Bağırды ve böylece dünyada ki taşları oluşturdu, dünya toprak doldu ve titremeye başladı. Cebrail'e emretti ve dünya sükunete erdi. O incinin iki parçasını getirip birini yerin altına diğerini göğün kapısına yerleştirdi. Ardından onlara ayı ve güneşi ve de beyaz incinin kırıntılarından yarattığı yıldızları göğe süs olsun diye astı.

13- Dünyaya ziynet olsun diye mümbit ağaçları, çimeni ve dağların tepelerini yarattı ve sonra göğü yerin üzerine yarattı.

14- Rabbil-Azim meleklerine dedi ki; "Ben Adem ve Havva'yı yaratacağım ve onları insan yapacağım ve onun vücudundan Şehr bin Sefer'i yaratacağım ki bundan dünyada onun cemaati zuhur edecektir. Bu sonra Azrail'in yani Melek Tavus'un milleti olacaktır ki bundan da Yezidiler çoğalacaklardır.

15- Bundan sonra Şeyh Adî'yi Şam diyarından Laleş'e gönderdi.

16- Ardından Allah Kara Dağ'a tenezzül etti ve bağırды. 30 bin melek yaratıp onları kollara ayırdı. Bunlar kendisine kırk yıl boyunca ibadet ettiler. Ardından onları Melek Tavus'u ellerine teslim ettikten sonra onlarla göğe yükseldi.

17- Sonra Allah kutsal diyara indi, Cebrail'e emretti. Dünyanın dört bir ucundan toprak getirdi. Toprak, hava, ateş ve sudan yaratıp ona kudretiyle ruh verdi. Ve Cebrail'e onu buğday haricindeki bütün ağaçların meyvelerinden yiyebilmesi için cennete götürmesini emretti.

18- Yüz seneden sonra Melek Tavus Allah'a dedi ki: "Adem ve zürriyeti nasıl artacak? " Allah dedi ki: " Buğday yedin mi?" Dedi ki: "Hayır çünkü Allah izin

vermedi.” O dedi ki: “Ye, senin için daha iyidir.” Yemesinden sonra karnı şişti. Tavus Melek onu cennetten çıkardı. Onu bıraktı ve göğe yükseldi.

19- Karnının şişkinliğinden mustarıpti çünkü mahreci yoktu. Allah ona bir kuş gönderdi ve gagasıyla ona bir dilek açtı, rahatlattı.

20- Cebrail yüz sene uzak kaldı ondan, yüz sene gam çekti.

21- Allah Cebrail’e buyurdu. Gelip Adem’in sol koltuk altından Havva’yı yarattı.

22- Ardından Melek Tavus yaratılan topluluğumuz için dünyaya indi. Aşuri padişahlarımızın dışında da birkaç padişahımız vardır. Neşruh ki Nasreddin’dir ve Gambuş ki Fahreddin’dir ve Artımuş ki Şemseddin’dir. Ardından iki padişahımız oldu. 1. ve 2. Şabur 150 yıl hüküm sürdüler. Bugüne kadar gelen büyüklerimiz onların neslindedir.

23- Nefretimiz dört padişahadır.

24- Marul bize haramdır çünkü bize Khasiya Peygamberimizin adını hatırlatır ve de fasulye ve de mavi renk ve de Yunan peygamberimizin hürmetine balık yemeyeceksin. Ceylan yemeyeceksin çünkü peygamberlerimizden birinin kuzusuydu. Şeyh ve şakirdi. Melek Tavus’a hürmetlerinden horoz eti yemezler ve Tavus ismen zikredilen yedi ilahtan birisidir ki bunun sureti horoz şeklinde. Şeyh ve şakirdi kabak yemezler. Ayakta işemezler ve oturarak pantolonu giymek haram. Umuma açık yerlerde ihtiyacını gidermek ve hamamda yıkanmak haram. İlahımızın adı olduğundan dolayı şeytan dememiz doğru değil ve de adını anımsatan “kaytan”, “şat” ve “şer” gibi kelimeleri telaffuz etmek doğru değil. Mel’un lafzını söylememiz ve de bunu anımsatan la’na ve na’l gibi kelimelerin telaffuz edilmesi de doğru değil.

25- İsa’nın bu âleme gelişinden evvel dinimize putperestlik denirdi. Acemler de olmak üzere Museviler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar bizim aleyhimize çalışıyorlardı.

26- Ahab padişahlarımızdandı. Her birimize kendisini özel bir adla anmamızı istedi. “Tanrı Ahab” yahut “Baa’Izabub” ki şimdi de “Pirbub” diye anılıyor.

27- Bir padişahımız Babil’deydi. Adı Bahtnasar idi ve Acem’de bir padişahımız vardı, adı “Aheşveroş” idi. Konstantiniye’de bir padişahımız vardı, adı “Agrinkalus” idi.

28- Yer ve gökten evvel Allah suyun üstündeydi. Kendisine bir gemi yaptı ve denizlerde seyretti.

29- Kendinden bir inci yaratıp 40 yıl üzerinde hüküm sürdü. Sonra da onu tekmeledi.

30- Vay bu acayıplıklere! Gürültüsünden ve sesinden o dağları ve o tozundan o tepeleri ve o dumanından o semayı yarttı ki onu yerleştirdi, onu sertleştirdi ve sütünsüz onu ayakta tuttu.

31- Sonra dünyayı kitledi ve eline bir kalem alıp bütün mahlukatı yazmaya başladı.

32- Sonra zatından ve nurundan altı ilah yarttı. Onların yaratılışları bir kandilden diğer bir kandilin yakılması gibidir.

33- Birinci ilah ikinci ilaha dedi ki: “Ben göğü yarattım. Kalk ve göğe git ve bir şeyler yarat.” Yükseldi ve güneş oldu. Ve bir başkasına söyledi o da yükselip ay oldu. Dördüncüsü feleği yarattı. Beşincisi sabah yıldızını. Altıncısı havayı yarattı.

EK 2: YEZİDİ DİNİ METİNLERİNDEN SEÇMELER⁵⁴⁵

2.1. İman Kavli

İman, neyin işaretidir?

Ne yeryüzü ne de gökyüzüdür,

Ne dünya, ne şehir, ne de kainattır

Ne Adem oğlu Mir İbrahim ne de Horasan'dır.

İmanın rengi nedir?

Ezeli bir kelimedir,

Şeyh Adî'nin adıdır.

Şeyh Adî sultandır,

Yeryüzünün ve gökyüzünün on dört tabakasını beyan eder,

Ne defterdir, ne de kalem,

Doksan bin yıldan bu yana yanıdayım.

Doksan bin yıldan bu yana buradayım,

Babasız ve annesizdim,

Padişahımın kudretindendim.

Bu padişahın kudretiyle,

O ustanın ellerine teslim edildim,

O bende güzelliği ve bahtiyarlığı var etti.

Güzelliği ve bahtiyarlığı var etti,

Ey Seyyid sensin Xidir'in oğlu,

Sen kutsal kaseyi bana verdin.

O kaseki bana getirdiğin,

Onu bildikçe, onu içtikçe,

Sen beni Qatani bigeliğiyle tanıştırdın.

⁵⁴⁵ Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, s.207-419.

Size sesleniyorum ey Qataniler!
Senin sütunun için iyi bir erkanım,
Sultan Ezdid'in zikri sırasında övgüler diziyorum, iyi bir erkanım.
Ne zamanki onlar ortaya çıkar,
Ne zaman ki onlar birbirleriyle dövüşür,
Ne zaman ki kutsal insanlar şüpheye düşer.

Ne zaman ki kutsal insanlar şüpheye düşer.
Her kim Adî Ailesi'nin evini arar, hırkasına dokunmak isterse,
Sultan Ezdid onun dileklerini yerine getirecektir.

Bu denizin incisini yolladı,
Dört arkadaş ziyarete geliyor,
Ey Şeyh Adî! Kutsal insanlar bunun bir parçası olacak.
Nasıl bir erkan yaptı!
Kutsal insanlar arasında en eskisidir,
Şeyh Ebubekir'e hırka hediye geldi.

Bu hal nasıl bir erkandır!
Kutsal insanlar arasında göz bebeği oldu,
Şeyh Şelale hırka hediye geldi.
Ne görünür bir erkandır!
Kutsal insanlar arasında kıymetli oldu,
Şemse Tatar'a hırka hediye geldi.

Padişahım erkan zincirini yarattı,
Hırkayı Eym el-Beyzade'den çıkardı,
Onu kendi elleriyle kutsadı,
Kırmızı Ezdid'in soyundan gelenleri yarattı.
Bir erkan getirdiler,
Şeyh Adî'nin hırkasını üstüne koydular,

Adî ailesine yolladılar.
Adî ailesi şahit olsun,
Kaniya Sipi'yi var etti,
O imanın hırkasıdır.
İmanın kaynağının rengi nedir?
(o) sonsuz bir kelimedir,
Şeyh Adî'nin adıdır.

Eksik bir duvar kurarım,
Övgüyle tamamlarım,
Temelsiz bir duvardır,
Ustası ondan endişelidir.
Kırk denizkızı içindeydi,
İçlerinden biri nur yüzlüdü,
Mercan ve inci getirmişti; onlardandı.

Bu denizin inci ve mercanları,
Teslim edildi bu ihtiyarlara,
Tüm şahlara ses etmeden.
Sabahtır, ün beş vakittir,
Kutsal adamlar ve melekler selam verir,
Sultan Ezdid'in yeryüzünde kalan, nişangahı hırkadır.

Sabahtır, gün beş kez aşağı indirildi,
Kutsal adamlar ve melekler selam alırdı,
Sultan Ezdid'in, yeryüzünde kalan, nişangahı hırkadır.

2.2. Tavus Melek Duası

Ya Rabbi iş günü yerinde otorite sahibisin
Ya Rabbi sen Allah'sın
Ya Rabbi sen can meleğisin

Sen kerim melikin meleğisin
Sen ezelisin, kadimsin
Sonsuza kadar sen ruhların arzususun
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, sen cinlerin ve insanların, arşın ve kürsün meleğisin
Parıldayan vesamedsin
Diri ve ulusun
Övülmeye layık tek vahidsin
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, sefer Tanrısısın
Ay ve güneş Tanrısısın
Ömer'in Tanrısısın
Bağış Tanrısısın
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, isimlerden sen yücesin
Doğurmazsın, doğmadın, dirisin
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, sen balığa kerem edensin
Sen bize azık verdin
Halimsin, can alansın
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, sen mülk sahibisin, perde sahibi
Her yer senin mekanındır
Sana ne korku ne de yeme vardır
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, senin rengin yoktur
Ne avazın ne de sesin vardır
Ne ayağın ne de kanatların vardır
Ya Rabbi, kimse nasıl olduğunu bilemez
Ya Rabbi, sen namaz sahibisin
Sen mal ve mülk dağıtırsın
Ya Rabbi, sen Allah'sın

Ya Rabbi, sen şah ve dilencinin hakimisin
Cümle alemin hakimisin
Sen kıldın tövbeyi Adem'e
Yolladın İsa b. Meryem'i
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, sen rahimsin, kerimsin
Eminsin, Samedsin, biz ise hiçbir şey değiliz
Ya Rabbi, sen Allah'sın
Ya Rabbi, ben düşmüşüm, acılıyım
Sen hem dert hem dermansın
Hem derman hem tabipsin
Ya Rabbi, sen hekim biz ise garibiz
Ya Rabbi, sen bilensin, bize derman ver hemen olur
Ya Rabbi, sen gariplerin dostusun
Ve suç, günah ve şaşkınlık
Biz tahiyat ve guşe? eyledik
Ya Rabbi, bizi bağışla
Ya Rabbi, diri olan sensin
Ve sen Allah'sın
Övme ve senaya layık olan
Ya Rabbi, sen yaratansın biz yaratılan
Sen isteksin biz isteyen

2.3. Şeyh Adî İlahisi

Benim bilgim, tüm varlıkları kuşatır
Benim varlığım, benden gelir
Benim gelişimin nedeni, yine benim;
Zamanını da bilen benim
Evrende var olan her şey, benim buyruğumdadır
Her yer, insanlar otursun oturmasın,
Ve tüm yaratılmışlar, benim buyruğumdadır
Benim egemenliğim, başka egemenliklerden üstündür.

Sözlerim her zaman doğrudur
Yeryüzünün yargıcı ve yöneteniyim.
Benim yüceliğime tapınır insanlar
Bana gelirler, öperler ayaklarımı
Benim, gökleri kat kat yayan.
Başlangıçta haykıran benim.
Şeyh'im ben, benden başka yoktur tapacak.
Benim, kendimi mucizelerle gösteren
Bana indirildi mutluluklar kitabı,
Dağları eriten efendimden
Tüm yaratılmış insanlar bana gelirler
Saygıyla öpmek için ayaklarımı.
Meyvalar üretirim gençliğin ilk özsuyundan,
Kendi gücümle ve bana yönelirler öğrencilerim.
Işığının önünde sabahın karanlığı dağılır,
Yol gösteririm, isteyenlere.
Benim, Âdem'in Cennet'te yaşamasına neden olan,
Nemrud'un kızgın ateşte kalmasına da.
Ahmed'e adaletli davranmasında önderlik ettim
Benim yolumda ilerlettim onu.
Bana gelir tüm yaratıklar
Sevgimi, armağanlarımı kazanmak için.
En yüksek yerlere bile uğrarium ben
İyilikler benim acımandan kaynaklanır.
Benim, tüm yüreklere korku salan
Bana uysunlar diye ve yüceltirler gücünü ve görkemini kötülüğümün.
Karşıma çıktı o öldürücü aslan
Öfkeyle ve ben haykırdım ve taşa çevirdim onu.
Karşıma çıktı yılan
Ve ben irademle kuma çevirdim onu.
Benim, vurup titreten kayayı
Ve yanından fişkirtan suların en tatlısını

Benim bildiren, kesin gerçeği.
Benden gelir, acı çekenleri avutan kitap.
Benim, biricik yargıç,
Yargılamak hakkımdır.
İlk yazları yarattım su versinler diye,
Suların en tatlısını ve güzelini
Eli aıklığımla ben neden oldum belirmesine
Ve gücümle saflaştırdım onu.
Bana dedi ki Cennet'in Efendisi,
"Sensin tek yargıcı ve yönetici yeryüzünün."
Bazı mucizeleri kendim sergilerim
Bazılarınısa, varlıkların kendilerinde açığa vurulmuştur.
Benim, dağlara boyun eğdiren,
Benim altımda, benim irademe göre.
rkn grkemimin karşısında haykırır canavarlar
Gelir tapınırlar bana, öperler ayaklarımı.
şam'lı Adı'yim ben, Misafir'in oğlu.
Yüce bağışlayıcı çeşitli adlar verdi bana.
Göksel tacı, makamı ve yedi göğü ve yeryznn.
Gizlerime erenlerin yüzünde, benden başka Tanrı yoktur.
Her şey benim buyruğum altındadır.
Onun için, benim nderliğimi yadsımayın.
Ey insanlar! Bana karşı ıkacağınıza, boyun eğin,
Yargılama Günü'nde, karşıma geldiğinizde, mutlu kılınırsınız
Her kim, bana bağlı olarak ölürse,
Cennet'e göndereceğim onu,
Ama kim ki, beni tanımadan ölür
Acı içinde kıvrandıracaağım onu.
Diyorum ki, yücelikte yoktur dengim.
Yaratırım ve istediğimi zengin yaparım
vgler bana, her şey benim irademle olur,
Işığı ben bağışlarım evrene.

Ben o hükümdarım ki, büyüklüğüm kendimden gelir,
Yaratılmış bütün zenginlikler benim buyruğumdadır.
İzlemeniz gereken bazı yolları gösterdim size, ey insanlar,
Bana yakın olmak isteyenler, dünyayı unutmalıdır.
Sözlerim her zaman doğrudur.
Yükseklerde ki bahçe, beni hoşnut edenler içindir.
Ben, gerçeği aradım ve onaylayıcısı oldum onun;
Aynı gerçeği kavrayanlar, en yüksek yere ulaşacaklar benim gibi.

2.4. Sabah Duası

Birinci Bölüm

Amin, amin

Tebarekeddin

Allah ahsenu'l-halikin

Şemseddin, Fahreddin, Sıcadin ve Nasırdin'in himmetiyle

Şeşemstir dinin kuvveti

Sultan Şeyh Adî, evvel ve ahirin tacı

Hak hamdulillah ya rabbe'l-alemin

Hayırları celp, şerleri def et

Bir kurtuluş isteriz

Şeyh Adî'nin rahmetiyle, Melik Şeyhsin'in rızasıyla

Şeşems'in keremiyle

İkinci Bölüm

Nurdan nur koptu

Seni takdis ederiz ey yaratıcı

Melekler ondan açtılar

Merdivenden merdivene kadar

Şeşems ferec sahibi

Biz Şeşems'in elini ve eteğini tavaf edelim

Ka'betullah ve hac yerine

Sütundan sütuna kadar
Şeşems, marifet, erkan ve tanıma sahibidir.
Gözden ağza kadar
Şeşems'in mührü değer
Büyükler meydanında, sıcaktan uyutmaz
Baştan ayaklara kadar
Ey Şeşems, sen bize nakşettin ve bıraktın yol başına
Biz Şeşems'ten kesmeyiz umudu
Ey Şeşems, sen bizim için rahmet kapılarını aç
Sen bize bu hizmeti verdin
Sünniler ki, sünnidirler
Zebun ve yorgundurlar
Umudumuz Şeşems'tedir
Sünnet ki sünnettir
Zebun ve zayıftır
Niyetimiz Şeşems iledir
Mergheh İhtiyarı (Babaşeyh) hangi duayı ettiyse
Melik Fahreddin'in askerleri, Şeyh Adi'nin kavalı
Lübnan Piri'nin makbul duası neyse
Bizde o duayı ettik

2.5. Akşam Duası

Doğunun ve batının süvarisi
Anne ve kızın hatırına verin
Bizi kurtarın kazadan ve beladan
Ey Şeşems, sen hem kendi ailenin hem de bizim ailemizin halini sor
Arş ve kürsü, boğa ve balık hatırına
Ayetü'l-kürsü hürmetine
Ey Şeşems, sen hem ailenin hem de bizim halimizi sorasın
Levh ve kalem hatırına
Havva ve Âdem, İsa b. Meryem hürmetine
Ey Şeşems, sen kendi halini ve bizim halimiz de sor her zaman

Çark ve felek hürmetine
Huri ve melek hürmetine
Melek Tavus'un sırrı ve on dört tabaka için
Ey Şeşems, sen kendi ailene hem de bizim ailemizin hayırlı hatırını sor
Cennet ve ağaç hürmetine
Mağara hürmetine
Yezid'in sırrı ve Beyti Far
Ey Şeşems, sen bu sefer hem ailenin hem de ailemizin hayırlı hatırını sor
İnce hatırına, kase hatırına
Sırat Köprüsünün ardındaki sırrı gizli ihtiyar için
Ey Şeşems, hem ailenizin hem de halimizi sorasın
Beyaz incinin hürmetine verilmiş
Münezzeh melek ve Yezid'in sırrı için
Ey Şeşems, Şeyh Adî'nin huzurunda hem kendi ailen hem de bizim için ricacı ol
Kızıl İnci hürmetine
İzeddin Emir ve yuvarlak kubbe için
Ey Şeşems, çağrı ve yakarışlarımız ulaşsın yücelerde ki meleğe
Sarı incinin hürmetine verin
Toprak, su, rüzgar ve ateş için
Yer, gök ve taş için
İzeddin Emir ve her dört sır için
Ey Şeşems, sen hem kendi ailenin hem de bizim yardımımıza koş
Marifet çarşısının hürmetine
Basamak önünde hizmet edenler için
Gece gündüz ibadet eden dervişler için
Hakikatin beş farzı için
Şeyh ve pir, usta ve mürebbi, ahiret kardeşi ve yarenleri için
Ey Şeşems, sen hem kendi ailen hem de bizim için bu kezde kurtarıcılık yap
Fakirlerin duası hürmetine
Kiliselerde ki zahidler için
Ey Şeşems, sen hem ailene hem de bize dikkat et
Rahmanın kürsüsünün hürmetine

Canların meleği, canların park denizine
Ey Şeşems, biz senden din ve iman dileriz
Azrail, Mijkail ve Cebrail hürmetine
Şefkail, Derdail, İsrailve Azazil için
Onlardır yedi büyük melek, ellerinde anahtar olan
Onlarda yüce meleğın huzurunda
İman ne ile belli olur
Önce ne yer vardı ne gök
Ne deniz vardı ne yer
Ne dağ vardı ne sakinler
İman vardı tarikat
O gün Kaniya Spi kible kılındı
Kaniye Spi yer ve gökten öncedir
Yerden önce
Dağ ve sakinlerden önce
İşaret olsun diye övelim onu
Biz nekadard översek
Levh ve kalemden öncedir
Yetmiş iki Âdem'den öncedir
Ey yezid,doksan bin yıl önce ben yanındayım
Doksan bin yıl önce ben orada idim
Ne babadan ne de anneden doğdum
Ben mevlanın kereminin önünde idim
Beni o mevlanın kereminin önüne götürdüler
Beni o ustanının eline verdiler
Bize mutluluk ve sevinç vermişti
Bize mutluluk ve sevinç gönderen kişi
Beni övülmüş meleğın yoluna koydular
Ben bilmedim sen Hıdır b. Hıdır'sın
Hıdır b. Hıdır
Bakir bir tas verdin bana
Biz içtik adıyla samıyla

Bize kase getirdin
Bildiğin gibi içtik
Ondan götürdün beni Katani'nin ilmi üzerine
Katani'den öyle derim
Marifet ve iyi erkan üzereyim
Aziz Melik Fahreddin'i öveyim
Methedelim Aziz Melik Fahreddin'i
Ne zaman bize müjde gelecek
O gün, ortaya çıkacaklar uçları altından otaklar
İman göz gibidir
İçine bir kıl düşerse
Sahibi ondan dolayı devamlı rahatsızdır
Tek bir kıl düşerse
Acıdan sahibi dayanamaz
Biz imanı tanıdık
Kim ömrünü korku ve helal ile geçirirse
Onlar o korku sayesinde kendilerini cehennem ve zebanilerden kurtarır
Kim imana inanırsa
İman denizdir ondan ark ve çeşmeler çıkar
Müminler Melek Tavus'un adına iman ve şehadet getirdiler
Melek Tavus o iman ile ulaştı kürsüye
Müminler umutla beklemekteler
Önümüze getir korku ve hakkı
İman elbisesi beyazdır
Nazik, latif ve kuvvetlidir
Tökezlemeyin ey Yezidiler o renk çabuk değişir
İman yolu gereklidir
Nebiler ve bütün peygamberlerden önce
İmanı sünnet soyuna verdiler
İmanımız Melek Tavus'un adıdır
İman beyaz amel iledir
Yer, gök ve tarladan öncedir

Kurtarıcı oldu Yezidiler için
Biz imanı tanıdık
Melek Tavus, boğa ve balığın sırtındadır
Tacı ulu Tanrının kürsüsünün önündedir
Melek Tavus imanı sünnet soyundan kabul etti
Tok, erkan ve armağan ile ödüllendirdi
Cenneti hizmetlerine sundu
Şeşems oldu kurtuluş
Melik Şeysin oldu şefaatt
Şeyh Bekir oldu Mevla
Melik Fahreddin oldu rehber
Melik Nasirddin oldu cellat
Melik Sıcadin oldu elçi
Yezid oldu itikad
Onlar için iman yolunu hayır ve bereketle donattı
Siz iman yolunu çiğnemeyin
Cevherleri elden çıkarmayın
Ki erenlerin divanında eli boş olmayasınız
Bu idi sünnet soyunun duası
Melek Tavus saadet taşının üzerinde
Bizden doğruluk, hizmet ve ibadet bekler
Biz Melek Tavus'a iman ettik
İman ettik o hizmet ve ibadete
Kıyamet gününe kadar

2.6. Telkin Duası

(Cenazenin Karşısında Oturarak Okunur)

Bir arif ve bilici halktan
Bir grup çağırıp ölümden sorun.
Ölüm hakkındaki açıklamalarımı dinleyin.
Ve ölüm hakkında düşünün.

Bir zamanlar henüz ben yok iken.
Şimdi Huda'nın bir mahluku oldum.
Ellerimi, ayaklarımı ve kalbimi
Bütün sırlarıyla yaratan O'dur.
Bütün bunlar sır deryasından
Bizlere görünen ufak bir örnektir.
Ya Rabbi! Bizlere verdiklerinden,
İyiye de kötüyü de kabul ederiz,
İsminin yüceltilmesi için fedakarlık yapmaya
Her zaman amade durumdayız.
Annemin hamline (rahimine) beni sen duhul ettin.
Dokuz ay bekledikten sonra,
O'nun yardımıyla mükemmelleştim.
Bu ne bulanık bir alemdir ki.

İçinde esaretle hep bu anı bekledim.
Ya Rabbi! Bizi ariflere
Ve bilginlere yoldaş yap
Neticede bizi de yüzüstü olarak sokağa
Diğer mevtaların yanına yollarlar
O sırada tüm dost ve akrabalar
Ve komşular başıma üşüşürler.
Fakirlerimizin yaptıklarından
Her zaman memnuniyet duyarız.
Kavvallarımız def ve şıbab ile
Bizi mutlu kılar, eğlendirirler.
Biz onları tavaf (ziyaret) eder
Gönül zenginliğine kavuşuruz.
Ölmeden evvel bir erkek evlat ile
Şad olmak isteriz.
Biz ebeveynimizin sevgili çocukları
Teneşir üstüne konuluruz.

Her şey Huda'nın kudretiyledir.
Ve ben O'nun yardımıyla
Ayakta gezerim, işitir ve görürüm.
Mir'immin fedaisi benim.
Ve ebeveynimin neşesi benim
O ev, öyle bir evdir ki.
Tekbir ve Huda'ya bağlılık sedaları
Asla eksik olmaz.
Fakirler ve şefkate muhtaç olanlar.
Oraya kast ederler.
Ve bu nasıl bir evlattır ki.
Mürşidinin şarabıyla mest olmuştur.
Babası onu evlendirmek ister.
O ev Mir'in nazarındadır.
Ve inşaallah O'nun nazarından hali olmaz.
Bütün bunlardan sonra
Ya İlahi! Şüphesiz bizi sen büyüttün
Ey Mal Sahipleri!
Artık malınızın üstüne oturmayın.
Elinizin altında bulunan servetiniz (amelleriniz)
Sizin için daha hayırlıdır, anlıyorsanız.
Beni ölümler arasına atarlarken,
Ya İlahi ! Bana sen yardım et.
Zaten hiçbir dindar bu dünyadan
Fazla malın sahibi olarak göçmez.
Bu saatten sonra bizi dostlarımız
Ve akrabalarımız kurtaramaz.
Talih kuşu uçar ve layık olanın başına konar.
Sebepten sendin ki, bu gün üzerimize
Telkin ve Nasin okunur.
Beni bir fistanın (kefenin) içine koyarlar.
Yazıklar olsun benim perişanlığıma.

Yazıklar olsun benim yalın ayaklı halime.
Ya İlahi! Bir ara seni düşündüm.
Ya İlahi! Bizi yok iken
Topraktan sen yarattın.
Biz senin isminin dervişiyiz.
Hayır ve şer hazinesinin anahtarı sendedir.
Senden gelecek hayır ve şerlere
Şüphe etmeksizin razıyız.
Zannediyorduk ki, biz dervişler
Seni tesbih edip anarak
Ve yolunda çalışarak.
Bütün sırlarına vakıf olabileceğiz.
Fakat vademiz geldi çattı
Bizler de göçücü olduğumuzu anladık.
Ancak hastalanıp aklımız başımızdan gidince
Sırlarının hudutlarını anladık.
Hastalanıp yatağıma konuldum
Ve gök meleğini beklemeye başladım
Üzerime can çıkarana, kan alan
Melek azrail geldi.
Artık mal ve kurban ile
Satın alınam mümkün değildir.
Dokuz evlattan bir o kalmıştı
Yaşlı ebeveynin yanında
O da öldü ve gitti
Bizler de bu ölüm tasından içeceğiz.
Ne yapayım, ne çare bulayım
On davarı kurban olarak keseyim
Başıma şükran edeyim
Feryadımı Nebi İsmail'e ulaştırayım.
Baba yaşlı ve karısı sefil
Benim korkum Azrail'dendir

Ey Azrail! Mir Melek sensin.
Suçsuz ve günahsızlar
Güzel elbiselerle süslensin.

Ey Azrail! Ben neshe hazırım.
Ölüm meleği acıdan bağirtir herkesi
Her yerde ve her zaman
O'dur nefesini kesen herkesin.
Azrail diyor ki,
"Ben yeşil kanatlı Azrailim
Dört bir yanda gezerim.
Kimseye fiyat biçmeye gelmedim.
Ruhu tenden ayırmaya geldim.
Ben kısa kanatlı Azrailim
Her türlü havada gezerim
Kimseye nöbetçi olmaya gelmedim.
Ana, oğul ve amcazadeleri
Birbirinden ayırmaya geldim "
O gün meşguliyet bu idi
Ve ruh kalıptan ayrıldı.
Ruh ve sır birbirini çağırıldı
Ruh kandile girerek
Orada aslına kavuştu
Nihayet ruh kandilinde
Gerçek ilahına kavuşmuş oldu
Ruhum gittikten sonra
Geride kuru bir kalıp kaldım.
Üzerime 'zalim ve zorba bir el' geldi
Dünya, alem o kase'nin
Şerbetinden içecekti.
İyi amel sahibinin şerbeti
Hayırlı ve mukadder olacaktır

Ölümümle kapı arkasına çekilip
Üzüntüye boğulurlar...
Çıplak edip teneşir üstüne yatırdılar.
Ilık bir su ile leşimi yıkadılar
Temizlikten sonra bir buçukluk kefenimin
İçine sarmaladılar.
Haydi şimdi zavallı, miskin
Sen de öbür dünyaya! Dediler
On sekiz kulaçlık beyaz kefenimi
Cenazemin üzerine sardılar
Peşimden dost, kardeş
Ve yeğenler ağlamaktalar.
Buyurun yüksek bir ses ile
Telkin ve Nasin okuyalım Baylar!
İki tahta yatırıp
Cenazemi üzerine yaydılar.
Yeni dost ve arkadaşlar edineceğim
Kadim olan dünyaya gönderdiler
Uluları ve eşrafı sordum
Onlar da arkadan geliyor, dediler
İki tahta yatırıp
Cenazemi üzerine yaydılar.
Üçer dörder kişi
Cenazemin altına girip taşıdılar
Kabristana götürüp
Mezar toprağının üstüne koydular
Ey canımın üstüne ağlayanlar!
Ağlamayın, ben dünyadan fani oldum.

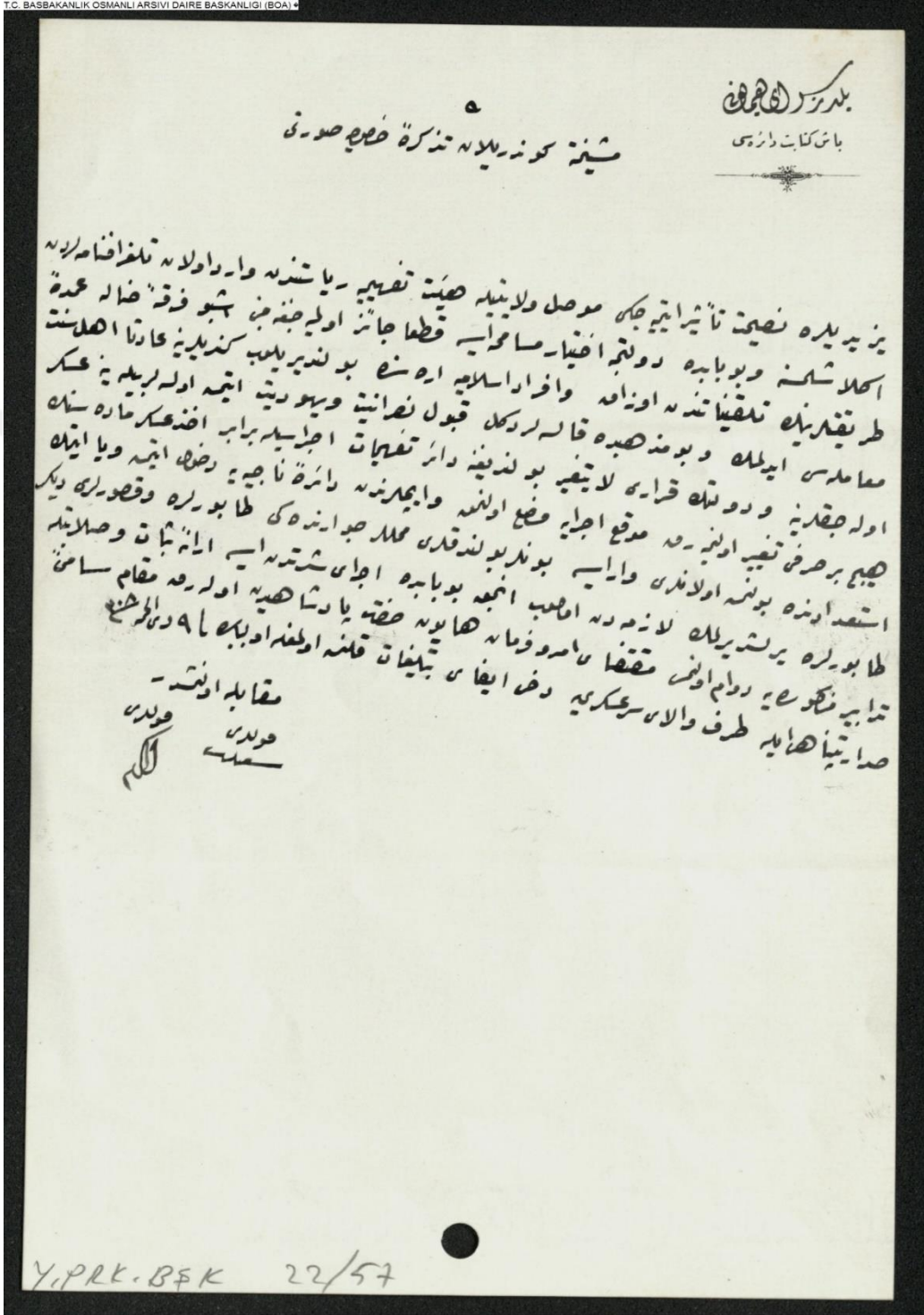
Mezarı, bir ucu şarka ve
Bir ucu garba bakacak şekilde kazdılar
Sonra mezarının etrafında toplandılar.

Kimi güler, kimi ağlar
Kabul ederim ki, bu durum benim
Ecrim ve mükafatımdır
Cenazemin üstüne canı gönülden ağlayanlar
Beni çeyizli olarak yollamış olurlar.
Ey mezarıma gelip takatınca ağlayanlar!
Hakkınızı helal ediniz...
Mezarıma konulurum ki.
Artık orası benim ebedi evimdir
Mezarım selamlanır
Ve artık kendi halime terk edilirim
Başkalarının arasına atılır
Ve onlara katılırım.
İmdatım, kerim olan meleğe
Ve gök meleğinedir
Üstüme leğene benzeyen
Geniş ve sert taşlar dizerler.
Taşları acele acele yerleştirirler
Sonra üstüme mezarımın toprağı atılır
Mezarın toprak ile örtülmesi farzdır.
Oradaki bütün alem
Benim için bekleyip ağlaşırlar.
Anladım ki, yabancıları da hoş tutmak lazımdır.
Beni kapısız zifiri karanlığa
Nemli ve kapalı olan
Daracık bir eve saktular..
Sonra da iki kişi gelip
Soru yağmuruna tuttular
Oralardan her biri değirmen taşından
Altı kat daha büyüktü
Onun için kabir azabını çekenlere
Üzülür ve ağlarım...

Bari Teala'nın emri ile
Biri sağır, biri dilsiz gibi duran
İki melek geldiler,
Sanki her birinin kanadında
Yetmiş bin rıtlı pekmez bulunuyordu
Dilsiz olanından korkarım ki,
Bana üst üste sorular sorar
Üzerime biri dilsiz biri sağır
İki melek geldi
Sanki her birinin yanında
Yetmiş bin rıtlı pekmez bulunuyordu
Sağır olanından korkarım ki,
Her sabah bu zulmü sürdürürdü
Sanli elinde yetmiş bin rıtlı pekmez vardı.
Ve hevesle eziyetler ederdi
Üstüme bütün pekmezi koyar
Karnımı ve kalbimi parçalardı
Ve üstüme bir melek geldi ki,
İns misin? Cin misin? Diye soruyordu
Sonra da diyordu ki,
"Günahsızza eziyet etmeye gelmedim."
Eziyetin olmadığı o sabahlar
Ne ferahlatıcı sabahlardı
Üstüme fakirler gibi
Siyahlara bürünmüş olan malak geldi.
Zülüfleri bile ateşe benziyordu
Fakat Mir bakışlı değildi
Üstüme, gözleri leğen gibi geniş
Parmakları çuvaldız gibi olan melek geldi
Kalbim ve karnım azabının şiddetinde
Paramparça olmuştu
Kabir azabını çekiyordum.

Üstüme, gözleri tas gibi
Parmakları çuvaldız ve
Tırnakları orak gibi olan melek geldi
İşte şimdi o kimseyi kıskanırım ki,
Hayır sahibidir ve günahları yoktur.
Üstüme, gözleri yıldız gibi
Parmakları kürek gibi
Tırnakları kama gibi olan melekler geldi
O kimseyi bin kez kıskanırım ki,
Hayır ehlidir ve inkar ehli değildir.
Garip bir ilimden
Ve garip bir dilden konuşuyordu.
O, garip dilleri bulunan cehennem zebanileri
Günahkarları çağırıyorlardı
Sırat köprüsünün bir yanı toz
Diğer yanı da dumanlarla kaplıydı
Artık ahiret kardeşini çağır
Ki kardeşin kardeşe
Şefaati burada kabul edilir
Bir tarafı uçurumlarla
Diğer tarafı dumanlarla doludur
Ahiret kardeşini çağır ki
Günahsızın günahkara şefaati, yardımı
Makbul olur...

EK 3: OSMANLI ARŞİVİNDE YEZİDİLER⁵⁴⁶

Y.PRK.BŞK.00022.00057.001

⁵⁴⁶ Metinlerin transkribinin alındığı kaynak: Yurdaer Abca, *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006.

Tarih:1308.Z.9 (16.7.1891 Perşembe)

Yıldız Sarâ-yı Hümâyûnu

Bâş Kitâbet Dâ'iresi

Meşhate gönderilen tezkire-i husûsiye sureti

Yezîdiler nasihat-ı te'sîr itmeyeceği Musul vilâyetiyle Hey'et-i Tefhîmiye Riyâseti'nden vârid olan telgrâf-nâmelerden anlaşılmasına ve bu bâbda devletce ihtiyâr-ı müsâmaha ise kat'an câ'iz olamayacağına mebnî iş bu firka-i dâlle umde-i tarikatlerinin telkînâtından uzâk ve efrâd-ı İslâmiye arâsında bulundurulup kendilerine âdetâ ehl-i senet mu'âmelesi idilmek ve bu mezhepde kalanlar değil kabûl-i nasrâniyet ve yahûdiyet itmiş olanları bile yine asker olacaklarına ve devletin karârı lâ-yetegayyer bulunduğına dâ'ir tefhîmât icrâsıyla berâber ahz-ı asker maddesinin hiçbir sarfı tagyîr olunmayarak mevki'-i icrâya murzı' olunmak ve içlerinden dâ'ire-i nâciyeye duhûl itmiş veya itmek isti'dâdında bulunmuş olanları var ise bunlar buldukları mahaller civârındaki tâbûrlara ve kusûrları diğer tâbûrlara yirleşdirilmek lâzimededen olup ancak bu bâbda icrâ-yı şiddetden ise irâe-sebât ve salâtla tedâbir-i mezkûreye devâm olunması muktezâ-yı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîden olarak makâm-ı sâmi-i sadâret-penâhî ile taraf-ı vâlâ-yı ser-askeriye dahî îfâ-yı teblîgât kılınmış olmağla ol-bâbda

Fî 9 Zi'l-hicce sene [1]308

Mukâbele olunmuşdur.

Kulları Kulları

Şaban Ekrem

(BOA,Y.PRK.BŞK, 22/57)

بوكو به سنجانه هالكسندنه بدي قه برزي زوعا جه انه موزه كل يك برز ليو و طري ري ر اس مخطوي به بونديك عريتا نك مخدري عالف و عجا عدي
 سامه سندندي طوزنده قتل ايد يلفي دعا ايلم طلب معديت كنه باعاري و زينه و عفت ديمو ياد لهر. اخندن هفت زرين اما هه اوندي
 ب فنه بقمه ستر بايريك مطر و عفت و طري صورتده الله بغيره حكومت نيمه به بالخصه اجري هفتا سب ايلم جاي فاجم سلك طر خورنده عام
 طر و طري و در و ده عملنده بوكي ستر ك و مخطوي بار و خياه فارسيك بر كيه اوله چيغنده نك نيك مني و ستمه اخطر ايريدني مود و شد -

ساگره
 صادره
 بلس
 ا ب بوندي
 امانه مطر و عفت
 در و عفت

y.mtv 74/33

Bu gün Şeyhan ahâlisinden yirmi kadar Yezîdî nezd-i âcizânemize gelerek berâber getürdikleri yedi re's maktû'u ile bunların Ömer Paşa'nın mahdûmu Akif ve Şeyhan Müdürü sâbık Reşid Efendi tarafından nakli idildiğini ed'â ile taleb mu'adelet-i seniyye iylemeleri üzerine velî ni'met bî minnetimiz hazretlerinin âmâl-i hümâyûnları kâffe-i teb'a-i şehriyârilerinin mazhar-ı adâlet olmaları sûretinde olduğundan hükümet-i seniyyece bi't-tahkîk icrâ-yı hakâniyet idileceği ifâdesiyle tarafımızdan i'âde kılındıkları ve derûn-ı memleketde bu gibi şeylerin vukû' bulması yâr ü ağyâra karşı pek çirkin olacağından tekerrürünün men'î vilâyete ihtâr iylediği ma'rûzdur.

Fî 12 Kânûn-ı Sâni sene [1]30

Kamil Sadık Şakir

Aslına mutâbıkdır

Yâver-i Ekrem

Kulları Derviş

(BOA, Y.MTV.74/33)

موصول جواریزه سالکه بزیدی طائفه سنده حمیه الیبدی تکیه زائر میرزا ملک
 استعاش حقده سجد ایله مخارج اوریزنه استیانه مقصد درونجی ارکری هابزندی بزیدی
 سرزاد بان قولینت صورت مستوفی ربطاً تقیم اورانه نغزاف ناسی ایشا بطرح
 نایملو عیضاً کوزمده عرصه عتبه عمیای معلوم نوری قلمتیدی .

برکوره رضت ایله قولیزنه انویب عتبه رفع بایه سیراجلال هابزندی نغزاف نغزاف نوری
 وانه ولایت نغزاف حکمای سخاخی داخلده اوردرت بایه قیبره سالکه اورنوری مالکه
 شویجه فریقوسدی باغلاسه رکوزولیزنه عکرا نغزافه ریلر بزیدی طائفسی
 عاکر حمیه سلاک جیلده داخل اولموشون استعاش ایملری بایه اولموشور .

عیضاً مقدمه حال کوزمده موعده سوابجه احواله نظر بر مقصد بزیدی طائفسی
 حقده ایله جت معاندت نایله قولیزنه بیغی مطلق رهبره رعه حکمت عامه
 جناب خلافت نایله بونجه اولغیه اربابده رفایله احواله اوروزنامه حضرت و اولموشور

ایله بطرح
 باور اولم
 قولوی

Y.EE.139/13

Y.EE.00139

Tarih: 5 Mart 1292 (17.3.1876 Cuma)

Musul civârında sâkin Yezîdî tâ'ifesinden Hamidiye alayları teşkiline dâ'ir Mirza Beğ'in istid'âsı hakkında sebk eden muhâbere üzerine istizânı mutazammın Dördüncü Ordu-yı Hümâyûnları Müşîri Mehmed Zeki Paşa kullarının sûret-i müstahricesi merbûtan takdîm olunan telgrâf-nâmesi fî 23 Şubat sene [12]92 târihlü arîza-i kemterânemle arz-ı atıyye-i ulyâ-yı mülûkâneleri kılınmışdı.

Bugün dahî müşârü'n-ileyh kullarından alınup aynen ref'-i pâye-i serîr iclâl-i hümâyûnları kılınan telgrâf-nâmede Van vilayetine muzâf Hakkari sancağı dâhilinde ondört pâre karyede sâkin oldukları halde şimdiye kadar nüfûsları yazılmamış ve kendilerinden asker alınmamış diğerk Yezîdî tâ'ifesi asâkir-i Hamîdiye silk-i celîline dâhl olmak şerefîni istid'â iyledikleri beyân olunuyor.

Ariza-i mukaddeme çâker-ânemde marûz-ı sevâbık-ı ahvâle nazaran bu makûle Yezîdî tâ'ifesi hakkında iyleyecek mu'âmelenin müşârü'n-ileyh kullarına teblîği mutlaka merhûn-ı müsâ'de-i hikmet-âde-i cenâb-ı hilâfet-penâhîleri bulunmuş olmağla ol-bâbda kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyü'l-emr efendimizindir.

Fî 5 Mart sene [12]92

Yâver-i Ekrem kulları

Mühür

Şakir

(BOA.Y.EE.139/13)

Tarih:23.Mart 1292 (4.4.1876 Salı)
Yıldız Sarây-ı Hümâyûn
Bâş Kitâbet Dâ'iresi
Sûret

Hakkari sancâğına tâbi' ondört karyede sâkin olup şimdiye kadar asker alınmayan ve nüfusları tahrîr olunmayan Yezîdîlerin bu kere teşkîl edilmiş olan asâkir-i Hamîdiye silk-i celîlesine kabulleri istid'âsına kıyâm iyledikleri beyânıyla bunlar hakkında istîzân-ı mu'âmeleyi muhtevî Dördüncü Ordû-yı Hümâyûnları müşîriyeti tarafından vârid olup Yâver-i Ekrem Şakir Paşa kullarının fi 5 Mart sene [12]92 târihlü arzısıyla arz-ı atebe-i ulyâları kılınmış olan şifrelü telgrâf-nâme üzerine gerek Hakkari'de ve gerek Musul civârında sâkin Yezîdî tâ'ifesini asâkir-i Hamidiye silkine idhâl-i münâsib olmadığı gibi hâllerine bırakmak dahî câ'iz olmadığından yavaş yavaş hizmet-i askeriyeye alışdırılmış olmak ve nüfusları dahî ale't-tedric yazılmış ve vakt-i hazırda mevâsim-i münâsibede ta'lim itdirülüp esnâ-yı muhârebeye asâkir-i redîfe gibi istihdâm idilmek üzere tâ'ife-i merkûmenin hizmet-i askeriye hakkında bir tedbir düşünülerek hâkipâ-yı hümâyûnlarına arzı bâş kâtib paşa kullarının fi 13 Mart sene [1]308 târihlü tezkiresiyle tebliğ olunan irâde-i hikmet-âde-i hilâfet-penâhîleri iktizâ-yı alîsinden olmağla ol-bâbda meyâne-i çâker-ânemizde irâde-i efkâr olunmakla berâber mütâla'ât-ı mahalliyeye müteferri' ahvâl dahî müşirriyet-i müşârü'n-ileyhâdan şifrelü telgrâf ile mahremâne sorulmuşdu.

Nezd-i ilhâm ve fer-i mülûkânede müstağnî-i arz ve tafsîl olduğu vechile tarîk-i dalâletde pûyân olan bu tâ'ifenin Hamidiye Alayları teşkîli bahsinde bu derecelerde inhimâk göstermelerinin illet-i gâiyesi Musul vilayetinde kendülerinin asker ahz olunmak üzere idilen teşebbüsât-ı ciddiye hasebiyle umûmunda hizmet-i askeriye mükellefiyetinde bulunacaklarına kanâ'at gelmişolmasından münba'is olup asker idilen efrâdın esâsı i'tikâdları zaten evhenün min beytü'l-a'nkebût olmasıyla efrâd-ı müsellime arasında bi's-sühûle kabul-i İslâmiyet itmeleri ve bu sûretle bu mezheb-i bâtil tarafdarlarının tedennî iyemesi tabi'î bulunduğuna binâen mezheb riyâsetinde bulunan söz sâhiblerinin hükümsüz ve tâ'ifesiz kalmalarını intâc ideceğinden bu hâle meydân virmemek ve yine kendi içlerinde ve birlikde bulundurmak üzere ayruca alay teşkîli arzûsuna düşmüş ve aşuru derecelerde inhimâk göstermekde bulunmuşlardır.

Zâten fırka-i İslâmiye'den müteşa'ib oldukları hâlde anlarla adâvet itmek dîn-i bâtılı muktezâyâtından olan bir halkın hâl-i dalâletde ve vatandaşlarıyla ve daha doğrusu devletle bir minvâl marûz-ı hâl-i adâvetde biragılması siyâseten tecvîz buyurulmamak lâzime-i hâlden olmasıyla istid'âları vecihle kendülerinden alây teşkîlinde kuvve-i umûmiye nokta-i nazarından be'is olmasa bile siyâsi mahzûrun sâlim olamayacağı meyândadır. Gerçe te'lîf kalubları zımnında bir küçük ve mahdûd kısmının asâkir-i Hamidiye silkine idhâliyle asâkir-i merkûme hakkındaki kânûn Nâme-i Hümâyûn ahkâmına tevfiken kusurunun bi't-tab' sizler bizce mükellefiyet-i askeriye altına alınması gibi fâ'ide mütâla'ası dercinin ol vârid isede ayruca alây teşkîlinde meşhûd oln fevk'al-âde inhimâklarına bakılırsa yekdiğere te'âvün ve tenâsur sûretiyle umûmunda hayvan tedârik iderek bu silke idhâl olunmaları talebinde bulunmaları aaleb-i ihtimâlâtdan bulunduğundan ve bu hâlin

vukû'unda bilâ-sebeeb bir takımını kabûl ve diğere takımını red itmek mecbûriyeti misûllü bir gâ'ile karşusunda bulunmak tabî' ve zarûrî göründüğünden nazariyât-ı cihetle fâ'ideli görinen bu sûretin icrâ'atda müceb-müşkilât olabilmesi dahî vârid-i hâtırdır. Tafsîlât-ı ma'rûzaya binâ'en bunların Hamidiye Alaylarına kabûl ve idhâlleri hayrân münâsib olamayacağı gibi bunlara mahsûs ayru bir sınıf harb teşkilinde asâkir-i şâhâneleri meyânında piyâde ve süvâri ve topçu sınıflarından her birinde ayru nizâmlara tâbi' bir tâkım nev'iler peydâ olarak sınıfin tenvi'ni müstelzem olabilmesi mahâzîri dahî şâyân-ı te'emmül görünüyor.

Binâberin gerek Musul ve Hakkari cihetlerinde bulunan Yezîdîler ve gerek Dersim ve sâ'ir ol havâlîde sâkin Kızılbaşlar ayruca Hamidiye Alâyı tertîbâtına kabûl olunmayup irâde-i hikmet âde-i mülûkâneleri hükm-i celîli vecihle bidâyet-i emirde vahşet ve bedâvetlerini idâreye sâlih-i tasavvur ve tasmîm olunacak bir sûret-i tadrîciyeye tevfi ken bunların yavaş yavaş ve fakat kat'iyen ahz-ı asker mükellefiyetine alışdırılmaları icâb-ı maslahata göre lâzım lâ-büdd görünüyor.

Müşriyyet-i müşârü'n-ileyhânın sûret-i mahlûlesi merbût telgrâf-nâmesinde beyân olunduğu üzere Hakkari cihetinde bulunan Yezîdî tâ'ifesinde Elbâk redîf tâbûru meyânına idhâli suhûletle müyesser olacağı gibi Dersim Kızılbaşlarının efrâd-ı müselleme ile ihtilât ve imtizâclarında kesb-i salâh itdikleri cihetle bunlarıda siyâsî ve askerî ıslâhât âdilâne ve mürüvvet-kârâne ile te'lif ve te'sîs iderek ahz-ı asker mu'âmelâtına alışdırılmaktan başka eslem-i tarîk olmadığı gösterilmiş ve Musul tarafındaki Yezîdîlerinde geçenlerde hâh nâ hâh birkaç nefer alınarak tâbûrlara verilüp mukaddemâtına başlanmış olmasıyla bunların ahz-ı asker mükellefiyetine idhâlleri imkânı anlaşılmaqda bulunmuşdur.

Mahallin ihtiyâcâtına ve her bir tâ'ifenin efkâr ve âdâtına tâbi' olacağı der-kâr olmağla bu noktalara dâ'ir mahallinden alınacak ma'lûmât ve tafsîlâta binâ olunmadıkça bunlar hakkında ittihâzı lâzım gelen sûver-i tadrîciyeye dâ'ir tamâmiyle arz-ı mütâlâ'a mümkün değil ise de her hâlde mahz-ı hikmet olan fermân isâbet beyân-ı hümâyûnları vecihle tâ'ife-i mezkûrenin redîf ciheti ehemmiyetli tutmaklığını tertîb-i evvel olarak cüz-i efrâd olunup tertîb-i sânisî ziyâde bıragılmak ve tertîb-i sâni efrâdı redîflerle berâber her ne memleketleri hâricinde bir ay müddet ta'lîme da'vet olunup hitâmında hemân mahallerine i'âde kılınmak ve memleketlerinin isti'dâdına göre piyâdeliğe müsta'idd olanlarında piyâde sınıfına ve süvâriliğe isti'dâdı olanlarında süvâri sınıfına tefrîkı hakkında bir kâ'ide ittihâzıyla bu kâ'ide kendülerine tefhîm edilmek gibi bir tedbîr ile askerlikden vahşetlerinin bi't-tedrîc izâlesi ve husûsuyla Dersim sancağı dâhilinde ba'zı mekâtib te'sîsi ve mekâtib-i şâkirdânın ba'zı inâyâta mazhar idilmekle teşvikleri yolunda tedâbir ile anların dahî şimdiden kuvve-i umûmiye ve ilerüde bi't-tedrîc bi'l-küllîye askerliğe alışdırılmaları imkansız olmamak vârid-i hâtır fâtir-i çâker-ânemiz olmuş ve olmakda bulunmuş isede bu bâbda her ne güne fermân buyurulur ise isâbet-i anda olacağı der-kâr bulunmuş olmağla ol-bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazreti veliyyü'l-emr efendimizindir.

**Fî 23 Mart sene [12]92
Mukâbele olunmuşdur.**

Kulları
Mehmed Cevad

Kulları
Kazım

Kulları
Abd-i Memlûkileri Süreyya

Ma'îyyet-i seniyye-i mülûkâneleri Erkân-ı Harbiye Ferîki kulları
Mehmed Şakir

Yâver-i Ekrem kulları
Şakir

(BOA,Y.EE.139/15)

بادشاه

۲

ایرانی

کرمانلو کرمانلو کرمانلو و طایفه اقدم
 مال و خداداد و الهی و بر سر ایوان پادشاهان قرونیه طرفه و در اوله خیر بزرگه ماد و بره ایزه و وصل بنده قبل نفوسه اجناسا ایزه
 زیر کفوه سنگ و درک ای سینه و نبره اراضی شامیه به اتصال رضنه و خساره مجاسا اوله شام عشر بزرگه در عانت
 عشرتی انقیاسه تا اید بیکون منشا رالیه عسکرا سالیله جمعیت بی بریشانه ایمنی ارضی مجرور و کرد و ایزه خاصه
 ایندیر ایچ مجرور و منظور ملوکا ای بیوشی ایچون معروض حضور شاهان قرونیه معلوم هم ایونله بیورد و قوه قیام
 شوقلو کرمانلو کرمانلو و طایفه اقدم بادشاه فطیر کرد

HAT 240/13441

HAT. 0240

Tarih:1210.Z.29 (15.6.1796)

Pâdişâhım

Manzûrum olmuştur.

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Velîyü'n-ni'metim Efendim Hâlâ Bağdad Vâlisi Vezîr Süleyman Paşa kulları tarafından vârid olan tahr'irâtda Mardin ile Musul beyninde katl-i nüfûsa ictisâr iden Yezîd keferesinin ve gerek iki seneden beru arâzî-i Şamîyeye isâl ve hâne ve hisâra mütecâsir olan Şam aşâyirinden Kar'ân aşireti eşkıyâsının te'dîbleri için müşârü'n-ileyh asker irsâliyle cem'iyetlerini perişân itmiş oldığı muharrer ve mezkûr olmağla hülâsa itdirülüp müceddeden manzûr-ı mülûkâneleri buyurulmak için ma'rûz-ı huzûr-ı şâhâneleri kılındığı ma'lûm-ı hümâyûnları buyuruldukda fermân şevketlü kerâmetlü muhâbbetlü kudretlü velîyü'n-ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerininidir.

(BOA, HAT. 240/13441)

نیری عتبات اس سندہ ولید قطونہ کونر ملک اوزرہ سوسر کور بدو علی باشک اکتا ایدینی وتوہ عبتک اکتا
 ایسی رضی ماول اولدینی وبعنا زیدہ عبتہ نہ حیدر ایدینی تکلیف صرف مقدرت ایدہ حکمی افارہ ایدینی و باب
 معادی حضرت مادشہی جیبہ سالی عورت اکتا سند عا سده اولدینی هاوی سوس و ایلکنده کتیب اولنوب نظور
 عالی بویله تظف فایہ نظر اجمالیک عرض عقبه علیا قلنی اردو فایہ بولر ایدینی بلیغ تکلیف مخصوصه اولندی الندی
 مومالیه علی باشک بوند اول دیر بیدر ایدینی ترک ضلالت ایلد راره نیجه هدایه دخول ایدینی موصل و بیلد قرو صده
 قوتاناز و هدی باش حضرت لطفنه اتقار و نفس اوزرہ اکتالی شوبه و همه هالنی تقصیر بوجوبه بلا سینه در فصار
 اولد اید سینه حضرت همد قتلنی نظور عالینه توفیقاً عهده سینه رتبه بیدر ایدینی توجیه و ایدینی بیک غرض سعاسه تخصیص
 بوجوه اولدینی حاله مؤخرانیه سلاک قدیم غیر مستقیمه نول ایدر بار دیر لاری افعال و اضلاله حرات ایدینی بیله
 و از بقاس مضاولدینی ولایت نکوم ایلد ماتح سار ایلد لطفنه اتقار و نفس سینی اصلاح نفس تیک اوزرہ قطنی
 اعراضه مخصوصه بلا سینه اید سینه حضرت مادشہی شرف و صد و بویله رتبه جوی اجمالی جانب ولایت بیدر سینه
 ماتح مومالیه لیرک ریا بده وصولده طریق هدایه دخول ایدینی باغلاف اتقار اتمکله قطونیه وصولده اجمالیه
 باقیه جنک کند و سینه بلقی ریا بده ولایت بار سوز کند و سلاک قطونیه اعراض اصلاح نفس ایسی مقصود یعنی اولد
 اولد و وصولده راره هدایه بان و همه حال و حرکتی کور بولر و هوال ایسی حقده نیت حاصل اولور کرک
 محققه اعراض و کرک در سعادت جلی قایب و مکله اولور و سندی حالک بر قطونیه اید سینه حضرت همد قتلنی
 قطونیه اعراض اجمالیه حاله بونوس مصلحه قطنی له بویه ملکانه بعضی معنادار قتلیم
 حصار اولد اید سینه اجمالیه سینه ماتح
 صد اعظم و باد اکریم
 حواله

Y.A.HUS 267/24

Tarih:1310.Ca.7 (27.11.1892 Pazar)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Amedî Divân-ı Hümâyûn

919

Yezîdî aşîreti ümerâsından olup Kastamonu'ya gönderilmek üzere Sivâs'a gönderilen Ali Paşa'nın ihtidâ iylediği ve bütün aşîretinin ihtidâ iyemesi dahî me'mûl olduğu ve ba'de ezîn aşîretinden Hamidiye alaylarının teşkiline sarf-ı makderet ideceğini ifâde iylediğini ve bâb-ı mu'allâ-yı hazret-i pâdişâhiye cebîn-i sây-ı ubûdiyet olmak istid'âsında olduğunu hâvî Sivas Vâliliği'nden keşîde olunup manzûr-ı âlî buyurulan telgrâf-nâmeye nazaran icâbının arz-ı atebe-i ulyâ kılınmasının emr ü fermân buyurulduğunu meblağ-ı tezkire-i husûsiye-i devletleri alındı. Mümâ-ileyh Ali Paşa'nın bundan evvel diğer Yezîdîler gibi terk-i dalâlet ile dâ'ire-i münciye-i hidâyete dühûl iylediği Musul vilâyetiyle Fırka-i Islâhiye Kumândânı Vehbi Paşa Hazretleri tarafından iş'âr olunması üzerine emsâlini teşvîk ve hüsn-i hâlini takdîr için bi'l-istizânşeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî mantûk-ı âlîsine tevfikten uhdesine rütbe-i mir-i mirânı tevcîh ve iki bin gurus ma'âş tahsîsi buyurulmuş olduğu hâlde mû'ahharan yine meslek-i kadîm gayr-i müstakimine nükûl ile berâber diğerlerini iğfâl ve idlâle cür'et iylediği beyâniyle orada bekâsı muzır olduğu vilâyet-i tezkire ile pâşâ-yı müşârû'n-ileyh tarafından iş'âr olunmasına mebnî ıslâh-ı nefis itmek üzere Kastamonu'ya i'zâmı husûsuna bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-sünûh ve sūdûr buyurularak icrâ-yı icâbı cânib-i vilâyete bildirilmişdi.Paşa-yı mümâ-ileyhin Diyarbekir'e vusûlünde tarîk-i hidâyete dühûl iylediğini bâ-telgrâf iş'âr itmekleKastamonu'ya vusûlünde icâbına bakılacağıının kendüsüne tebliği Diyarbekir vilâyetine yazılmış ve kendüsünün Kastamonu'ya i'zâmı ıslâh-ı nefis itmesi maksadına mübtenî olup oraya dühûliyle dâ'ire-i hidâyette sebâtı ve hüsn-i hâl ü hareketi görülür ve ahvâl-i âyînesi hakkında emniyet hâsıl olur ise gerek memleketine i'zâmı ve gerek Der-Sa'âdet'e celbi kâbil ve mümkün olarak şimdiki hâlde ber-mantûk-ı irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî Kastamonu'ya i'zâmı icâb-ı hâlden bulunmuş olmağla hâkipâ-yı hümâyûn-ı mülûkâneye arz-ı mütemennâdır efendim.

Fî 7 Cemâziye'l-evvel sene [1]310 fî 15 Teşrîn-i Sâni sene [1]308

Sadr-ı a'zam ve Yâver-i Ekrem

(BOA, Y.A.HUS 267/24)

Tarih:1310.B.12 (30.1.1893 Pazartesi)

Bâb-ı Alf

Dâ'ire-i Sadâret

Amedî Divân-ı Hümâyûn

1434

İngiltere teb'asından ve sâ'ir teb'a-i ecnebiyeden birkaç şahsın tebdil sûretinde Şeyhan nâhiyesindeki Yezîdîlerin sâkin oldukları karyelerde dolaşdıkları haber alınması üzerine tahkîk-i ahvâl ve harekâtı zımnında tertîb olunan zâbıt ve zabtiye kullarını alay beyi Agah Beğ hâl-i siniriyede girü almış ve ferdâsı günü azimetlerü için emir virmiş olmasından ve ahvâl-i sâ'iresinden dolayı azli lüzûmuna dâ'ir Musul vilâyetinden alınan telgrâf-nâme arz ve takdîm kılınmış ve vâli paşa ile alay beği beyninde bu suretle hâsıl olan zıddiyet ve beynûnet üzerine alay beğinin bekâ-yı me'mûriyeti câ'iz olamayacağından azl ve tebdîli husûs-ı taraf-ı vâlâ-yı ser-askeriye bildirilmiş olmağla hâkipâ-yı hümâyûn hilâfet-penâhîye arz-ı mütemennâdır efendim.

Fî 12 Receb sene [1]310 Fî Kânûn-ı sâni sene [1]308

Sadr-ı a'zam ve Yâver-i Ekrem

Cevad

(BOA, Y.A.HUS 269/45.1)

کتابخانه
اداره اسرار عثمانیه

تاریخ
عدد

حضرت صدر اعظمی موصی و بختیاری معین نفع انوار علی

انظره نبع سنده و دهها بعضه جانیده بیام شرفک نیل صورتده شجانه ناچینده کی بزید بیک ستم اولادنی
 قریله طویر شرفی دونکی کون خیرالندی و بوردده بوط نه هینت تحفیه ندره معلومی اولی و اینا لای بی آگاه
 مست مرام اولوب حکومتنک جزائی علیینت اداره لسانه بیک بویله شیده ده و مواد مره دره شجر اولادنی بی
 کندونه و بیدلا امر لیده نلفی اتمدیکی تجارب عبیده ابده اکلانسه منی اشواجینید حقیق حقیقا استکاف
 و تحفیه ابده ضمنی حالنده کندولر بی بولوه و کنوزیک اوزره دهیای بورا عکای جنب ابده ترجیا ندره بیدل ضابط
 و ضبط قولدی حصار ندره یعنی موی البه اولدی بی خیرالرفه فوکور ضابط و ضبط لری کیرالری صوه و فرداسی
 کوی ساعت بیده خوشنقی زائل اولدوندکده بونزک جبقار منی اغا موی لری امر و برسد که موی ابراه
 کافر معاملاتی و امورهم و خصوصاً جاری بی بوسونده اخلاک ابده اولدوندنه بردیفه بیده بوراده بقای
 موقعاً و سیانته جاز اولدوندنه عرصه بوی و جمله ایمانک اجرا و تکریده موی ابراه ابده ال حکم
 امینک اعص بولوه و فوکور اجینید ال کور لایکی حالده ایجابی بشقه عرصه اولدوندنی معروضه

۱۸۲ کاتبه ایسی
موصی ایسی
عمو

Y.A.HUS

269/45

2

Bâb-ı Alf

Dâ'ire-i Sadâret-i Uzmâ

Telgrâf Vekâleti

Aded

Huzûr-ı hazret-i sadâret-penâhîye Musul vilâyetinden meb'ûs telgrâf-nâmenin halîdir.

İngiltere teb'asından ve dahâ ba'zı ecâ nibden birkaç şahsın tebdil sûretinde Şeyhan nahiyesindeki Yezîdîlerin sâkin oldukları karyelerde dolaşdıkları dünkü gün haber alındı. Ve burada bulunan hey'et-i tahkîkiyeninde ma'lûmu oldu. Vilâyet Alay Beği Agah Beğ'in mest-i müdâm olup hükümetin icrâtı aleyhinde idâre-i lisân iderek böyle şeylerden ve mevâd-ı mühimmeden bi-haber olduğu gibi kendüsüne virilen emirleride telakkî itmediği tecârib-i adîde ile anlaşılmasına mebnî iş bu ecnebîler hakkında hafiyen istikşâf ve tahkîkât ile sıhhati hâlinde kendülerini bulmak ve getürmek üzere derhâl tâbûr ağâsı celb ile tertîb itdirilen zâbit ve zabtiye kulları çıkartdırıldığını mümâ-ileyh alay beği haber alarak mezkûr zâbit ve zabtiyeleri gerü aldirmek ve ferdâsı günü sâ'at yedide sarhoşluğu zâ'il olduktan sonra bunların çıkarılmasını ağa-yı mümâ-ileyhe emir virmişdirki mümâ-ileyhin kâffe-i mu'âmelâtı ve umûr-ı mühimme ve husûsât-ı câriyeyi bu sûretle ihlâl iylemekde olduğundan bir dakîka bile burada bekâsı mevki'en ve siyâseten câ'iz olmadığından arz-ı sâbık vecihle icabının icrâ ve şimdiden mümâ-ileyhin işden el çekmek emrinin i'tâ buyurulmak ve mezkûr ecnebîler ele geçürildiği hâlde icâbı başkaca arz olunacağı ma'rûzdur.

Fî 18 Kânûn-ı sâni sene [1]308

Musul Vâlisi

Osman

(BOA,Y.A.HUS 269/45.2)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
دَارُ الصَّوَابِ
اَنْزَلَتْ سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنَّنَا لَمِنَ السَّاجِدِ
٢٠١٩

شرف و داد و آرد و فرماندهی همتی حضرت پادشاه حکیم علینه زرفقا بزرگ اصلاح احوالی صفت بدایت ملک
ادب طابو عا کرشاهان در زنده قدر سواری بر سنجاره غریب ایضا حضرت دار مسعود و لایحه تقدیر
نظر عالی بر لایحه عرض و تقدیم قرض انعام اوردی خوشنویس احمد علی
صدر اعظم و پادشاه
حوا

Y.A.HUS 277/123

1

Tarih:1310.Z.27 (11.7.1893 Salı)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Amedî Divân-ı Hümâyûn

3019

Şeref-sâdır olan emr ü fermân-ı hümâyûn hazret-i pâdişâhî hükm-i âlîsine tevfi ken Yezîdîlerin ıslâh-ı ahvâlî zımnında Bekir Paşa'nın üç tâbûr asâkir-i şâhâneve lüzûmu kadar süvâri ile Sincar'a azîmet iylemiş olduğuna dâ'ir Musul vilâyetinin telgrâf-nâmesi manzûr-ı âlî buyurulmak içün arz ve takdîm kılındı efendim.

Fî 27.Z.sene [1]310 fî 19 Haziran sene [1]309

Sadr-ı a'zam ve Yâver-i Ekrem

Cevad

(BOA, Y.A.HUS 277/123.1)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
رَضْوَانِ عَزِيزِ
مَجْدِ
مَجْدِ
عَدَد

مفوضان حضرت دکانچه موصول ولایتیہ معوضہ تفریقہ تک صحیح

ع. ۸۸ مرزہ شنبہ ارادۃ الخدی و جلد بکریات ایوم اربع ۵۵ بور عا ارنشہا: ولزومی قدر سوی ایہ سجارہ عزیمتہ الخدی
ع. ۸۸ مرزہ شنبہ
د
عناہ

Y.A.HUS 277/123

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret-i Uzmâ

Telgrâf Vekâleti

Aded

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i vekâlet-penâhîye Musul vilâyetinden meb'ûs telgrâf-nâmenin hallî.

(Cevab) 28 Haziran sene [1]1309 irâde-i efhamîleri vecihle Bekir Paşa el-yevm üç tâbûr asâkir-i şâhâne ve lüzûmu kadar süvâri ile Sincar'a azimet iylediği arz olunur fermân.

Fî 28 Haziran sene [1]309

Vâli

Osman

(BOA, Y.A.HUS 277/123.2)

Tarih: 1251 (1835)

Devletlü Reşid Paşa Hazretleri tarafından bu def'a vürûd iden devâtdâr Ali

Efendi kullarının takrîridir.

Târîhi 251

Müşârü'n-ileyh hazretleri 'avn ü inâyet-i hazret-i bârî bi-menni tevcîhât-ı cenâb-ı cihândârî ile Diyarbekir'in ilerüsünde kâ'in aşâyir ve ekrâdın ve Yezîdhâne ta'bîr olunan cibâlde mutavattın-ı kabâ'il-i rezîlenin taht-ı itâ'ata idhâlleri zımnında ba'zılarını harben te'dîb ve ba'zılarını dahî te'mîn ve taltîf ile nizâmât-ı lâzimeyi icrâ ve Diyarbekir'in kırk elli sâ'at ilerüsünde envâ'i şekâvet ile me'lûf olan aşâyir ve ekrâdı Diyarbekir'in bir tarafında kâ'in sahrâ köylerine nakl ve ivâ iderek sâye-i hazret-i cihândârîde oraları şimdilik fi'l-cümle tasfiye itmiş ve asâkir-i hassa ve mansûre alâylarının noksanlarının dahî ikmâl ile Diyarbekir'e avdet buyurmuş isede bu günlerde merkez-i mesâlih ittihâz olunan Harbut kasabasını teşrîf ile bi-tevfik Allahü Te'âlâ Urfa cânibine hareket ve azîmet buyuracak olduklarından ve Mısırlı İbrahim Paşa'nın bir müddetden berü bir Şam tarafında tedârik üzere bulunduğu ve bir tarafında takviyet gördükçe beher hâl tek durmayup Urfa'ya doğru sarkındılık ideceği nümâyân idüğünden ol-tarafa lede'l-vüsûl icâb-ı hâle göre hareket olunmak için ma'iyetlerinde ziyâde asâkir-i nizâmiyenin lüzûmu der-kâr olmağlamukaddemâ sevk ve irsâlî va'ad buyurulmuş olan atûfetlü Halid Paşa livâsının bir an akdem ve bir sâ'at mukaddem ihrâcını ve lede'l-iktizâ emr ü muhafazada istihdâm olunmak üzere Sivas ve Divriği sancâklarından tahrîr olunmuş olan redîf-i asâkir-i mansûreyi dahî ma'iyetlerine celb edecek olduklarından asâkir-i merkûmenin elbise ve yağmurlukları serî'an ve âcilen irsâl buyurulmasını müşârü'n-ileyh derece-i nihâyede niyâz iylediği

Bi-inâyet-i'l-lahi Te'âlâ Urfa cânibine azîmet olundukda bi'l-cümle asâkir-i hassa ve mansûreyi istishâb edecek olduklarından asâkir-i merkûmenin matbah ve çâdır tâkımlarının ve sâ'ir ağırlıklarının nakli on altı bin deveye muhtâc olup bu mikdâr devenin tedârîki emr-i asir olduğına ve usûl-i seferiyede hıffet ve adem-i tekellûf vâcibeden idüğüne mebnî çâdır ve matbah tâkımlarının terkiyle beher on nefere fakat bir karâvâna ve beher neferin lahm ta'yînleri üçer yüz dirhem ve nân-ı azîzleri dahî ziyâdece olmak üzere tertîb ve tanzîm olunarak i'tâ olunduğu hâlde karâvânada yahni ve yâhûd sâdece kebâb tabh itdirilerek matbah tâkımlarına hâcet-imüyesser itmeyeceğini ve esnâ-yı râhde mavâk'a münâsibeye kondırılacak olduğundan çâdırın dahî lüzûmu olmayacağı mütâla'a olunmuş isede bu husûs emir ve irâde-i seniyyeye menût idüğü

(BOA,, HAT. 376/20475B)

اداره امروزی	سورده ایسی	سهریه نامی	ظرفه ای عسکریه	مطلب	توضیح نامی									
۷۷۷	۷	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲									
<p>ایستادگه عسکریه بدیده ملفوظات مجلس مخصوص وکلاره درای المطالع واقعا طائفه درجه حصه برعلاوه استثنایه اجری جائز اولی مقدم برابر سوره سیرت محمدزین رضی الله عنه اولی جمع و صلبه را حصدیه برلنا نه بریدی طائفه حصه فذ عسکر قانوننامه همیونی احکامه توضیح معلا ایدکی رضی ولایت سار ایلا نه جواباً اننا تفرقناهم و نه سبانه اولی نه نظراً طائفه درجه مصلحه برلنا نه حصه رضی قانوننامه تقویت شایه بریای لایم که جلند طیفه سار سار اسقای تدریقه واداره مرقومه تقویت تقاضا بریده معاً اعاده ایله اظهله بموجب قرار ایضای مقتضایه همین سوره ایض</p>														
<table border="1"> <tr> <td colspan="3">OSMANLI ARŞIVI</td> </tr> <tr> <td colspan="3">A.} MKT.MHM</td> </tr> <tr> <td>499</td> <td>2</td> <td>2</td> </tr> </table>						OSMANLI ARŞIVI			A.} MKT.MHM			499	2	2
OSMANLI ARŞIVI														
A.} MKT.MHM														
499	2	2												

Evrak Nûmrosu	Müsevvidi İsmi	Tesvîdi târihi	Taraf-ı sâmi-i ser-askeriye	Mühimme nûmrosu	Mehmed Ali	Tebyîzî târihi
772	Ben Ragıb	13.Ca. sene [1]306		12	Mümeyyizi	14 4 Kânûn-ı sâni sene 1304 (edâ buyurulmuşdur)
<p>İş bu tezkire-i ser-askerileriyle melfûfâtı Meclis-iMahsûs-ı Vükelâ'da lede'l-mütâla'a vakı'an tâ'ife-i merkûme hakkında bir mu'âmele-i istisnâyen icrâsı câ'iz olmamakla berâber sû-i sirâyet-i mahzûrını dahî müntiç olacağına ve</p> <p>Haleb vilâyeti dâhilinde bulunan Yezîdî tâ'ifesi hakkında ahz-ı asker kânûn-nâme-i hümayûnu ahkâmına tevfik mu'âmele olunmakta idüğü dahî vilâyet-i müşârû'n-ileyhâdan cevâben alınan telgrâf-nâmeden müstebân olmasına nazaran tâ'ife-i mezbûreden Musul'da bulunanlar haklarında dahî kânûn-nâme-i mezkûrun tamamen ceryânı lâzım geleceğinden taraf-ı sâmi-i ser-askeriyelerine iş'ârı tezekkür kılınmış ve evrâk-ı merkûme mezkûr telgrâf-nâme ile ma'an i'âde idilmişolmağla ber-mûceb karâr ifâ-yı muktezâsına himmet buyurulması bâbında</p>						

(BOA, A.MKT.MHM, 499/2)

EK 4: YEZİDİLER İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER

4.1. Şeyh Osman AKCURA ile Yapılan Görüşme

Kendinizi tanıtır mısınız?

Ben Şeyh Osman AKCURA. Almanya’da yaşıyorum. Ancak sık sık Türkiye’ye gidip geliyorum. Şemsani kabilesindenim. Şems ilmin ışığıdır. İlmî yazan Şemsi Tebrizi’dir. Şeyh olan herkes gibi bende Şemsani kabilesine mensubum.

Şekil 7: Şeyh Osman AKCURA

Şeyh kimdir ve görevleri nelerdir?

Şeyh Şemsani kabilesine mensup olan kişilerdir. Bu kişileri Şeyh Adî belirlemiştir. İsteyen herkes şeyh olamaz. Bu bir soyun devamıdır. Yezidilikte

ki şeyhlik makamı İslamiyet'te ki şeyhlik makamından farklıdır. Şeyh toplumu birbiriyle kaynaştıran kişidir. Kişiler dinin farzlarını yerine getirmediikleri zaman toplum çözülür ve yok olmaya mahkum olur. Toplumun bir arada yaşama sebebi inançlarıdır. Şeyhin en büyük görevlerinden bir tanesi toplumun çözülmesini engellemektir. Yezidi halkına dini anlatırız. Her şeyhin kendine bağlı olduğu müridleri vardır. Laleş'te ki törenler bizim yönetimimiz altındadır. Ölüm anlarında, bir doğum olduğunda, düğünlerde hep müridlerimizin yanında olmaya çalışırız. Günümüzde çok farklı coğrafyalara dağıldığımız için hepsine yetişemiyoruz. Ancak yerimize görevliler gönderiyoruz.

Tanrı hakkında neler söylemek istersiniz?

Huda, bizler genellikle Huda deriz. Ama başka başka isimleri de vardır. Allah, Ezda gibi. Huda birdir, tektir, eşi benzeri yoktur. Yeri, göğü gördüğümüz herşeyi yaratan odur. Bizlere o kadar nimetler vermiş ki, güneşi vermiş, ayı vermiş, havayı, suyu herşeyi. Bunun için teşekkür etmeliyiz bol bol.

Yezidi ismi nereden gelmektedir?

Öncelikle Yezidi ismini kullanmıyoruz biz. Ezidi ismini kullanıyoruz. Bu Yezid ismiyle bizi hep karaladılar. Müslümanlar Yezid bin Muaviye'yi sevmedikleri için bizi bu isimle vurmaya çalıştılar. Bu da bizim üzerimizde negatif bir imaj bıraktı. Ayrıca bize göre Yezid Hüseyin'i öldürmemiş ve öldürtmemiştir. Yezid'in adamları ile Hüseyin ve civarındekiler arasında husumet vardı. Bunun üzerine Hüseyin'i öldürdüler ve bu günahı da Yezid'in üzerine attılar. Biz Yezid'den gelme değiliz Ezda'dan gelmekteyiz. Yani Ezda Huda'dır, Allah'tır. Ezidi demek "Ezda'dan gelen" demektir.

Size göre Yezidi dininin kökeni nereye dayanmaktadır?

Şimdiye kadar bizim dinimizin kökeni hakkında çok konuşuldu. Ancak hiç kimse bizim söylediklerimizi dikkate almadı. Bizim dinimiz ilk insandan yani Adem'den beri vardır. En eski din Yezidiliktir. Ortaya çıkan diğer dinlerin hepsi bizden izler taşır. Bizler diğer dinlerin soyu gibi değiliz. Ateşi, güneşi,

suyu, havayı, ayı, yıldızları her şeyi Allah yaratmıştır. Biz buna herkesten önce inanıyorduk zaten.

Yezidilik ile ilgili bütün kaynaklar başka dine mensup kişiler tarafından yazılmış bunun nedeni nedir?

Yakın geçmişe kadar üzerimizdeki baskılar nedeniyle yezidi halkı okuma yazma bilmemekteydi. Ancak günümüzde özellikle Avrupa da yaşayan gençlerimiz üniversitelerde okumakta önemli yerlerde görev almakta ve dinlerine sahip çıkarak gerçek Yezidiliğin ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmakta ve bununla ilgili araştırmalar yapmaktadırlar. Bizim dönemimizde kitap yazmak mümkün değildi. Bugün şurada sizlerle oturup dinimizi konuşabilmek bizler için hayal bile edemeyeceğimiz bir şeydi. Ama artık dinimizi rahatlıkla anlatabiliyoruz. Bize o kadar baskılar yaptılar ki kitap yazmak nasıl mümkün olabilirdi. Dedelerimiz, babalarımız hatta biz bile Yezidi ismini kullanamıyorduk. Yezidiyiz diyemiyorduk. Böyle bir ortamda nasıl dinimizi anlatabilirdik ve dinimizle ilgili kitaplar yazabilirdik.

Şeyh Adî kimdir? Dininizde ki yeri nedir?

Şeyh Adî 1200'lü yıllarda yaşamış olan bir ilim adamıdır. Baalbek'ten Sincar dağlarına gelen Şeyh Adî orada yaşayan yezidi halkına ilim öğretmiştir ve halk tarafından çok sevilmiştir. Şeyh Adî Yezidilerin arasına geldi ve kanunlar koydu. Bize göre aslında iki tane şeyh adı vardır. Birincisi Müslüman olan Şeyh adı ikincisi ise Kürt Şeyh Hadi'dir. Bu Şeyh Hadi Melek Cebrail'den gelmiştir. Şeyh Hadi Hakkari'den gelmiş, Şeyh Adî ise Baalbek'ten gelmiştir. Biz yezidiler olarak Şeyh Hadi'ye değer veririz. Ona Şeyh Hadi dememizin sebebiyse Şeyhlerin en üstünü ve en kerametlisi “ İşte şeyh budur” anlamına geldiği için Şeyh Hadi denmiştir. Ancak, Şeyh Adî'de yezidi idi. Dedesi, babası, annesi hepsi Yezidi idi. Hatta annesinin ismi Yezdan'dır. Şeyh Adî'nin bizim dinimize çok katkıları olmuştur. Şeyh Adî'den sonra yezidi halkını o bölgede bulunan Müslümanlar zorla Müslüman etmeye çalışmışlar. Bazı yezidiler baskılara dayanamayıp müslümanlığı kabul etmiş, bazıları kabul etmese de etmiş görünmüş, ancak direnenler de olmuş ve yezidi olmaya devam

etmişlerdir. Fakat Türkiye’de barınamamışlar. Bizim gibi vatanlarını bırakıp Avrupa’ya göç etmişlerdir.

Melek Tavus kimdir?

Emin Cebraildir. Yani Allah’ın elçisidir. Allah Melek tavusu yaratmış ve dünyayı yönetme görevini ona vermiştir. Melek tavus bir kuş olarak sembolize edilir. Aynı kuş sembolü Hinduizm’de de vardır. Hatta artık televizyonlarda birçok Hintli filmler gösterime girmektedir ve bu filmlerin birçok karesinde kuş sembollerini görmemiz mümkündür. Hint kökenli dinlerde Yezidiliğin etkisini görmekteyiz. Dinler sembollerle ifade edilir. Bizim dinimizin sembolü tavus kuşudur ve bu tavus kuşu sembolü ilk bizim dinimize mahsustur. Bu konuyla ilgili bizim ismini söylemediğimiz (şeytan kastediliyor) ile ilgilide bir şeyler söylemek gerektiğini düşünüyorum. Bu kelime her dinde farklı isimler ile anılır. Yahudilik’te farklı, Hıristiyanlık’ta farklı, İslam’da farklıdır. Âdem cennette taratılır ve ona yememesi gereken meyve söylenir. Ancak Âdem yasak olan meyveden yer ve çok rahatsız olur. Öyle rahatsız olur ki bağırarak bu kelimeyi kullanır. Kendisini kandırdığını düşündüğü için Emin Cebrail’ e söyler bu kötü kelimeyi. Ama Emin Cebrail Allah’tan habersiz O’nun izni olmadan böyle bir şeyi yapabilir mi? Elbette bu mümkün değildir. Âdem’in o meyveyi yiyeceğini Allah zaten biliyordu. Âdem bu sözü söylediğine o kadar pişman olur ki yıllarca tövbe eder gözyaşı döker. Allah’tan af diler. Allah uzun yıllar sonra onu affeder. Adem o sözü söylediği için o kadar pişman olmuşken o kadar göz yaşı döküp af dilerken biz Emin Cebrail için yani Melek-i Tavus için nasıl bu kelimeyi kullanabiliriz. Bu çok büyük günahdır. Başka bir şey için bile ağızımıza o kelimeyi almamız günahdır.

Yezidi dinine göre meleklerin önemi ve görevleri nelerdir?

Yedi tane büyük meleğimiz var. Bunlar Cebrail, Mikail, Azrail, Azazil, Derdayil, Şemkayi ve İsrail’dir. Bunların dışında da vardır melekler. Sorgu melekleri mesela. İslam’da olan melekler gibi bizim içinde bu melekler önemlidir. Allah önce melekleri kendi nurundan yaratıyor ve onlara benden başkasına secde etmeyeceksiniz diyor. Sonra Âdem’i yaratıyor ve Âdem’i yarattıktan sonra meleklerle onun etrafında sema yapmalarını söylüyor. Melek

Tavus sema yapmıyor ve Allah ona niçin yapmadığını sorduğunda Melek Tavus “ben senden başkasına etrafında sema yapmam” diyor. Allah Melek Tavus’un bu sözüne karşılık ona meleklerin başkanı olma mührünü veriyor ve böylece en büyük melek oluyor. Melekleri bir zincir olarak düşünün. Zincirin halkalarını oluşturuyor ve Melek Tavus’ta bu zincirin en başında hepsinin birbirine tutunması sağlayan. Allah meleklerle Adem’in etrafında sema yapmalarını söylüyor demiştik bu sema gösterileri bizim dinimizden ortaya çıkmıştır. Bu sema gösterisi başka bir dinin ya da başka bir tarikatın bulmuş olduğu bir buluş değildir. semanın özü bizim dinimize dayanmaktadır.

Ölümden sonra ki hayat ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

Bana göre cennette cehennemde bu dünyadadır. İnsan yapmış olduğu iyiliklerin mükafatını da yaptığı kötülüklerin cezasını da bu dünyada görür. Mesela yaşarken iyilikler yapan birisi öldükten sonra ruhu çok daha güzel iyi olarak yeniden başka bir bedende can bulur. Ama kötülüklerle bir hayat geçiren kişinin ruhu pislikler içinde bir hayatta can bulur. Sabah kalktığında güneşi görebiliyorsan bir iyilik yaptığın içindir. Bizim dinimiz iyi olan her şeye herkese saygı gösterir. İyi olan Müslüman Hıristiyan Yahudi kim olursa olsun iyi bir kimse ise bizim nazarımızda değerlidir. Biz onun için her şeyi yapabiliriz.

Dininizde haram yiyeceklerden neleri sayarsınız?

Lahana ve marul yemek uygun görülmez ve bunları yetiştirmeyiz. Ancak bizim dinimizde kişinin kendisine ve çevresine zarar vermeyen hiçbir şey yasak değildir.

İçki içmek yasak mıdır?

Dediğim gibi sarhoş olacak kadar içiyorsa ve sağlığına zarar veriyorsa bu günahdır yasaktır. Fakat sarhoş olmadan içmesinde herhangi bir yasaklık yoktur.

Yezidi ibadetleri hakkında neler söylersiniz?

Öncelikle şunu söylememde fayda var. Bizim için önemli olan bizim kutsal saydığımız elementler vardır. Bunlar toprak, hava, ateş ve sudur. Ateş ışığın ısının kaynağıdır. Yani güneş gibidir. Biz sabah uyanıyoruz ve güneşe doğru yönelerek dua ediyoruz. Güneş doğuyor yeni bir gün bizim için başlıyor. Yeni bir ışık doğuyor. Güneş bize ışık veriyor, ısı veriyor, bir yaşam veriyor hayat veriyor. Tanrı dediğimiz Huda' yani kendi kendisine olan, kendisinden daha üstün olmayan bir yaratıcısı arkadaşı olmayan Huda'ya dua ediyoruz. Bu duamızda günümüzün güzel geçmesi, sağlıklı olmamız, çocuklarımızın sağlığı için, o gün içinde yapacağımız işlerimizde başarılı olmamız için, çevremizde bulunan her şeye zarar vermememiz için dua ediyoruz. Ama biz Ezidiler sadece Ezidi olanlara dua etmeyiz. Tüm insanlık için tüm iyi olan insanlar için dua ederiz. Yani günümüzü iyiliklerle geçmesi için dualarla başlatmış oluyoruz. Birde akşam güneş batarken yapmış olduğumuz duamız vardır ki bu bizim için çok daha önemlidir. Yine bu akşam duamızda da o günü tamamladığımız için, yapmış olduğumuz güzellikler için, nefes alabildiğimiz için ve o günümüzü iyiliklerle tamamlamış olduğumuz için Allah'a teşekkür ediyoruz. Dualarımız içinde asla kötü şeylerin isimlerini bile geçirmeyiz.

İslam dini hakkında ne düşünüyorsunuz?

İslam tarihini okuma fırsatı buldum ve bizim dinimizle İslam dininde ya da başka inançlarla birçok paralelliklerinin olduğunu gördüm. Bizler herkese her dinden insana karşı saygı duyarız. Sonuçta her canlıyı yaratan Allah'tır. Zamanında müslümanlar bizlere çok kötü muamelelerde bulunmuş, hakaretler etmiş olsalar da bizim dinimiz asla kin tutmayı hoş karşılamaz. Bizlerde kimseye karşı kinimiz yoktur. Biz hep güzellikler iyilikler içinde yaşayalım isteriz. İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hint dinleri ya da Zerdüştlük bunların hepsi sonradan oluşan oluşumlardır. Belli birer kurucuları vardır ve adına din demişlerdir. Biz Ezidiyiz. Bizim için yalnızca Allah vardır. En eski din Ezidilik olduğu için bizden bazı şeylerin diğer inançlarda da görmek aslında çok şaşırtıcı bir durum olmamalı.

4.2. Pir Ömer ile Yapılan Görüşme:

Kendinizi tanıtır mısınız?

Ezidi Pirlilerindenim. İsmim Ömer. Batmanlıyım ama çocukluğumdan beri Almanya'da yaşıyorum.

Sizce Yezidilik nereden gelmektedir?

Yezidilik Ezdai'den gelir. Allah, güneşi, ateşi, toprağı herşeyi yarattı. Sonra Adem'i yarattı. Adem'den ama sadece Adem'den Yezidileri yarattı. Yezidi soyu sadece Adem'den gelir. Yezidiler dünyanın heryerinde var. Yahudiler arasında da Müslümanlar arasında da ancak bunun farkında değiller. Bir şekilde dinlerini değiştirmişler. Aşırı baskılar yapılmış Yezidilere. Bu baskılar sonucunda da Yezidiler parçalanmış ve başka başka dinlere inanmaya başlamışlar. Ne olursa olsun bizim diğer bütün dinlere saygımız vardır. Fakat bizim göstermiş olduğumuz saygıyı onlar bize göstermiyor. Bize şeytana tapanlar diye isimlendiriyor. Biz asla şeytana tapmıyoruz.

O zaman ilk din Yezidiliktir diyebilir miyiz?

Kesinlikle. Ezdailer en eski topluluktur ve dolayısıyla da en eski din bizim dinimizdir. İlk insan Âdem olduğuna göre, Âdem'de Yezididir ve bizde ondan geliyoruz.

Bildiğimiz kadarıyla meleklerin dininizde önemli yerleri vardır. Melek Tavus'un dininizdeki yeri nedir?

Melek Tavus, Emin Cebrail'dir. Emin Cebrail sadece Yezidilerin değil bütün insanların meleğidir. Bütün meleklerin başıdır. Yedi tane büyük melek vardır. Bu melekler, Azazil, Derdayil, Mikail, İsrail, Şemkayil Azrail ve Emin Cebrail'dir. Her melek haftanın belli gününde yaratılmıştır ve her bir meleğin ayrı ayrı görevleri vardır. İşte Emin Cebrail bütün bu meleklerin başıdır. Melek Tavus sizlerin söylediği şey (şeytanı kastediyor) değildir. O kötü olan şey herkes olabilir. Birine kötülük yapan kişi artık o olmuş olur. Birini öldüren kişi mesela kötü olandır. Bu hangi dinden olursa olsun kötüdür. Bu melekler yeryüzüne ara ara gelir ve Yezidileri bir araya getirir. Onlara yardımcı olur.

Şeyh Adî kimdir?

Şeyh Hadi, Kürt olan Şeyh Hadi'dir. Şeyh Hadi, Melek Cebrail'den gelmektedir. Allah, Şeyh Hadi'yi yeryüzüne Yezidiler için göndermiştir. Onlara önder olması için dini öğretmek için göndermiştir. İşte bu yüzden bizim için önemlidir.

Yeryüzüne gelmiş olan meleklerden bir tanesi için Şeyh Adî diyebilir miyiz?

Bunu ben bilemem. Ancak Allah bilir. Ama bizim için Şeyh Hadi kutsal bir kişidir.

Şeyh Adî'nin dininiz için önemi nedir?

Şeyh Adî gerçekten bizim için önemlidir. Yezidiler arasına geldi. Kendi düzenini kurdu ve yeni bir sürü kanunlar koydu. İnsanlara ilim öğretti. Ancak bizim asıl değer verdiğimiz Şeyh Hadi'dir.

Şekil 8: Pir Ömer

Yezidilikte peygamber inancı var mıdır?

Hayır. Bizim dinimizde bir peygamber yoktur. Sizdeki peygamber inancının bir benzerini biz Şeyh Adî'de görmekteyiz. Şeyh Adî önemli bir kişidir. Dinimiz için büyük işler yapmıştır. Peygamber dediğiniz kişiler bize göre, bir dinin oluşumunda önderlik eden ilim sahibi kişilerdir. Biz böyle kişilere değer veririz. Ama peygamber olarak inanmayız. Sizin dininizde peygamber olarak Muhammed vardır. Bizim için Muhammed değerli bir ilim insanıdır. İyiliği güzelliği, ilimi anlatmıştır insanlara. Bizde ona bu yüzden değer veririz.

Yezidi dinine göre günah sayılabilecek davranışlardan sayabilir misiniz?

Yere tükürmek bize göre haramdır. Toprak kutsaldır ve yere tüküremeyiz. Başkasının eşine, kız kardeşine kötü gözle bakmak haramdır. Bir insana kötü söz söylemek günahdır. Çünkü onun şeklini şemalini veren onu yaratan Allah'tır. Allah'ın yarattığı bir kişiye, bir canlıya ben nasıl kötü bir şey söyleyebilirim ki. Mesela benim söyleyemeyip sizin söylediğiniz kelimeyi söylemek günahdır. İncamızda zaten yeri olmayan bir şeyin ismini nasıl söyleyebilirim. Dinimizin tarihinde en ağır söz olarak bu kelimeyi görüyoruz. Bu kelimenin söylenmesini biz kendimize yapılmış bir hakaret olarak algılıyoruz. Yaşadığı hayatı boyunca kötü sözler söyleyen kişinin Allah'ın huzuruna çıkacak yüzünün olmadığına inanıyoruz. Yalan söylemek büyük günahlarımız arasındadır. Mesela bizde yemin edilirken Allah adına ve Melek Tavus adına yemin edilir ve yeminin içine bunlar girdiği anda artık o Yezidinin kafasını da koparsanız yalan söylemez.

Günahlar affedilebilir mi? Affedilebilmek için neler yapıyorsunuz?

Tabiki de bizim dinimizde de bir kimse günah işlediğinde, kötü bir şey yaptığında hemen Allah'tan af diler. Allah'a bol bol dua eder ondan özürler diler ama en önemlisi bir daha yapmayacağına inanarak yapmasıdır. Bir de bizde bir kişi kötülük yapmışsa hemen arkasında bir iyilik yapar. O yapmış olduğu kötülüğün eksikliğini iyiliklerle doldurur. Mesela Zerdüş'tün söylemiş

olduğu sözlerden bir tanesi “güzel söz söyle, güzel eylemde bulun” demiştir. Bizim içinde bu geçerlidir.

Zerdüştlük ile Yezidilik arasında bir bağlantı olduğunu düşünüyor musunuz?

Yezidiler’in Zerdüşt olduklarını söyleyenler vardır. Zerdüştlük bir din değil, bir görüştür, bir felsefedir. Biz dinden bahsediyoruz. Zerdüşt felsefesinde iki tanrı vardır. Bunlar iyilik ve kötülük tanrısıdır. Böyle bir şeyi bizim dinimiz asla kabul etmez. Tanrıya kötülük vasfının yüklenmesi dinimiz tarafından kabul edilemez. Zerdüştlüğün tarihi bellidir. Biz ise yezidiler olarak ilk dini temsil ettiğimize inanmaktayız.

Kadınlara karşı bakış açınız nedir?

Kadınlar bizim için çok önemlidir. Biz bir şey yapacağımız zaman eşlerimizle konuşuruz beraber karar alırız. Kadını da erkeği de Allah yaratmıştır ve eşit yaratmıştır. Kimsenin kimseden bir üstünlüğü yoktur. Kadınlarımıza kötü gözle bakmayız. Bir bayana kardeş diye hitab ederiz, eğer bizden büyük ise ona da anne deriz.

Yeni nesile dini eğitim veriliyor mu?

İstedığımız düzeyde olmasa da veriliyor. Sabah, akşam dualarımızı öğretiyoruz. Dinimiz hakkında bilgi sahibidir hepsi de. Ancak Türkiye’de yaşayan Yezidilerin imkanları olmadığı için bilgi seviyeleri çok düşük. Ayrıca Türkiye’de Yezidiler hakkında yanlış birçok bilgiler var ve bunlarda Türkiye’de yaşayan Yezidileri olumsuz etkilemektedir.

Gün içerisinde yapmış olduğunuz ibadetleriniz nelerdir?

O gün içerisinde yapmış olduğumuz bütün iyilikler bizim için ibadet yerine geçer. Ama güneş doğarken ve batarken güneşe doğru ellerimizi açarak dua ederiz. Ama bu duamız bütün insanlar içindir. Önce bütün insanlığın selameti için dua ederiz sonra kendimize dua ederiz. Mesela siz ümmeti Muhammed için dua edersiniz. Bizim dinimize göre bu yanlıştır. Biz dünyada olan her şey için dua ederiz.

Size göre Yezidilik Avrupa'da mı yoksa Türkiye'de mi daha iyi yaşanır?

Avrupada insanlar serbestir özgürdür düşüncelerini rahatlıkla söyleyebilir. Avrupanın bu avantajları vardır. Ancak Avrupa'da bir boşluk oluştu ve insanlar bu boşluğu bana göre bir buluş olan Hristiyanlık ile kapattı. Bana göre Hristiyanlık Yahudilikteki eksiklikleri gidermek için Yahudilerin oluşturduğu bir inanç sistemidir. Hristiyanlıktaki dini terimler bile İngilizcedir. Buradanda anlıyoruz ki Avrupalılar kendilerine göre bir din oluşturmuş adında Hristiyanlık demişler. Ama dediğim gibi Avrupa düşünce açısından daha rahat bir yer. Bizlere Türkiye'de zorlamalar yapılmıyaydı biz topraklarımızı bırakıp gidermiydik.

4.3. Pir Mizgin VAKKUR ile Yapılan Görüşme:

Yezidi dini nereden gelmektedir?

Yezidilik çok eskilere dayanır. İlk din bizim dinimizdir. İlk insan olan Âdem'den bile öncesinde Yezidilik vardı. Emin Cebrail yani Melek-i Tavus yaratıldığı gün Yezidilikte var olmuştur. Yezidi ismi Ezda'dan yani Allah'tan gelen demektir. Allah, bizi dünyaya iyilikler güzellikler kaplasın diye yaratmıştır.

Şeyh Adî'nin türbesini hiç ziyaret ettiniz mi?

Ben daha gitmedim ama annem babam çok gitti.

Dualarınızı biliyor musun?

Ben bilmiyorum. Ama kendim güneşe dönerek Allah'a bu güne ulaştırdığı için dua ediyorum. Öğrenmek bilmek isterdim ama şartlar koşullar buna mani oldu. Tabi bizimde ihmallerimiz olmadı değil. Gerçekten öğrenmek istesek bir yolunu bulur yine de öğrenebilirdik. Mesela biz buraya Irak'tan geldik misafir olarak burdayız. Şuan burda Avrupa'dan gelen Pir Ömer var ve gerçekten çok bilgili. Ona gidip duaları öğretmesini isteyebilir. Ya da yazıp bize vermesini isteyebiliriz ama yapmıyoruz. Bu bizim eksikliğimiz. Dualar önemli ama bizim için herşeyden önemlisi Kelime-i Şehadet'tir. Yatmadan önce mutlaka Kelime-i Şehadet getiririz.

Bir genç kız ya da erkek Yezidi olmayan birisi ile evlenebilir mi?

Hayır kesinlikle evlenemez. Evlenirse dinden çıkmış olur. Hatta mürid ailesinden olan bir kimse sadece mürid olan birisi ile evlenebilir. Ya da Pir ailesinden olan bir kimse sadece Pir ailesinden birisi ile evlenebilir. Bir sınıftan olan bir kimse başka sınıftan birisi ile evlenemez.

Başka dinden birisi ile evlilik olursa bu kişiye karşı tutumunuz nasıl oluyor?

Normalde kesinlikle dinimiz bunu kabul etmiyor. Ama artık günümüzde böyle şeyleri görüyoruz. Yezidi halkı onunla konuşmaz. Onunla alışveriş yapmaz. Baba evine gelemez. Ama ne olursa olsun evlat çocukları falan olunca arada ki buzlar eriyor ve affetmeye çalışıyoruz. Yapacak bir şey yok. Ayrıca bunun olmaması için küçük yaştan itibaren sürekli çocuklarımıza bunun ne kadar büyük bir günah olduğunu anlatıyoruz. Hem sizlerde Yezidi biri ile kızınızı evlendirir misiniz ya da oğlunuza Yezidi bir gelin alır mısınız?

Bir kimse sonradan Yezidi olabilir mi?

Hayır sonradan Yezidi olunmaz. Bir kimsenin Yezidi olabilmesinin ilk şartı anne ve babasının Yezidi olmasıdır. Kanında Yezidi kanının olması gerekir.

Kutsal kitaplarınız nelerdir?

Mushaf-ı Reş ve Kitab-ı Cilve bizim kutsal kitaplarımızdır. Yezidilerin asıl kitabı Mushaf-ı Reş'tir. Ancak bu kitapların tamamı elimizde yok. Çünkü Yezidi olmayanlar bizim kitabımızı çalmışlar. Bizde sadece bazı bölümleri kalmış. Asıl kitabımızda her şey yazıyormuş. Dünyanın yaratıldığı günden şuana kadar her şey olduğu gibi öncesi ile ilgilide her şey bulunuyor. Ama dediğim gibi kitabımızın tamamı maalesef elimizde yok.

Peki siz okudunuz mu kutsal kitaplarınızı?

Hayır okumadım ben. Ama içinde neler yazdığını ailemden öğrendim.

4.4. Pir Feryal Değil ve Pir Nadiya Değil ile Yapılan Görüşme:⁵⁴⁷

Kendinizi tanıtır mısınız?

Laleşliyiz ve orada yaşıyoruz. Şuan Türkiye'ye cenazemiz olduğu için geldik.

Laleş'in dininizdeki yeri nedir?

Kutsal topraklarımızdır. Müslüman olanlar için Mekke ne ise Yezidiler içinde Laleş odur. Bayramlarımızı Laleş'te kutlarız. Haccımız Laleş'te yapılır. İki tane önemli bayramımız var. Normalde, bu bayramlarda bütün Yezidilerin orada olması gerekir. Ne yazık ki şartlardan dolayı gelinmiyor.

Laleş'te bulunan ziyaret yeriniz ne zamandan beri vardır?

Şeyh Adî ile birlikte varmış gibi söylense de, Şeyh Adî'den öncede bizim ziyaret yerimizdi orası. Hatta bize ait olan bu mekânı Hristiyanlarda kullanmışlardır. Bize ait olan bütün arşivleri bir inancı ortadan kaldırmak için yok etmişlerdir. Çok eskiden bizimle ilgili birçok kaynak varmış ama hep yok etmişler. Bunları yapanlarda yeni bir din oluşturabilmek için ortam hazırlamak isteyenler.

Türkiye'den Laleş'e gelen çok oluyor mu?

Türkiye'de bulunan Yezidiler için bu oldukça zor oluyor. Ekonomik şartlar, ülkelere giriş çıkışlar hep sorun oluyor. Avrupa'da yaşayan Yezidiler çok daha rahat gelebiliyorlar. O yüzden Türkiye'den değil de Avrupa'dan gelen hacılarımız, ziyaretçilerimiz daha çok.

Laleş'e gelen ziyaretçiler dini anlamda neler yapıyor?

Bol bol dualar edilir. Zekatlarını, sadakalarını verir. Yemekler veririz. Hastaları olanlar hasta ziyaretleri yapar, akrabalarını ziyaret ederler. Genel

⁵⁴⁷ Pir Feryal Değil ve Pir Nadiya Değil Irak'ta yaşayan ve Batman'a cenaze için gelen iki kardeştir. Türkçe bilmedikleri için bize Diyarbakırlı Ahmet AYDIN ve Bayram KAÇAR tercüman olmuştur.

olarak, şeyh Adî'nin makamı ziyaret edilir. Orada yapılan duaların geri çevrilmediğine inanılır. Bütün şeyhlerimiz, pîrlerimiz orada bulunur ve herkes kendi mensubu olduğu sorumlu olduğu mensuplarına vaazlar verir. Dinimizi anlatır. Bizim için önemli sayılan defler çalınır. Kaviller okunur. Yani kısaca hep dualar ve iyi işlerle vakit geçirilir. Ayrıca biz dua ederken, sadece kendimiz için ya da sadece Yezidi olanlar için dua etmeyiz. Bütün insanlık için dua ederiz. İyi olan herkes için dua ederiz, herkesin iyi olmasını isteriz.

Defin önemi nereden gelmektedir?

Tanrı, Âdem'i yarattığında meleklerle Âdem'in etrafında def çalıp sema yapmalarını söyledi ve Emin Cebrail dışındaki bütün melekler Âdem'in etrafında def çalıp sema yaptılar. Biz buna Def-i Şibeb diyoruz ve Def-i Şibeb basit bir şey değildir yani. Allah'tan gelir. Bizde kutsal olan topraklarımızda def çalarız.

Lalez ziyaret yerinizde bulunan yılan figürünün anlamı nedir?

Siyah yılanın bizim dinimizde kutsal bir yeri vardır. Nuh, gemi yapıp kendisine inananları bu gemiye aldığı zaman gemide bir delik açılıyor. Siyah bir yılan deliği kendi vücuduyla kapatıyor ve geminin batmasına dolayısıyla Allah'a inanan kişilerin yaşamlarına sebep oluyor. Eğer yılan bunu yapmamış olsaydı yeryüzünde Allah'a inanan kimse kalmayacaktı. Yani Yezidilerde olmayacaktı. Bildiğim kadarıyla İslamiyet'i de araştırdım ben. Müslümanlarda da peygamberinizi koruduğu için örümceğin kutsal bir yeri var.

4.5. Bir Grup Yezidi Kadın ile Yapılan Görüşme

Yezidiler için İslamiyet'in içinden çıkmış bir grup olduğunuz söyleniyor bunun için ne söylemek istersiniz?

Maalesef bizim nüfus cüzdanımıza bile din hanesine yıllarca İslam yazdılar. Biz kesinlikle Müslüman değiliz. Evet Allah'a inanıyoruz ama peygamber inancımız yok. Muhammed'e saygımız var ama biz onu peygamber olarak görmüyoruz. Reform yapmış, ilim sahibi, değerli bir insan ama bizim için bir peygamber değil. Biz buna inanırken nasıl Müslüman olabiliriz. Biz

bunu yıllarca anlattık ama herkes ne yazmak istiyorsa onu yazdı bizim söylemediklerimizi yazdı. Bizim söylediklerimizin dışında yazılınca bizde nasıl olsa istediklerini yazacaklar diye sustuk. Çünkü insanlarımız yorulmuştu, bıkmıştı. Ama son zamanlarda artık bizimde var olduğumuzu, ayrı inançlarımız olduğunu anlamaya başladılar.

Sizce Yezidi dini nedir? Kökeni nereye dayanıyor?

Yezidi dini en eski dindir. Günümüzdeki dinlerin hepsinin tarihi bellidir. Mesela İslam dini 600'lü yıllarda ortaya çıkmıştır. Daha yeni oluşmuş bir dindir. Biz İslam'dan öncede Musevi dininden öncede Hıristiyanlıktan öncede vardık. Melek Tavus yaratıldığı zamandan beri Yezidi dini vardır. Çok eski zamanlardan beri güneşe saygı duyan milletler olmuştur. İşte onların hepsi bizim dinimizden olan insanlardır. Doğu tarafında yaşayan insanlara baktığınızda en fazla 300 yıl önce müslüman olmuşlardır. Onlarda zorlamalarla, kılıç zoruyla Müslüman olmak zorunda kalmışlardır. Ama o dönemlerde zorlamalara boyun eğmeyenler, Müslüman olmayanlarımız olmuştur. Bizlerde işte o zorlamalara boyun eğmeyen dinini değiştirmeyenlerin torunlarıyız. Biz dinimizi değiştirmeyince, bu zorlamalara karşı gelince bizim üzerimize karalamalarda bulunmuşlar. Şeytana tapanlar demişler. Müslümanların nefret ettiği Yezid taraftarları demişler. Bu bölgelerde yaşayan Alevilerle bizleri birbirimize düşürmeye çalıştılar. Ama asla biz şeytana tapanlar değiliz. Bizim dinimizde şeytan diye bir şey yok ki. Olmayan birşeye nasıl tapabiliriz. Kürt olan Müslümanların soylarını araştırırsanız bu en fazla üç dört nesil öncesine kadar Müslüman oldukları ortaya çıkar. Öncesinde mutlaka Yezidilerdir.

Yezidi nasıl olunur?

Ben Yezidi olmak istiyorum diyen herkes Yezidi olamaz. Annenin de babanın da mutlaka Yezidi olması gerekir. Başka dinden biri ben artık Yezidiyim dese biz onu Yezidi olarak kabul etmeyiz ki. Ancak saygı duyarız. Bizim için sınıflar vardır. Her Yezidi de aynı değildir. Her Yezidinin mensubu olduğu sınıfı vardır.

Hepimizin atası Hz. Âdem. İlk dininde Yezidi dini olduğunu varsayarsak Hz. Âdem'de Yezidiydi o zaman. Dolayısıyla bir şekilde herkesin kökeninde Yezidi dini var. Sizin deyiminizle sonradan Yezidi olmak isteyen birisi özüne dönmüş olamaz mı?

Evet ilk insan Hz. Âdem ve ilk dinde Yezidi dini. Ama Yezidiler sadece Âdem'den geliyor. Yezidi olmayanlar Hz. Âdem ve Havva'dan geliyor. Bizim inancımıza göre Allah dünyaya Âdem ile Havva'yı gönderiyor. İkisinden olan bir çok çocukları oluyor. İşte insanlar bu çocuklardan çoğalıyor. Ama Yezidiler onlardan olmuyor. Allah Hz. Âdem'e sadece Âdem'den olan bir çift nasip ediyor. Annesi olmayan ancak babası olan. İşte biz Yezidiler bu çiftten geliyoruz. Nasıl Hıristiyanlar İsa'nın babasının olmadığına inanıyorsa bizlerde annesiz Allah tarafından özel gönderilmiş olan ve bizim atalarımız olan o çifte inanıyoruz.

Yezidi inancında sınıflara ayrılmış topluluklar görüyoruz bunun hakkında neler söylersiniz?

Evet Allah tarafından bildirilerek sınıflara ayrılmışız. Ama bunu belirleyen Allah'tır. O yüzden kimsenin buna bir şey demeye hakkı yoktur. Şeyh, pir, müridlerimiz var. Her şeyhin sorumlu olduğu grup vardır. Bir şeyh başka bir şeyhin grubuna karışamaz. Onlarda kendi içinde ayrılıyor. Mesela Adaniler var. Şemsani kabilesinden olanlar var. Şeyh ailesinden biri pir ailesinden biri ile evlenemez. Pir ailesi mürid ailesinden biri ile evlenemez. Her kabile kendi kabilesinden evlenebilir. Zaten evlenilse kabileler birbirine karışır. Doğan çocuk ne olarak doğacak. Şeyh mi pir mi ya da mürid mi olacak bu bir kargaşaya neden olur. O yüzden herkes kendi sınıfından evlenebilir.

Yezidi olmayan biri ile evlilik olursa sonucu ne olur?

Bu büyük bir günahdır ve o kişi artık Yezidiliğini kaybetmiş olur. Hiçbir Yezidi o kişi ile görüşmez. Topluluğumuza giremez. Hatta konuşan kişi olursa onunla bile görüşmek istemeyiz. Ama kişinin rızası var mı yok mu? Biz öncelikle buna bakarız. Mesela benim halamın kızını bir Müslüman kaçırdı ve kendisine eş yaptı. Şuan çocukları falan var ve çocukları Müslüman olarak

büyüyor. Zaten çocukları Yezidi olamaz. Baba Yezidi değil. Ama hala kızımın biz görüşüyoruz. Kendisi istemeden zorla bir evliliği oldu. Bu onun günahı değil.

Bir çocuk dünyaya geldiğinde neler yaparsınız?

Laleş'ten gelen kutsal suyla yıkarız. Laleş'te olanlar için bu kolay oluyor ama Türkiye'de Avrupa'da yaşayan Yezidi kardeşlerimiz artık çoğu zaman bunu yapamıyor. Ancak sizler nasıl Mekke'ye gittiğinizde zezem suyu getiriyorsanız bizde de oraya gidenler oradan gelenler kutsal suyumuzdan getiriyor ve onunla yıkıyoruz. Erkek çocuk üç, beş, yedi aylık olduğunda tek sayı olması gerekiyor ilk saç kesilme işlemi yapılır. Ama bu ilk saç mutlaka bir şeyh ya da pirin kesmesi gerekir. Onlar kesmeden biz asla kesemeyiz. Bunun büyük günahı vardır. Ya da erkek çocuklarımızın sakalları çıkmaya başladığında yine ilk tıraşı şeyh ya da pirin yapması gerekir.

Bir kişi vefat ettiğinde neler yapılır?

Şeyhimiz, pirimiz ölmeden önce kişinin yanında bulunur. Ona telkinde bulunur. Ölmeden önce ölecek kişi için hayır duaları yapar. Öldükten sonra yine şeyh ya da pir cenazeyi yıkar, kefenler. Bizim için önemli olan ve "tıberk" dediğimiz bir şey var. O da cenazenin gözlerine, ağzına, kulaklarına hacdan getirdiğimiz kutsal topraklar olur o topraktan koyup bağlarız. Sonra tamamen kefenleriz. Bu işlemleri şeyh ya da pir yapar. Sonra kadın erkek herkes mezara gider. Bizde kadınlarda mezara gider. Orada tekrar onun için dualar ederiz. Telkin duamız vardır, o okunur. Gömüldükten sonra gelenler için yemekler verilir. Sadakalar veririz. Onun huzurlu olması için.

Özel kıyafet var mı?

Bizler için beyaz rengin özel bir yeri vardır. Saflığı temizliği simgeler. Daha çok beyaz giymeye çalışırız. Normal de her Yezidinin giymesi gereken beyaz bir iç çamaşırımız vardır. Ancak artık gençlerimiz bunu giymiyor yaşlılarımız hâlâ giyiyor. İç çamaşırın yakası yuvarlak değil kare şeklindedir.

Haram yiyecekleriniz neler?

Domuz eti haramdır. Tavus kuşu bizim için kutsal olduğu için tavus kuşunun eti de haramdır. Marul, lahanaya yemeyiz bunları yemekte gūnahtır. Biz kendimiz ne yiyoruz ne de ekiyoruz ne de evimize girmesine izin veriyoruz. Normalde marulun olduğu yerde de bulunamayız. Ama Mūslūmanlarla aynı yerde yaşıyoruz onlar ekıyor yiyor. Ama bir araya gelip yemek yediğimizde falan bizim yanımızda yemiyorlar.

İçki içmek haram mı?

Hayır. İçki içmek haram değil. Kendini kaybetmeden, kimseye zarar vermeden içmesinde bir gūnah yok. Ama kendisini kaybederse, çevresine, eşine, çocuklarına kötü davranacak kadar içerse o zaman gūnahtır. Bu gūnahta içki içtiği için değil, yapmış olduğu kötü davranışlar içindir.

Hz. Âdemdir. Tanrı Âdem'i yarattığında melekler Âdem'in etrafında def çaldı ve sema yaptılar. Biz buna Def-i Şibeb diyoruz ve Def-i Şibeb basit bir şey değildir.

Türkiye'de çocuklarınız okullara gidiyor mu?

Evet gidiyor ama çok zorluklar çekiyor. Eskiden daha da zordu. Son zamanlarda artık bizlerde daha rahat yaşıyoruz. Elbette zorlandığımız bize kötü gözle bakanlar hala var ama eskisi kadar değil. Mesela çocuklarımıza okullarda zorla din kültürü dersi veriliyor. Mūslūmanlık dersi veriliyor. Kitabımızdan sureler ezberlettiriliyor. Şehadet getirtiriliyor ama biz Mūslūman değiliz. Şehadet getirirken Muhammed'in peygamber olduğuna iman ettik deniyor. Oysa bizim dinimize göre peygamber yoktur. Peygamberlik gibi makamlar vardır ama biz Muhammed'i peygamber olarak görmeyiz. İyi bir insandır insanlara çok faydası olmuştur ama bizim için peygamber değildir. Çoğu zaman çocuklara eziyet edilirdi. Bundan dolayı çocuklarımız okullara gitmek istemezdi. Ama bu durum Avrupa'da böyle değil. Orada çok daha rahat yaşanılıyor. Rahat rahat küçük görülmeden okullarına gidiyor ve artık Yezidi gençlerimiz hep üniversitelerde okuyor. Bilinçliler. Yeni nesil dinine daha çok sahip çıkıyor. Bizim yapamadıklarımızı onlar yapıyor. Dinimiz ile ilgili

kitaplar yazıyor. Dinimizin kaybolmuş unutulmaya başlamış olan bilgilerini buluyorlar ve herkese anlatıyorlar.

4.6. Ali ATALAN ile Yapılan Görüşme:

Kendinizi tanıtır mısınız?

Mardin Midyatlıyım. 1968 yılında doğdum. Almanya Ruhr Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi mezunuyum. Almanya’da yaşıyorum. 25. Dönem HDP Batman ve 26. Dönem HDP Mardin milletvekilliği görevlerinde bulundum. Ezidiyim.

Şekil 9: Ali ATALAN

Ezidiliğin hangi sınıfındasınız?

Müridim.

Dinlere karşı bakış açınız nedir?

Ben dine daha çok kültür ve sosyolojik ve değerler manzumesi olarak bakıyorum ve korunması gerektiğine inanıyorum. Özellikle Ezdailiğin, Ezdai inancının doğal bir din, toplumsal, toplumcu bir din olduğunu düşünüyorum. Tarihinde hiçbir insana, canlıya, topluma kötü bir yaklaşımı olmadığından dolayı değerli olduğunu düşünüyorum. Savaşlara sömürülere sebep olmadığı için değer verilmesi korunması gerektiğine inanıyorum. Çünkü gerçekten en az 6000 yıllık bir tarihi var.

Yezidi nüfusu ülkemizde ve ülke dışında ne kadar?

Resmi bir bilgi yok ancak 1 milyon 200 bin ile 1 milyon 300 bin civarında olduğunu düşünüyorum. Şu anda Türkiye’de kayıtlı 100 bin Ezidi var. Ancak bunların çoğu Avrupa’ya göç etmiştir. Ama şu anda Türkiye de yaşayan Ezidi sayısı 1000 i geçmez.

Şeyh Adî hakkında ne düşünüyorsunuz? Kimdir?

Şeyh Adî hakkında değişik tezler rivayetler var. Şeyh Adî’nin büyük bir alim olduğu, aslen Ezidi olduğu ama daha sonra dedesinin zorla Müslümanlaştırıldığını biliyorum. Alim olduktan sonra kendi dinine orijinal dinine dönüş yaptığını biliyorum. Aslen Şeyh Adî Hakkarilidir. Müslümanlaştırıldıktan sonra dedesi Lübnan’a göç etmiş. Orada evlenmiş, ilim almış, okumuş. İslamiyet’te sözü geçen alimlerden olmuştur. Lübnan’dan Şam’a gitmiş oradan Bağdat’a geçmiş oradan da Laleş’e gelmiş ve eski inancını ve dinini yeniden keşfederek Ezidilik dininin başına geçmiştir. Bu vesileyle dine yeni bir bakış açısı katmış ve reform gerçekleştirmiştir.

Hac ibadetiniz nerede yapıyorsunuz, siz hac yaptınız mı?

Ezidi dini için kutsal kabul edilen Laleş’te hac yapılır. Ben Laleş’e çok gittim ancak hac yapmadım.

Şeyh Adî'den önce hac ibadetinizi nerede yapıyordunuz?

Eskidende orası hac yerimizdi. 1000'lerce yıldan beri Laleş Ezidilerin kutsal mekanıdır. Ama yer yer diğer dinlerin hükmü altına girmiştir. Hıristiyanlarda müslümanlarda zaman zaman el koymuştur. Esas olarak Ezidiliğin kutsal toprağı ve mekanıdır. Hac yerimizdir. Ezidilerin dini vecibelerini yerine getirdiğı bölgedir.

Dini bilgilerinizi nereden öğreniyorsunuz?

Genellikle sözlüdür yazılı kaynaklarda olmuştur ancak bunların fermanlarla toplatıldığı daha da önemlisi kimsesizlikten yok edildiğini biliyoruz. Her toplumun ve dinin bir koruyucusu olmuştur. Ancak Ezidilere ve Ezidiliğe hiçbir toplum ve din destek olmamıştır. Maalesef Ezidiler sahipsiz bir halktır.

Dininizi farklı dinden olan insanlara karşı gizlediğiniz söyleniyor. Bunun için ne söylemek istersiniz?

Ezidilerin ve Ezidiliğin kapalı bir toplum olmayı bilerek istediğini söyleyemeyiz ancak Ezidilerde okuma oranı çok düşüktür. Düşünün ki 1950'li yıllarda okuma yazma bilen Ezidi yoktu. 1960'lardan sonra yavaş yavaş okuma yazma öğrenenler olmuştur. 1980'li yıllarda Türkiye de sadece 4 Ezidi üniversite mezunuydu. Avrupa'ya çıkıştan sonra Ezidiler arasında okuma oranı çok arttı ve kendi dinleriyle ilgili araştırma yapmaya başladılar. Şimdiye kadar okuyamamalarının bir sebebi vardı. İmkanları olmayan, yaşam dışına itilmiş, hor görülmuş bir toplumdaki bahsediyoruz. Böyle bir toplulukta okuma yazma oranı nasıl yüksek olabilir. Şehirlere çarşılara bile alışverişe gidemeyen, hiç şehir yüzü görmemiş insanlarımız vardı. Ben kendimden hatırlıyorum. Okula gidip gelirken her gün tacize uğruyorduk. 1980'li yıllardan bahsediyorum. Ortaokul Lise okurken sürekli bana neden Müslüman olmadığımı sorulur siz kafirsiniz siz şeytana tapıyorsunuz gibi şeyler söylenirdi. Bu tarzda baskılar oluşuyordu. O dönemde kendimizi tanıtabilecek anlatabilecek durumda değildik ama şu anda Avrupa'da yetişmiş dinimizi anlatan araştıran çok insanımız var.

Mehdilik anlayışınız var mı?

Ezidilikte Şerfeddin efsanesi var. Efsaneye göre Şerfeddin'in yeniden dirilip geleceği söyleniyor. Şeyh Adî'nin torunlarından. Ezidileri koruyan bir kişilik olduğuna inanılıyor ve büyük bir kahraman olarak kabul görüyor. Mehdilik anlayışı vardır ama ben inanmıyorum ve bir kurtarıcı beklemiyorum. Bana göre toplumun kendisi aydınlanırsa, örgütlenirse, birliğini kurarsa, güç oluşturursa, kendi kendilerini kurtarmış olacaktır. Böylece her hangi bir mehdi inanişına gerek kalmaz.

Peygamber inancınız var mı?

Ezidilikte peygamber inancı yoktur. Şeyh Adî'yi de peygamber olarak görmüyoruz. Bize göre Şeyh Adî büyük bir filozoftur, âlimdir. Peygamberlik toplumsal bellekle bilinçle oluşmuş bir inanç sistemidir. Bir gün kalkıp biri ben peygamberim Allah'tan vahiyler aldım diyerek bir din ortaya atmıştır. Din bu değildir. Ezidilik öyle değildir. Yüzerce yıldır süzgeçlerden geçerek sentezleştirilmiş ve 6-7 bin sene önce ortaya çıkmıştır. Biz Ezdaiyiz biz Hudaiyiz. Huda "Kendi kendisini yaratan" Ezda ise "beni yaratan " Ezdai ise "Allah'ın halkı ona tapanlar" demektir. Hiçbir dinde Allah'a atfen böyle bir isim yoktur. Doğayada Huza yani "kendi kendini " üreten denmektedir.

Melek Tavusu neden tavus kuşu olarak simgeliyorsunuz?

Melek Tavus meselesi İslamiyetten önce çıkmıştır. Yahudiler çıkarmıştır. Tevrat'a bakıldığında bu yaratılış efsanesi vardır. Ezidiliği küçük düşürmek için kullanılmıştır bu efsane. Maalesef Ezidiliğe de girmiştir bana göre bu bir efsanedir. Ezidilik inancında Allah tektir onun ortağı yoktur. Eşi benzeri ve arkadaşı yoktur. Melekleri vardır. Bunların başında da Melek Tavus görevlendirilmiştir. Melek tavus bir melektir ve Allah'a karşı gelmesi mümkün değildir. Allah şunu yap diyecek te Melekte ben bunu yapmam diyecek böyle bir şey mümkün değildir.

Allah dünyayı yarattıktan sonra herşeyi Melek Tavus'un emrine mi bıraktı?

Yaratılış evresini düşündüğümüzde sonsuz bir evren vardır. Allah hepsini yaratmış ve hepsinin hâkimidir. Melek Tavus sadece dünyada görevli. Dünyanın içinde bir toz ne kadar küçükse, dünyada evrenin için de o toz parçası kadardır.

Melek inancınız nasıl?

Melek ile Allah arasında bir çelişki olması mümkün değildir. Meleği yaratan Allah'tır. Melek Allah'ın meleğidir. Yani hiç kendi tanrısına karşı olan melek düşünülebilir mi? Karşı gelirse de Allah onu ortadan kaldırır. Melekler Allah'ın emrindedir ve onun emirleri dışına asla çıkamaz ve hepsinin ayrı ayrı görevleri vardır.

Melek Tavus'un Âdem'e secde etmemesi ve Allah'ın onu meleklerin üstüne çıkarması olayına nasıl bakıyorsunuz?

Ben buna inanmıyorum Melek Tavus bir melek ve yaratanına karşı gelmesi düşünülemez. Melek kusursuzdur. Bu bir hurafedir, efsanedir, mitolojidir. Bu coğrafya da en etkileyici şey efsanevi olaylardır maalesef. Bizi kötölemek için uydurulmuş bir şeydir. Ancak bu kötöleme bize. İslamiyet'ten değil Yahudilikten gelmek te. Bazı tek tanrılı diniz diyenlerin inançlarında şöyle bir şey var. İyilikten Allah, kötülükten Şeytan sorumludur. Bu tek tanrılı bir din olamaz. Eğer ki Allah ile yarışan bir şey varsa burada teklikten bahsedemeyiz. Allah'ın bunu ortadan kaldırma gücü yoksa ortada tek tanrı değil kesinlikle aciz bir tanrı ve onun rakibi şeytan vardır. Ezidilik inancında ise böyle bir şey düşünülemez. Allah tektir. Kötülüğün de iyiliğinde sorumlusu insandır. Allah insana irade vermiş ve her şeyi onun iradesine bırakmıştır. Kötülükte iyilikte insanın içinde vardır. Onun çatışması yarışı insanın kendi içindedir. İnsan kötülük yapıyor şeytana uydum diyor bunu sana yaptıran şeytan değil senin içindeki kötülüktür. Allah iyiliği temsil ediyor, şeytan kötülüğü temsil ediyor deniliyor. Şu an dünyaya baktığımız da kötülük daha fazla her yede savaş var. Hırsızlar, katiller daha bir sürü kötülükler. Demek ki böyle düşünen tek tanrılılara göre şeytan Allah'a galip gelmiş. Bu nasıl Allah. Böyle bir şey olabilir mi? Bizim dinimizde kesinlikle böyle bir şey düşünülemez. Allah ile melekler bir bütündür. Allah'tan da meleklerden de

kötülük beklenemez. İnsanlar kendi kötülüklerini Allah'a ve meleklerle yükleyerek büyük bir hakarete bulunuyorlar. Melek Tavus bu dünyada sadece görevli bir melektir. Allah bu dünyayı yaratmış her şeyi tamamlamış ve meleklerini görevlendirmiştir.

